

ՄԱՅՐ ՅՈՒՅԱԿ
ՀԱՅԵՐԷՆ ՉԵՌԱԳՐԱՅ
Եւրոպայի Մասնաւոր Հաւաքումներու

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ

ԿԱԶՄԵՑ

ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԻՐՄԷԵԱՆ
Կարողիկոսական Լիազօր Պատուիրակ Եւրոպայի Հայոց Թեմին

GRAND CATALOGUE
DES
MANUSCRITS ARMÉNIENS
des Collections Particulières d'Europe

COMPILÉ PAR
MGR. ARTAVAZD SURMÉYAN
Délégué Apostolique Arménien d'Europe

Գ.Լ.Գ. Տպ. Խ. Մաթիկեան - Փարիզ
Imp. ARTISTIQUE, 42, rue de la Jonquière - Paris

1950

PRINTED IN FRANCE

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

1.— Էրբօղրուլ՝ Նորավէպեր, Կ. Պոլիս, 1915 (սպասած): 2-7.— Տարեւ, Տարեգիրք, 1925-1930, Կ. Պոլիս - Հալէպ: 8.— Նկարագիր Օշին բագաւորի Չեռագիր ժամագրքին, Անթիլիաս, 1933 (սպասած): 10.— Պատմութիւն Հալէպի Ազգ. Գերեզմանատանց եւ Արձանագիր Հայերէն Տապանաւարերու, Հալէպ, 1935: 11.— Մայր Յուցակ Հայերէն Չեռագրաց Հալէպի Ս. Քառասուն Մանկունիք Եկեղեցւոյ, Ա. հատոր, Երուսաղէմ, 1935: 12.— Մայր Յուցակ Հայերէն Չեռագրաց Հալէպի, Բ. հատոր, Հալէպ, 1936: 13.— Հողագործութիւնը Հին Երրայեցոց մէջ, Հալէպ, 1937 (սպասած): 14.— Մեծ Դաստիարակ մը՝ Արքա տը Լա-կարտ (Թրգ.) Անթիլիաս, 1937: 15.— Ընտանեկան Դաստիարակութիւնը Մեր Տուններէն Ներս, Հալէպ, 1937:	16.— Պաղրասի Բերդը, Հալէպ, 1937: 17.— Դամասկոս, Հալէպ, 1938: 18.— Բալմիր, Հալէպ, 1939: 19.— Յովհաննէս Կոլոտ Բաղիշեցի եւ Բարգէն Արքունակից Կիլիկեցի 1939: 20.— Պատմութիւն Հալէպի Հայոց՝ Ա. հատոր, Սուրիա, Հալէպ, 1940: 21.— Սամարիա, Երուսաղէմ, 1941: 22.— Հոգեւոր Գանձը, Պէյրութ, 1942: 23.— Պատմութիւն Հալէպի Հայոց՝ Բ. հատոր, Հալէպ 1946, Պէյրութ (սպասած): 24.— Դէպի Հայաստան, Պէյրութ, 1946: 25.— Թշուառի Զգայութիւններ, Ա. Զօւյանեանի Յասաջարանով, Փարիզ, 1947: 26.— Մայր Յուցակ Հայերէն Չեռագրաց Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքի, Ա. հատոր, Վենետիկ, 1948: 27.— Արամեանի եւ Կեդրոնականի Ուսուցիչներս, Մարտէլ, 1950:

ԱՒԱՐՏԵԼՈՒ ՄՕՏ ԵՆ

ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

Երկու նոր աշխատութիւններ

- 1.— **ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ**
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐՈՒ

- 2.— **ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ**
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՄՐՈՑՆԵՐՈՒ

**ՄԱՅՐ ՅՈՒՅԱԿ
ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳՐԱՅ
ԵԼՐՈՎԱՅԻ Մասնաւոր Հաւաքումներու**

ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ

ԿԱԶՄԵՑ

**ԱՐՏԱԿԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԻՐՄԷԵԱՆ
Կարողիկոսական Էրազմ Պատարակ Սերոպայի Հայոց Թեմին**

Գեղ. Տպ. Խ. Մաթիկեան - Փարիզ
Imp. ARTISTIQUE, 42, rue de la Jonquièrre - Paris

1950

PRINTED IN FRANCE

ՊՍԱԿ

ԱՆԹԱՌԱՄ ՕՐՀՆՈՒԹԵԱՆ

Ի ՇԻՐԻՄ

ԲԱՐԵՅԻՇԱՏԱԿ ԾՆՈՂԱՑ՝

Վսեմաշուք

Տիար ԳԱԼՈՒՍՏ ԿԻԻԼՊԵՆԿԵԱՆԻ

Հօրն՝ սոզաւեր սուն ՍԱՐԳՍԻ

Մօրն՝ բարեպաշտունի ՏԻՐՈՒՀԻՈՅ

Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ և յիցի:

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

«Այսպէս ուրեմն մեր Նախնեաց զոր-
ձերը վայրավատին ինկած են ամբողջ
Եւրոպայի մէջ. այնպէս որ ամենուրեք
պիտի հանգիպինք անոնց...»:

«Բազմավէպ»

1933

Արդարեւ, Եւրոպայի մէջ, գրեթէ ամէն տեղ, մենք
հանդիպեցանք մեր Նախնեաց գործերուն, առաւել կամ
նուազ արժէքով հայերէն ձեռագիրներու՝ գորս խնամով
ցուցակագրելէ յետոյ, վերադարձուցինք իրենց հայ կամ
օտար տէրերուն: 1915ի ազգային Աղէտը ամայացնելէ
յետոյ մեր հազարաւոր եկեղեցիներն ու վանքերը, կողո-
պուտի ենթարկուեր էին անոնց քանգարաններն ու գան-
ձատուները, հարուստ՝ այլազան զարդ ու սպասներով ու
քանկարժէք ձեռագիրներով, որոնց շատ քիչ քիւով մնա-
ցորդները միայն 1918ին ու 1922ին սկսան դուրս գալ Կ.
Պոլսոյ, Եգիպտոսի, Եւրոպայի ու մասնաւորապէս Մ.
Նահանգներու հրապարակներուն վրայ, իբր հնագի-
տական առարկաներ, *ծախուելու* համար պետական-ազ-
գային Մատենադարաններու եւ անհատ հաւաքողներու:
Մեր նախնեաց մտքի եւ ձեռքի վաստակները, ցեղին վե-
րապրողներուն պէս, վայրավատին կը քափառէին գրեթէ
ամէն տեղ:

1946 Օգոստոսէն մինչեւ 1949 Նոյեմբեր, աւելի քան
երեք տարի, պաշտօնիս բերումով ո՛ւր որ այցելեցինք,
հետամուտ եղանք, նոյնիսկ լրագրական յայտարարու-
թեամբ, փնտռելու Հայերէն Ձեռագիրներ ու ցուցակա-
գրելով փրկելու անոնց մատենագրական ու գեղարուես-
տական բովանդակութիւնն ու արժէքը յօգուտ հայ եւ
օտար բանասիրութեան: Այս շրջանին յաջողեցանք քա-
նաւանդ աւելի ձեռագիրներ ցուցակագրել՝ երբ միաժա-
մանակ Վենետիկի մէջ մամուլի տակ էր արդէն մեր
«Մայր Յուցակ Հայերէն Ձեռագրաց Երուսաղէմի Սրբոց
Յակոբեանց Վանքի»ն, իբր Առաջին հատոր:

Երբ քննած եղանակ բառական թիւով ձեռագիրներ, դիմեցինք Լիզպոն, Վսեմ. Տիար *Գալուստ Կիւլպէնկեանի*՝ Խընդրելով որ բարեհանէր մեր տրամադրութեան տակ դնելու Փարիզի իր բնակարանին մէջ ունեցած հայերէն ձեռագիրները: Մեր ազգային վաստակներուն ջերմապէս հիացող մեծանուն հայրենասէրը հաղորդեց որ իր մասնաւոր հաւաքման ձեռագիրները, տպագիր բազմաթիւ հատորներու հետ, նուիրած էր Երուսաղէմի Հայոց Կիւլպէնկեան Մատենադարանին ու տեղեկանալէ յետոյ՝ որ մտադիր էինք Եւրոպայի մէջ մեր տեսած ու ցուցակագրած հայերէն ձեռագիրները Ա. հատորով մը հրատարակելու, բարեհանեցաւ, իր ծանօթ գրասիրութեամբը, հոգալու Հատորիս տպագրական ծախսերը, ի յիշատակ իր ազգասէր եւ բարեպաշտ հանգուցեալ ծնողաց, *Սարգսի եւ Տիրուհւոյ*:

Բարեղէպ ծանօթութեամբ մը՝ գոր կը պարտիմ տաղանդաւոր բանասէր Օր. Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի, անցեալ 1949ի Օգոստոսին, Փարիզի դիւանագիտական շրջանակներու ծանօթ ու Կ. Պոլսոյ, Թեհրանի եւ Գահիրէի ֆրանսական փոխ դեսպան ու դեսպան Պարոն Jean Pozzi, մեր տրամադրութեան տակ դրաւ իր անձնական հաւաքման (գնուած 1934ին ի Կ. Պոլիս, վերջերս հոն վախճանած Երուանդ Ալեանաբեանէ) բովանդակութեամբ եւ մասնաւորապէս հայկական արուեստով քանկարժէք հայերէն իր հինգ ձեռագիրները՝ գորս մեծ բախտաւորութեամբ ցուցակագրեցինք իր տանը հոխ քանգարանին մէջ (51, Avenue Montaigne): Պր. Pozzi առիթ տուաւ հայերէն ձեռագրաց մեր ներկայ *Հինգերորդ Մայր Յուցակը* զգալապէս հոխացնելու: Իրեն կը յայտնենք մեր սրտագին շնորհակալութիւնը: Աւելի յառաջ, նոյնպէս Փարիզաբնակ Պր. Jean Lévy մեր տրամադրութեան տակ դրաւ մեր Լեւոն Բ. քաղաւորի մագաղաթեայ, քանկարժէք նկարներով զարդարուած *Ժամագիրքը*, որ ներկայիս սեպհականութիւնն է Նիւ Եորքաբնակ Պր. Յակոբ Գէորգեանի:

Օգտուելով քանի մը ամիսներ առաջ յԱնգղիա մեր այցելութենէն, Մանչեսթրի Ryland's Libraryի մէջ գտնուած եւ վերջին տարիներուն գնուած երեք ձեռագիրներու նկարագիրը եւս անցուցինք մեր ներկայ Մայր Յուցակին մէջ: Շնորհակալութիւն նոյնպէս Մանչեսթրաբնակ

Պր. Գրիգոր Շահպենտերեանի՝ որ իր արժէքաւոր մէկ ձեռագիրը դրաւ մեր տրամադրութեան տակ: Սրտագին շնորհակալութիւններ Տեառք Գառնիկ Գեորգեանի, Յակոբ Գալըպեանի, Գառնիկ Պախրիարեանի, Նուրհան Յրէնկեանի, Յակոբ Իննունեանի, Վահան Էսմէրեանի, Ալպէր Աշնեանի, Վարդ Կիւլպէնկեանի, Յարութիւն Հագարեանի, Յովհաննէս Կոստանեանի եւ այլոց որոնք սիրալոյսով կերպով տրամադրեցին իրենց անձնական Չեռագիրները:

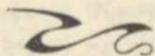
Մեծագոյն շնորհակալութիւն *Վսեմաշուք Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեանի*՝ որ սատար եւ մեկենաս հանդիսացաւ ներկայ Մայր Յուցակիս հրատարակութեան, գնահատելով նման աշխատութեան մը բերելիք նպաստը յօգուտ հայ եւ օտար բանասիրութեան:

Կ'աղօթենք որ Բարձրեալն Աստուած լուսաւորէ Նորին Վսեմութեան բարեյիշատակ ծնողաց՝ *Սարգսի* եւ *Տիրուհւոյ* հոգիները, իր աստուածային տեսոյն արժանի ընէ եւ Նորին Վսեմութեան, Տիկին Ն. Կիւլպէնկեանի եւ իրենց բոլոր զարմին պարգեւէ առողջ ու բարօր երկար տարիներ:

ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Փարիզ

1 Մարտ 1950

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

I
ՍԱՂՄՈՍԱՐԱՆ
ՊԱՏԱՐԱԳԱՄԱՏՈՅՑ
ԱՂՕԹԱՄԱՏԵԱՆ

Հին քիւ՛ չտնի

ՁԷ = 1458

ԹՈՒՂԹՔ՝ 1 X 24 (=720 էջք) . — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 10 X 8 X 6 սնդմ . — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին . — ՏՈՂՔ՝ 19 . — ՆԻՒԹ՝ լաւ յղկուած մազաղաթի նման թուղթ : — ԿԱԶՄ՝ սեւ կաշկզտա փայտեայ . — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ բաւական լաւ պահպանուած, հակասակ խոր հնութեան : Չեռագրիս երեք մասերն ալ նոյն գրչին ու ծաղկողինն են եւ մէկ տուփի մէջ առնուած, զիւրաւ զործածուելու եւ կրելու համար : Վերջին քանի մը պրակները կարէն ինկած : Մատենան հարուստ է բաղմամբի նկարներով, խորան ու կիսախորաններով եւ կը ներկայացնէ ծաղկազարդ պարտէզ մը լուսանցազարդ եւ սկզբնատասերու . — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ երկու թերթիկ սկիզբը եւ թերթ մըն ալ ի վերջ, Աւետարանի մասերով, շատ վնասուած . — ՎԵՐՆԱԳԻՒԹ՝ չորս խորաններու սակ, երեք տող, առաջին բոլոր տողերը թռչնազիր եւ ճոխ զարդազրեր են, նուրբ ծաղկումով, իսկ յաջորդ տողերը սակեղեղ եւ կարմիր երկաթազիր . — ԳԻՐ՝ սկիզբէն մինչեւ վերջը նոյն յաջող ու մանտարիկ դասական բաղմամբի են որ կը տիրէ . — ՍԿԶԲԵՆԱՏԱՌՔ՝ բաղմամբիւ, նուրբ ծաղկումներով, մարդազիր, կենդանազիր, թռչնազիր ու զարդազիր . — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐՔ՝ նոյնպէս բաղմամբիւ, մեծ ու փոքրիկ, զունազեղ յաջող ծաղկումներով . — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, սկիզբինը իր նկարին հետ ինկած ու կորուսած, չորսն ալ ուշազիր եւ ճաշակաւոր վրձինի յաջող

ծաղկումներ . — ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ՝ նոյնքան եւ թերեւս աւելի յաջող ծաղկումով, 15 հատ . — ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ Հարուստ է մատենան, ունենալով ինը հատ շատ յաջող նկարներ : 1 . — Սկիզբը՝ Չափարիա վարդապետ եւ իր Մկրտիչ եզրօրոգին, աշխատութեան ճոխ սենեակի մը մէջ, երկուքն ալ նստած վիճակով : Չափարիա հազած է ծաղկուն եւ լայն ծալքերով տօնիկա, վրան մանուշակագոյն ճոխ փիլոն, ոսկեայ ճարմանդով : Գլխին ունի սեւ վեղար : Ունի ալիստան կարծ մօրուս եւ իր առջեւ նստած երիտասարդ Մկրտիչին հետ՝ որ կապոյտ ներքնակ եւ կարմիր վերարկու է հազած, խօսակցութեան մէջ է : Նկարի վերի աջ անկիւնէն կապտօրակ լոյս մը կ'երկարի դէպի Չափարիայի սիրար : Նկարս յաջող է եւ անեղծ : 2 . — Յովհաննէս վրդ . Գառնեցի, սոքի կանգնած դաւար դեանի վրայ, փոթորկոտ երկնքով : Հազած է մանուշակագոյն տօնիկա, վրան ծիրանագոյն ճոխ չուրջառ, սակի ճարմանդով : Գլխին ունի սեւ ամփոփ վեղար ու աջ ձեռքով բռնած է երկար դաւազան, իսկ ձախ ձեռքը առաջ է երկարած եւ հեռուն բան մը ցոյց կու տայ : Յովհաննէս վրդ . ունի սպիտակ կարծ մօրուս : Նկարս կիսով վնասուած է խոնաւութեան : 3 . — Ընկղմումն Փարաւոնի ի Մով կարմիր : Փարաւուն, արքայական ճոխ զգեստով ու թաղով, սպիտակ ձիւ վրայ հեծած, իր հետեւորդներով կ'անցնի կարմիր ծովէն՝ ուր ընկղմած կը տեսնուին հետե-

ւորդներուն մեծ մասը, սրածայր զղակով զինուորներ եւ ձիաւորներ: Մովսէսին հրէշ մը կը յարձակի Փարաւոնի վրայ: Երկնային զուեզ մը կը զիտէ ոգրերգական տեսարանը: Այս մէկն ալ խոնարութենէ վնասուած է: 4. — Մովսէս մարգարէ, Ահարոն, Մարիամ, եւն: Մովսէս ձեռքի զաւազանով կը զարձնէ Կարմիր ծովու ընթացքը, մինչ շուրջիները կը զիտեն կատարուած հրաշքը, հիացիկ: Մարիամ համակ ծիրանեզոյն զղեստ կը կրէ կապոյտ ներքնակով եւ ձեռքերուն մէջ բռնած է ոսկեայ մեծագիր սկաւառակը: Շուրջը պալատական երկու կիներ, իսկ Մովսէսի քով՝ որ շատ երիտասարդ է, Ահարոն եւ ուրիշ մը: Նկարս յաջողներէն մէկն է եւ անեղծ: 5. — Անկումն ծովու: Փոթորիկէ հոգմովար երեք զոյգ թիւերով լայնախոր նաւը, ճամբորդ ու ապրանքով բեռնաւոր: Յովնան մարգարէ, բոտրովին մերկ, ծով կը նետուի ու կարմրագոյն կէտ ձուկ մը կը կլլէ զինքը ու նոյն կէտը զուրս կ'արձակէ զայն, ողջ: Յաջող եւ անեղծ նկար: 6. — Ի մէջ մահու եւ դժախտ: Յիսուս խաչին վրայ, լուսազտակ զրուիք զէպի աջ հակած, վերեւը մահուան զիրք: Արեւ եւ լուսին կիտախաւար: Յիսուսի երկու զովերը երկու աւազակներ, ձեռքերնին կապուած խաչի երկու թեւերուն, մէկունը յետ, միւսը առաջ վիճակով: Նուազ յաջող եւ անեղծ: 7. — Աստուած էջ առ երիս Մանկունս: Հայր Աստուած իր երկու ձեռքերը քաղզէացի երեք երիտասարդներու վրայ երկարած կը պաշտպանէ զանոնք՝ որ ձեռնամած կ'որհնեն Բարեխնամը: Մասամբ եղծուած բայց յաջող նկար, զէմքերու բնական արտայայտութեամբ: — 8. Մանսէ քաղաւոր ի խոր գրին: Երիտասարդ ու գեղանի արքան ծունկ նստած է ու կարմիր շուանոջ մը կապուած երկու ձեռքերը զէպի վեր, աղօթքի մէջ: Յաջող եւ անեղծ նկար: 9. — Աստղայից երկինք է: Լուսեղէն կապոյտ սիւնի մը վրայ կը տեսնուի ոսկի աղանձին, վայրահակ: Յաջող եւ անեղծ նկար՝ Պատարագամատոյցի մէջ:

ԳրիՉ՝ Իգնատիոս կրօնաւոր: — ՆԿԱՐՈՂ՝ Միշա. — ՄՍԱՅՈՂ՝ Չաբարիս վարդապետ. — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ Ջէ (=1458). — ՏԵՂԻ՝ Քաջերեւոնեաց երկրի Պատարաստայ վանք: Չեռագրիս այժմու տէրն է Նիւ Եորջարնակ Պր. Յարութիւն Հաղարեան, զնաժ ի Փարիզ:

Մատենան է Սաղմոսարան, Պատարագամատոյց եւ Աղօթամատենան՝ բոլորը մէկ կազմի տակ, թղթեայ, փոքրադիր եւ նկար ու այլ ծաղկումներով ճոխ, որ կը բովանդակէ՝

1. — Երանելոյն Եպիփանու եպիսկոպոսին կիպրոսի: Արարեալ պատմառ երգոցն Դաւթի Սաղմոսարանին. — Չամենայն զորասաց հայրն մեր Աթանաս, զոր լուեալ էր

նորա ի հոգեկիր ծերոյն, բաւական համարեցաք պատմել փոքր ի շատէ...:

2. — Բանի Յովհաննէս Գառնեցոյ հոգեկից վարդապետի՝ վասն Դաւթեան Սաղմոսի՝ որ ումանց... քուի. — Չաղմոսարանս Դաւթի՝ մանաւանդ թէ... (էջին կէսը աւերուած) հոգւոյն սրբոյ: Չոր այլ... կամ աւելի եւ պակաս...:

3. — Գեղադիր խորանի մը տակ՝ Երանեալ է այր որ ոչ զնաց ի...:

4. — Պատարագամատոյց. — Եւ մատուցեալ կիտասարկաւազունք զգեցուցանեն նմա զհանդերձն սաղմոսելով: Եւ զնէ յառաջ զխոյրն ի զլուխն եւ սաէ զաղօթս: Դի՛ր տէր սա...:

5. — Կարգաւորութիւն հասարակաց աղաւթից. — Տէր եթէ զըթուես իմ բանաս..., մինչեւ Խաղաղական՝ ըստ առձեռն ժամազրոյց:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՔ՝

Ա. — (Գլխաւոր յիշատակարան). — « Փա՛ռք համազո, համապատիւ, համարուն, համազաւր ամենասուրբ Երրորդութեան եւ միասնական աստուածութեան, Հաւր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ: Որ ետ կարողութիւն եւ զաւրութիւն տկար եւ տարտամ անձանց մերոց, Իգնատիոսի զրչի եւ Մինասի նկարողի սուրբ զրոցս Սաղմոսարանի եւ Աղաւթամատոցի: Ի թուականութեանս մերում ի Ջէ (1458) ամի, ի խանութեան Զհանշայի եւ ի հայրապետութեան տեան Գրիգորի Ս. Էջմիածնի, ի յերկիրս Բաջրեբունի ի ս. ուխտս Պատարաստայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածամնի, խոյակապ եւ հոշակաւոր զեղեցկաչէն տաճարի. վասն յիշատակի Զաբարէ վարդապետի եւ իւրոցն ամենայնի:

Արդ ես նուաստ եւ ներգեւեալ ոգի պիտականուն Զաբարէ վարդապետ հոռու գրել եւ ոսկեզաւթ ծաղկազարդ նկարել զՍաղմոսարանս, զՊատարագամատոյցս եւ զԱղաւթամատոյցս: Ի վայելումն անձին իմոյ եւ եղբարորդոյն իմոյ Մկրտիչ սարկաւազի

և ժօրն Դաւնդիշի. և յիշատակ բարի հօգոյ խնայ և ծնաւզաց խնոց՝ Յովանիսին և Մարեմին և հաւրեղբարցն խնոց Գրիգոր Եպիսկոպոսի և Կիրակոսի և որդոյն Մելիսեպիտի հանգուցելոյն ի Քրիստոս: Եւ եղբարցն խնոց Աւետիսի և որդոյն Յովանիսի և ժաւրն իւրոյ Դաւնդիշի: Եւ միւս եղբաւրն խնոյ Կարապետին և կողակցին իւրոյ Խուսար Խաթունին և զաւակին իւրոյ Սիրուհիէկին: Եւ միւս եղբաւրն խնոյ Մարգարին, հանգուցելոյն ի Քրիստոս և զաւակաց իւրոց: Եւ քուերց խնոց Մարքայի և որդոյն Մարտիրոսի և զստերն Խալիմ Խաթունի և Հնիփսիմի հանգուցելոյն ի Քրիստոս և ամենայն արեան մերձաւորաց խնոց կենդանաց և հանգուցելոց: Արդ՝ հանդիպողք սմա և վայելողք, ուսմամբ կամ աւրինակելով; արժանաւոր բերանով Աստուած ողորմի աւացէք ստացողացս, զրողացս և ծաղկողաց և ամենայն աշխատաւորաց սորա:

Եւ որ առատն է ի տուրս բարեաց Քրիստոս Աստուած, ողորմեսցի առ հասարակ յիշողացդ և յիշեցելոցս և նմա փա՛ռք յաւիտեանս յաւիտենից ամէն »:

Բ. — Ի վերջ Սաղմոսարանին (Իբր կրկին Գլխաւոր յիշատակարան). — « Փա՛ռք համազօ, համապատիւ, համարուն և համազաւր ամենասուրբ Երրորդութեան, Հաւր և Որդոյ և Հոգոյն Սրբոյ, որ ետ կարողութիւն և զաւրութիւն տկար և տարտամ անձին խնոյ, զրել և կատարել զգիրս Սաղմոսաց՝ աստուածահաւրն Դաւթի, և զՊատարագամատոյց մարմնոյ և արեանն Քրիստոսի: Եւ այլ հասարակ ազաւթից ժամակարգութեան եկեղեցւոյ: Ի վշտաշատ և ի զառնաշունչ ժամանակիս յում կամք ի ծառայութիւն այլազգեաց: Ի թուականութեանս մերում ի Ջէ (=1458): Ի խանութեան Ջիանշայ Խմիլզին՝ որ եկեալ զաշխարհս հայոց՝ և զտունն Խորասանայ մեծաւ յազթութեամբ: Ի կաթողիկոսութեան տեառն Գրիգորի Վաղարշապատու ս. Էջմիածնի: Արդ զբեցաւ սա յերկիրս Քաջբերունի, ի վանքս Խառարատայ, ընդ հովանեաւ Ս. Աստուածածնի: Խոյակապ և զեղեցկաւէն տաճարի: Յառաջնորդութեան

տեղոյս Կարապետ վարդապետի: Ջեռամբ յոգնամեղ և ապիկար զբշի Իգնատիոսի կրաւնաւորի: Յիշատակ բարի և անջնջելի: Ստացողի սորա Ջափարէ պիտականուն վարդապետի և ծնաւզաց իւրոց, Յովանիսի և Մարեմի և հաւրեղբարցն Գրիգոր Եպիսկոպոսի և Կիրակոսի և որդոյն Մելիսեպիտի հանգուցելոցն ի Քրիստոս: Եւ եղբարց իւրոց Աւետիսի և որդոյն Յովանիսի և Մկրտիչ սարկաւազի վայելողին սորա և միւս եղբաւրն Կարապետի և որդոյ իւրոյ Սիրուհիէկի: Եւ միւս եղբաւրն Մարգարուն հանգուցելոյն ի Քրիստոս և զաւակաց իւրոց: Եւ քուերց իւրոց Մարքայի և որդոյն Մարտիրոսի և զստերն Խալիմ Խաթունի և Հնիփսիմի հանգուցելոյն ի Քրիստոս: Արդ՝ որք հանդիպիք սմա կարգալով, կամ ուսանելով, կամ աւրինակելով, յիշեցէք ի Քրիստոս զստացող սուրբ զրոցս զվերողբեալան, որ առատն է ի տուրս բարեաց, ողորմեսցի առ հասարակ յիշողացդ և յիշեցելոցս ամէն: »

Չանագան էջերու վերին կամ ստորին լուսանդքներուն վրայ կան նաև հետեւեալ միատող յիշատակագրութիւնները.

Գ. — Չսակաւ զծողս զԱզարեայ դպրիկս յիշեցէք ի Քրիստոս:

Ո՛հ զեղկելի Կարապետս ազաւթ յիշել ի Տէր:

ՋՄիմա ծաղկողս յիշեցէք ի Քրիստոս:

Դ. — Գլխաւոր յիշատակարանին ի վերջ, նտարգիր. — Վերստին նորոգեցաւ Սաղմոսարանս ու Աղաւթմատոյս՝ ձեռամբ Հեւրապետ Եպիսկոպոսին, ի վայելումն տէր Խաչատուրին, իւր որդոյն տէր Արաքիւնին, թվին ՌՁԳ (=1635). աւղոստոսի իդ. նորոգեցաւ: Յիշատակ է Սաղմոսարանս տէր Խաչատուրին, իւր կողակցին Ուղիտին, որդոյն տէր Արաքիւնին, իւր կողակցին Շազատին, մաւրին Մարգարին, թոռին Ալեքսանին, Հնիփսիմին, Նազուրին, Ջափարին, ամէն:

Ե. — Ներքին դատարկ զոյգ էջերու վրայ. — Յիշատակ է զՍաղմոսարանս խոջայ Սալուսին և իւր կողակցուն Գոնարին և իւր որդուն Պետրոսին և Պօղոսին, սարկաւազ Գասպարին, Յովհաննէսին, հարսին՝ Ար-

զուին, Գոհարին, Վարդիսաքունին, Կղարայր Պաղտասարին, Հօրն Խաչատուրին եւ մօրն Հաւարին եւ ամենայն արեան անու մերձաւորաց իւրոց: Յիշեցէք եւ Աստուած ողորմի ասէք ամէն Հայր մեր: ԹՎ. ՌՃԺԸ (=1669):

2. — Սկզբի դատարկ էջերէն մէկուն վրայ, անխնամ գրով. — . . . սուտանուն հող եւ փոշի աւագ սարկաւագ Գեորգին, ի քաղաքն Հասան Մանսուր. . . :

Փարիզ, 15 Յունիս 1949

2.— ՍԱՂՄՈՍ

Հին քիւ՛ չունի

ժէրդ դա՛ր

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԲ×24 (=528 էջք). — ՄԵՄՈՒԹԻԻՆ՝ 8×5½×4 սնդմ. — ԳՐՈՒԹԻԻՆ՝ միասին. — ՏՈՂՔ՝ 21. — ՆԻԻԹ՝ լու յղկուած դեղնօրակ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ շաղանակազոյն կաշեպատ տախտակեայ, լանջքով եւ քամակով. կողերուն վրայ ծաղկեայ սաղումներով: — ԴԱՍԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չորս թերթ սկիզբը եւ ութը թերթ ի վերջ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ լու պահպանուած. թեթեւօրէն ցեցակեր ու լանջքին կաշին մասամբ մաշած: — ՎԵՐՆԱԳԻԻՐՔ՝ երկու տող, երկաթադիր, սակեղեղով ու լազուարդով: — ԳԻՐ՝ սեւ մեկանով մանր բոլորադիր, շատ յաջող ու միօրինակ. համարներու զուտները սակեղեղ ու լազուարդ զլիսադրեր: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ զեղեցիկ ծաղկումով թռչնադիր ու զարդադիր: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ զերթէ ամէն էջի վրայ, դունդաբոց յաջող ծաղկում:

Ներով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ հաս մը սկիզբը, սակի ու կապոյտ-կարմիր յաջող ծաղկումներով ու նոյն սճով՝ բայց աւելի փոքր խորան ու կիսախորաններ՝ իւրաքանչիւր զլիսակարգութեան սկիզբը:

ԳՐԻԶ, ՍՏԱՅՈՂ, ՏԵՂԻ եւ ԺԱՄԱՆԱԿ՝ անձանօթ, յիշատակարան չունենալուն. զխեղի է որ ինկած ու կորսուած չէ, վասն զի դատարկ վերջին թերթերը մաս կը կաղմեն դրուած վերջին պրակին:

Մատենա է՛ Սաղմոս, փոքրադիր, թղթեայ, ամբողջ, զեղեցիկօրէն ծաղկուած, դժբախտարար առանց յիշատակարանի: Չնուագրիս այժմու տէրն է Պր. Ալպեր Աշճեան, Փարիզ:

Փարիզ, 14 Օգոստոս 1947

3.— ՍԱՂՄՈՍ - ԺԱՄԱԳԻՐՔ

Հին քիւ՛ չունի

ՌԿ եւ ՌԿԶ = 1611 եւ 1617

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԲ×24 (=528 էջք): — ՄԵՄՈՒԹԻԻՆ՝ 14×10×4 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻԻՆ՝ միասին: — ՏՈՂՔ՝ 24 եւ 20: — ՆԻԻԹ՝ բամպակեայ հասարակ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ մութ շաղանակազոյն կաշեպատ փայտեայ, կողերուն վրայ ծաղկեայ տաղումներով եւ կաշիէ ճարմանդներուն երկու բեւեռներով: — ԴԱՍԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ զէչ պահպանուած. կաղմին քամակը քայքայուած: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿ՝ միայն երկու թերթ՝ սկիզբը, երկաթադիր Աւետարանի մը մասերով: — ՎԵՐՆԱԳԻԻՐՔ՝ պարզ զարդադրեր: — ԳԻՐ՝ Սաղմոսինը սեւ մեկանով պարզ բոլորադիր, իսկ Ժամագիրքինը տարբեր զրնէ աւելի յաջող բոլորադիր: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ պարզ ծաղկումով զարդադիր: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ եւ ԽՈՐԱՆՔ՝ անյաջող ծաղկումներ: — ԿՆԻՔ՝ սեւ կարմիր մեկանով ու անյաջող փորագրութեամբ ե-

րէք հաս, նոյնը, սկիզբի էջերուն վրայ՝ Թորոս:

ԳՐԻԶ՝ Թորոս արեղայ: — ՍՏԱՅՈՂ՝ զրէչը: — ԿԱԶՄՈՂ՝ Ստեփաննոս արեղայ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ 1611 եւ 1617: — ՏԵՂԻ՝ Երուսաղէմ:

Մատենա է՛ մէկ կողքի տակ՝ Սաղմոս եւ Ժամագիրք՝ փոքրադիր, թղթեայ, լման եւ կանոնական օրինակներէ դադարաբուած: Չնուագրիս այժմու տէրն է Պր. Ալպեր Աշճեան, Փարիզ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — էջ 527, ի վերջ Ժամագրքի (Գլխաւոր յիշատակարան). — «Փա՛ռք ամենասուրբ Երրորդութեան, Հաւր եւ Որդոյ եւ

Հողոյն Սրբոյ ամէն: Եւ արդ ես անարգս եւ անպիտանս եւ ամենայն մեղաւք զաղածեալս, անիմաստ եւ անարհեստ ի զիրս զրչութեան թորոս մեղասէր խաբերայ ո՛չ հարեղայ, շնորհիւ Տեառն սկսայ եւ ողորմութեամբ նորին զրեցի զսայ ի յերուսաղէմ քաղաքն, ի դուռն սուրբ Յակոբայ Առաքելոյն եւ սուրբ Յարութեան եւ այլ ամենայն սրբոց սր աստ՝ կան հաւաքեալ ի թվին ՌԿԶ (=1617) ի փետրուարի ամսոյ իա: Սղալանացս եւ խոշորանացս մի՛ մեղադրէք զի կար մեր այս է: Եւ զարձեալ յերես անկեալ աղաչեմ որք հանդիպիք ի սմա

Հայր մերոյ: Եւ Աստուած զձեզ յիշէ ի միւս անգամ զալստեան. ամէն:

Բ. — Էջ 528. — Արդ զրեցաւ երգս Դաւիթ եւ ընտիր օրինակէ ձեռամբ Կոստանդնուպոլիս (այսպէս) ի թվի ՌԿ (=1611): Ի թվ ՌՃԴ (=1655) ս. Սարգսին պահոց թաղաւորն սաֆար ելաւ:

Գ. — Էջ 1՝ սկիզբի զատարկ էջին վրայ. — Ընդ առաջին աշխատողացն եւ ընդ վերջին աշխատողացն՝ զկազմողս զՍտեփաննոս սուտ անուն արեղայս յիշեցէք առ մարդասէրն Քրիստոս՝ եւ Աստուած զձեզ յիշէ՛ ամէն:

Փարիզ, 14 Օգոստոս 1947

4.— ՍԱՂՄՈՍ

Հին քիւ՛ չումի

ԺԶրդ դա՞ր

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԱ×40 (=440 էջք): — ՄԵՅՈՒԹԻՒՆ՝ 12×8×5 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին: — ՏՈՂՔ՝ 17: — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղուած սպիտակ մազաղաթ: — ԿԱԶՄ՝ ինկած: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ զէջ պահպանուած. կաղմը ամբողջովին ինկած, քանի մը թերթ պատած ու սկիզբի եւ վերջի քանի մը թերթերը ինկած ու կորուած վերջի յիշատակարանի հետ: Սաղմոսի գերջին համարն է՝ « Հոգի քո բարի առջնորդեսցէ ինձ... »: — ԳԻՐ՝ մաքուր բոլորազիր. համարներու սկիզբը կարմրակեղ: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ յաջող ծաղկումով թռչնա-

զիր: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ նոյն ծաղկումով: ԳԻՐԶ, ՍՏԱՅՈՂ, ԾԱՂԿՈՂ՝ անծանօթ, նոյնպէս ՏԵՂԻ եւ ԺԱՄԱՆԱԿ, ինկած ու անհետացած ըլլալով զրխաւոր յիշատակարանը: Հաւանաբար զրուած է ԺԶրդ դարուն:

Մատեանս է Սաղմոս, մազաղաթեայ, փոքրազիր եւ լաւ զրչութիւն: Զեռագիրս սեպհականութիւնն է Պր. Վարդ Կիւլպէնկեանի, Փարիզ:

5.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՛ չումի

ԺԳրդ դա՞ր

ԹՈՒՂԹՔ՝ Խ×24 (=960 էջք): — ՄԵՅՈՒԹԻՒՆ՝ 46×33×13 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսին: — ՏՈՂՔ՝ 15: — ԿԱԶՄ՝ սեւ լաթակաղմ փայտեայ, սեւ կաշեայ քամակով եւ անկիւններով: — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղուած հաստ թուղթ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ լաւ պահպանուած հակառակ պատկանելի հնութեանը եւ շնորհիւ նոր կազմերուն: Սկիզբի եւ վերջի քանի մը թերթերը մաշած. ներքին թերթերուն մեծ մասը վերի անկիւններուն վրայ խնամով կարկանդակած եւ անհետացած գիրքը սեւ մեխումով եւ ուշադրութեամբ զրուած: Համարաբառի համարանիշներ՝ ստորին լուսանցքներուն վրայ: Սկիզբը կը պահանջ համաձայնութեան տախտակներն ու Մատթէոսի նկարը: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹԵՐ զրուած են վերջի կազմի ատեն: — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ Մատթէոսի Աւետարանին սկիզբը երեք տող փառագլբ-զարդազէր, շատ

յաջող ծաղկումով: Մարկոսի Աւետարանը ունի չորս տող զարդազիր, աստ լազուարդով եւ տպաւորիչ մտախներով ու ծաղկումով: Ղուկասու եւ Յովհաննու Աւետարանները ունին երեքական տող զարդազիր, հնատիպ եւ շատ յաջող: — ԳԻՐ՝ ծայրէ ծայր մեծկակ յաջող երկաթազիր: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ չորս Աւետարաններուն, ինչպէս նաեւ զխաւոր համարներուն սկիզբը, մեծազիր, զարդազիր, յաջողագոյն հնարոյք ծաղկումով: Մատթէոսի խորանին սկզբնաւոր հոյակապ զարդազիր մըն է 22 սնդմ. երկարութեամբ: Մե՛ղք որ զործածութեամբ բաւական մը եղծուած է իր խորանին ու լուսանցազարդին հետ: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ բազմաթիւ, հին մտախներով եւ զեղեցիկ ծաղկումով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հաստ, չորս Աւետարաններուն ճակատը: Մատթէոսի խորանը հին զաղափարէ մը ստնուած է, բայց շատ

պարզ ծաղկում մը միայն տեսած է, մինչդեռ յաջողները հայ դարդանկարչութեան շատ յաջող նմոյշներ են: Մարկոսի խորանք սիրուն եւ սակեծիր քառակուսիներու մէջ քսան վարդակներ ունի, վերելք զոյգ մը աղանդներով ու շատ յաջող ծաղկումով կանաչի եւ կարմիրի, նոյնպէս ոսկի թեթեւ ծիրերով: Ղուկասի եւ Յովհաննու խորաններուն վրայ արուեստագէտը իր ազանդի ամբողջ կարողութիւնը դրած է, զոյներու ներդաշնակ համադրութեամբը զինքը շրջապատող լուսանցազարդով, հոյակապ սկզբնատուով եւ ծիրանեփառ վերնազերբով: — ՆԿԱՐՔ՝ սկիզբը, Գաբրիէլ հրեշտակապետ, մեծազիր, որ կիսամերկ մարդ մը կը կոխտէ ու աջ ձեռքին մէջ բռնած բոցալաւ սուրովը կը մորթէ նոյնպէս մերկ մանուկ մը: Հնազրում՝ բայց արուեստով անյաջող նկար մը: Մատթէոսի Աւետարանին ի վերջ կայ ձեռագրիս ստացող Գրիգորիս քահանայի մեծազիր նկարը, ոտքի կանգնած Մարկոս Աւետարանչի զիմացը, ազերտողի զերքով: Քահանան հագած է կապոյտ ներքնոց, դօտիով, ու վրան կը կրէ մանուշակի կարմիր դժաւոր կարճ փիւրն: Դէմքին կարճ՝ բայց ձեւաւոր մօրուք, աւելի քան յիսնամեայ: Գլուխը դրած է իր ժամանակի յատուկ բրդեղէն թանձր ու կոշտ զլխանոց, ա՛յն՝ զոր Քրիստոսը կը կրէն ցալօր, Քաղաքներու բրդեղէն զլխանոցի նմանութեամբ: Ոտքերուն վրայ կը կրէ թեթեւ մորթէ շինուած ու հողաթափի նմանութեամբ սեւ, վայելուչ կիսափոշիկ: Աւետարանիչը նստած է թախթի վրայ, զիմացը ունի թղթակալը եւ կը դրէ մեծազիր թուղթի վրայ: Նկարիս վերել, զոց կապոյտ յատակի վրայ կը տեսնուի Յիսուս, յաջողակ նկարչութեամբ: Ստորեւ կը կարդացուի (կարմիրով).

« Տէր իմ Քրիստոս փրկիչ մարդկան, պեա հովուութեան կարծիս աւժման (°, վնասուած), որ զայս մատեանս աւետարան, մեզ հնչեցեր ձայն ցնծութեան, ալմջ (°) քոյս առեալ սամ, ա՛ն զայս նուէրս բարեխնամ եւ յիս հայեա՛ց Տէր հաշտակամ »:

Աջ լուսանցքին վրայ՝ կարմիր մանրատառ՝ « Գրիգորէս երէց ստացաւ զմատենիս »:

Ղուկաս աւետարանիչը նոյնն է Մարկոսի նկարին հետ, առանց շրջանակի, զրեթէ թերաւարտ: Յովհաննէս աւետարանիչ նստած է նոյնպէս թախթի վրայ, ձախ ձեռքին մէջ զրեշը, դէմը՝ պարսպ թղթակալ: Յովհաննու նկարիս տակ կը կարդանք՝

« Տէր Աստուած աւզնական լեր մարմնոյ եւ հոգւոյ Ովսեղեկի մեղապարտ ծառայիկն եւ ծնողի իմոյ Վարդեբ զբշի: »

Նոյնպէս Յովհաննու Աւետարանի խորանաձեւ լուսանցազարդերէն մէկուն մէջ կարմիրով՝ « Տէր Աստուած ողորմեա Վարդեբ զբշի: »

ԳՐԻՁ՝ Վարդեր: — ՍՏԱՅՈՂ՝ Գրիգորէս քահանայ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ անյայտ: — ՏԵՂԻ՝ անյայտ: ԾԱՂԿՈՂ՝ Վարդեր, օժանդակութեամբ Ովսեղեկ որդիին: Աւետարանիս այժմու տէրն է Ծրանսայի նախկին դեսպան, հնագէտ եւ պատմագիր՝ պարսն

Jean POZZI, 51, Avenue Montaigne, Paris - 8^e, որ 1936ին Կ. Պոլսոյ մէջ գնած է մատեանս Պր. Ալեանաքէ մը, այլ զբնութեանց հետ:

Արդեօք Աւետարանս Թոքադի կամ Գոչհոսարի նշանաւոր Աւետարանն է:

Մատեանս է Աւետարան, թղթեայ, երկաթազիր, մեծազիր եւ նկարազարդ, որ կը բովանդակէ չորս Աւետարանները ամբողջ, առանց Համաձայնութեան տախտակներու, յառաջարանի, նախադրութեանց եւ բովանդակութեան ցանկերու: Պատուըւած, թանկազին մատեան, ԺՊրդ դարու:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՔ՝

Ա. — Ի վերջ Յովհաննու Աւետարանին (Գլխաւոր յիշատակարան). — « Ի վերայ ծովու իրբեւ ցամաքի գնալով, զբիւքս բիւրոց ի սակաւ հացէ կերակրելով, զմեռեալս յարուցանելով: Մկրտեալ, խաչեալ, թաղեալ, յարուցեալ յերրորդ յաւուր, նստեալ ընդ աջմէ Հաւր մերոյ բնութեան մարմնովն զոր առ ի Սրբոյ Կուսէն՝ բայց ի մեղաց:

Չայս ամենայն եւ որ սոցին նման ախանատես եղեալ աշակերտք Տեան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Եւ ելեալ քարոզեցին ընդ ամենայն երկիր:

Այլ եւ սմանք յաշակերտացն որ կոչին աւետարանիչք հրամանաւ Հոգւոյն Սրբոյ զբով աւանդեցին մեզ զգլուխ չորս Աւետարանացս՝ զոր սրբոյն Ամօրնի (?) Աղեքսանդրացւոյ հրամանաւ Եւսեբիոսի բազում հզնութեամբ պարսպեալ ամբուութեամբ, հիւսելով ընդ իրեարս որպէս զհիւսս ոսկեմանս, զի մի ոք ի հերձուածողաց կարացէ բան ինչ: Կորուսանել յայսմ պատմութեան Տեան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Արդ ստացից թէ յորում ամի զրեցին իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ, կամ յորում լեզու:

Մաթէոս յեա եւթն ամի վերանալոյ Փրկչին, յերբայեցի լեզու յերուսաղէմ: Իսկ Մարկոս հրամանաւ Պետրոսի յԱղեքսանդր ի դաղմատերէն լեզու յեա. ԺԴ. ամի: Եւ Ղուկաս հրամանաւ Պաւլոսի հռոմայերէն լեզուաւ սկսեալ յԱնտիօք եւ կատարեալ ի Հռոմ, յեա. ԻԵ. ամի: Եւ Յովհաննէս յեա. ԾԲ. ամի վերանալոյ Փրկչին ի յոյն լեզուի յԵփեսոս զրեաց:

Վասն որոյ այսմ հրաշալի անաւրէնութեան ֆրկչին մերոյ ցանկացող եղև քահանայ ոմն՝ որոյ անուն նորա Գրիգորէս կոչի, որդի Յակոբ երիցու, աէր Չափողանց եկեղեցւոյ, ստացաւ եւ զբեալ ետ զսուրբ Աւետարանս ի յիշատակ իւր եւ կենակցին իւրոյ, Թամար տիկնայ եւ ի վայելումն զեռարոյս զաւակաց իւրոց Հայրապետի եւ Յակոբայ եւ Ղազարու: Ընդ նոսին եւ զհարսպատ կերայր իւր զՆերսէս քահանայ եւ զսրբենի ամուսինն իւր Մարիամէ եւ զմայր իւր զԹանկեր, որ ոչ ժամանեցին յաւարտումն սուրբ Աւետարանիս տէրունականի:

Արդ՝ որ ընթեռնոյք եւ լուսաւորիք ի սուրբ Աւետարանէս, յիշես՛իք ի Քրիստոս զվերոգրեալս զստացաւ շէխատողք սորա, զԳրիգորէս եւ զպարկեշտ սրբահոգի տիրուհին իւրոյ զԹամար տիկին որ առաւել փափաքումն ունէր կատարման մատենին: Քանզի եւ ոչ այր իւր ժամանեաց յաւարտման սուրբ Աւետարանիս: Այլ երանելի կինս այս ի բաց եղև զկանացի տկարութիւն... զսկեցաւ զարութիւն, բազում... տարութեամբ եւ սրտայաւժար ջանիւ եւ խանդակաթ սիրով հողւոյն ի չքաւորեալ եւ իմո (յ) սոեալ ամենայն բարութեանց, որոյ վշտացեալ հեծէ եկեղեցի Աստուծոյ, ի դառնութիւն չար ժամանակիս որ էնն ի վերայ աշխարհիս ի ձեռն Կորեանց Ամիրապետին որ Տարար վերակոչի. ճարակեալ պատրաստեաց զամենայն ժախ (°) սպականութեան, ելից եւ կատարեաց ի յիշատակ ողւոց իւրեանց եւ ճնողաց իւրեանց եւ ամենայն զարմից ի Քրիստոս փոխելոց եւ որք աւանդական եղեն ի սուրբ Աւետարանս. զՀարապետն, զԱզգ տիկին, զՄիայն, զԵաճուկն, զԷմէնն, զԱրտամն, զՀանէսն, զՅովսապին, զԳիմէհատն, զՄարտիրոս, զՀամարեւն, մայրն, զՄիմայն եւ զիւր մայրն, զԿասաւոսն (այսպէս) յիշես՛իք ի Քրիստոս եւ թողութիւն մեղաց խնդրեցէք եւ որք յիշատակէք յիշես՛իք զձեզ Տէր ի համառատ (°) դատաստանին եւ նմա փառք յաւիտեանս աւճն:

Տէր Աստուած ողորմեա վարդերի ծաղկողի: Ամէն: »

Բ. — Զվերջին կազմող սուրբ Աւետարանիս զԲարսեղ սուտանուն եւ զվաթար եւ զանպիտան քահանայս՝ որ անուամբ եմ եւ զործողս ոչ: Յիշեցէք եւ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք ի Քրիստոս Աստուծոյ մերոյ:

Զվերջին նորոգաւ զսուրբ Աւետարանիս զՊետրոս եպիսկոպոսն եւ զեղբայրն իւր զՄանուկն եւ զճնաւղքն իւր զՈվանէս քահանայն եւ զմայրն իւր՝ զՀերիքան եւ զՄարտիրոսն եւ զԳրիգորն եւ զՊարոն եւ զորդին զԲարսեղն եւ զեղբարորդիքն զՈվանէսն եւ զԿեռարոյս զպիրն՝ զՂուկասն եւ զՄարտիրոսն եւ զՊողոսն եւ զմայրն իւր զՀնիփսիմէն եւ զհարսերն՝ զՇահրիստան եւ զԱնուխն (այսպէս) եւ զԽտըրշան եւ զայլ ամենայն մերձաւորք արեան որ հանգուցեալ են ի Քրիստոս յոյն ամենեցուն ի թվարեութեանս հայոց Ռ եւ Խե ամին (=1596), ի թաղաւորութեան Սուլբան Մախամատին եւ ի կաթողիկոսութեան տէր Ազարեային: Այս այն տարին այնչափ սով սրածութիւն եղաւ, որ զեղաւրէնք ի քաղաքն լցվան, ի բերքն մտան. այնչափ սով եղաւ Ստամբաւլու քիւլան ի ճծ. դրամ ելաւ, շատ մարդ ի սովու մեռաւ եւ շատ սք սրով խողեղան վասն մեղաց իւրեանց. այն տարին զաղբիւր բերին, բ. եղ (անղամ) խոստում եկաւ ի յԱստուածային շնորհացն՝ ամէն: Պետրոս եպիսկոպոսն պա... (այս վերջին տողերը պատուած ու մաշած էջին վրայ են):

Գ. — Զվերջի կազմող այսմ տառիս եւ զիս անարժան զկիրակոս քահանայս եւ զորդին իմ զՂազար դպիրս՝ որ վերստին նորոգեցաք զսուրբ Աւետարանս ի գեաւղն Տումարգայ՝ որ հաղիւ .ե. ամիսն կատարեցաւ, որ շատ աշխատեցաք սուրբ Աւետարանիս եւ յիշատակեն եւ մեղաց թողութիւն խնդրեն եւ ձեզ յիշողացդ եւ մեզ յիշեցելոցս առ հասարակ ողորմեցի ի միւսանդամ զալրատեանն՝ ամէն: Ի թվին հայոց ՌՃԼ (=1681):

Դ. — Մարկոսի Աւետարանին ի վերջ՝ 1853 զեկտեմբեր 1, ես տիրացու Յովհաննէս Էվերէկցի Նեվրուզեան, հանդերձ կարպետ եպիսկոպոսի, առաջնորդ Սեբաստիոյ եւ Եօզատու, եղաք այս սուրբ Աւե-

տարանս յուխտ եւ երկրպագութիւն մատուցաք յանուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: 1860 նոյեմբեր 1 դարձեալ էվէրէկցի նեվրուգեան Յովիաննէս վարդապետս վերստին յուխտ եւ երկրպագութիւն մատուց: Նազովրացի Յիսուս Քրիստոս պա-

հեա՛ զմեզ յայսմհետէ անեղական աջովդ յաւիտեանս ամէն:

Յովհաննէս վրդ. էվէրէկցի

Ե. — Ղուկասու նկարին տակ՝ մեղանով՝ 1924, Եօզկատ՝ ձայնաւոր հանր Ռ. Փափագեան:

Փարիզ, 5 Օգոստոս 1949

6.— ԱԻՏԱՐԱՆ

Թիւ՝ չունի

ՌՆԾԳ = 1453

ԹԵՐԹՔ՝ ԻԸ (=466 էջք): — ՄՇԾՈՒԹԻՒՆ՝ 27×17×7 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսիւն: — ՏՈՂՔ՝ 21: — ՆԻԻԹ՝ բամպակեայ հաստ թուղթ: ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ փայտեայ, պարզ դեղնադոյն: — ՄԱԿԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ թուղթ մը սկիզբը ու թուղթ մըն ալ ի վերջ, մասամբ պատուած ու սեւցած, երկուքն ալ կորնթացուց Բ. թուղթի Զ. դլուխի համարներով ու ընտիր երկաթազիր: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ ընդհանրապէս լաւ պահպանուած, տեղ տեղ էջերը մաշած ու կարկանդակ ու ցեցակեր: — ԴԱՏԱՐԻ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան: — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ իւրաքանչիւր Աւետարանի սկիզբը երկու կամ երեք տող, մեծազիր, երկաթազիր կամ զարդազիր ու թուշնազիր: — ԳԻՐ՝ սեւ մեղանով յաջող բոլորազիր: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՆՔ՝ չորս Աւետարաններու սկիզբը, մարդազիր, կենդանազիր, թուշնազիր ու զարդազիր՝ պարզ ծաղկումներով: — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐՔ՝ բազմաթիւ, զբեթէ ամէն էջի վրայ, սովորական ծաղկումներով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ նոյնպէս մեծազիր, չորս Աւետարաններու սկիզբը, ընդհանրապէս մութ կապոյտ յատակի վրայ: Ասոնցմէ դուրս կան նաև տասը փոքր խորաններ՝ Կարպիանոսի ծանօթագրութեանց տախտակները զարդարող: — ՊԱՏԿԵՐՆԵՐՈՒ զեղեցիկ հաւաքածու մըն է Աւետարանի սկիզբը, բոլորն ալ, թէև ո՛չ այնքան յաջող, զործ Հիզանի համբաւուոր նկարչական գոյրոցին: Առաջին պատկերը կը ներկայացնէ Յիսուսի ազգարանական ծառը որուն տակ Աստուած երկարած է, իսկ վերեւը՝ Տիրամայրը՝ մանուկ Յիսուսով: Յաջորդ նկարներն են՝ Արարհամի զոհարեութիւնը, Գարբիէլի Աւետումը, Յիսուսի ծնունդն ու մկրտութիւնը, Այլակերպման խորհուրդը, Երուսաղէմ մուտքը, Ոսնչուան, Անդամալոյժը, Տեսաես կիւնը, Յիսուսի չարչարանքը, Պատրոսի ուրացումը, Պիղատոսի լուսացումը, Խաչէն վար առնուելը, Յարութիւնը, Հոգեկալուստը, Մեռելոց յարութիւնը, Դատաստանը, ևն: Դիտելի է որ Հոգեկալուստան նկարի տակ խորանաձև յաւելուածական նկար մը կայ՝ ուր բաց լուսամուտի մը առջև երկու անձ դէմ

գիմաց ծունդի են նստած ու կ'աղերսեն: Աջ կողմը տէր Կարապետն է, զլիսարաց, կարմիր պարեզտով ու կանաչ թիկնոցակով: Միւսն է տէր Թումայ արեղայն, կապոյտ թիկնոցով, սեւ փելոնով եւ սեւ վեզարով, որոնք երկու սասցողներն են Աւետարանիս: Իսկ ասոր հանդիպակաց էջի Տիրամօր նկարի տակ կ'երեւայ Աւետարանս զբող եւ ծաղկող Յովհաննէս կրօնաւորին բաւական յաջող նկարը: Սա ալ ծունդի վրայ աղաչական զիբբով է. հազած է կապոյտ թիկնոց դօտիով եւ վրան ունի սկեզոյն չուրջառ: Կանանչ յատակի վրայ սեւ մեղանով կը կարդանք՝ « Ո՛վ ամենաբարուհի Աստուածածին մի մոռնար զամենամեղ ծաղկաղոս յաւուր զատաստանի Միաննի քո զի ոգորմութեան քո սպաւինեալ կամ: »

ՍՏԱՅՈՂՔ՝ Թումայ կրօնաւոր եւ Կարապետ: — ԳՐԻԶ՝ Յովհաննէս: — ՏԵՂԻ՝ Հիզան: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ 1453: — ԾԱՂԿՈՂ՝ զրիչը: — Զեռագիր սեւահանութիւնն է Պր. Յակոբ Ինճիճեանի, Փարիզ: — ԿՆԻՔ՝ Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ Յովիաննէս վարդապետ. ՌՄԷ (= 1758):

Մատեանն է Աւետարան, թղթեայ, մեծազիր եւ լիակատար, Կարպիանոսի ծանօթագրութեանց լման տախտակներով եւ իւրաքանչիւր Աւետարանի ցանկով եւ նախագրութեամբ: Գրեթէ բոլոր էջերու տակ կան համարարբառի համարանիշները: Յովհաննէս Աւետարանիչի ի վերջ կայ « Իրք կնոջն չնացելոյ » մասը:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա.— (Գլխաւոր յիշատակարան)՝ ի վերջ. — « Փա՛ռք անսկզբանն եւ սկզբանն աիւնայնի, անեղ էին եւ զոյացուցչին բնաւից. անփայտճան եւ անսահման էացուցչին. սահմանիչ եւ կատարումն բոլոր էիցս, երիցս

միակի՞ն, եղակի եւ միում աստուածութեան : Որ անշարժ գոլով շարժէ զարարածս ի կեանս եւ ի փրկութիւն : էից էակն, եւ կենդանեաց կեանքն : Որ անփոփոխ գոլով միշտ յէութեան, անեղբ եւ անվայրահակն, լրումն եւ բովանդակիչ ամենայնի եւ յամենայնս է : Որպիսի մասունս է ի բոլորս, եւ ինքն ոչ մասն եւ ոչ բոլոր, որպէս թէ զմասն եւ զբոլոր զամենայն յինքն ունելով : Եւ կրէ զամենայն բանիւ զաւրութեան իւրոյ : Գերալիբ գոլով ընու զամենայն եւ անհաս է յամենայնէ, որում բան եւ իմաստութիւն եւ լեզու տուեալ բոլոր էիցս : Ի բոլոր էիցս հանցուք աւրհնութիւն ի փառս, Հաւր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն :

Իսկ չորից աւետարանչացն խորհուրդ, բազմաւրինակ իմ ցուցանի : Զի ոմանք ասեն թէ չորից աւետարանչացն են, չորք անկիւնք արարածոց : Արեւելք, Արեւմուտք, Հիւսիս, Հարաւ : Պարտ է համասփիւռ քարոզել զԱւետարանն : Իսկ ոմանց հաճոյ թուեցաւ ըստ չորից մշտահոս գետոյն, յանդիսական աղբիւրէն յառաջ խաղացեալ, առ ի տիեզերաց ոռոգումն . Փիսոն, Գեհոն, Տիգրիս, Եփրատէս : Եւ սոցա գոլով նմանապէս թուով ուռճացեալք ի կենդանական աղբիւրէն առողանել զպառքեալ միտս մարդկային բնութեանս : Նոյն աւրինակ ըստ տեսութեան Եղեկիէլի, քառակերպեան աթոռոյ, Մարդ, Առեւծ, Եզն, Արծիւ : Զանմարմնոյն Տէր տեսանելով բազմեալ ի փառացն աթոռ իմանալի ցուցմամբ, զխնամս բոլոր բնութեանս զակնարկումն, որ աստուածապէս եւ տիրարար, բերմամբ նշանակէ զլինելն առ ի հոգածինս հրեղինացն անմահից զմահկանացուածս առնել հաղորդ : Եւս եւ ի դերակատար հանել ի փառս : Վասն զի փառաց թագաւորն Գրիստոս, փառակիցն Հաւր եւ Հոգւոյն Սրբոյ, զմերս առնելով . . . մի որդի դաւանել որ յԱստուծոյ հաւրէ, եւ որ ի Մարիամայ սուրբ կուսէ : Անճառ միութեամբ, զոր աւետարանականն ուսուցանեն բանք, մինչ ի կատարած հաւանութեամբ, հաւատալ հաստատ կարգաւք . ի նոյն յարելով յառաքելաւանդ քարոզութիւն : Որ զաս-

տուածախաւսն վարդապետութիւն գրոշմեալ, զսակաւս ի բազմացն՝ առ ի հաւատալ, եւ զկեանս յաւիտենականս ընդունել յանուն նորա : Ուստի եւ տեսեալ զսորայս անճառ փրկագործութեան խորհուրդ՝ ոմն ի լուսածնեալ զարմից Թումայ կրօնաւոր եւ կարապետն՝ զոր ի վաղուց հետէ ցանկային այժմ աստուածախաւս սուրբ Աւետարանիս : Եւ ետուն զրեւ զսա յիշատակ հոգոց իւրեանց եւ ծնողացն իւրոց : Եւ արդ ես յետինս ի կրօնաւորս եւ անարժանս ի մանկուես եկեղեցոյ հրաման տուեալ ի պատուիրանադիր առաքելական բանէն որ ասէ . յոր կոչումն կոչեցար՝ ի նմին կացչիր : Եւ արդ իմ ոչ բերելով զայսպիսի վստահութիւնս, այլ ունայն յամենայն բարեվայելչութիւնէ որ առաքինեացն համարձակութիւն : Այլ ի բարեխաւսութիւն մաղթելով զամենայն սուրբս, եւ ի մարդասիրութիւն Աստուծոյ յուսադրել, զկործանեալ եւ զլքեալ անձն իմ եղկելի : Ով զիւրակործան մարմին երկրածին : Որովք ձայնարկութեամբ զքեզ աւաղեցից . կամ զիւրդ ի զիւր յաւեցից : Կամ զորոց նշանակեցից : Զմարմնական տածմանց, եթէ զ . . . սխալանաց : Զկամայից եթէ զակամայից, զոր ոչ բաւէ նամակս վերաբերել, եւ կամ ի զիւր չարարառնել : Այլ զիտողին զզաղտն երեւակսն . նմա առաջի արկեալ հեղից զանձն իմ մաղթանաւք, որ կարողն է . կեցուցանել եւ վերստին հրաշագործել յիս աղաւթիւք ամենայն սրբոց : Այլեւ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ յողնամեղ եւ մեղսամածեալ մեղաւք Յովհաննէս վարդապետի որ անուամբս եմ, եւ ոչ գործով, ի յԱնապատս որ կոչի Գամաղիէլ, ի դուռն սուրբ առաքելոյս Գամաղիէլի : Ի յառաջնորդութիւն վանացս Յովհաննէս վարդապետի եւ միւս Յովհաննէս վարդապետի եւ հօր վանացս Յովհաննիսի եւ յայլ միարան եղբարցս : Յեւ իմ անընդունակ գոլով յարուեստ գրչութեան, եւ բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ : Այլ ըստ կարի մերում, զոր պարզեւեաց մեղ մարդասէր հոգին, բազում աշխատասիրեալ իմ ի սմայ, զրեցի անարժան ձեռօք իմովք յընդիր եւ ի ստոյգ աւրինակէ, կենաւք տառապանաւք, եւ բա-

զուտ պանդխտութեամբ, ի մեծ թուակահիս, յեղանակ շրջադաշութեանս արեգական ստոր իջիւք երկնաշու ճանապարհու, յերկնից յերկիր նայելով, ըստ արարչութեանցն չափեալ յերանելոյն Ազամայ ի Դրախտէն: ԶՌ. եւ ԶՃ. եւ ԴԱ. ամ: Ըստ եւթանասնիցն որում մեք վարիմք: Եւ է ի մարդեղութենէ բանին Աստուծոյ անժամանակ էին, և Փրբիչին Յիսուսի Քրիստոսի ամս ՌՆՄԳ (=1453): Իսկ թուոյ Սոսորոյային յարեթեան տուժարի, թուականի Զ (= 900): Ի կաթուղիկսութեան հայկազեանս սեռի Տեառն Գրիգորի էջմիածնի. եւ ի յԱրամարայ կարողիկոսի Տեառն Զաքարեայի: Զոր տէր Աստուած պահեսցէ անասանելի զաթոս հայրապետական եւ զթաղաւորական: Զի յիշել զանուանս նոցա սասանեալ մաքրեալ. ոչ եւս երեւին թշնամիք ճշմարտութեան: Եւ զրեցաւ աւետարանս զայս՝ ի զաւառիս Հիգամայ, ընդ հովանեաւ սուրբ Առաքելոյս Գամաղիէի, ի վայելումն սրբասնեալ եւ կուսակրօն կրօնաւորի Թումայի եւ պատուական եւ հաւատարիմ տանուորոջն կարապետին և կենակցին Մօսրմէլէի եւ ծնաւդաց նոցա: Արդ՝ որ ճաշակէք յաստուածային բուրաստանէս եւ յամենալի սեղանոյս, յիշեսցիք զաղաթս ձեր զստացող Ս. Աւետարանիս զկարապետ և զկենակիցն զՄօսրմէլէի եւ ծնաւդս նոցա՝ զիւրապետ (այսպէս) և զկենակիցն իւր զԱւագիսարուն, զՄիմաս եւ զԱւագիսարուն, զՅովհաննէս եւ զՄօսրմէլէի ի Քրիստոս: Եւս տուաւ յիշեսցէք ի Քրիստոս կրկին անգամ ստացող սուրբ աւետարանիս Թումայ կրաւ-

նաւորն եւ զծնողսն զԱստուածատուր եւ զԹանխարուն եւ զկարապետ և զծնողսն իւր, զՄօսրմէլէի եւ զծնողս իւր, զհայր իւր Միմաս և զմայրն իւր զԱւագիսարուն... և Աստուած ողորմի սասցէք ստացողաց սուրբ աւետարանիս՝ որք ստացան զսա ի հալալ եւ յարդար վաստակոց իւրեանց, յիշատակ հոգոց իւրոց եւ ծնողացն եւ ամենայն արեան մերձաւորացն: Արդ որք կարդայք եւ արինակէք, յիշեսցիք ի մաքրապիայ յաղաթս ձեր զԹումայ կրօնաւորն եւ զկարապետն եւ զուր յիշեալ լիջիք առաջի Քրիստոսի ամէն:

Բայց աղաչեմ զձեզ զհանդիպող սուրբ աւետարանիս զի անմեղադիր լինիք խոշորութեան եւ սխալանացս, զի անձամբ տկար էի, եւ լոյս աչիցս պակասեալ էր. հազար վասն Աստուծոյ, հազար վասն Աստուծոյ անմեղադիր լերուք: Եւ բարի սրտից եւ ի բերանոց ձերոց յիշեսցէք ի Քրիստոս Աստուած՝ զանարժան զրիչս զՅովհաննէս բանախոյրս և զծնողսն իմ զՎարդան՝ և զԴիլշատ եւ զհանդուցեալ եղբարսն իմ զքաղցրիկ Յովհաննէսն եւ զիւրապետն եւ Աստուած ողորմի սասցէք նոցա եւ որ ստէ եւ իւրն Աստուած ողորմեսցի ամէն»:

Բ. — Մարկոսի բովանդակութեան ի վերջ. — Յիշեսցէք ի Քրիստոս զՅունամ, զԿասաւն եւ զՋանօն եւ զմայր նոցա զԱսլմէլիք եւ լի բերանով Աստուած ողորմի սասցէք նոցա, ամէն: Նոյնը՝ ի վերջ Ղուկասու բովանդակութեան:

Փարիզ, 25 Յուլիս 1947

7.— ԱԻՏԱՐԱՆ

Հիմ քիւ՝ չունի

ՌԱ = 1552

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԲ × 46 (=1112 էջք): — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 26 × 17 × 7 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսին: — ՏՈՂՔ՝ 21: — ՆԻԻԹ՝ բամպակեայ հասարակ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ չաղանակագոյն կաշեպատ փայտեայ, լանջքով եւ թիկունքով: Կողքին առաջի երեսը ծածկուած սոկեջուր արծաթեայ թերթով. կեդրոնը Տիրամայր՝ զիբիլը մանուկ Յիսուսով, վերելը խաչ, չորս կողմը հրեշտակներով, անյաջող ս-

կերչութեամբ: Խաչանիշ արծաթապատ է նոյնպէս լանջքի պահարանը: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ երկու անդիբ՝ բայց սեւցած ու մաշած թերթեր, սկիզբն ու վերջը, իբր դատարկ թուղթ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ լուս պահպանուած, հակառակ անխնամ թուղթին: Քանի մը թերթեր կարէն ինկած, չորս Աւետարանիչներու նկարներն ու չորս խորանները զրեթէ ամբողջովին եղծուած ու անճար

նաչելի: Էջերու ստորին լուսանցքներուն վրայ Աւետարաններու համաձայնութեան համարանիշերը: Ունի « Իբք կնոջն շնացելոյ » մասը: — Վե՛րնԱ-ԳԻՐՔ՝ իւրաքանչիւր Աւետարանի սկիզբը, երկու սող կարմրադեղ երկաթագիր: — ԳԻՐ՝ թանձր եւ մեծկակ յաջող բոլորգիր: Համարները ունին կարմրադեղ երկաթագրեր: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ չորս Աւետարաններու սկիզբը, մարդագրեր եւ այլ մեծկակ զարդագրերով, հասարակ ծաղկումով: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ բազմաթիւ, գունաւոր, սովորական մարկիւններով եւ յաջող: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, չորս Աւետարաններու սկիզբը, օրինակները լաւնորութեամբ՝ բայց ծաղկումը անյաջող եւ անխնամ, զրեթէ բոլորն ալ վնասուած: — ՆԿԱՐՔ՝ չորս հատ, չորս խմբագիր աւետարանիչներու, եղծուած՝ անյարմար թուղթէն եւ ներկէն:

ԳՐԻԶ՝ Փիլիսոպոս (կրօնաւոր): — ՍՏԱՅՈՂ՝ Պարսնաչի Մեղրիսեթ Արքեպիսկոպոս: — ՏԵՂԻ՝ անձանթ, Թալրի՛ղ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌԱ. (=1552): Զեռապղիս աթմաւ աչիւն է Պր. Ալպէր Աչճեան՝ փարիզ:

Մատենան է Աւետարան, թղթեայ, մեծագիր եւ ամբողջ: Կը պահպան սկիզբի համաձայնութեան տախտակները:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — Ի վերջ Յովհաննու Աւետարանի (Գլխաւոր յիշատակարան). — « Փա՛ռք քեզ անասման եւ զուգական անուն, անսկզբն եւ անվաղճան, անկզ եւ անապական էութենէ, անո՛ր, անե՛րբ, անուստեք եւ անժամանակ. յերիս բաժանեալ... (սովորական նախերգանքով՝ իբր եօթը սիւնակ):

«Արդ զրեցաւ սուրբ Աւետարանս ի յեղանութեան (այսպէս՝ յիշխանութեա՞ն) Շահ Թահմազին, ի թուականութեան Հայոց ՌԱ. (=1552): Գրեցաւ ի Դուռն հայր Ռիանու: Զեռամբ սուտանուն Փիլիպպոսի՝ որ զանունս միայն ունիմ եւ ոչ զզործս բարութեան: Ի խնդրոյ Պարոնտէր Մելիքսէօ արհիեպիսկոպոսին. յիշատակ իւր եւ ծնողաց իւրոց. հաւրն Պարոն Մելիք Միրզաբանին եւ մաւրն՝ Պարոն (այսպէս) Գոհարին: Եւ եղբայրն իմ Պարոն Մելիք պէկն եւ հանդուցեալ որդին՝ Պարոն Շախնազարն (հմմտլ՝ Տաշեան ցուցակ՝ էջ 181 ա) եւ միւս որդին՝ Մելիք Շահնազարն, Պարոն Ատիպէկն, Պարոն Գաւհչէկն (այսպէս), Պարոն Միրզէկն եւ հարսն՝ Պարոն Խաթունազէկն եւ զուստրն իւր՝ Պարոն Խա-

նուաղէկն եւ Պարոն Գոհարաւարդն (միշտ այսպէս, իզական անուններն ալ Պարոն (ուհի՞) յիշուած): Դարձեալ կրկին անգամ աղաչեմ զձեզ՝ յիշել ի Տէր Պարոնտէրն Մելիքսէօ արհիեպիսկոպոսն, պարոն պարոնաց որդին, պարծանք պարծանաց ամենայն եպիսկոպոսաց, փափաքանօք եւ կատարեալ սիրով զրել ետուր ըզսայ յիշատակ հոգոյն իւր. եւ լի սրտիւ Աստուած ողորմի ասէք. ամէն: Զտարտամս ի բարեաց եւ փարթամս ի չարեաց զՓիլիպպոս զբշակս յիշեցէք եւ մի բերան Աստուած ողորմի ասէք եւ Աստուած ձեզ ողորմեսցի ամէն: Դարձեալ յիշեցէք զուսուցիչ վարպեան իմ ըզտէր Խաղարհիեպիսկոպոսն՝ որ բազում աշխատանք ունի ի վերայ մեր. Աստուած իւրան արքայութիւն պարզեւէ. ամէն»:

Բ. — Ի վերջ Մարկոսի Աւետարանին՝ — Համբարձմանն կարդա՛ եւ Փիլիպպոսին ողորմի ասա ո՛վ եղբայր:

Գ. — Յաջորդ զատարկ թուղթին վրայ՝ վերջի եւ անվարժ նոտր զիրով եւ անխնամ ուղղազրութեամբ. — Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս Խորըջի (այսպէս, թէ եւ առաջին զիրը աւելի Ի է՛ քան Խ) Ընօհեջանին եւ իւր կնոջն Ղիւմաթին եւ իւր որդոցն Ներսէսին եւ Աւետիսին եւ Ասատուրին եւ եղբիւր յիշատակ ի դուռն Սուրբ Կիրակոսին. մի՛ ոք իշխեսցէ ո՛չ կպիսկոպոս, ո՛չ վարդապետ, ո՛չ քահանայ, ո՛չ ժողովուրդ, հեռացուցանել զայս Աւետարանս ի դրանէ ս. եկեղեցոյ, այլ կացցէ անջինջ յիշատակ ի դուռն Սուրբ Կիրակոսին եւ Կարմիրու Սուրբ Նշանին՝ յիշատակ հոգւոյ իւրոյ, Ընօհեջանին եւ իւր կողակցուն Ղիւմաթին եւ իւր որդոցն Ներսէսին, Աւետիսին եւ Ասատուրին. ամէն: Եւ որ զայս Աւետարանս հեռացուցանէ, զպատիժն Յուդայի առցէ եւ նզովք Կայէնին ժառանգեսցէ ամէն:

Դ. — Վերջին զատարկ եւ շատ աւերուած էջին վրայ. — Արդ նորոգեցայ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ անարժան Սարգիս վարդապետ...ցին (լաւ չի կարդացուիր) որ զանուն միայն ունիմ եւ ոչ զզործս բարութեան, առաջնորդ Մաքիմեա՞ց Սուրբ Աստ-

ուածածին, յիշատակ իմոյ եւ իմ ծնողաց, հաւրն՝ պարոն Միրզավին եւ մաւրն պարոն Խաթունին եւ եղբայր իմ Բարուռն եւ Շահնագարն եւ տէր Բաղրամն, Ամիգանեց (°) Ասիլպէկն, Աքամպէկն: Դա՛րձեալ յիշեցէք Մելիք Ասլանպէկն եւ հայրս իմ Մելիքպապէն եւ մայրն իմ Մարիամն եւ որդիք իմ Նատիրխան, Միրզամն եւ դուստրն իմ Գուլգաւտն եւ կողակիցն Մերասն որ հանուցեալն է եւ միւս կողակից Նազուր: Եւ

զարձեալ յիշեցէք Մելիք Ասլանն եւ իւր հարգատ եղբարքն՝ պարոն Ալխան, պարոն Աղիպէկն եւ իւրեանց զարմն եւ զաւակն աւրհնեալ լինեն. ամենայն ժամ: Դա՛րձեալ կրկին անդամ աղաչեմ զձեզ, յիշել ի Տէր անարժանն Սարգիս վարդապետս, որ իւրում փափաքանօք եւ կատարեալ սիրով... (Երկու-երեք բառ աւերուած) յիշատակ իմ հողուն...: Թիւս՝ ՌձԸ (=1659) »:

Փարիզ, 22 Գեկտեմբեր 1947

8.— ԱԻՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՛ չունի

ՋՀԲ = 1523

ԹԵՐԹՔ՝ ԱԻԹ (=638 էջք) — ՄԵՆՈՒԹԻԻՆ՝ 18×13×6 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻԻՆ՝ երկսիւն: — ՆԻԻԹ՝ բաժնակեայ թուղթ: — ՏՈՂՔ՝ 18: — ԿԱԶՄ՝ շազանկազոյն կաշեկաւ փայտեայ, լանջքով եւ թիկունքով: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ կազմը խանգարուած եւ բաւական պրակներ կարէն ինկած: Բոլոր Աւետարանները ունին իրենց նախադրութիւնն ու բովանդակութեան ցանկը ու համարաբարոն համարանիշները՝ իւրաքանչիւր էջի տակը: Ձեռագրիս սկիզբը կայ Կարդիանոսի ծանօթագրութիւնը բայց չը պակսին Համաձայնական տախտակներու տասը հատը, վաճառուած կամ զոգցուած ըլլալով, ձեռքէ ձեռք անցնելուն: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ ունեցած է եւ յետագային կտրուելով հանուած ու ծախուած է, վրան զի վերջին թերթին կը յաջորդէ մտա մը մտազաթ, ենթադրաբար հնազոյն Աւետարանի մը մտաք: — ՎԵՐՆԱԳԻԹՔ՝ թոշնադիր ու զարդադիր խառն, իւրաքանչիւր խորանի տակ, հասարակ ծաղկումով: — ԳԻՐ՝ սկիզբէն մինչեւ վերջը նոյն յաջող բոլորակերը: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ բաւական յաջող զարդադրերով. բոլոր համարանիշերը՝ կարմրադեղ: — ԼՈՒՄԱՆՅԱԶԱՐԳՔ՝ բազմաթիւ, սովորական ծաղկումներով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս Աւետարաններուն սկիզբը, հնազոյն մոթիվներով: — ՆԿԱՐՔ՝ բաց ի չորս աւետարանիչներու նկարներէն, ձեռագրիս սկիզբը կան նաեւ Աւետման, Մկրտութեան, Թափոքական լեռան, Քրիստոսի ազգաբանութեան, Եզեկիլի տեսլեան, Ոտնուայի, Խաչելութեան եւ Վերջին դատաստանի նկարները, բաւական յաջող արուեստով: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ՝ քանի մը հատ միայն, ներքին լուսանցքներուն վրայ:

ԳՐԻՉ՝ Չաքարիա քահանայ: — ՄՍԱՅՈՂ՝ Խոջայ Աղնաւոր: — ՎԵՐՋԻՆ ստացող (1589)՝ Ղոզիկ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՋՀԲ (=1523): — ՏԵՂԻ՝ Վան: — ԵԱՂԿՈՂ՝ անձանթ, դրէ՛ չը: — Ձեռագրիս այժմու տէրն է Պր. Գառնիկ Գէորգեան, Փարիզ:

Մատենոս է Աւետարան, թղթեայ, միջակ դիրքով եւ նկարազարդ՝ որ կը բովանդակէ չորս Աւետարանները իրենց նախադրութեամբ եւ բովանդակութեան ցանկով:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՆՔ՝

Ա. — էջ 630, ի վերջ Յովհաննու Աւետարանին (Գլխաւոր յիշատակարան). — « Փա՛ւք անըսկզբանն՝ եւ սկզբանն ամէն: Անկղին եւ զոյացուցին բնաւից: Անվախձան՝ եւ անսահման... (վեց էջ սովորական նախաբանութեամբ): Արդ՝ որք ճաշակէք յամենառատ սեղանոյս՝ եւ վայելէք յասուածային բուրաստանէս, եւ հանդիպիք սուրբ Աւետարանիս, կարգալով եւ կամ տեսանելով, յիշեալիք ի սուրբ եւ ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր առաջի անարին զենմանն՝ ի ժամ սոսկալի սուրբ պատարագին, եւ լի բերանով Աստուած ողորմի ասացէք եւ բոլոր հաւատով մեղաց թողութիւն հայցեցէք խոջայ Ազնաւորին եւ ծնողաց եւ եղբարց նորին եւ ամենայն վերոյ գրելոցս ի սմա: Եւ ողորմածն Աստուած ամենեցուն առ հասարակ ողորմեսցի: Ամէն: »

Եւ արդ՝ ես յետինս ի կարգաւորաց եւ անպիտանս եւ անարժանս ի մանկունս եկեղեցոյ, բազմամեղս եւ անիմաստս ի զիրս գրչութեան եւ յանցաւորս ամենայն պատուիրանացն Աստուծոյ՝ Չափարիայ սուտ անուն քահանայ որ անուամբ միայն եմ եւ

ոչ գործով: Ծնորհիւ Տեառն սկսայ եւ ոչորմութեամբ նորին կատարեցի զսուրբ Աւետարանս: Ի մեծ թուականիս հայոց ի Ջ եւ ՀԲ (=1523) ի մայրաքաղաքս վան: Ընդ հովանեաւ սրբազան Առաքելոցս Պետրոսի եւ Պօղոսի: Ի հայրապետութեան տեառն Սարգիս Կարողիկոսի ամենայն հայոց: Եւ ի յառաջնորդութիւն մերոյ աթոռոյ սուրբ ուխտիս վարագայ Ներսէս եւ Կարապետ արհիեպիսկոպոսացս: Եւ ի զանութեան Շախ Իսմայիլի կարմիր գլխոյ՝ եւ ի տեղապահութեան վանայ բերդիս Մուռտառ (այսպէս) Սօլբանի: Արդ՝ աղաչեմ զամենեւեան զմանկունսց սուրբ եկեղեցոյ. զի որք հանդիպիք տեսութեան սուրբ Աւետարանիս՝ զաւելորդն բառնայք եւ զպական ընթք, եւ խոչորութեան եւ սխալանացն անմեղազի՛ր լինել զի կար մեր ա՛յս էր: Վասն որոյ երես ի գետին զնելով աղաչեմ զձեզ, զի լի սրախ եւ բոլոր հաւատով, անարժանիս Աստուած ողորմի ասիցէք եւ մեղաց թողութիւն խնդրիցէք մեզ եւ ծնօղաց մերոց՝ Յովանիսի եւ Մուղալ խաբունի եւ կենակցի իմոյ Խանգաղի՛ եւ որդոյ իմոյ Ստեփանոս սարկաւազի որ աշխատեցաւ ի կոկել թղթիս եւ Աստուած ձեզ ողորմեսցի եւ զձեր մեղս թողցէ ամէն:

Եւ արդ՝ ես մեղուցեալ ծառայս Աստուծոյ խոջայ Ազնաւուր՝ ստացայ զսուրբ Աւետարանս ի հալալ եւ արդար վաստակոց իմոց, ի թողութիւն մեղաց եւ ի փրկութիւն հոգոյ իմոյ՝ եւ ետու զսա ընծայ եւ նուէր ի դուռն Սուրբ վարդանայ Զօրավարին եւ մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի զբանէ սորա ո՛չ ծախելով եւ ոչ զբաւելով, ո՛չ ի մերոց եւ ոչ յօտարաց, եւ եթէ ոք յանդգնի եւ առնէ, նա պատժի յԱստուծոյ, եւ ի Սուրբ վարդանայ Զօրավարէն. ամէն եղիցի եղիցի: »

Բ. — Էջ 636՝ տարրեր գրչէ. — Զվերնին ստացող սուրբ Աւետարանիս Կարապետ արքեպալս որ ստացայ զսա ի հալալ արդեանց իմոց, յիշատակ ինձ եւ ծնաւոցս իմոց, հաւրն իմոյ էլիպարին եւ մաւրն իմոյ Խաբունին եւ եղբարցն իմոց Նահապետին, Գասապետին (հաւանարար Նահապետն է եկեղեցոյ մէջ զստապետը), Թումանին, Մանուկ

սարկաւազին եւ հանդուցեալ եղբորն իմոյ Սիմէոնին եւ հոգոյ եղբայրն իմ Թարսն եւ քերցն իմոյ՝ Նուկպարին (այսպէս), Մարքային, Մարիամին: Արդ՝ որք հանդիպիք յիշեցէք ի Քրիստոս եւ Աստուած զձեզ յիշէ իւր միւսանգամ զաշտեան ամէն: Այլ եւ յիշեցէք զհաւրեղբայր եւ զվարպեան իմ զտէր Հայրապետ արեղայն:

Գ. — Ասոր կը յաջորդէ, նոսր գրով՝ Ես Իշխանս, տէր Գաւիթս, պարոն Մեխումս, Յազուպ աղէն, որ տէր Կարապետին դրան քահանայ բաժանեցին (այսպէս): Նոր շարակնոցն, մախմոս ! չըջառն տէր Ստեփանոսին այլին: Աւետարանս, հին շարակնոցն այլինք Ս(ա)հակին, յիշատակ իւր եւ ծնաւոցն իւր, հաւրն՝ Գասապետին, մաւրն Մարիամին, Աբրահամին, Ակոբին, Հերապետին, Կարապետին, վարդանէսին: Էս Աւետարանս Ս(ա)հակին զիւստն ! Ընկել էր եղբար: Եղբար որդոյ: Այլ ու այլ չկայ:

Դ. — Էջ 638. — Զվերջին ստացողս սուրբ Աւետարանիս Ղաւղիկոս (այսպէս) եւ զհայրն իւր Առաքելն եւ եղբայրքն իւր Յովանէսն, Թասալին, Երամէն եւ զիւր արեան մերձաւորն: Դա՛րձեալ յիշեցէք արուփ Միրանդէն եւ զորդիքն իւր՝ Փիրվալաքն, Պետրոսն եւ զվարպետն իւրեանց Անանիա եպիսկոպոսն եւ զիւրեանց արեան մերձաւորքն: Յիշեցէք ի Քրիստոս եւ Աստուած ողորմի սասցէք եւ Աստուած ձեզ եւ մեզ ողորմեսցի ամէն: Թ՛վական՝ ՌԼԸ (=1589) որ առեցաւ սուրբ Աւետարանս. ամէն Հայր մեր:

Ե. — Վերջին միակ զատարկ թուղթի վերեւ՝

Թիւն ՌՃԾԲ (=1703), զամս .իւ. զսա առի: Քրիստոսի ծառայ: Ստորագրութիւն կայ բայց չի կարդացուիր: Սիմոն քահանա՞յ:

Զ. — Յովհաննու Աւետարանի նախադրութեան ի վերջ՝ Ֆրանսուան փոխերն կանաչ գրով է նշանած: « Վասն » երու ցանկս կապուտաղիր է ի ճապարկ: Նո՛յնը Մատթէոսի նախադրութեան ի վերջ:

Փարիզ, 14 Նոյեմբեր 1948

9. — ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հիմ քիւ՝ 6

Ռ.Գ. = 1645

ԹԵՐԹՔ՝ 375 (= 770 էջք). — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 13 × 10 × 5 սնդմ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ մխարն. — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղուած բարակ թուղթ. — ԿԱԶՄ՝ տախտակեայ չազանակազոյն կաշեպատ. — ՏՈՂՔ՝ 17. — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ չկան. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ ընդհանրապէս լաւ պահպանուած, ներքին քանի մը թերթերը կարէն բաժնուած, Ղուկաս աւետարանչին նկարը ինկած ու կորսուած: Բոլոր Աւետարաններն ալ ունին իրենց նախադրութիւնն ու բովանդակութեան ցանկը. Յովհաննու Աւետարանին ի վերջ կայ «Իբք կնոջն շնացելոյ»: — ԳԻՐ՝ սեւ մելանով միջակ բոլորադիր. համարներուն սկիզբը կարճադեղ գլխադիր. — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, սկիզբները, մանուշակէ կարմիրով պարզ ծաղկումներ. նոյնպէս սկզբնատուներն ու լուսանցազարդերը: — ՆԿԱՐՔ՝ չորս աւետարանիչներունը, նուրբ և բաւական ճաշակաւոր: Զեռագիրս պատկանած է Անտոնեան Մխարանութեան հաւաքման:

ԳՐԻԶ՝ Դպիր Մարգար. — Առաջին ՄՏԱՅՈՂ՝ Մելիք Աղէի որդի՝ Աղէ. — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ 1645. — ՏԵՂԻ Զուլայ. — ԵԱՂԿՈՂ՝ անծանօթ:

Մատենան է Աւետարան, թղթեայ, փոքրազիր, ամբողջական բովանդակութեամբ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՔ

Ա. — էջ 768 (Գլխաւոր յիշատակարան). «Փառք ամենասուրբ երրորդութեան, հօր և Որդւոյ և սրբոյ Հոգւոյն, յաւիտեանս ամէն: Արդ զբեցաւ սուրբ Աւետարանս Յովհաննու ի թվականիս Հայոց ՌՂԳ (= 1645) ի զրչիս ձեռամբն Գպիր Մարգարի, ի զեօղն Զուլայ. ի իս նորոյ հաւատարիմ

քրիստոնեայ Աղէ, որ է որդի Մելիք Աղէ՝ որ ստացաւ զսայ, վասն վայելումն հաւատոյ և ուղղափառութեան իւրոյ, ուսանիլ ի սմանէ բան ճշմարտութեան: Որով տէր Աստուած անփորձ պահեսցէ զինքն և անասան յաւիտենից ամէն:

Դա՛րձեալ յիշատակ է ս. Աւետարանս ըստացող զբոյս Պարոն Աղախաչիկին և ծնողաց իւրոյ Մելիք Աղէ Նաշխունին, և եղբարցն իւրոյ՝ Միխայէլին, Սիմանին, Բաղումին, Մելիքնիպազին և քվերն՝ Սօլբանիպաշին, ամէն:

Դա՛րձեալ յիշատակ է ստացողի սորին Խաչիկ աղա անորդի և կողակցին իւրոյ Մարիամին և որդւոցն սոցա Մելիքին, Պետրոսին, Իսրայէլին, Թեւումին և զուսորր Նաշխունին, աստէն և ի հանդերձելումն. ամէն»:

Բ. — Եջ 770՝ տարբեր անվարժ զրչէ. — «Այս աւետարանս Աղէ կին բարեմիտ և ստուածասէր Սապրիխանին է: Աստուած իւրն և իւր ծնողաց մեղան թողցէ ասա և ի հանդերձեալ դասաստանին Յիսուսի Քրիստոսի. ամէն: Հայր մեր: Գրվեցաւ զիրս թուին ՌՃԼԲ (= 1683): Զպրկար և զանարժան և եւթ անուն տէր Յակոբ Բախանայս յիշեցէք ի Քրիստոս, որ զբեցի այս յիշատակարանս»:

Փարիզ, 4 Սեպտեմբեր 1946

10. — ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հիմ քիւ՝ չունի

ԺՁ դա՞ր

ԹԵՐԹՔ՝ 266 (= 532 էջք): — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 21 × 18 × 7 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկուսն: — ՏՈՂՔ՝ 23: — ՆԻԻԹ՝ բամպակեայ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ չազանակազոյն կաշեպատ փայտեայ. կողքի առաջին երեսին վրայ արծաթէ խաչ, մեծագիր դամբով շքանակուած: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ լաւ պահպանուած: Սկիզբի 11 նկարներուն կը յաջորդեն Եւսեբիոսի Համաձայնութեան սիւնադարգ տախտակները: Վարի լուսանցքներուն վրայ խնամով նշանակուած են համարաբար համարանիշները: Գլխաւոր յիշա-

տակարանին վերջին մասը ինկած ու կորսուած ըլլալուն, չարունակութիւնը զբուած է տարբեր զրչէ: Զորս Աւետարաններն ալ ունին իրենց նախադրութիւնները: — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ և ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ մութ կարմիրով ծաղկուած զարգազրեր և երկաթազրեր են: — ԳԻՐ՝ յաջող. բոլոր զիր-համարները կը սկսին կարճադեղ գլխադրով: — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԴՔ՝ շատ ևն հասարակ ծաղկումներով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, չորս Աւետարաններու ճակատը՝ բաւական յաջող: — ՆԿԱՐՔ՝ բացի չորս աւետարանիչներու նկարնե-

րէն, սկիզբը կան նաև Քրիստոսի անօրինական կեանքի կազուած 11 նկարներ, միջակ յաջողութեամբ:

ԳՐԻԶ՝ անձանօթ: — ԾԱՂԿՈՂ՝ Մինաս: — ԿԱԶՄՈՂՆԵՐ՝ Խաչատուր և Խանօթ: — ՍՏԱՅՈՂ՝ Հօրփսիմէ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ 1685էն շատ սուաջ: — ՏԵՂԻ՝ անձանօթ:

Մատենան է Աւետարան, թղթեայ, նկարազարդ, ամբողջական:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ՝

Ա. — էջ 523ա (Գլխաւոր յիշատակարան) . — « Փա՛ռք անսկզբանն և զսկիզբն ամենայնի: Անեղէն, և զոյացուցչին, բնաւից: Անփախճան և անսահման էացուցչին: Սահմանիչ և... » (սովորական բնդարձակ նախարանութեամբ՝ որ կը շարունակուի մինչև 526բզ էջի ի վերջ, որմէ յետոյ կը շարունակուի տարբեր թուղթի վրայ և տարբեր գրչէ):

« Արդ բարերարն Աստուած աւրհնեալն ամենայնի որ յաղթեալ ի մարգասիրութենէ...: Որ և սոցին սիրելեացս Աստուծոյ համանմանեալ բարէմիտ և աստուածասէր կինն Հովիսիմէն՝ որ ստացաւ զսա ի հալալ բնչից և արդար վաստակոց իւրոց յիշատակ իւր հոգւոյն և իւր ծնողացն հոգոյն, հաւրն Մարտիրոսին և զմաւրն Ազիզիաշին և զեղբարւրն Գաւուրեանին և զՏիրատուրին: Յիշեցէք և Աստուած ողորմի ասացէք իւրեանց հոգւոյն ամէն:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ ով բնթերցողք սուրբ Աւետարանիս. յորժամ բնթեանուք զսուրբ Աւետարանս, յիշեցէք ի մարբափայլ ազաւթս ձեր զբարէմիտ և աստուածասէր կինն Հովիսիմէն և իւր կողակիցն Ամիրմուլին և իւրեանց զուստրն Մարգարիտն և իւր կենակիցն Յովհաննէսն. յիշեցէք և Աստուած ողորմի ասացէք: Դարձեալ կրկին անդամ յիշեցէք զՀովիսիմէն և իւր կողակիցն Ամիրմուլին և զբուրն Հովիսիմէն, Մինայարունն, և զՂոււմաշն և ամենայն

յառու արեան մերձաւորքն ամէն: Եւ դարձեալ յիշեցէք զԱղապաւղոսն և զկենակիցն Ամբարխարուն և զզուստրն Ալլէն և յամենայն յարեան մերձաւորքն. Աղապաւղոսին՝ որ Աստուած վարձահատոյց լինի, Աղապաւղոսին՝ որ բազում աշխատանք և երախտիք ունի. ամէն եղիցի և եղիցի: Հայր մեր: Զսուտանունն Խաչատուր կազմողս յիշեցէք և զիմ ծնողսն ամէն »:

Բ. — Կողքին ներսի երեսին վրայ վերջէն փակցուած. — Արդ՝ երեսս ի զլաին եղեալ արտուասուլաթսն աչօք աղաչեմ զձեզ ով բնթերցող սուրբ Աւետարանիս, յիշեցէք ի մարբափայլ յաղթթրս ձեր զվերջին կազմողի աշխատանաց վարձն հատուցանողն զԽանիարէն և զԾնողքն իւր զՊարոնգորն, Գուհարն, Սուլբանն և զուր յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ, աստ և ի հանդերձելումն: Գրեցաւ իթուին ՌՃԼԳ (= 1685), յամսոջն ապրիլի Ժ օրն ուրբաթի՝ որ է աւրհնեալ յաւիտեանս ամէն:

Գ. — Սկիզբի Աւետան նկարի վարի լուսանցքի վրայ՝ կարմիրով. — ԶՄինաս ծաղկաւոս յիշեցէք ի Քրիստոս:

Դ. — Դատարկ մնացած ներքին էջերուն վրայ կը կարդացուին բնաանեկան հետեւեալ յիշատակագրութիւնները՝

— Վարդանոյ Թաղէոսեան (Տէր-Գարբիէլեան) Յովհաննէանեանց: Ալեքսանդրապոլ: 30 դեկտեմբեր 1888 թ.:

— Վարդանոյ Թաղէոսեան Յովհաննէանեանց: Կարս՝ 1887 թ.:

— Կարապետ Խաչատրեան Յովհաննէանեանց. Ալեքսանդրապոլցի: 1887-1894 Կարս: 1894-1912՝ Քիշնիւ: 1912ից՝ Թիֆլիսում:

— Աւետարանի տէր՝ Գարբիէլեան տոհմի վերջին շատաւիղ՝ Վարդանոյ Թաղէոսեան բաւ ասն՝ Յովհաննէանեանց: Կարս՝ 1888 թ.: Աւետարանիս այժմու տէրն է Պր. Գառնիկ Գէորգեան, 21, Quai Malaquais, Paris. 6°.

Փարիզ, 6 ապրիլ 1948

II.— ԱԻՏԱՐԱՆ

Հիմ քիւ՛ չուցի

ՌԼԵ = 1586

ԹԵՐԹՔ՝ 350 (=700 էջք)։ — ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ՝ 19×14×8 սնդգ։ — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ Երկուսն։ — ՏՈՂՔ՝ 19։ — ՆԻԹ՝ լաւ յղուած թուղթ։ — ԿԱԶՄ՝ սեւ կաշեպատ փայտեայ, զոյղ կապիչնեւրով։ — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ լաւ պահպանուած։ Եւսեփի առ Կարպիանոս զրած նախադրութիւնն ու համաձայնութեան տասը տախտակներէն երկուքը կը գտնուին ի վերջ Աւետարանիս, հաւանաբար կազմի նորոգման առեւն, վասն Քրիստոսի կեանքի եւ այլ հետաքրքրական եւ շատ յաջող ու ինքնատիպ նկարներէն 42ը նոյնպէս կը գտնուին մատենիս ի վերջ եւ Կարպիանոսի նախադրութիւնէն առաջ։ Մատթէոս աւետարանչին նկարը կը պակսի, ինչպէս ու կորսուած ըլլալով։ Վերջին կազմի առեւն թերթերը զէջ կերպով կարուած են մեքենայի տակ, անհետացնելով լուսանցադարձերուն փոքր մէկ մասն ու խորաննչրու զարդերը։ Ամբողջ հատորիս մէջ էջերու բոլոր սիւները զարդարուած են շրջանակաձեւ, սիւրուն եւ թանձր ծաղկամաներով։ Աւետարանիս բոլոր էջերու ստորին լուսանցքներուն վրայ կ'երեւին համարաբարտի համարանիշները ու չորս Աւետարաններն ալ ունին իրենց համառոտ նախադրութիւնը, առանց բովանդակութեան ցանկի։ Զեռագիրս, ինչպէս տեսնք, հարուստ է բազմաթիւ ինքնատիպ եւ շատ յաջող նկարներով ու կը ներկայացնէ իր տեսակին մէջ հազուադէպ պատկերազարդ մը։ — ՄԱԳԱՂԱՔԻՆՆԵՑ ՊԱՆՊԱՆԱԿՔ՝ երկու թերթ, սկիզբի եւ վերջի կողմերուն մէջ ազուցուած, երկաթազիբ Աւետարանի մը մասերով։ — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ չորս Աւետարաններու սկիզբը, միայն մէկ տող, յաջող զարդազիբ։ — ԳԻՐ՝ ծայրէ ծայր նոյն գրէնն էլած բաւական վարժ բոլորազիբ։ — ՍԿԶԵՆԱՏԱՌՔ՝ չորս գլխաւոր, չորս Աւետարաններուն սկիզբը։ Մատթէոսինը փառազիբ մարդազիբ։ Աջ ձեռքով բռնած եւ կուրծքին վրայ նստած եւ իր տիրոջ դէմքը համբուրելու վիճակով անասուն մը, իսկ ձախ ձեռքին մէջ ունի զոցուած փառակազմ Աւետարան մը։ Գոգին մէջ կը կրէ շորքոտանի մը ու ազանի մը՝ սրոնց գլուխները միայն կ'երեւան։ Մարկոսինը մարդազիբով խառն կենդանազիբ մըն է։ Նոյնքան յաջող զարդազիբ են Ղուկասու եւ Յովհաննու սկզբնատաւերը։ — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳԻՆԵՐԸ շատ են ամբողջ հատորիս մէջ հին ու ինքնատիպ մտաւերներու յաջող ծաղկամաներով եւ զանազան մեծութեամբ։ — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս Աւետարաններուն ճակատը, չորսն ալ իրարմէ յաջող նուրբ ծաղկամաներով եւ շատ ինքնատիպ ու ներդաշնակուած իր շուրջի զարդանկարչութեան։ — ՆԿԱՐՔ՝ յիսուսի չափ՝ մէկը միւսէն ինքնատիպ ու յաջող, սրոնց բոլորին վրայ ծաղկոյ Յակոբ զրած է, արգարեւ, իր արուեստին բոլոր նուրբ զարդանիւնները։ Կ'արժէ պահ մը կանգ առնել բոլորին առջեւ։ — 1.

Յիսուս, կանաչ ներքնոցով ծիրանի փխրնով եւ ինքնատիպ զիմազմութեամբ։ Ստորեւ կը կարգացուի՝ Յիսուս Քրիստոսն է՝ հանգիստ գործոցն։ — 2. Աստուածամար՝ նոյնպէս ինքնատիպ. ստորեւ կը կարգացուի՝ Մարիամն է՝ մայր Յիսուսի, խաւսէ ընդ Յիսուս։ — 7. Մարկոս աւետարանիչ, նստած ճոխ թիկնաթոսի վրայ եւ ճոխ սենեակի մէջ, զրելէ առջ խոհուն ու ներշնչուած։ Ունի իր զիրք՝ սուրբն Մարկոս աւետարանիչն է։ — 4. 317րդ էջի վրայ՝ Յիսուս է ընդ յերկինս առ Հայրն, սկիզբէ թանձր յասակի վրայ, թիւ 1 նկարի զիմազմութեամբ, բայց կարծիք ներքնոցով։ — 5. էջ 318՝ Աստուածածինն է խաւսէ ընդ մեա վասն մերոյ, թիւ 2ի նմանողութեամբ, բայց այլ տարազով։ — 6. էջ 319՝ Սուրբն Ղուկաս աւետարանիչն է, զրելու զրազած սպիտակ երկար փետուրով, նստած թիկնաթոսի վրայ եւ զարդարուն սրահի մէջ։ — 7. էջ 331՝ Տէրն է, անեղակեբայ առ Հայրն՝ միշտ նոյն ինքնատիպ զիմազմութեամբ եւ անարատ սկիզբ ճոխ լուսապսակ զլիւն։ — 8. էջ 332՝ Մարիամ Աստուածածին, խաւսէ ընդ Յիսուսի, նախորդներու զիմազմութեամբ, բայց հոս աւելի խոտո։ — 9. էջ 535 (թերթերը խանդարուած)՝ Տեսն Յովհաննէս եւ Պրատիսորն՝ ուր աւետարանիչը իր այրին մէջ սուրբի կանգնած, Աստուծէ ներշնչուելով առն կու տայ նստած եւ զրելու զիրքով երիտասարդ բրախորնի։ — 10. Միաշարքի յարն ի սկիզբն աշխարհի լըրման՝ փոթարկոտ ծով մը՝ ուր ընկողի կ'երթան մեղաւորներ։ — 11. Բ. շարք՝ Հաստատեցաւ զիւրաքն, աշխարհի ստեղծարարութեան յատուկ Ս. գրական համարներով։ — 12. Գ. շարք՝ Բուսք եւ ծառք, նոյնպէս իր համարով։ — 13. Դ. շարք՝ Լուսաւորք տիեզերաց՝ արեւ, լուսին եւ աստղերով։ — 14. Ե. շարք՝ Երկրք եւ կառառք, ծովին մէջ ձուկեր եւ օդին մէջ թռչուններով։ — 15. Ուրբարք՝ Գազան եւ անասուն՝ միշտ օրուան յատուկ Ս. գրական համարներով։ — 16. Կիրակի՝ Հանգիստ է ի խորոց բարբառով։ — 17. Քաղցր եւ հայեցարուք յարարածս ամենայն։ — 18. Սերովքէ եւ Քերովքէ... տեսանի զգուռն երկինց։ — 19. Եղկիկէլն է՝ որ երկնային դուռն ետես։ — 20. Գրախոն է. Արամ եւ Եւա մերկ էին։ — 21. Քո Արքանաւո կիւր կիւա։ — 22. Արքանաւ որինն կարէր ւատազ։ Արքանաւ երբ ծուղկերուն վրայ սեղմած Իսահակի վրին գտնուող պիտի հանդէպնէ, ետեւէն հրեշտակի մը ցուցամատը կը յայտնէ ծառէն կախուած խոյր։ Արքանաւին զիմացը կանգնած է զինուորական զլխանոցով, կարծիք չապիկով, կապոյտ կարճ տափառով եւ կործիք երկար գուլպաներով մէկը, աջ ձեռքին կարողութիս գուազանով։ — 23. Գարբիէլի աւետարմը՝ Մարիամի։ — 24. Մնումը Յիսուս մանկան։ —

25. Յիսուս Մանուկ Սիմեոնի գրկին մէջ: — 26. Յիսուս կը բարոզէ՝ իր առջև դարձանալի զլիսարկով ու հանդերձով մէկը դեանէն կը վերցնէ դիւանար կին մը, նոյն երկար փեղոյրով ու սեղմ զգեստով ու կարծիք դուրյաներով ու այլանդակ դէմքով 5-6 մարդիկ: — 27. Գնաց Յիսուս ի լեանն Չիքեմեաց՝ ի բժշկութիւն: — 28. Յովիամնէս մկրտեաց Յիսուս՝ Յորդանան: Յովհաննէսի եւ Յիսուսի միջև թեփուար մեծ ձուկ մը: Նախորդ նկարի տարազով ու զլիսարկով մէկը ձեռքի առկիով ջուր կը լեցնէ Յորդանանէն: — 29. Թափարակամ լեանն է՝ այլակերպ, Յիսուսի քովերը Մովսէս եւ Եղիա, վարը քնաթափա աչքերով երեք աշակերտներ: — 30. Վագարու յարութիւնն է: — 31. Յիսուս ծովը կը համդարտեցնէ: — 32. Յիսուս կը բժշկէ տեսաես կիներ: — 33. Ծաղկազարդն է՝ Նստեալ Յիսուսի ի վերայ աւանակի: — 34. Ոսոյսուսն է՝ որ Յիսուս Պետրոսի ոտն լուացաւ: — 35. Յիսուս քացեալ պատառ տայ Յուդայիմ՝ նշա: Նկարս հետաքրքրական է անով որ Յիսուս եւ երկուսասանք ո՛չ թէ բազմամեծ են վերջին ընթրիքի սեղանին շուրջ, այլ ինք եւ աշակերտները ոտքի վրայ են եւ Յիսուս ձախ ձեռքին մէջ բռնած բաժակին մէջ թրջած պատարը կ'երկարէ Յուդայի՝ որ կը ստանայ դայն աջ ձեռքով: — 35. Հարցին Հրեայիմ Յիսուսի՝ քէ դո՞ւ ես Քրիստոսն: Կացինով եւ սուրով զինուած հրեայ աւագակներ կը յարձակին կեանքի Յիսուսի վրայ՝ իրենց մէջ մէկը կարծիք ջրամանէ մը ջուր կը խմէ, Արարներուն սափորէ ջուր խմելու ձեռով: — 36. Պիղատոս ձեռն լուաց՝ քէ քանիս իմ ես՝ սպասուար մը մէկ ձեռքով ջուր կը լեցնէ Պիղատոսի ձեռքերուն վրայ եւ ձախ ձեռքով անոր կ'երկարէ սրբէջը: — 37. Ըմբռնուումն է՝ որ Յուդան մտտեաց Յիսուս: Նոյն այլագան դէմքերը Յիսուսի շուրջ: — 38. Խաչափայտն է՝ որ բարձին Քրիստոսի տարեալ: Չիսուսը հարիւրապետ մը կը հետեւի Յիսուսի եւ պահակներուն՝ որոնցմէ մին կարծէք կ'ուզէ վար առնել խաչափայտը Յիսուսի ուսերէն: — 39. Յիսուս խաչեցին խաչարեցաւ արեգակն: Սաչին վրայ իր հոգին աւանդած Յիսուսի շրթներուն զինուար մը եղէզ մը կ'երկարէ, մինչ ուրիշ զինուար մը աէզով կողը կը խոցէ: Քովերը լացող կիներ: — 40. Յովսէփ սուրբ Աստուած ասէ, Քրիստոս խաչէն անկեալ ի զիրկն: Արեմաթացիի գրկերուն մէջն է Յիսուսի անշունչ մարմինը: — 41. Գժոխն է քակեց Յիսուս, զԱզամն հհան: Վրան արքայական ծիրանի եւ ձեռքը խաչանիշ մական կրով Յիսուս՝ ձեռքը կ'երկարէ Ազամի, մինչ Եւայ ալ կ'ազերտէ Յիսուսի: Ազին՝ կարծիք օձ մը կը լիզէ կապուած մեղաւորներուն դէմքերը: — 42. Պատեաց մարմինն Յիսուսի կտաւով: Յիսուսի պատանջուած մարմնայն շուրջ Արեմաթացի եւ իւզարեր կիներ, մինչ խնկամանի մը մէջ անուշահոտ խուկը կը ծխայ: — 43. Լուսափայլ հրեշտակն է Աստի ի վերայ վիմի: Սպիտակազգեստ հրեշտակ մը Յիսուսի թափուր դերեզմանը ցոյց կու տայ իւզարեր երեք կիներուն, մինչ վարը, կացինով

ու սուրով զինուած երկու պահակներ իրարու զարմացման ահնարկներ կ'ուզեն: — 44. Համբարձումն է՝ աշակերտքն է, մէջերնին Ս. կոյար: — 45. Վերնատունն է՝ պատարակեց Յիսուս: Քրիստոս նստած է բարձրագիւր գահի վրայ եւ իր աջ ձեռքին բռնած հացն կարգաւ կու տայ իր առջևէն անցնող իր աշակերտներուն: — 46. Գաբրիէլեան չորս փոզն է գոչէ՝ ստորեւ կը կարդացուի՝ « Ով կըրայք՝ յորժամ նայէք սուս ծաղկիս, մէկ բերան ողորմի սասցէք լի բերանով, ըզոտանունս սուս կենդանի... (յաջորդ բառերը կազմի դանակին տակ անհետացած): — 47. Վերջին դատաստանն է, ստանանայի կազմած կշիռքով: — 48. Զարդարութիւնն է սրարածոց՝ դատաստանի աւուրն: — 49. Արգարի մեղաւորքն է՝ յայնմ սուս կենդանի է գմարմին: — Մամբանկարք՝ քսանի շափ, իրբ լուսանցարդ զրուած ու մեծ մասով կիսովին կարուած կազմի դանակին տակ: Բուրն ալ յաջող են ու կը ներկայացնեն Քրիստոսի անօրինական դէպքերը:

Մատթէոսի Աւետարանին ի վերջ, դատարկ թուրթին վրայ կը կարդանք ոսկեղեղ յատակի վրայ հետեւեալ երկու ծաղկազարդ բառերը, մեծադիր ծաղկեաց Յակոբ:

Մարկոսի ի վերջ, աջ դատարկ սինակին վրայ իրբ երեք տող զեղադիր՝ Յիշեցէք գՅակոբ ծաղկալուս: Աւետարանները ունին իրենց համաօտ նախորդութիւնները:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — Ի վերջ Յովհաննու Աւետարանի. — « Փա՛ռք ամենասուրբ Երրորդութեան Հաւր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն Սրբոյ: Որո(յ) շնորհաւքն աւարտեցաւ եռահրաչ եւ հոգիազարդ Աւետարանս: Չոր է շաղկապեալ աւետարանչացն ըստ բազմերանդ գունտոցն՝ ի մի ստանակելով հանճար: Չոր արուեստակեալ անուշացաց (այսպէս) ծաղկանցիւղ եփեցական կաղմութեամբ որ ըստ հոգւոյն յատկութեան իմանալի դանազան նորակութեամբ զաղափարելով ըստ հոգւոց արփիացելոցն... (բառ մը չի կարդացուիր դ... կցութեանց): Առ ի յարմարումն եկեղեցւոյ յաւդիւ խաղաղութեան զխոցն պատշաճեալ: Չի յայտմանէ կատարելութեան չորս Աւետարանք ի բազում պատճառէ չորերկերպեան կենդանիք՝ Մարդ, Ասիւծ, Եղն, Արծիւն, չորանիւթք աշխարհիս, հով եւ ջուր, աւղք եւ հուր, թշնամիք անհաչտելիք եւ սիրելիք անբակտելիք՝ զորս չորք զիր անուան Ամենասուրբ Երրորդութեան, Հայր, Որդի, Հոգի, չորս գեաք բխեալ ի

դրախտէն՝ փեսոն, Գեհոն, Տիգրիս, Եփրատէս : Զորս անկիւն եւ չորս եղջիւրք սեղանոյն, չորս դէմք սրբոյ խաչին, չորս առաքինութիւնք, հոգւոյ խոհեմութիւն, արիութիւն եւ ողջախոհութիւն եւ արդարութիւն : Արեւելք, արեւմուտ, հիւսիս եւ հարաւ : Զորս բանք Աւետարանիս՝ պատգամ եւ պատուիրան, սպառնալիս եւ աւետիս : Զորս բանիւ խաւսի Աւետարանս՝ հրամանաւ ե խրատով, աւրինակաւ եւ վկայութեամբ եւ այլ բազում պատճառք են՝ յորս դադափարին չորեք Աւետարանին :

Արդ եւ նմանեցուցիչ պայծա(յ)ոագոյն աստուածահրաչ հոգիազարդ լուսայարմար կենդանայարկ կացուցանող հոգւոյ զարթուցանող մարմնոյ սուրբ Աւետարանս : Որոյ եմք ծառայեցող ձեր անախտան սուտ կենդանիս թէ յիշեմս չեն արժան. այլ եւ հոգ եւ փոշի ոտիցդ ձերոց սուտանուն Յակոբ դրիչս՝ որոյ շնորհիւն անդ ելեալ կատարեցաւ սուրբ Աւետարանս այս ըստ կարողութեան իմոյ ծածկաձեւ գրեցաւ ի քաղաքս Խորանոյ որ կոչի կեղի, ընդ հովանեաւ ի դուռն սուրբ Աստուածածնին եւ սրբոյ (Յ)ակոբին եւ սուրբ Սարգսին եւ սուրբ Նշանի եւ այլ բազում սրբոցս որ աստ կան հաւաքեալ, ի թուարբութեան Հայոց ՌԼԵ (=1586) աւարտեցաւ ի դառն ժամանակիս, որոյ եմք անախտանացեալ մի ըստ միոյ վասն ձմեռնացեալ ժամանակիս : Այլ բարերարն Աստուած յամենայն ժամ խնդրէ իւր արժանաւորս վասն զի տեսցին զգործս նոցա բարիս եւ փառաւորեացն. զՀայրն մեր որ յերկինս է, լսելով զբանս մարգարէին՝ որ ունիցի զաւակ Սիոնի եւ ընդանեակք յԵրուսաղէմ : Որ եւ ցանկացող եղեալ աշխարհս՝ ի տեղիս որ կեալ է ընդ նմա վաճառել ի քաղաքն որ կոչի Առգոռում՝ մինչդեռ անտ էի : Յետոյ բարեսէր, աստուածապաշտ Աստուածատուր էրէց որ է կեղցի. հանդէպ միմիանց եւ եզաք սիրելի եւ բարեկամք, առաւ զմոխիրս, կկանք ի կեղի եւ զեղբայրն իւր զտէր Մեսրոբն ետ աշակերտ եւ ուսաւ շնորհիւն Աստուծոյ : Աստուած զիւրեանց հոգին արժանի առնէ ի տեսլեան Յիսուսի :

Արդ՝ ով աստուածասէր սիրելի տափացող ցանկալի եւ քան զականս պատուականս Սուրբ Հոգոյն նուազի, բազմեալ ի բանից ի ձեռն մարգարէին, որով ամենայն կեանք մեր աւարտի, եթէ խաչ աւրհնի եթէ եկեղեցոյ, այլեւ ամենայն քահանայակարգութիւն կատարի, որ կատարելոցն է ի կամս Աստուծոյ :

Այլեւ յիշեցէք սուս (այսպէս) կենդանիս Յակոբ սարկաւագս Զուղեցի եւ զուսուցիչն իմ քաջ եւ բարունի լուսաշնորհ եւ ծաղկազարդ անուանաւր առաջի Աստուծոյ՝ Զաֆարիա Եպիսկոպոսն՝ որ է Լմնցի (Լիմ)՝ ի քաղաքն որ կոչի Վան, որ ետուր այսչափ շնորհս : Աստուած զիւր հոգին լուսաւորէ ամէն : Ո՛վ եղբայրք եթէ հանդիպիք սմա կարգալով կամ աւրինակելով, եթէ յիշելի արժան առնէք զիս՝ Աստուած զձեզ յիշէ, որ եւ սուտ անունս որ գրեալ է փոշի եւ մոխիր Յակոբ դրիչս եւ հայրն իմ Խաւջա Վալի եւ մայրն իմ Աղլլանփաշէն եւ եղբայրն իմ Նուրիջանն, Քամալն, Միրգաշանն եւ հանգուցեալ ի Քրիստոս նորարողոջ Միրգաբէկի՝ որ փափակ մնաց իւրն : Եւ քոյրքն իմ Գուլագէն, Ոսկի, Շուշան, Կաղիկն, փոքր մեր Տատիկն : Եւ տնտեսն մեր առ հասարակ ամենեցուն կարգացողացդ եւ լսողացդ ամէն :

Ո՛վ եղբայր անմեղազիր լերուք զխոշորագիրս եւ ձանձրաքարչ ծաղկիս. զի զարիպութեամբ դրեցի սմայ : »

« Ով եղբայրք զարիպն խիստ դժար է մեղ չղնէք ամենայն կողմանց դառնութիւն է եւ հոգս ոչ կարէ արձակել ի սիրս իւր. հազար թէ խաւսի ընդ սիրելիս իւր եւ ուրախ առնէ. անհնար է որ ի միտքն իմա(ս)տութիւն իւր ընդանացնէ եւ տրամութիւն քաշէ : Ով աստուածասէր, յիշեցէք զմահղասի Մաղափիայն Բահանէն՝ որ է բարեպաշտ եւ պաշտեցող քաջ եւ որդիքն իւրոյ գրեալ է. եւ իւր տանն աւարտեցաւ սուրբ Աւետարանս : Աստուած զիւր հոգին լուսաւորէ ամէն : Այլեւ կարգացողաց եւ լսողացդ առ հասարակ ննջեցելոցն ամէն : Հայր մեր որ » :

— Հանդիպակաց դատարկ էջի վրայ՝
Նուէր բաթումարնակ... (նուիրատուին

անունը սրբուած) իայի կողմից Յարութիւն Այտընեանի: 1919 յուլիս 15 (Հ. Տ.) Բարում: Գժուար չէ ենթադրել որ Աւետարանս եւ այլ հայերէն ձեռագրեր սուսական բուշե-

ւիկեան յեղափոխութենէն յետոյ ձեռքէ ձեռք անցնելով՝ եկած է Կ. Պոլիս եւ Պր. Ալեանաք զնելով 1936ին ծախած է Jean Pozzi-ի: Փարիզ, 5 Օգոստոս 1949

12.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հիմ քիւ՝ չունի

Ժերդ դա՞ր

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԺԵ X 26 (=390 էջ): — ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ՝ 25 X 19 X 7 սնդմ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ Երկսիւն: — ՏՈՂՔ՝ 27: — ՆԻՒԹ՝ հաստ փայլուն մազաղաթ: — ԿԱԶՄ՝ շաղանակազոյն կաշեզտա փայտեայ, կողքին վրայ արծաթէ թեթեւ զարդերով: — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ Եօթը թերթ սկիզբը եւ Եօթը թերթ ալ՝ ի վերջ, երկաթադիր շատ մաքուր մնացած Աւետարանի մը մասերով: Առաջին խի ակնարկով նկատելի է որ մագաղաթեայ բոլոր պահպանակներն ալ կրկնազիր են, սկզբնականը զեղով ջնջուած եւ տեղը նորը դրուած է, աւելի լայն սողերով եւ մաքուր երկաթազրով: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ բաւական խնամով պահպանուած: Չորս Աւետարաններն ալ ունին իրենց բովանդակութեան ցանկը ու նախադրութիւնները: Սկիզբը կը պահսին համաձայնական տախտակները: Գլխաւոր յիշատակարանին վերջին բուն կարեւոր մասը ինկած ու կորսուած է: Ներքին քանի մը թերթերը կորուած են: — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ մէկ սող թոշնադիր-զարդադիր խրատան չիւր Աւետարանի սկիզբը: — ԳԻՐ՝ սեւ թանձր մելանով յաջող բուրդադիր. համարները ունին կարմրազեղ երկաթազրեր: — ՍԿԶԻՆԱՏԱՌՔ՝ անյաջող ծաղկումով մեծկակ զարդադրեր: — ԼՈՒՍԱՆՑԱՂԱՐՔ՝ հնազրոյժ օրինակներու պարզ ծաղկումներ: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, չորս Աւետարաններու ճակատը, անյաջող ծաղկումներով: — ՆԿԱՐՔ՝ 12 հատ, սկիզբը, Յիսուսի տնօրինական դրուազներու շատ անյաջող զծաղրութիւններ, ներկի եւ ժամանակի աւելորդ վառնումով:

ԳՐԻՉ, ԾԱՂԿՈՂ, ՍՏԱՅՈՂ եւ ՏԵՂ՝ անձանթ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ Ժերդ դա՞ր:

Մատենան է Աւետարան, մագաղաթեայ, մեծազիր եւ ամբողջ: Չեռադրիս այժմու սեպհականատէրն է Պր. Գառնիկ Գէորգեան, Փարիզ,

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — էջ 388ր (Գլխաւոր յիշատակարան).

— « Փա՛ռք անրաժանելի Սուրբ Երրորդութիւն Հաւր եւ Որդոյ եւ Ս. Հոգոյն ամէն: Ազգիս Հայոց թուականին, կրկին քառակ երկհարիւրին ձի ամէն. է արին զպանձս աստուածային: Աւետարան խորհուրդով լին, չորրորդ զլուխ զոր կարգեցին՝ սուրբ առաքեալքն անեղ բանին, զՍուրբ Հոգւոյն քաղցր հրամանին... » Կը շարունակուին երկուսիւնակ միայն սովորական յառաջարանութեամբ, եւ շարունակութիւնը չենք դաներ յաջորդ թերթերը ինկած ու կորսուած բլալուն:

Բ. — Սկիզբի մագաղաթեայ դրուած էջերէն մէկուն վրայ, վերջէն թողուած քանի մը անկարեւոր յիշատակարաններ.

— ԹՎԻՆ ՌՃԼԱ (1682) բնծայեցաւ Մարկոս:

— ԹՎԻՆ ՌՃԼԳ (1684) բնծայեցաւ Մարթոս:

— Յիշատակ է. Կարնցիմ. աղբուրսն տէր Մելիստուսիս եւ տէր Յովհաննէսին եւ իւր հարսին՝ Մարիամին: Ծինեցաւ աղբուրս ԹՎԻՆ ՌՃԼԲ (1683):

— Առաւջի (այսպէս) ուստանին՝ որ հիմարկին Պօղոս եւ (Յ)արութիւն. յետի ուստանիք որ վաբերկն (այսպէս) կարմեցին՝ Ընէհան ու Սուփիս:

Կարելի է ենթադրել որ Աւետարանս Ժերդ դարու վերջերուն Կիւրին փոխադրուած է եւ 1915ի տեղահանութեան օրերուն եկած հասած է մինչեւ Փարիզ:

Փարիզ, 6 Ապրիլ 1948

13.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՛ չուցի

ՌձԺԵ = 1616

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԶ×24 (=624 էջք)։ — ՄԵՅՈՒՐԻՆ՝ 22×18×6 սնդմ։ — ԳՐՈՒԹԻՆ՝ ԵՐԿՈՒՆ։ — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղուած թուղթ։ — ՏՈՂՔ՝ 19։ — ԿԱԶՄ՝ կարճրազոյն կաշեպատ փայտեայ։ — ՀԱՆԳՄԱՆՔ՝ շատ լաւ պահպանուած. կողքին կոնակը մասամբ վնասուած։ Աւետարանիս սկիզբը կան Եւսերի աւ կարգիանոս զբութիւնը, զսյր էջերու վրայ, համաձայնական խորանազարդ չորս տախտակներու վրայ։ Չորս Աւետարաններն ալ ունին իրենց նախազբութիւնները, իսկ ստորին լուսանցքներուն վրայ կ'երեւին համարաբար համարանիշերը։ Յիշատակարանին մէջ ակնարկուած տնօրինական պատկերները կը պակսին, հաւանարար հանուած ու ծախուած ըլլալով։ — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ մէկմէկ թերթ՝ սկիզբն ու վերջը։ — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԿՔ՝ երկուական թերթ՝ սկիզբն ու վերջը, երկաթադիր Աւետարանի մը բաւականին մաքուր մնացած մասերով։ — ՎԵՐՆԱԳԻԹՔ՝ երեքական առդ իւրաքանչիւր Աւետարանի սկիզբը. առաջին տողերը թռչնադիր եւ զարդադիր, իսկ յաջորդ տողերուն առաջինը լազուարդ եւ երկրորդը ոսկեղեղ երկաթադիր։ — ԳԻՐ՝ յաջող բոլորադիր. համարները ունին ոսկեղեղ զլխադիրը։ — ՍԿԶԵՆԱՏԱՌՔ՝ մեծադիր մարդադիր եւ փոռադիր, ոսկիով եւ լազուարդով հարուստ։ — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ չորս հատ մեծադիր, չորս խորաններուն ջով ոսկեղեղ ծաղկումով, իսկ ներքին էջերուն վրայ՝ բաղձաթիւ, բոլորն ալ յաջող ծաղկումով։ — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, չորս Աւետարաններուն սկիզբը, լազուարդ ու ոսկիով խառն սիրուն ծաղկումներով։ — ՆԿԱՐՔ՝ չորս աւետարանիչներուն, սոփորական զաղափարներէ առնուած, բայց բաւական յաջող դիմադժութեամբ։

ԳՐԻԶ՝ Յովհաննէս, օժանդակութեամբ իր աշակերտին՝ ՄԵԼՔՈՒՆԻ։ — ԾԱՂԿՈՂ՝ դրէշը, Յովհաննէս։ — ՍՏԱՅՈՂ՝ Խոճա, Եաղուշա։ — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌձԺԵ (=1616)։ — ՏԵՂԻ՝ Տիգրանակերտ։ Ձեռագրիս այժմու տէրն է Պր. Jean Pozzi, Ministre Plénipotentiaire, 51, Av. Montaigne - Paris.

Մատեանս է Աւետարան, թղթեայ, մեծադիր, նկարազարդ եւ ամբողջական։

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՆ՝

Ա. — Ի վերջ Յովհաննու Աւետարանին (Գլխաւոր յիշատակարան)։ — « Փա՛ռք ամենասուրբ Երրորդութեան, եռանձնեայ աստուածութեան, եղարուն բնութեան, միասնական տէրութեան... (սոփորական շատ ընդարձակ նախադրութեամբ)։

« Վասն որոյ տեսին զսորա անճառ փրկագործութեան խորհուրդն եւ զանճողոպրելի վեհադոյն մեծ փարթամութիւն, եւ զանճախելի զանճիս անպառութիւն, եւ զանանց բարութիւն, որ հանէ ի կեանս անվախճան. տենչացան երանաւէտ բարութեանցս, զի առցեն զինդրելին։ Այսր աղապաւ ստացաւ զսուրբ քառաջահան Աւետարանս երեսպիսան խոնայ Եաղուշան յընչից հասարակաց եւ եղ ի սուրբ Սարգսի եկեղեցիս. զի կացցէ անջրելի համաւրէն ամենայն ժողովրդեանն. մեծատանց եւ բումկաց, փարթամաց եւ աղքատաց, արանց եւ կանանց, ծերոց եւ աղայոց, երիտասարդաց եւ կուսից եւ ամենայն չափու հասակի, կենդանեաց եւ հանգուցելոց. զի միշտ կացցէ սա երկրպագելի ի սուրբ սեղանն տէրունական։ Ահիւ եւ դուրբութեամբ ընթերցցի ի ժամ սոսկալի սուրբ պատարագին առաջի անմահ զենմանն ի յունկն կենդանեաց, հոգւոյ եւ մարմնոյ ի բժշկութիւն, եւ ի յիշատակ ամենայն ննջեցելոց ի Քրիստոս, եւ ի թողութիւն մեղաց նոցա։ Ամէն։

« Եւ աւարտ զբութեան սորա եղև Ռ եւ վաթսներորդի ամի եւ եերորդ աւելորդի (= 1616), ի մեծ թուականութեանս հայկազեան տումարի, յաշխարհիս Միջագետաց՝ Ասորոց նահանգիս, ի Տիգրանակերտ մայրաքաղաքս Համիք, ընդ հովանեաւ սրբոյն Սարգսի գաւառալարին եւ որոյն նորին Մարտիրոսի. եւ այլ չբջակայ սրբոցս, որոց խնամաւքն ամբացեալ պահի քաղաքս յամենայն փորձութեանց։ Եւ ի յընամկաց միջի, ի թագն որ կոչի Չըխալ, մերձ Մերտնադաւն քաղաքիս, ի վերնայարկ փոքր զստիկոնիս։ Ձեռամբ շնորհագիծ զբջի Միլիոն դպրի, որ հարկեալ ի մէնջ որդիական հնազանդութեամբ զրեաց, շնորհիւ Տեառն սկսեալ, եւ ողորմութեամբ նորին կատարեալ։ Որ եւ ես մեղապարտ Յովանէս գրիչս ուսուցաւ նորին, ձեռնարկեալ ծաղկեցաք ի միասին, եւ զարդարեալ ոսկենկար յանկուս-

ծով յարինեցաք դաս: Նախ՝ զհերտնաւրէնութիւն մարմնացելոյ բանին, կենդանազիր պատկերաւք, սկսեալ ի յաւետեաց հրեշտակապետին Գարբիէլի, որ առ սուրբ կոյսն Մարիամ, եւ զծնունդն ըստ կարգի դամենայն զլիսաւորսն, մինչ ի հանդերձեալ համարէն յարութիւն հրաշակերտ յարինուածով: Եւ ի նոյն շարս զհամարարառուաց. Ժ. խորաննն բազմազան խորհրդով, պատկերաւք, թռչնօք եւ զաղանաւք, եւ ազգի ազգի չորքոտանաւք, ծառաւք եւ ծաղկաւք, բազմախուռն տերեւաւք: Աւերկնակելով զերկնայնոց խորանացն, զգրախտին եւ զկեկեցեւոյ, զհնոյն եւ զնորոյս, զի երեւելիաւս իմանամք զիմանալիս, որպէս ոսկոյ անապականութիւն, զատուածութիւն է տեսանելի, եւ լազուարդն՝ զանհաս խորութիւն, ծիրանին՝ զամենակալ թագաւորութիւն, եւ կանաչն զմշտնջենաւորութիւն: Իսկ կարմիրն՝ որ կարմրացաւ սուրբ եկեղեցի արեամբն Քրիստոսի եւ արեամբ ներկեալ մարտիրոսին: Եւ այլ բազում յարինուած զանազան եւ երկնեայն որակաւք, ոլորակի թփերով եւ բազմարուեստ փաթերով: Եւ զչորեւեան աւետարանիչս խորհրդաւորեալ խորանաւք, խորհրդածեալ առաջի կենդանազրոյն եւ կենդանաւք ի չորեքկերպեան կենդանիսն աթոռոյ աստուածութեան՝ ըստ Եղեկիէլի: Այսպիսի խորհրդով իլի, զարդափայլեալ ծաղկեցաք զսուրբ Աւետարանս, ի զուարճութիւն սիրով տեսողաց եւ ճանաչողացն եւ ի փառս Աստուծոյ: Ի հայրապետութեան ժամանակի ազգիս Հայոց: Եւ ի վերադիտողութեան մայրաքաղաքիս Համբայ, վիճակի եւ աթոռոյ, երջանիկ եւ երանաշնորհ արքեպիսկոպոսին, տէր Բարսեղ աստուածարան վարդապետին, որ իբրեւ զջահ փայլէ ի մէջ սուրբ եկեղեցւոյ լուսաւոր բանին, զոր Տէր Աստուած պայծառափայլ պահեսցէ զսա իբրեւ զարեզակն ի կամարս երկնից, ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցւոյ, եւ ի պարծանս ազգիս Հայոց: Եւ յետ ապիպացս ընդ սուրբ երկոտասան վարդապետացն դասեսցէ եւ պատկեսցէ, ամէն:

« Այլեւ ի բռնակալութեան տաճկաց Աւս-

մանցւոց սուլբան Ամատին: Ի սորա աւուրս յաշխարհս ի խոռվման կայ եւ յերբման, իբրեւ զծով յալեկոծութեան ի զարաշարժութեանց՝ ըստ բանի Տեառն՝ թէ յարիցէ ազգ յազգի վերայ եւ թագաւորութիւն՝ ի թագաւորութեան, այսպէս ի վերայ միմիանց յառնելով, բազում արիւնս հեղին յանմեղաց քրիստոնէից եւ զբազումս զերի վարեցին: Այլեւ հարկապահանջութիւնս խտտազոյն՝ որ զրեթէ զաշխարհ եւ զերկիր հրճիւք արարին: Եւ յայսմ ամի դարձեալ ել երկրորդ թագաւորին վազիր մի... (անունին տեղը բաց ձգուած) անուն բազում զօրօք ի վերայ Պարսից թագաւորին, որ յառաջն սակաւ մի լաւութիւն արար եւ յետոյ յոյժ չարացաւ, այտ Շահ Ապաս թագաւորն Պարսից: Եւ այսպէս զՀայաստան երկիրս կոխան առնելով աւերեցին, զոր ոչ կարեմ դաւերումն ընդ զրով արկանել: Յորոց փրկեսցէ Քրիստոս Աստուած, զհաւատացեալս անուան իւրոյ. ամէն: Արդ յայս վշտաշատ ժամանակիս բազում աշխատութեամբ աւարտեցաք զսուրբ Աւետարանս, զոր ստացեալ զսա եղին հասարակաց յիշատակ անջնջելի մնալ ի սուրբ Սարգսի եկեղեցիս, մինչ ի կատարած. ի բարեխաւսութիւն ընդհանուր ամենայն ժողովրդեանն, արանց եւ կանանց, ծերոց եւ տղայոց եւ ամենայն չափու հասակի կենդանեաց եւ հանգուցելոց, որ միշտ յիշեսցեն ի ժամ սուրբ պատարազին առաջի անմահ գառինն Աստուծոյ: Կենդանեացն ի փրկութիւն եւ յապաստութիւն յամենայն պատահարաց հոգւոյ եւ մարմնոյ եւ ննջեցելոցն ի հանդիստ, ի թողութիւն եւ ի մաքրութիւն մեղաց եւ յանցանաց. ամէն: Այլեւ զլուսոյ մայրս զսուրբ Սարգսի եկեղեցիս զերկնահանգէտ տաճարս եւ զիմանալի խորանս, հաստատուն եւ անդրդուելի պահեսցէ Քրիստոս Աստուած, ի հերքումն դիւաց, ի վանումն չարաց, ի բժշկութիւն հոգւոյ եւ մարմնոյ յուսով ի սա զիմելոցն: Նաեւ երդ սաղմոսաց ձայնս պաղատանաց, տարածումն բազկաց, հեղումն արտասուաց, ծնրազրութիւն երկրամած դիմաց, լուցումն լապտերաց ջահից մոմեղինաց, բուրումն անուշահոտ խնկոց,

ընթերցմունք աստուածային սուրբ գրոց. ի սմանէ մի պակասեցի մինչև եկեցցէ այն՝ որ իւրն է հանդերձեալն՝ ամէն: Այլ եւ զքահանայք եւ զսպասաւորք, եւ զփակակալք սուրբ եկեղեցւոյս սրբութեամբ պահեցցէ Քրիստոս Աստուած, սիրով եւ միաբանութեամբ, արթուն զուարթուն լինելով ի պաշտօն եւ ի սաղմոսերգութիւնս ըստ հաճոյիցն Աստուծոյ: Եւ մաքրութեամբ սպասաւորել արդիանց սղասուց եւ անախոց սրբութեանց, սիրով եւ հոգարարձութեամբ. եւ վարձս ընդունիլ ի Քրիստոսէ, աստ եւ ի հանդերձեալ կեանսն՝ ամէն: Դա՛րձեալ աղաչեմ զամենեանդ, յիշել աղաթիւք ի Քրիստոս զհաւատարիմ եւ զքրիստոսասէր պարոն երեսփոխան խոնայ Եազուպշան, որ եղև պատճառ սորին ստացմանն, և զմզտեալ երեսփոխան խոնայ Մարտիրոսն եւ զհատարչի խոնայ Քասպարն, զի սոքա ընդ սմին կամակից եղեն այս սուրբ յիշատակի ժողովրդեանս: Զոր Տէր Աստուած վարձս բարեաց հատուցցէ նոցա եւ երկնից արքայութեան արժանի արացցէ՝ ամէն: Նաև զհոգեւոր որդեակն իմ զՄեղիմն գրիչն զզձագրող սուրբ Աւետարանիս. խնդրեմ աւժանդակութեամբ աղաթից ձերոց, զի մարդասէր Աստուած Սուրբ Հոգին առատապէս ծաւալեցի ի նա, եւ լցուցցէ զնա իւրական շնորհաւքն, եւ պահեցցէ սիրովն Քրիստոսի, անփորձ մնալ ի վերայ երկրի, մինչև ի խորին ծերութիւն, եւ յետ աստեացս ընդ սիրելիս անուան իւրոյ դասեցցէ. ընդ նմին եւ զճնաւդսն իւր՝ զԱմիրնանն, եւ զՄարիամն եւ զեղբարսն՝ զՖարանն եւ զՊաղտասարն եւ զզայեակ մայրն՝ զերախտաւորն իւր՝ զՍանայ՝ Խուսարն, աղաչեմ յիշել եւ Աստուած ողորմի ասել՝ ամէն: Զոր եւ ես անարժանս, յերես անկեալ աղաչեմ զհանդիպողդդ այսմ լուսազարդ սուրբ բուրաստանիս եւ կենսատու քրիստոսեան տառիս, ընթերցմամբ կամ աւրինակելով. յիշեսջիք ի մաքրափայլ աղաթս ձեր զմեղապարտ Յովանէս զբիչս, եւ հայցել թողութիւն բազում յանցանաց իմոց. զի թերևս վասն ձեր սիրալիր մաղթանացդ, զտայց ողորմութիւն յամենողորմ Փրկչէն մերմէ: Այլև ողորմեսցի Քրիստոս Աստուած

ամենայն երախտաւորացն մերոց, եւ ծնա:— զայ իմոց, հաւրս՝ Ճանիպէկին եւ մաւրս՝ Երարին, եւ եղբարցս՝ Կարապետին եւ Աստուածատուրին եւ կուսան քրեւրս Մարգարտին: Եւ կնքահաւրս տէր Արրախամ ծերունի կրաւաւորին, որ սա եղև պատճառ տառակրթութեանս մերոյ՝ որ զամս հնդեատասան զնիւր անզամարյծ եւ գոհութեամբ համբերէր կենդանի նահատակն, որ եւ ընդ սուրբ հարցն միանձանց ճգնաւորացն դասեցցէ զնա եւ պակեցցէ Քրիստոս Աստուածն մեր, ամէն: Նաև զկենաց կցորդն իմ զՀումայն եւ զգասերս իմ զՄարիամն եւ զՄարանան, զաստի կենաց խնդութիւնքն իմ զոր Տէր Աստուած աղօթիւք ձեր զթացի ի նոսա եւ ողորմութեամբն իւրով պահեցցէ զնոսա ըստ կամաց իւրոց ի բարին եւ ի հանդերձեալն արքայութեան արժանի արացցէ՝ ամէն: Մանաւանդ ուսուցող վարժապետին իմոյ՝ տէր Աստուածատուր Բարտուղայրին՝ որ աշխատեցաւ ընդ անարժանիս. ի յուսումն հոշակաւոր արհեստիս մեղանազորձութեան. որոյ ողորմեսցի Քրիստոս Աստուած եւ ընդ սուրբ զբնապետացն դասեցցէ ամէն: Եւ արդ աղաչեմ զմանկունսն լուսածնեալք սուրբ աւազանաւն զորդիքդ նոր Սիովնի, որ ամենայն պատրաստութեամբ հոգ տանիք, եւ լաւ պահէք զսուրբ Աւետարանս, ի ջրոյ եւ ի հրոյ եւ ի տգիտաց ձեռս չտայք, որ աղականեն զլուսանցսն եւ զճաղիկսն կամ զպատկերսն եւ կամ թուրի եւ պատկեր կտրեն եւ կամ խաչ բեւեռելով զթողթան ծակծակեն. այլ յամենայն կողմանց պատրաստութեամբ լաւ պահեցէք, որ վարձս ի Քրիստոսէ սունուք, եւ թէ ոչ՝ նա զատապարտիք ի բանէ սուրբ Աւետարանիս որ ասէ: Ի բաց կացէք յինէն ամենայն մշակդ անիրաւութեան: Եւ լաւ պահոցայն եւ խնամ տանողացն ողորմեսցի Քրիստոս Աստուած, աստ վարձս բարեաց շնորհեցցէ, եւ ի հանդերձեալն զանսպառ բարիսն պարգեւեցցէ ասելով. Ե՛կ ծառայ բարի եւ հաւատարիմ, մո՛ւտ յուրախութիւն Տեառնքո. ամէն: Արդ զպատուէրս որ գրեմ ի սմա, ոչ թէ զձեռիս զործըս զովայ. զի ձեռս փոխ եւ հոգանայ, եւ զիրս առ յիս երթայ մնայ,

այլ զսուրբ զիրս եւ զբան սորա, պատուիրելով պատուեմ ի սմա. թէ ըստ հաճոյից ձեր է ի սմա, Տեառնէ շնորհ փառս նմա, եւ թէ խոչոր եւ սղալէ սա իմէն վնասն ես ենթակայ, մի մեղադրէք իս ձեզ ծառայ. թէ մեղադրէք ձեր կամքն է նա, զի ես արժան եմ յարակայ, թողէք զմեզս՝ զի ես մեղայ, դուք հանդիպողքդ յապապայ, ասէք սրտիւ Տէր ողորմեա, զի ողորմած Տէրն որ պայ, զողորմութեան դուռն բանայ, ի ձեզ է ի մեզ ինքն զթայ, ամենեցուն ինքն ողորմայ:

« Դարձեալ կրկնակի ազաչեմ զլասս քահանայեցի եւ զժողովրդականացի, զի որքան զյիշատակս ընթեռնուք ի վերայ սուրբ բեմիս, ամենեքեան բոլորով սրտիւ եւ լի՛րերանով Աստուած ողորմի ասացէք ընդհանուր ամենայն հաւատացեալ ժողովրդեանս մերոյ, հայցելով ի Քրիստոսէ, կենդանեացն ատղջութիւն, խաղաղութիւն, կեանք եւ բարութիւն: Ննջեցելոցն հանդիսս եւ ողորմութիւն եւ զերկնային արքայութիւն: Ընդ

նոսին եւ աշխատողացս ի սմա, եւ այնոցիկ որ պատճառ եղեն զբութեան սորա եւ կամակից ստացման. եւ ինձ անմխիթար վշտացելոյս նուաստ զբշի Յովանիսի: Չոր մեք եւ դուք միարան խնդրեմք եւ մաղթանաւք հայցեմք ասելով՝ Տէր Աստուած ողորմեա ամենայն հաւատացեալ քրիստոնէից: Եւ ջընջեա զձեռագիր յանցանաց նոցա եւ զբեա ի զիրն կենաց, եւ յերկնից արքայութեանդ արժանի արա: Որ եւ ձեզ յիշողացի, եւ մեզ յուսողացն, առ հասարակ ամենայն հաւատացելոցն ողորմեցի բարերարն եւ բազում ողորմ եւ մարդասէրն Աստուած, եւ մասն ընդ սիրելիս իւր, ընդ սուրբսն արասցէ եւ ինքն աւրհնեալն յամենայն իւրական արարածս, Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս, աւրհնի, զովի եւ բարերանի, անլուլի արտազոյութեամբ, այժմ եւ միշտ եւ անդրաւ յաւիտենին ամէն »:

51, Avenue Montaigne.

Փաթիգ, 29 Յուլիս 1949

14.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հիմ քիւ՛ չուցի

ՌձԻԳ = 1674

ԹՈՒՂԹՔ՝ 350 (=700 էջք): — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 21×13×4 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկուսն: — ՏՈՂՔ՝ 21: — ՆԻԻԹ՝ հասարակ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ սեւ կաշեպատ փայտեայ, կողքի վրայ բեւեռներով արծաթէ խաչը ինկած: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ բաւական լաւ պահպանուած: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ եւ ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ բաղմաթիւ: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, սովորական մասիւներով ու ծաղկումով: — ՆԿԱՐՔ՝ չորս աւետարանիչներու՝ ո՛չ յաջող: — ԳԻՐ՝ բաւական վարժ բոլորագիր:

ԳՐԻԶ՝ Ստեփաննոս քահանայ: — ՍՏԱՅՈՂ՝ աէք Մարտիրոս քահանայ: — ԾԱՂԿՈՂ՝ անծանօթ, զբի՛ւր: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌձԻԳ (=1674): — ՏԵՂԻ՝ Գամաղիէլի վանքի Մզրայ զիւղ: Ձեռագրիս այժմու աէրն է Հասան Պէյլիցի Պր. Պեարոս Քէշիշեան, զնած՝ Տիգրանակերտի մէջ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — Աւետարանիս ի վերջ (Գլխաւոր յիշատակարան). — « Փա՛ռք անպարագիծ էին այնմ որ ոչ են հետադոտելի, եւ ոչ զինչ են

եւ ոչ զոր ինչ պիտին, համարձեւոյն յամենայն մտաց սլացման... (սովորական ներածութեամբ):

« Արդ կատարեցաւ աստուածախաւս եւ տիեզերաքարոզ Աւետարանս ի խնդրոյ աստուածասէր եւ հաւատարիմ ծառային Աստուծոյ տէր Մարտիրոսին, եւ կողակցին Խոււարին եւ իւր որդոյն Յովսէփին: Եւ իւր ծնողացն Յովսէփին եւ Մանիշակին եւ ամենայն մերձաւորացն, մեծի եւ փոքու առ հասարակ ամենեցուն, զոր Աստուածն Յիսուս Քրիստոս ընկալցի զսայ սրպէս զպատարազն Հարէլին եւ զԱրբահամուն եւ ամենայն նախահարցն սրբոց. եւ սրպէս հայեցաւ ի Հարէլ եւ ի պատարազն նորա, նոյնպէս հայեցի եւ հաճեցի ի տէր Մարտիրոսն եւ ի յիւր կողակցին Խոււարն եւ իւր որդոյն Յովսէփին: Եւ իւր մեծ մամուն՝ Մամիսաբունին: Եւ իւր ծնողացն Յովսէփին եւ մախղա-

սի Աւետարին: Եւ կողակցուն Զուհարին ևւ քւերն Խարուցին ևւ Մանիշակին ևւ ամենայն մերձուորացս ամէն:

« Եւ արդ ևս ունայնս բարեաց զործոց սուտանուն զբշակս Ստեփաննոս, որ անուամբս եմ խեթ, ևւ ոչ արդեամբք ևւ երկեակ՝ որ ևւ հողով կորացեալ ևւ մտաւք մոլորեալ՝ ըստ խմում տկարութեանս զրեցի զսուրբ Աւետարանս ի զիւզս որ կոչի Մգրայ, ի դուսն սուրբ վարդաւանյ զաւրավարին ևւ սուրբ Գէորգայ զօրավարին՝ որ փոքր մի հեռի է: Ի յառաջնորդութիւն վաճագս Գամաղիէի տէր Արքայապետին, ամէն: Արդ զրեցու սուրբ Աւետարանս ի թուակահիս Հայոց ՌՃ՝ ևւ ԻԳ (=1674): Որ ևւ կրկին

զաղերսալին ձեզ առաջի արկեալ բանին զերեսս զնեմ ձեզ ի մոխրին, յիշել յաղօթս վերստին զմեղապարտ զբիշս զսուտ անուն Ստեփաննոսն ևւ զծնողսն իմ զտէր Յովհաննիսն ևւ զմայրն իմ զՄարգարիտն ևւ Աստուած ողորմի ասացէք. ամէն:

« Դա՛րձեալ կրկին ան... » (յաջորդ թերթը ինկած ու կորսուած):

Բ. — Մատթէոսի Աւետարանին ի վերջ. — « Յահաղին ստենին ևւ յաներեւելի տանջանացին փրկեա ևւ ազատեա Քրիստոս Աստուած մեր զստացող սուրբ Աւետարանիս զտէր Մարտիրոսն »:

Հալէպ, 15 Ապրիլ 1945

15.— ԱԻՇՏԱՐԱՆ

Հիմ քիւ՛ չունի

ԺԳԻՊ զա՞ր

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԸ (=698 էջ): — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 18×14×9 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկուսն: — ՏՈՂՔ՝ 19: — ՆԻԻԹ՝ շատ լաւ յղուած մագաղաթ: — ԿԱԶՄ՝ շագանակազոյն կաշեպատ տախտակեայ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ հակառակ ո՛չ այնքան հնութեան ալ տեսած աւեր ու կողոպուտներուն, բուսական լաւ պահպանուած: Կողքին կոնակը ամբողջովին ինկած, բայց չնորհիւ ամուր կարին ևւ կաղմին, թուղթերը ինկած մասեր չունին: Ներսի քանի մը թերթերը պատուած, ամբողջ հատարը ջուր տեսած ևւ ներսի բաղամթիւ թերթերը ծոած ու մասամբ ծալուած: Գլխուոր յիշատակարանը ցաւալիօրէն ինկած կամ յափշտակուած: Եւսերիտի առ կարգիանսս զբոժ ծանօթագրութիւնները ու համաձայնական 10 տախտակները կը մնան անվթար զմայլելի խորաններու ևւ սիւնադարձերու միջեւ: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ երկու էջ միայն, Մատթէոսի Աւետարանի ի վերջ, ապա լեցուած ժամանակակից յիշատակութեամբ մը (1895): — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ մեծաղիւր, յաջող ծաղկումով զարդազրեր: — ԳԻՐ՝ ծայրէ ծայր սեւ անթափ մելանով շատ յաջող բոլորաղիւր՝ միւսնայն զբիշէն. համարները ոսկեղեղ երկաթաղիւր: — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ չորս Աւետարաններու սկիզբը. առաջին տողերը զարդաղիւր ևւ յաջորդ երեք տողերը ոսկեղեղ սիրուն երկաթաղիւր: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ բազմաթիւ, իւրաքանչիւր էջի վրայ, ոսկիի ևւ լազուարդի զեղեցիկ, այլազան ծաղկումներով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, դանաղան մոթիւններով, ամէն անկ միւսնայն յաջող վրձինը: — ՆԿԱՐՔ՝ բազմաթիւ, բոլորն ալ յաջող ևւ արժանի առանձին ու-

շագրութեան: Խմբաղիւր աւետարանիչներէն Յովհաննէս միայն ունի իր յաջող նկարը. անկասկած որ միւսներն ալ ունեցած են՝ բայց կամ յափշտակուած են ևւ կամ ինկած ու կորսուած: Սկզբի տասնըչորս նկարները, որոնք կը մնան անկոծ ու յաջող զործեր, չը ներկայացնեն Յիսուսի մկրտութիւնը, Ղազարոսի յարութիւնը, Յիսուսի երուսաղէմ մուտքը, Ոսնլուան, Յիսուս անօրէններուն ձեռքը, բոլորովին ինքնատիպ յաջումով, Յիսուս խաչին վրայ, Յիսուս խաչէն վար կ'առնուի, Յիսուսի յարութիւնը, Հոգեգալուստ, Պայծառակերպութիւնը, Ս. Կոյսի ննջումը ևւ վերջին դատաստանը (?): — ՏԵՂԻ՝ անյայտ (Տիգրանակէ՞րտ): ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ՝ երկու հատ միայն, նոյնքան յաջողութեամբ:

ԳՐԻԶ՝ անծանօթ: — ԵՄԱՂԿՈՂ՝ նոյնպէս անծանօթ: — ՍՏԱՅՈՂ՝ Եսայի վարդապետ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ բոս Եզեկիէլ վրդ.ի յիշատակագրութեան՝ 985՝ իր փրկչական թուական, բայց ըստ մեր տեսութեան՝ 1536, վարդապետը չփոխած ըլլալով Հայոց թուականը փրկչականի հետ: Կարելի է ընդունիլ նաև իրր ժԳ-ԺԴ զարու զբնութիւն*:

* Այս արժէքաւոր Աւետարանը քննելու ևւ ցուցակագրելու համար զծրախտարար ինձի միայն կէս ժամ առնն տրուեցաւ. այլապէս պարտաւոր էի աւելի երկար առնն կամք առնել անոր զեղարուեստական յօրինուածքներուն առջեւ:

Մատենան է Աւետարան, մաղաղաթեայ, պատկերազարդ եւ ընտիր ու ամբողջ զբռնութիւն:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — Կարպիանոսի համաձայնական ծանօթութեանց երկրորդ էջի ի վերջ՝

« Չստացող սուրբ Աւետարանիս զեւայի վարդապետն յիշեցէք առ Քրիստոս եւ Աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութիւն ամէն: »

Բ. — Մտաթէոսի Աւետարանին ի վերջ, յէջ 214-215, զոյգ զատարկ թերթերու վրայ կը կարգանք Տիգրանակերտի առաջնորդ հանդուցեալ Եգեկիէլ վրդ. Արշակունիի հետեւեալ ինքնազիր յիշատակազրութիւնը՝

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ

« 1895 թուին Քրիստոսի, հոկտեմբեր 20, Օսմանցոց Համիտ թաղաւորի ժամանակին, մեծ ջարդ մը տրուեցաւ Հայոց ազգին: Բոլոր Հայաստանի մէջ զանուած Հայոց եկեղեցիները յափշտակուեցան, այրեցան, ունեցած հնութիւնները եւ սուրբ անօթները պղծելով ցիրուցան եղան: Սոյն սուրբ Աւե-

տարանը մեծ քանակութեամբ անօրէն Տաճիկներէն առնուեցաւ: Արդէն Տիգրանակերտի Ս. Սարգիս եկեղեցիին կը պատկանէր եւ իր սեպհականութիւնն էր, ի փոռս Քրիստոսի Փրկչին մերոյ եւ ի սրտիւ Հայկապեան տոհմի ամէն:

Այս Աւետարանի զրուած թուականը դեռ Հայփշտակուած Քրիստոսի իմն հարիւր ուրսունը հինգ (°) թուականը կը կրէր. այս թիւը զրեցինք հին թուականի կորսուելու տարին՝ 1895 հոկտ. 25: Տիգրանակերտ:

Ի կաթողիկոսութեան Հայոց էջմիածնի Տ.Տ. ազգասէր հայրենանուէր սրբազնագոյն Մկրտիչ Խրիմեան Հայրիկ կոչեցելոյ: Ի պատրիարքութեան Պոլսոյ ամենապատիւ ժրջան ազգասէր Մատթէոս Իգմիրլեան: Ի պատրիարքութեան Ս. Երուսաղէմի Ամենատաքելաշաւիզ Յարութիւն վեհապետեանի եւ յառաջնորդութեան Ամբայ Տիգրանակերտի Տ. Եգեկիէլ վրդ.ի Արշակունի՝ որ հովուեաց քաջարար զհօսն Քրիստոսի. յամի Քս.ի 1895 հոկտ. 25: »

Փարիզ, 17 Փետրուար 1948

16.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՝ չուսի

ՌՃՁ = 1617

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԳ×24 (=552) էջք: — ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ՝ 27×18×8 սնդմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկսիւն: — ՆԻԻԹ՝ բամպակեայ հատարակ թուղթ: — ՏՈՂՔ՝ 21: — ԿԱՁՄ՝ շաղանակադոյն կաշեպատ տախտակեայ, լանջքով եւ թիկունքով, կաշեայ երեք կողիչներով, կոշքերուն վրայ խաչանիչ տաղումներ: Կոշքերուն ներքին մասը դոնաւոր ծաղկեայ կերպաններով պատած: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ մէկական թերթ սկիզբն ու վերջը: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ լաւ պահպանուած. կողքին թիկունքը մասամբ մաշած: Սկիզբի 18 մեծադիր նկարներուն կը յաջորդէ Եւսեբի առ Կարպիանոս գրած թուղթը, խորանազարդ զոյգ մը տախտակներու մէջ. համաձայնական ութը տախտակներու հետ, նմանազոյս զարդարուն: Իւրաքանչիւր էջի տակ կ'երեւան համաձայնական համարանիշերը:

Չորրորդ տախտակին տակ զրիշը կ'աւելցնէ. « Մէկ տուփն ի յարեմակն զալատ էր, ես էլ զալատ գրեցի, յետւոյն էլ կ'եսամ ավեր. վա՛յ ինձ հազար բերան մեղաւորիս: » Աւետարանի բոլոր համարները կարմրազեղ երկաթազիր են: — ՍԿՁԲՆԱՒ

ՏԱՌՔ՝ զարդազիր են: — ՎԵՐՆԱԳՐՈՅ առաջին տողերը կարմրազեղ զարդազիր են. իսկ յաջորդ երկու տողերը՝ մանուշակի կարմիրով երկաթազիր: — ԼՈՒՍԱՆՅԱՁԱՐԳՔ՝ շատ են, կարմիրի եւ լեզակի խառնուրդ պարզ ծաղկումներով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, Աւետարաններու սկիզբը, հին օրինակներու վրայ՝ բայց անյաջող ծաղկումներով: — ՆԿԱՐՔ՝ բաց ի չորս աւետարանիչներու բաւականին յաջողակ նկարներէն, ձեռագրիս սկիզբը կան 18 մեծադիր նկարներ, Քրիստոսի անօրինական կեանքի դրուազնէրով եւ միջակ յաջողութեամբ: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ՝ միայն ութը հատ կան, նոյն վրձինի անյաջող դրածով:

ԳՐԻԶ՝ Բաղդասար քհնյ: — ՍՏԱՑՈՂ՝ Խլղաթ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌՃՁ (=1617): — ՏԵՂԻ՝ Մոկաց զատի Բոյենց զիւզ: — ՄԱՂԿՈՂ՝ Ներսէս, եղբայրը զրէին, որ եւ խմբազիրը յիշատակարանին: Չեռագրիս այժմու տէրն է Պր. Գառնիկ Գէորգեան,

21, Quai Malaquais, - Paris 6°.

Մատենան է Աւետարան, թղթեայ, մեծազիր եւ նկարազարդ :

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՒՆՔ՝

Ա. — Էջ 541ր (Գլխաւոր յիշատակարան) . — « Փա՛ռք համազոյ եւ միասնական սուրբ Երրորդութեան, Հաւր անսահմանի եւ Արդոյ հակցի եւ անմահի եւ ամենասուրբ Հոգւոյն, ի նոցունց բրդխմանց, երեքանձնեայ տէրութեան, եւ մի աստուածութեան, այժմ եւ հանապաղ, յաւիտեան եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն : Իսկ չորից աւետարանչացն խորհուրդ աւրինակ իմն ցուցմամբ տեսանի : Զի ոմանք ասեն թէ չորից աւետարանչացն են աւրինակ չորք անկունք արարածոց . արեւելք, արեւմուտք, հիւսիս եւ հարաւ : Պարա էք համատիրու քարոզել զԱւետարանն Քրիստոսի : Իսկ ոմանց հաճոյ թուեցաւ ըստ չորից մշտահոս զետոց յազնական աղբւրէն յառաջ խաղացեալ առ էլ տիեզերաց ասողումն... (կը շարունակուի սովորական ներածութեամբ) :

« ... Զայս մեծ գանձս աստուածային տեսալ հաւատարիմ եւ բարեպաշտ խղաք եւ ետուր զըրել ի մեղաւորս որ Բաղդասար կոչիմ անուան մեղօք լցեալ եմ յաշխարհի ի բարի գործս մերկ եւ ունայն զանունս ունիմ քահանայի, գործովս չար եւ անարժան : Զձեզ աղաչեմ սուրբ ընթերցողք յիշման առնէք զիս արժան . բազում ջանիք աշխատեցայ, յաւարտ հասի զԱւետարան . որք ընթեռնուն կամ տեսանեն, բոլոր սրտիւ զողորմի տան : Զձեզ աղաչեմ սուրբ քահանայք, յիշման առնէք զմեզ արժան . զուք յիշեալ լիցիք յԱստուծոյ, լսել զձայն երանութեան : Եւ Աստուծոյ մարդասէրին փառք եւ պատիւ միշտ յաւիտեան :

« Գրեցաւ Աւետարանս . Ռ ու ձԳ (=1617) էր թուական . ի գեաւղս որ Բոլեմց կոչի՝ ի զուռն Եօթն սուրբ Նշանացն . ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորգեան : Կարողիկոս Աղքամարայ տէր Գրիգորիան էր սրբազան վարուքն սուրբ Լառաքինի, անուանակցին իւրոյ նման, թոռին սրբոյ Լուսաւորչին, որ հայրապետ նստաւ յԱւղան : Հայցեմք յապիւնեազ տեառնէ անփորձ մնայ եւ անասան . չըբեզ փառաւք նա զարդարի ընդ վարդա-

պետս երկոտասան . զգովանքն առնու ի Քրիստոսէ թէ եկ աստ հովիւ քրանաջան : Զծաղիկն արի ես տըկար Ներսէս, մեղօք լցեալ ի մէջ մարդկան : Զձեզ աղաչեմ սուրբ քահանայք, յիշման առնէք զիս արժան : Զչարազրոյ սուրբ զրոցս որ կոչի յիշատակարան, զեղբարն իմ զտէր Բաղդասար որ զրեց զայս սուրբ Աւետարան : Եւ զկողակիցն տէր Բաղդասարին՝ որ Առզովմէ կոչի անուան եւ զմիւս եղբարն զԳրիգոր քահանայն, զԿարապետ եւ զԿիրակոս, զԿրտսեր եղբարն Ղուկաս անուան : Եւ զիմ ծնողքն զՄովսիմար եւ զՄարտի (րո՞ս) : »

Բ. — Յաջորդ սիւնակին վրայ, տարբեր զրչէ եւ աւելի թանձր թանաքով .

« Տէր Աստուած Յիսուս Քրիստոս որ ելեր ի կառս խաչին, արբեր զբացախն եւ զլեզին եւ ձայնեցիր աւազակին՝ այսաւր ընդ իս իցես ի դրախտին, ի հայրենիս քո առաջին, բաց զքո ողորմութեան զուռն ընդդէմ հոգւոյ խղաքին որ ստացաւ Աւետարանս ի հալալ եւ յարզար վաստակոց իւրոց, յիշատակ հոգոյ եւ ծնաւղաց իւրոց՝ հօրն Աստուրին եւ մօրն Յարիին եւ եղբարցն Մասիուդին (այսպէս), Շայնագարին, Խուսդեղին, Փառուխին եւ այլոցն ամենեցուն՝ ամէն : »

« Դա՛րձեալ Աստուած ողորմի ասացէք զստացողի սուրբ Աւետարանին պարոյն խղաքին եւ կողակցոյն իսանգաղին եւ զստերացն Բաղդադին, Յամանին, Մրաքին, Շաղգուլին : Խղաթի եղբօրն Մասիուդին եւ կողակցին Բէկիսին (Թրքերէն Փակիսէ՞) . եւ զստերացն էքարին, իսանաղին եւ միւս եղբօրն Շայնագարին եւ կողակցոյն Մարգարտին եւ այլ ամենայն արեան մերձաւորացն, մեծի եւ փոքու՝ ամէն : »

« Քրիստոս Աստուած ողորմի Աղաջանին . Աստուած զինքն անփորձ պահեսցէ . ամէն : »

« Եւ արդ զրեցաւ սուրբ Աւետարանս ձեռամբ ամենամեղ եւ եղկելի անարհեստ եւ փծուն գրչի Բաղդասար սուս անուն իրիցու : Եւ արդէն ես յետինս՝ ի կարգաւորաց եւ անպիտան եւ անարժանս ի մանկունս եկեղեցոյ, բազմամեղս եւ անիմաստս՝ ի գիրս

զբնութեան եւ յանցաւորս ամենայն պատուիրանացն Աստուծոյ՝ Բաղդասար: Շնորհիւ տեսան սկսայ եւ սղորմութեամբ նորին աւարտեցի զսուրբ Աւետարանս: Ի թուականին Հայոց Ռ եւ ՄԶ, ի յերկիրս Մոկաց, ի զհաւղն որ կոչի Բովնց, ընդ հովանեաւ սուրբ Գէորգեայ զաւրալվարին եւ Եօքն սուրբ Նշանացն եւ սուրբ Աստուածածնին եւ սուրբ Սարգսի զաւրալվարին եւ յայլ սրբոցն՝ որ աստ կան հաւաքեալ. ի կաթողիկոսութեան Աղքատարայ տէր Գրիգորիսի: Արդ աղաչեմ զամենեւեան, զմանկունսդ սուրբ եկեղեցւոյ, զի որք հանդիպիք տեսութեամբ սուրբ Աւետարանիս, զաւելորդն բառնաք եւ զպակասութիւն լռնուք. խոչորութեան եւ սխալացն անմեղազիր լինել, զի կար մեր այս էր: Վասն որոյ երեսս ի զեաին զմեկով աղաչեմ զձեզ լի սրտիւ եւ բոլոր հաւատով անարժանիս Աստուած ողորմի ասացէք եւ մեղաց թողութիւն ինդրեցէք ինձ մեղաւորիս եւ ծնողացն իմոց Մարտոս (այսպէս) քահանային եւ Ծովիմարին: Եւ արդ ես անպտուղս ի բարեաց, մեղաւորս յարգարոց, անկատարս ի կատարելոց, մեղանչականս յանմեղաց, անկարգս ի կարգաւորաց, անսուրբս ի սրբոց, չարս ի բարեաց, յիմարս յիմաստնոց, անմիտս ի մտաւորաց, անբանս ի բանականաց, անարուեստս ի յարուեստաւորաց, անյիշելիս ի զրջաց, տղէասս ի զիտնաւորաց, տունկս զառնոստեան, բարունակս ապականարերս, Քանանու զաւակս եւ ո՛չ Յուդայի, բազմամեղ եւ սուտանուն երէց Բաղդասար զբիւզ, տեսի զսէր եւ զփափաք պատուական եւ սրբամիտ քրիստոսասէրն Խլղաքն: Զի յոյժ փափաքէ յօժար կամօք եւ սերտ հաւատով ցանկացաւդ եղեալ այսմ ծաղկաւէտ եւ վարդափթիթ բուրաստանիս: Եւ ստացաւ զսա ի հալալ եւ յարգար վաս-

տակոց իւրոց յիշատակ հոգւոյ. իւրոյ եւ ծնաւդաց իւրոց հաւրն Ասատուրին եւ մաւրն Յարիբին՝ ամէն: Դա՛րձեալ կրկին անգամ Աստուած ողորմի ասացէք Աղաջանին... եւ Աստուած ողորմի իւր ծնողաց՝ ամէն: »

Գ. — էջ 551՝ վերջին զրջէ. — Դա՛րձեալ Աստուած ողորմի ասացէք ընէս Խաչօին եւ կողակցուն Մրվաքին եւ որդոց Ալլահվէրդուն, Յովանէսին եւ Կարապետին, Մկրտիչին, Գօգալին, սանուշա Աբրահամուն, Մարտիրոսին, Եղբորորդոյ Կուլիջանին, վարդանին, Ալբուին, Ատինին՝ ամէն:

Դ. — էջ 33. — Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս քո անճառելի խոնարհութեամբ որ խաչի համբերեցիր, զթաղումն յաչս առեր զերեքօրեայ, զգժօխս աւերեցեր եւ արարեր ազատութիւն հոգոց, որ էին ի բանդին: Արա՛յ ազատութիւն եւ մեղաց թողութիւն ստացողի սուրբ Աւետարանիս՝ ընէս Յակոբին (վերջին ստացող), կողակցոյն Շօհին (այսպէս), որդոցն՝ Եղիային, Կազարին, ընէս Մարգարին, կողակցոյն Խանումին, որդոյն Միսիթարին, կնոջն Կուտրաքին, թոռին Պետրոսին, Յովսէփին: Միւս որդոյն Գրիգորին, կնոջն Ալբունին, թոռին Մարտիրոսին, Կարապետին, Սահակին, Սարգիսին: Միւս որդոյն Հերապետին, կնոջն Մարգարին, Եբրօին, թոռին Պօղոսին, Մարգարին, Խաչատուրին, Կազարին, Եղօին՝ ամէն: Աստուած ողորմի Միսիթարին աներորդւոյն, Փոյսանին (այսպէս), կնոջն իւրոյ Եղիսին, որդոյն Ատմին՝ ամէն:

Գրեցաւ յիշատակ սուրբ Աւետարանիս ի ինդրոյ տէր Ստեփաննոսին, ձեռամբ Շատ(ա)յսեցի Ստեփան սարկաւագին. ով ընթեռնոյք ասացէք Աստուած ողորմի: Գրեցաւ թվին ՌձԿԵ (=1716) ամէն:

Փարիզ, 28 Ապրիլ 1948

17.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՛ չունի

ՌձԺ = 1661

ԹԵՐԹՔ՝ 296 (= 592 էջք): — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 27×19×7 անգմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ Երկիւն: — ՏՈՂՔ՝ 22: — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղուած փայլուն թուղթ:

— ԿԱԶՄ՝ խաւաքարեայ, թիկունքը կանաչ թաւիչով պատած, երկու երեսները զարդարուած խաչկուրթեան եւ յարութեան բարձրաքանդակ արձաթեայ

նկարներով: Կողքի առաջին երեսի վրայ կ'երեւան տասներկու առաքեալներու նկարները, իսկ կոնստի կողքին վրայ կան տասներկու մարգարէներու պատկերները, բոլորն ալ երկնադոյն ե զեղին կիսուածի վրայ ազուցուած ե զունաւոր քարերով զտրդարուած: — ԳԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ երկուական թերթ՝ սկիզբն ու վերջը: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ լաւ պահպանուած եւ անթերի: Ակիզբի նկարներուն կը յաջորդեմ Եւսիբիոսի համաձայնութեան ծանօթագրութիւններն ու զունազարդ ստիտակները: Զորս Աւետարաններն ալ ունին իրենց նախադրութիւններն ու բովանդակութեան ցանկը: Գրեթէ բոլոր էջերուն տակ կան համարաբար համարանիշերը: — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ չորս խորաններու տակ, երկու սող, զունազեղ թռչնազիր: — ԳԻՐ՝ հասարակ խոչորկեկ բոլորագիր: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ փառազիր յաջող զարդազերք. համարները ունին սակեղեղ երկաթագիր: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ ո՛չ բողմաթիւ, բոլորն ալ լաւ ծաղկումներով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ բացի ծանօթագրութեանց ստիտակները զարդարող յաջողակ տառը խորաններէն, չորս Աւետարանները ունին իրենց շատ յաջող ծաղկումով խորանները: — ՆԿԱՐՔ՝ բացի ի չորս աւետարանիչներու նկարներէն, Աւետարանի սկիզբը կան Աւետման, Մոգերու երկրագաղութեան, Քառասորեայ ընծայման, Մկրտութեան, Պայծառակերպութեան, Ղազարու յարութեան, Երուսաղէմ մուտի, Վերջին ընքրեաց, Ոսնչուայի, Ըմբռնման, Խաչի փանազարի, Խաչելութեան, Յարութեան, Համբարձման, Հոգեգալստեան եւ Վերջին դատաստանի բաւական յաջող մեծագիր նկարները: Բայց Աւետարանիս ամէնէն յաջող եւ յատկանշական զարդերը իր մանրանկարներն են՝ սրոնցմով, զրեթէ ամէն էջի վրայ, մանրանկարուած են Յիսուսի տնօրինական բոլոր զրուագները, զոյնի, տաքազներու եւ արտայայտութեանց այնպիսի բնականութեամբ մը՝ որ միայն պատիւ կրնայ բերել արուեստագէտ վարպետին:

ԳՐԻԶ՝ Մկրտիչ Զահրէկալ: — ՍՏԱՅՈՂ՝ Խոնայ Բարեկ. վերջին ստացող՝ Յովհաննէս: — ՄԱՂԿՈՂ՝ զրեւը: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌՃԺԸ (=1661): — ՏԵՂԻ՝ Եւզոկիս: Զեռագիրս մաս կը կազմէ Ռաֆայէլ Մարկոսեան Հաւարման՝ Փարիզ:

Մատենան է Աւետարան, թղթեայ, նկարազարդ, մեծագիր եւ արծաթապատ, նկարուն եւ սկանազարդ կազմով: Յովհաննու Աւետարանին ի վերջ կայ « Հանգիստ երանելոյն Յովհաննու աւետարանչին »:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — էջ 586ա (Գլխաւոր յիշատակարան) . — « Փա՛ռք անսկզբնականին Հօր ե Որդւոյ նորա Միածնի եւ ամենասուրբ Հոգւոյն՝ Ելօղի ի նորին էութենէ: Աւրհնութիւն Աստու-

ծոյ Հօր որ զթացաւ յարարածս իւր եւ աւաքեաց զմիածին որդին... »:

« Արդ՝ ես նուաստ հոգս՝ Մկրտիչ ծոյլս եւ անարժան ջահանկալս: Եւ շնորհիւն Աստուծոյ եւ ողորմութեամբ նորին զրեցի զսուրբ եւ զկենսունակ Աւետարանս: Եւ ծաղկով եւ պատկերովք՝ սակէնկար զարդարեցի, ըստ չափոյս իմոյ տկարութեանս, քանզի եմ եւ ես ի մէջ մեծ նեղութեան ցաւոց: Զոր նկարեցի զսուրբ Աւետարանս ի պայծառութիւն սրբոյ եկեղեցւոյ եւ ի զուարճութիւն մանկանց նորին:

Գրեցաւ սա ի թուականութեանս Հայոց ՌՃԺԻն (=1661): Ի քաղաքս Յելոկիայ՝ որ այժմ ասի Թուխաք: Ընդ հովանեաւ սրբոյն Ստեփաննոսի նախազգային, որ է Տաշ Մէրտիվանն: Արդ աղաչեմ զձեզ մանկունք նորոյ Սիոնի՝ որք հանդիպիք այս սուրբ եւ աւետաքարոյ Աւետարանիս, եւ թէ կարգայք օգտիք՝ կամ թէ օրինակէք, եւ թէ լաւլով զրանս սորա: Յիշեցէք սրտի մտօք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր՝ զփրցուն եւ զխոչոր զրչակս սուտ անուն Մկրտիչս եւ յանդհնութեանս իմոյ ո՛չ մեղադրել, զի յօժարութիւն եւ փափազ սրտիս մոռացումն եղեւ տկարութեանս: Յիշեալիք ե զձեզոյն իմ՝ հայրն իմ՝ զՇիրիմն եւ զմայրն իմ զՇուշանն, որ հանդուցեալ են առ Քրիստոս, եւ ամենայն ազգատոճմք իմ՝ որ յուսով առ Քրիստոս փոխեալ են. եւ զկենակիցն իմ զՆաոխաքունն եւ զորդիքն իմ՝ զՄարտիրոսն եւ զԱստուածատուրն եւ զդուստրն իմ Շուշանն: Եւ ե՛ս անպիտան եւ անարժան Մկրտիչ քահանկալս՝ որ զրչութեան չէի հմուտ եւ միտքս իմ հանապազ ի տատանման կայր՝ սխալանաց եւ խոչորութեան անմեղազիր լերուք, զի կարմեր այսչափ էր: Այլ եւ նոյնինքն բարին Քրիստոս Աստուած որ առատն է յամենայնի եւ կարող, ձեզ յիշողացդ՝ եւ մեզ յիշեցելոցս առհասարակ ամենեցուն ողորմեսցի: Եւ նմա փա՛ռք հանդերձ հարբ եւ ամենասուրբ հոգւովն այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն: »

« Արդ յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս զմաքրամիտ եւ զհեղահոգի մահապատի խոնայ Բարսեղն՝ որ բազում սիրով եւ փափաքա-

նօք ըստացաւ զսուրբ եւ զկենսունակ Աւետարանս յիշատակ իւրն եւ ծնողացն, չօրն Մարութային եւ մօրն Մամիկին եւ իւր կողակցոյն՝ Սանդիստին, որդոյն Պետրոսին, Արիստղամին, Մարութին, Ղուքլուեանին եւ հանդուցեալ որդոյն Փիլիպոսին եւ զեռօրոյս թոռին Բարքողիմէոսին եւ քերքն Մարիամին, Գուլպէկուն եւ ամենայն զարմիցն եւ վարդիսարուին: Եւ եղ յիշատակ ի դուռն սրբոյն Միմասայ, յիշելով զայն թէ երանի՛ որ ունիցի զուսակ ի Սիոն եւ ընտանի՛ ի վերին Երուսաղէմ: Արդ երես անկեալ ազաչեմ մանկունք նորոյ Սիոնի, յիշել ի սուրբ աղօթս ձեր զվերոյ զրեալ մահաասի Բարսեղն եւ զԿնոզսն իւր եւ զամենայն արեան առու մերձաւորսն, եւ որք յիշէ ազօթիք վարձս ի Քրիստոսէ առցէ հարիւրապատիկ՝ ամէն: Արդ եւս կրկին յիշեցէք զվերջի ստացող սրբոյ Աւետարանիս զՅովհաննէան, որ յոյժ եւ բազում սիրով առեալ զսա եւ եղ յիշատակ ի դուռն սրբոյն Միմասայ Եկեղեցին՝ որ ի յեւդոկիայ քաղաքիս կառուցեալ կայ յանուն սրբոյ արաղասաս վկային, ի թուին ՌՃԻԵ (=1666) ամին: Արդ՝ այսուհետեւ մի՛ ոք իշխեսցէ հանել

զսա ի զրանէ սրբոյն Մինասայ եկեղեցւոյն, ո՛չ հայրապետ եւ ոչ վարդապետ, ո՛չ քահանայ, եւ ո՛չ աղգական: ապա թէ յանդգնին նենդել սմա զողանալով եւ կամ ծախելով, պատժեցին Աստուծոյ Հօրէ, որպէս Աքար զարմն ե զՅուզայն. և...: Ազաչեմ եւս զՅովհանէս ծառայս Քրիստոսի, զհանդիպողք սրբոյ Աւետարանիս, յիշել եւ յիշատակել զԿնոզսն իմ զԿարապետ քահանայն եւ զմայրն իմ զԿառնուսն եւ զկենակիցն իմ զՄանուշան եւ զգուստրն իմ զԳուհարն եւ զամենայն աղգատոհմս իմ, հանդերձ ննջեցելովք մերօք առ Տէր, ձեր յիշողաց եւ մեր յիշեցելոցն ամենեցուն, ոչորմեցի իւր միւսանգամ զալստեանն ամէն: Հայր: »

- Բ. — Ի վերջ Մատթէի Աւետարանին՝ « Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս մահաասի Բարսղին եւ ծնողացն իւրոց, չօրն Մարութային եւ մօրն Մամիկին եւ իւր կողակցոյն Սանդիստին, որդոյն Պետրոսին, Արիստղամին, Մարութին, Ղուքլուեանին եւ ամենայն զարմից նորին: »
- Գ. — Նայնը՝ ի վերջ Ղուկասու Աւետարանին:

Փարիզ, 10 Յուլիս 1948

18. - ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՝ չումի

ՌՃԺԷ = 1668

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԺԴ × ԺԲ (=336 էջք): — ՄԵՅՈՒԹԻՒՆ՝ 22 × 18 × 5 անդմ: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկուսն: — ՏՈՂՔ՝ 27: — ՆԻՒԹ՝ շատ գէշ յղկուած բամպակէ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ սեւ կաշեղաս փայտէ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ գէշ պահպանուած. կողքի կանակը պատռած ու կիսաւեր, ներքին զրեթէ բոլոր թերթերը կարէն խախտած: Ունի համաձայնական եօթը զունուոր եւ բուսական սիրուն ծաղկումներով տախտակները միայն ու միւսները կը պակսին, ինկած ու կորուսած ըլլալով: Չորս Աւետարաններն ալ ունին իրենց նախադրութիւնն ու բովանդակութեան ցանկերը ու համարարտոի համարանիշերը ստորին լուսանցքներու վրայ: Կողքերու ներքը կարմիր յատակի վրայ ծաղկուն ճերմակ երկրով կերպաս փակցուած է: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան: — ՎԵՐՆԱԳԻՒՐՔ՝ երկուսոց, առաջինը մեծադիր սիրուն թռչնադրերով, երկրորդը՝ պարզ կարմրադեղ: — ԳԻՐ՝ միջակ բոլորագիր: — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ չորս Աւետարաններու սկիզբը,

մտրդադիր, կենդանադիր, թռչնադիր ու ծաղկադիր, յաջող ծաղկումով: — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԳՔ՝ բազմաթիւ, ալլազան չափերով, սճով ու ծաղկումով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս Աւետարաններուն վերեւ, կարմրադեղ շատ պարզ ծաղկումով. աւելի ճոխ ծաղկումներով են համաձայնական տախտակներու սիւնադարձ կիսախորանները՝ իրենց չորջի ալլազան բոյսերով եւ կենդանիներով: — ՆԿԱՐՔ՝ չորս հատ, չորս աւետարանիչներու բուսական յաջող զիմազմերով: — ԳՐԻՉ՝ Յովհաննէս սարկաւազ: — ՍՏԱՅՈՂ՝ վաստկանայ պարուն Պօղոս: — ՄԱՂԿՈՂ՝ զբէշը: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌՃԺԷ (=1668): — ՏԵՂԻ՝ անյայտ, անկասկած ի նոր Զուգայ: Զուսողբիւ այժմու ակրն է Պր. Յարութիւն Հաղարեան, Նիւ Եորք, զնուած Փարիզէն: ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝ Ա. — էջ 166 (Գլխաւոր յիշատակարան).

— « Փա՛ք եղակի եւ միասնական սուրբ եր-
րորդութիւն եւ մի սասուածութիւն, Հօր եւ
Որդւոյ եւ Հօգւոյն Սրբոյ: Ամէն: Սուրբ Ա-
ւետարանս յիշատակ է վաստկանայ պարոն
Պօղոսին եւ ծնօղացն իւրոց՝ հօրն խաչատու-
րին եւ մօրն իւրոյ՝ Խանոււրին. յիշեցէք եւ
Աստուած ողորմի ասացէք. ամէն: »

Դա՛րձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զպարոն
Պօղոսն եւ զկողակիցն իւր Խանուրեանն, յի-
շեցէք եւ Աստուած ող...:

Դա՛րձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս Պօղոսն եւ
կորարքն իւր՝ Ղազարն, Ներսէսն, Խաչա-
տուրն. յիշեցէք:

Դա՛րձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս Պօղոսն եւ
գրոյրն իւր՝ Նարինն, Սէյջանն, Գուլոււմն.
Յիշեցէք եւ Աս:

Դա՛րձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զվաստկա-
նայ քահանայքն զտէր Սուբիասն եւ զտէր...
(անունին տեղը բաց ձգուած), յիշեցէք եւ
Աստուած ողորմի ասացէք, ամէն:

Արդ զրեցաւ եւ նկարեցաւ ձեռամբ անար-
ժան եւ մեղօք սպականեալ Յոյիհաննէս սար-
կաւագի, ի թվականութեան Հայոց ՌՃ եւ
ԺԷ (1668) ամն: Եւ ի թագաւորութեանս
մերոյ փոքր Շահ Սիլվանին եւ ի հայրապե-
տութեան մերոյ Ս. Էջմիածնայ սրբազան
Յակոբ կաթողիկոսի եւ ի առաջնորդութեան
մերոյ՝ քաջ բարունապետիս մերոյ տէր Գաւ-
րիս: Աստուած ընդ երկայն աւուրս պահես-
ցէ: Նմա փառք յաւիտեանս ամէն: »

Բ. — Սկզբի համաձայնական տախտակ-
ներու կոնակի քանի մը դատարկ երեսներուն
վրայ, իբր ընտանեկան յիշատակագրու-
թիւն.

« Ի 1872 ամին Հայոց բնակութիւն եղեւ
Գիշնիգան գիւղն եւ... հարն Հայոց էր՝
Մահմուտ խանն, որ էր հաբէմ Չարմահա-
լայ եւ զկնի քանի ամաց է Միհրդովլայ
խան ասէին՝ որ էր ծառայ թագաւորին՝ Ֆա-
րալի Շահի. հրամանաւ Շահի եւ Սպահան
քաղաքն բէկլարբէկի էր եղաց՝ եւ յիշեալ
խան Մահմուտի հետ մեծ թշնամի եղաց...
(երկու բառ վնասուած) յաւուր միում ի ծա-
ռայից իւրոց երկու անձինք պատուիրելով
յղեալ էր ի Գէլփօրդ գիւղն Չարմահալի. զի

սպանցեն յիշեալ խանին, դաւով անդանօր
զկնի հացկերոյթից իւրեանց սկսեալ են բա-
րեկամարար ընդ խանին խօսիլ եւ սէր ըն-
ծայել... յիշեալ խանն ասացեալ էր միամ-
տարար եկայք... խաղալ ի քում՝ խաղից.
ոմն ի ծառայից էմինըղովլի յանկարծ սրով
հարեալ էր ի սիրտ խանին եւ միւս ծառայն
զոյգ նմին սրով հարեալ էր ի թիկնամէջ նո-
րին: Զկնի միոյ ժամոյ մեռեալ էր. եւ նոքա
զնացեալքն ի վախուտ. եւ զկնի քանի ա-
մաց որդի նորա հանի Մամդա խանն հա-
քէմ Չարմահալու եղաւ: Յիշեալ խանն շատ
բարեմիտ աղբար (?) էր եւ Հայոց աղբին
շատ սիրէր եւ օգնէր: Բայց որդի նորա խան
Բարախանն շատ վատ եւ... բարէ: Աստ-
ուած վերջ եւ կատարածն բարի ստնէ:

Ի ժամանակի... եւ զնուէրսն եկաց, այլ
ոչ ունէր զինչս... եւ ընչաւէրքն եւս ոչ կա-
րէին օգնել ողորմելի աղքատացն: Նաեւ
թան, մածուն եւ բանջար եւս ոչ զոյր քանդի
ձմեռն էր, մերձ առ դարուն՝ որ 1871 թուին
եւ էր ամիսն յունուարի. վա՛յ ինձ, մեծ տա-
րակուսութիւն էր վրան խղճալի աղքատացն,
քանդի ձեռս իւրեանց ի ծնօտի եղեալ իբրեւ
որբացեալ տղայք լաց լինէին եւ հայէին ամ
ուրեք զի միթիթարիչք դտանիցին եւ ոչ ուս-
տեք էր նոցա միթիթարութիւն եւ օգնակա-
նութիւն, իբրեւ զհոգմս որ... յանդոց երե-
րեալ եւ զսղալով կային. եւ եթէ ննջեցին
ասէին՝ յերբ իցէ եւ յե՞րբ յառնեն դարձեալ
թէ յե՞րբ իցէ ցերեկ:

Ո՛հ, ո՛հ եւ աւաղ մեկ զի սովն եւս քան
զեւս սաստկացաւ. մին շահի լիպրա ցորեանն
եղեւ վեց զգահի որ եւ Ասպահան քաղաքն.
15. շահի լիպր ցորեանն եղեւ տասն եւ ութն
թումանի, դայն եւս զժուարաւ գտանէին,
որ եւ ի ձեռն սովու եւ նկատարութեան սո-
վարեկ մեռանէին. ոմանք անճար մնալով
զնային առ մտավաճառսն ի ժամ զենման ոչ-
խարաց եւ այժից՝ անօթ ինչ պահելով ի կո-
կորդաց ու զնուին զարիւն երեւոյ ի յետ...
եւ ուտէին: Վա՛յ եւ աւաղ մեկ՝ սուղ արին
քահանայք վասն ժողովրդոց, սուղ արին
քեաթիթարք եւ քեալանթարք վասն աղ-
ղաց, սուղ արին հարք եւ մարք վասն դաւա-
կաց:

Տեսանելով այսպիսի նեղութիւնս՝ ժողովեցան քահանայք, բեալանթարք, բեաթխուղայք եւ ծերունիք եւ զնալով ի զիւզեալս չայոց անոց ի տուն զնալով . . . զի եւ հայթաղթանօք . . . ցաւ է մեզ ծանուցանել ձեզ . . . Նասրաղիմ Եաիի Պարսկաստանայ ի 1870 եւ յամենան ժարաի, սկիզբ եղեւ սով լինել, քանզի ի բողոս ժամանակ եւ ամք էր որ երկինքն եղեւ պղնձի, անձրեւ ոչ յետ եւ երկիրն եղեւ երկաթ, խոտ եւ բուսանք ոչ էր եւ զոր ինչ ցանեալ սերմանիքն էին, թառամելով չորացան, աղբերքը հուղեցան եւ զետք ցամաքեցան, ի վեր ասացեալ ամսէս ի վայր օր բոտ օրէ սովն սաստկացաւ մինչեւ ի ամիսն օգոստոսի: Մին շահ լիտր ցորեանն փարթամ եւ ընչու տէրքն զնահատ առնելով՝ վաճառէին աղքատացն չորս զգահի, մինչեւ ի ժամանակս կալի եւ հնձոց, դարձաւ մին շահ լիզր ցորեանն եղաւ արկու զգահի, այդպէս մնալով մինչեւ զկնի միոյ ամի ի 10 մարտի սովն եւս քան զեւս սաստկացաւ զորս ոչ դասնէին ճարան ողորմելի աղքատք քրիստոնէիցն ետուն զցանկալի՝ ցանկս լի զինչս իւրեանց զգինս կերակրեաց եւ ուտելեաց եւ զկնի միոյ ժամանակի մատր Բրուս (°) քահանայ ոմն Անկոլիացի, հրամանաւ թագաւորին իւրեանց, եկ ի երկրէն Հնդկաստանէ՝ ի քաղաքն Ասպահան ի Ջուղայ եւ զոր ինչ Հայք գտանէին ի Հրնդկաստան զգինս ուտելեաց եւ կերակրոց՝ ի փառս Աստուծոյ ստուգէին ի ձեռն մատր Բրուսի եւ նա բաժանէր եւ բաշխէր աղքատացն: Նովաւ կենցաղավարէին եւ զկնի միոյ պատրաստեցան ապա ետ այնորիկ եւ զնացին առ մեծամեծս այլազգեաց զբաւական տալով սակաւուկ ինչ գարի, կորեակ եւ ցորեան արքն բերելով բաշխեցան ողորմելի աղքատացն, մինչ ի զկնի քանի յաւուրց սկիզբ արարին զնալ ի գաշտս եւ ի լերինս,

բողէին զբանջար, բերելով առնուին զթան, մածուն եւ այլեր առնուին ի զբացեաց եւ արծէին ի վերոյ բանջարոյ եւ ուտէին: Մինչեւ ի սասն յունիսի՝ որ է մերձաւոր կալի եւ հնձոյ, յիշեաց Աստուած զողորմելի քրիստոնեայսն եւ էաճ զմեզ ի լիութիւն եւ առատութիւն: Քրիստոսի փառք յաւիտեանս ամէն:

1873 ամի ի 27 զեկտեմբերն՝ ի Մամուտան (°), չնչին եւ ապաշնորհ քահանայ տէր Սուբխաս Տէր Մարտիրոսեան: Գրեցայ սոյն վերոյ գրեալ ցաւալի բանքս:

Գ. — Յաջորդ նոյնպէս դատարկ էջերէն մէկուն վրայ զիւզին բոլոր քահանաները Աւետարանին վրայ իրենց ստորագրութիւնը զնելով կ'ուխտեն միարան՝ որ առանց աւագերէց տէր Սուբխաս քահանային եւ երէց-փոյս տէր Յովհանէսին հրամանը ստանալու « օրէնք » չկատարեն, այսինքն մկրտութիւն, պսակ, թաղում, հոգեհանգիստ, եւ այլն, եւ ստացած ժամուց ու նուէրնին ալ բերեն յանձնեն աւագերէցին կամ իր փոխանորդին, ի բաց առեալ « Ս. Հաղորդութիւն տալն ու Ս. Աւետարան կարգալը » ու աւագերէցը յետոյ հաւասար բաժնէ բոլորը: Ուրսուն տարի առաջ Նոր Զուղայի զիւզերէն մէկուն մէջ ուխտով կանոնադրուած այս արգար սովորութիւնը կարելի չեղաւ կիրարկել շատ աւելի յառաջագէժ թեմերու մէջ, զեւ մինչեւ այսօր:

Գ. — Յաջորդ դատարկ էջերէն մէկուն վրայ՝

1873 ամի ի 7 փետրուար սկիզբ արարաք ի հարսանեաց սիրելի Մկրտում որդւոյ մերում՝ Մկրտիչ քնիսայ Դաւթեան ի Մամուտան: Քանի մը արձանագրութիւններ եւս հարսանեաց:

Փարիզ, 4 Յունիս 1949

19.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՝ 83

1724էն առաջ

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԲ X 12 (=528 էջք) : — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 22X10X4 սնդմ : — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ ԵՐԿՐԻՆ : — ՏՈՂՔ՝ 23 : — ՆԻԻԹ՝ Հասարակ թուղթ : — ԿԱԶՄ՝ Հաղանակազոյն կաշեկտա փայտեայ : — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿՔ՝ ԵՐԿՐԻՐ՝ սկիզբն ու վերջը Մայր Մաշտոցի մը շատ մաքուր մնացած էջերով. այսպէս՝ «...դի ոչ լուաք ձայնի նորա : Եւ արգ աէր Աստուած մեր որ Հաներ ժողովորդն երկրէն Եղկտացուց...» : Եւ ապա՝ կարմիրով՝ «Յեա այսորիկ դենն զքար սրբոյ Անգանոյն արտաքոյ զբան եկեղեցույ... Ի վերայ փայտեղէն սեղանոյ կից նմին : Եւ ամենեքեան արտաքս ելանեն. Եւ ձեկալ եղկտացոյնն զլուսնն զկնի իր : Եւ կան առ զբանն քահանայք եւ ամենայն զասք կղերիկոսացն եւ բուրբովն ամենայն մանկունք եկեղեցոյն սուեալ ահուժք : Եւ զսեղանն ի վերայ պատուանդանին զնելով եւ զհանդերձան : Եւ Համարաձեալ քահանայիցն առձեռն Հաստատութ... : Տուր իմաստնոյն պատճառս եւ իմաստնազոյն լիցի...» : Ընթերցուածս յնայեա մարգարէէ. զուհեա եւ ազաղակեա՛ որ ոչը երկրնէիք. զի բարոժ են որդիք սկնդկիկ՝ սուաւել բան զարամբուցն...» : Պաշտոնի ստաբիլոյ յեփրայեցուց : «...Կոչմանն բաժանորդք...» — ՀԱՆՔԱՄԱՐՔ՝ լաւ պահպանուած : — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ չորս Աւետարաններուն սկիզբը երկու տող. առաջինը զուսուոր թռչնազիբ, երկրորդը՝ կապտազոյն երկաթազիբ : — ԳԻՐ՝ յաջող բուրբազիբ. Համարներու սկզբնատառերը կարմրազեղ : — ՍԿԶԲԵԱՏԱՌՔ՝ չորս խորաններու տակ, յաջող զարգազրբեր : — ԼՈՒՄԱՆՑԱԶԱՐԴՔ՝ բուրբ զլիտակարգութեանց քով՝ սովորական ծաղկումներով : — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս Հատ, չորս Աւետարաններու սկիզբը, սովորական ծաղկումներով : — ՆԿԱՐՔ՝ չորս Հատ, խմբազիբ չորս աւետարանիչներու յատուկ, չորսն ալ ոսկեզեղ յատակի վրայ, սովորական ծաղկումներով : — ԿՆԻՔ՝ Հատ մը միայն, առաջին խորանի մուտքին վրայ, բուրբի, սև մեկանով, մեծազիբ՝ Թաղական խորհուրդ յեղեսիո՞յ : Լաւ չի կարգացուիր :

ԳՐԻԶ՝ Բալեկի վարդան քահանայ : — ՍՍԱՅՈՂ՝ անձանթ, զրիւն : — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ անյայտ : — ՏԵՂԻ՝ անձանթ՝ Բալու, Եղեսիա՞ :

Մասեանս է Աւետարան, թղթեայ, լիակատար, « Իրք կնոջն շնացելոյ » մասով :

Յիշատակագրու քիւնիֆ՝ շատ քիչ, յատկապէս կտրուած ըլլալով զլիտուոր յիշատակարանը :

Ա. — էջ 528ա. — Շնորհիւ տեսն սկսա եւ ոչորմութեամբ նորին կատարեցի : Ձմեղացեալ եւ տառապեալ Բալեկի վարդան Բահանայ զրիւս յիւնցէք. եւ Աստուած զձեզ յիւն ամէն :

Բ. — Մաղաղթեայ առաջին թերթին յաջորդող զատարի թուղթին վրայ. — Յիշատակ է սուրբ Աւետարանս Սուրկուղունեցի (Սունկուրլու) Այվազի որդի Պապասիս. տվի յիշատակ Ս. Գեորգին. ո՛վ որ կարգայ Աստուած ոչորմի իւր ծնողացը. թվ՝ ՌՃՂԶին (=1747) զրեցաւ... : — ԹԻՎՆ՝ ՌՃՀԳին (=1724) Օսմանցուն Երեվան առաւ : ԹՎՆ՝ ՌՃԶԴին (=1735) Թահմազն Գորբուլօղլին բողմիչ արավ :

— ԹԻՎՆ՝ ՌԲՃԷ (=1758)՝ Ես Տէր Մարտիրոս Քալայի՞մն (Երեւանի բերդի եկեղեցի՞ն) օրհնովեցայ(՞) :

Լիւն. 21 Յունուար 1948

* Ձեռագրիս այժմու տէրն է Պր. Յովհաննէս Պոթմանեան, Այնթապցի :

20.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՝ չուցի

ՌՎԴ = 1645

ԹԵՐԹՔ՝ 385 (=770 էջք) : — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 13X10X5 սնդմ : — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին : — ՏՈՂՔ՝ 17 : — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղկուած թուղթ : — ԿԱԶՄ՝ Հաղանակազոյն կաշեկտա փայտեայ : — ՀԱՆԳԱՄԱՐՔ՝ բուսական լաւ պահպանուած. կողքի քամակը պատած ու վնասուած, ներքին թերթեր կարէն ինկած,

մասամբ ցեցակեր : Չորս Աւետարաններն ալ ունին իրենց նախաղբութիւնն ու բովանդակութեան ցանկը : Միայն Մատթէոսի եւ Մարկոսի Աւետարանները ունին Համարաբարտի Համարանիչերը : Յովհաննու Աւետարանի ի վերջ կայ « Իրք կնոջն շնացելոյ » : Կը թուի որ առաջին երեք Աւետարաններն ու Յովհաննէսը ու-

նկատ են առանձին գրիչներ, ծաղկում է թեթև առարկերու թիւներով: Յիշատակարանին մէջ կը յիշուի միայն Յովհաննու գրիչը: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ իւրաքանչիւր Աւետարանի սկիզբը՝ երկուական թերթ: — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ չորս Աւետարաններու սկիզբը՝ երեք սոյ, սասջինը՝ թոշնագիր, յաջորդ երկու սոյերը երկաթազրի նմանութիւն, պոստ կարմրազէ: — ԳԻՐ՝ յաջող մանր բոլորգիր, սկիզբէն մինչև վերջը, ենթադրարար միւսնոյն գրչին: — ՍԿՁԲՆԱՏԱՌՔ՝ չորս խորաններու սակ, բոլորն ալ կարմրազէ թոշնագիր նոյնը, գունատ, բոլոր գլխակարգութեանց սկիզբը: Համարները կը սկսին կարմիր պարզ գլխագրով: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ՝ բազմաթիւ, կարմրադոյն ստուերագրի՝ սասջին երկու Աւետարաններուն մէջ. իսկ յաջորդ Աւետարաններուն մէջ աւելի խնամուած ծաղկումներով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս Աւետարաններուն վերև, բաւական յաջող ծաղկումով: — ՆԿԱՐՔ՝ չորս աւետարանիչներու, բաւական յաջող: — ԳՐԻՉ՝ գպիր Մարգար: — ՍՏԱՅՈՂ՝ պարուն Աղաթաշիկ: — ԾԱՂԿՈՂ՝ անձանթ: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌՂԴ (=1645): — ՏԵՂԻ՝ Զուգա գրչու: — ԿՆԻՔ՝ մեծագիր, կարմիրով՝ Մատենադարան Անտոնեան Միտրանութեան: Զեւարբիս այժմու աչքն է՝ Պր. Յակոբ Գալստիսեան, Փարիզ:

Մատենան է Աւետարան, թղթեայ, պատկերազարդ եւ ամբողջ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԻԹԻՆՔ՝

Ա. — Ի վերջ Յովհաննու Աւետարանին (Գլխաւոր յիշատակարան). — « Փա՛ռք ամենասուրբ Երրորդութեան Հաւր եւ Որդոյ եւ Սուրբ Հոգոյն յաւիտեանս ամէն: Արդ գրեցաւ սուրբ Աւետարանս Յովհաննու, ի թվականիս Հայոց ՌՂԴ (=1645), ի գրչիս՝ ձեռամբ գպիր Մարգարի, ի գեղոյն Զուգայ,

ի խնդրոյ Հաւատարիմ քրիստոնեայ Աղէ՛ սր է որդի Մէլիք Աղէ, որ ստացաւ զսայ վան վայելումն Հաւատոյ եւ ուղղափառութեան իւրոյ, ուսանել ի սմանէ բան ճշմարտութեան: Որով աչք Աստուած անխորձ պահեցէ զինքն եւ անասան յաւիտենից ամէն:

Գարձեալ յիշատակ է սուրբ Աւետարանս ստացող զրոյս պարոն Աղաթաշիկին ե ծնողաց իւրոյ պարոն Մելիք աղէ Նաշխունին: Եւ եղբարցն իւրոյ Միքայէ(լի)ն, Սիմանին, Բաղումին (այսպէս), Մէլիքիազին եւ քվերըն Սօլքափաշին (այսպէս) ամէն:

Գարձեալ յիշատակ է ըստացողի սորին Խաչիկաղայ անորդի եւ կողակցին իւրոյ Սապրիխանին: Եւ եղբորն իւրոյ Սիմանին եւ կողակցին իւրոյ Մարիամին եւ որդոցն սոցայ Մելիքին, Պետրոսին, Իսրայէլին, Բաղումի որդի Թեւումին եւ դուստր Նաշխունին՝ սատէն եւ ի Հանդերձեւումն ամէն »:

Ասոր յաջորդ դատարկ էջին վրայ կայ՝
Բ. — Այս Աւետարանս Աղէ կին՝ բարիմիտ եւ աստուածասէր Սապրիխանին է: Աստուած իւրն ե իւր ծնողաց մեղան թողցէ այստ եւ ի Հանդերձեալ դատաստանի՝ Յիսուսի Քրիստոսի ամէն: Գրվեցաւ գիրս թիւն ՌձԼԲ (=1683). վոքր թիւն. կր. դամայ ամսոյն. ա: Զապիկար եւ զանարժան եւեթ անուն տէր Յակոբ Բահանայս յիշեցէք ի Քրիստոս՝ որ գրեցի այս յիշատակարանս նիրհան ՃԴ: Փարիզ, 2 Յունիս 1949

21.— ԱՒԵՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՛ չումի

ՌձՂէ = 1748

ԹԵՐԹՔ՝ ԻԲՄԻԴ (=308) էջք. — ՄԵՄՈՒԹԻՆ՝ 22x16x6 սեղմ: — ԳՐՈՒԹԻՆ՝ երկսիւն: — ՏՈՂՔ՝ 21: — ՆԻԻԹ՝ բամպակեայ հասարակ թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ չազանակապոյն կաշեպատ փայտեայ, կողքին վրայ ծաղիկեայ տաղումներով: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ գէշ պահպանուած. կողքի քամակը ամբողջովին ինկած, թուղթերու կէտէն աւելին կարէն դատուած: Զորս Աւետարաններն ալ ունին իրենց նախագրութիւնը, բովանդակութեան ցանկը եւ համարաբառի համարանիշերը: — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան: — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ երկու սոյ, սասջինը զարգազիր, եւ

երկրորդը պարզ գլխագիր, կարմիրով: — ԳԻՐ՝ հասարակ բոլորագիր: — ՍԿՁԲՆԱՏԱՌՔ՝ մարդագիր, կենդանագիր, թոշնագիր եւ զարգազիր, հասարակ ծաղկումով: — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ՝ բազմաթիւ, մեղակ ծաղկումով: — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, չորս Աւետարաններուն համար, անյաջող, պոստ ծաղկումով: — ՆԿԱՐՔ՝ չորս աւետարանիչներու, նոյնպէս անյաջող: — ԳՐԻՉ՝ գպիր Խաչատուր: — ՍՏԱՅՈՂ՝ տիրացու Սրապիոն: — ԾԱՂԿՈՂ՝ գրիչը: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌձՂէ (=1748): — ՏԵՂԻ՝ Զէյթուն: Զեւարբիս այժմու

տէրն է Պր. Յարութիւն Հաղարեան, նիւ Եորք, զնաժ
Փարիզի մէջ:

Մատենան է Աւետարան, թղթեայ, նկա-
րուն եւ լման:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Հատ մը միայն, ի վերջ Յովհաննու Աւե-
տարանի (Գլխաւոր յիշատակարան).
Ա. — « Փա՛ռք ամենասուրբ Երրորդութեան
և միասնական աստուածութեան...: Որ պըն-
դագոյն խորհրդեամբ բարեպաշտ ոմն եւ եր-
կիւղած յԱստուծոյ... (անունին տեղը բաց
ձգուած): Ծնորհիւն Աստուծոյ յանկ ելեալ
աւարտեցաւ քառավտակ գետարուխ սուրբ
Աւետարանս ի յերկիրս Գերմանիոյ ի գիւ-
ղաքաղաքս ի Զէյթուն: Ընդ հովանեաւ Ս.
Աստուածածնին եւ սրբոյն Թէոդորոսի զինա-
ւորին եւ սրբոյն Պարսամայ նզնաւորին եւ
այլ ամենայն սրբոցս որ աստ կան ի յօղնու-
թիւն հայկազեան սեռի: Ի կաթողիկոսու-
թեան Կիւրիկէցոց տէր Միքայէլին եւ յա-

ռաջնորդութեան մերոյ զաւտոյ տէր կարա-
պետ վարդապետի: Ի թղթն Հայոց ՌՃՂԷ (= 1748): Բայց զբեցաւ եւ ծաղկեցաւ սուրբ
Աւետարանս ձեռամբ հոյ եւ փոշի նուաստ
սոսկ երկցու եւ մեղսամած զբշի եւ ուսուց-
չին իմոյ Խաչատուր դպրի: Եւ խնդրոյ սուրբ
Աւետարանիս հեղահոգի եւ բարեաէք ոսկե-
րիչ եւ տիրացո՛ Սրապիոնին, զոր եղ յիշա-
տակ ի սուրբ Քառասուն Մանուկ եկեղեցին,
վասն իւր եւ վասն կենդանեացն եւ ննջեցե-
լոցն յիշելիք՝ ամէն: Արդ աղաչեմ, զամենե-
սեան որք հանդիպիք սմա, յիշեսցիք ի Քրիս-
տոս զստացօղս սուրբ Աւետարանիս ի հա-
լալ արդեանց, յիշատակ զվերոյիշեալ տիրա-
ցո Սրապիոնն, եւ զհայրն իւր զԱրուսիան եւ
զմայրն՝ Եղիսէն եւ զմեծ պապն զմահտեսի
Յովասափն եւ զՍառայն, եւ զքոյրն իւր
ԳԴԺՅոյն: Յիշեցէք եւ ասէք Աստուած ողոր-
մի՛ ամէն »:

Բ. — Ասոր կը յաջորդէ՝ Երկուող. թղթին
Հայոց. ՌՄԲ (=1753)ին, ի սպրիլի .1.ին:
Փարիզ, 4 Յունիս 1949

22.— ՄԱՍԵՐ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ

Հին քիւեր՝ չունին

ԺԳ-ԺԷ դա՞ր

Ա. — 40x30 սնդմ. մեծութեամբ, մագաղաթեայ
12 թերթ, 24 էջերով, հնադրոյժ երկաթազիր մեծա-
զիր Աւետարանի մը նկարազարդ ու ծաղկուն թանկա-
զին մասունքներով, բոլորն ալ Ղուկասու, որ կը
սկսի՝ « ...Եթող կինն զսափորն եւ չողաւ ի քա-
ղաքն... յետ այսորիկ զնաց Յիսուս յանկոյս ծովուն
Գաղիլիացոց Տիրերիայ: Եւ զհետ երթային նորս
ժողովուրդ բազում զի տեսա... »:

Այս թանկագին մասունքները ունին համաձայնու-
թեան վեց տախտակներ միայն, յաջորդական էջերու
վրայ:

Առաջին էջը երեք սիւներու վրայ հանգչած գմբե-
թարդ մեծազիր շատ պարզ խորան մըն է, զօղա-
թը՝ վիզերնին իրարու պլլուած երկու թռչուններով:
Քիչ մը վարօք՝ աքաղաղ մը եւ հաւ մը զէմ դիմաց:

Երկրորդ էջը, նոյնպէս, երեք սիւներու վրայ
հանգչած պարզ խորան: Վերելը՝ զլուխնին թեւեր-
նուն տակ զաւարած երկու թռչուններ ու մօտերնին
կարմիր բրուկով երկու այլ թռչուններ:

Երրորդ էջը զրեթէ նոյնն է երկրորդին, զոյներով
ու չափերով, միայն բաժակ մը կայ երկու թռչուն-
ներուն միջեւ:

Չորրորդ էջը շա՛տ աւելի հետաքրքրական է:

Հնդկահաւի նմանութեամբ երկու թռչուններու ձա-
ղերն են որոնք ջուր կը խմեն բաժակէն:

Հինգերորդ էջը, նոյնպէս, սիւնազարդ պարզ խո-
րան մըն է, վերելը՝ աղունիի նման երկու զոյգ
թռչուններով: Սիւներուն մէջ համաձայնութեան հա-
մարանիչերը շատ աւելի խիտ են: Աջ լուսանցքին
վրայ նախնական բոլորազրով մէկուկէս ասղ զրու-
թիւն մը կը նշմարուի՝ որ սակայն մաշած ըլլալուն
չի կարողացուի: Իսկ ստորին լուսանցքին վրայ կը
կարդանք « Յիսուս Քրիստոս ողորմեա նորոգողի
պատկերիս նկարիչ (») ... (երեք բառ մաշած) մեծի
ողորմութեան »:

Վեցերորդ տախտակը, նոյնպէս գմբեթարդ
պարզ խորան մըն է, վերելը իրարու վիզի պլլուած
երկու թռչուններով եւ զիրենք նախանձի աչքով զի-
տաղ աքաղաղներով:

Աւետարանի մասերս ունին նկարներ, ս'ըքան ան-
յաջող՝ նոյնքան հնատիպ: Առաջինը՝ Յիսուսի երու-
սաղէմ մուտքն է: Յիսուս նստած է երկար ու անե-
սաքերով եւ զլուխը զէպի գետին հակած շէկ իւու
մը վրայ: Հազած է զորշաղոյն ներքնոց եւ կարմիր
կիսադղեւատ: Ետեւէն, զոյգ շարքի վրայ կու գան
տասներկու աշակերտները: Առջեւ, ճանապարհին

վրայ, բազմութիւն մը հրեայ երիտասարդներու, ծերերու եւ երիտասարդներու՝ որոնցմէ ոմանք ձեռնարկի ճիշդութիւն ունին: Ետարուն ժամատեղներէի մը վրայ ելած է Չափնոս, ժանկական մարմնով, զէմբով ու հանգերծով, որ խոր հետաքրքրութեամբ Յիսուսի կը նայի: Քիչ մը հետուն Չափնոսի երկյարկանի, պատշգամով ճոխ սունը: Երկրորդ նկարն է՝ Վերջին ընթրիքը: Չուածեւ, ընդարձակ սեղանի մը շուրջ՝ միաշարք բազմած են տասներկու աշակերտները՝ որոնց ամէնէն վերջինը՝ Յուզայ, սպիտակ մազերով, դառնորէն կ'արտասուէ: Սեղանին վրայ, երեք ամաններու մէջ զրուած են՝ խորոված դառնուկը, ձուկ եւ ազձան, նաեւ տասներեք նկանակ: Յիսուս նստած է սեղանին զլուխը, անջատ եւ քիչ մը հետու ու աջ ձեռքով կ'օրհնէ սեղանն եւ սեղանակիցները: Սրահին ձեզունէն կտրուած են զեզնօրակ երեք պարզ լամբարներ: Նկարին վերեւ կը կարգացուի՝ « Տէր Յիսուս կը վերնատունն երկրաստան տաքելուք ի խորհուրդ ընթրեաց »: Երրորդ նկարն է՝ Յիսուսի մատնուրիւնը՝ « Համբուրէ Յուզայ »: Մասնիչը զՅիսուս լանջքէն ու քամակէն սեղմօրէն զրկած, զկնի կուշտ մը կը համբուրէ: Յիսուսի աջ եւ ձախ կողմերը արդէն խնուած ու պաշարած են սուրբերով եւ կացիններով զինուած բազմամարդ ամբոխ: Չորրորդ նկարն է Յիսուս խաչին վրայ. նկարին վերեւի երկու անկիւններուն վրայ կ'երեւան երկու հրեշտակներ, խաւարած արեւ եւ լուսին: Յիսուսի երկու կողմերը կ'երեւան մին երիտասարդ եւ միւսը ծեր երկու անձեր, Յովսէփ եւ Դունկիանոս՝ որոնք իրենց հասակէն շատ աւելի երկար վառած մոմեր կը բարձրացնեն: Աւելի անդին՝ Տիրամայր եւ Յովհաննէս: Վերին լուսանցքին վրայ՝ երկաթագրով՝ Ջոզեֆագործոն յիշեսցիք ի Քրիստոս:

Աւետարանիս այս բեկորներուն երկարագիրը միածեւ եւ խնամուած զրութիւն է, անթափ մեղանով՝ որ զարեւր յետոյ այսօր ալ կը կարգացուի շատ յստակ կերպով: Մագաղաթն ալ լաւ բնորուած է եւ շատ խնամքով պատրաստուած: Համաձայնութեան խորամանկը հայ գրչապահան ծաղկումի սկզբնական շրջանի գործեր են՝ երբ տակաւին ծաղկողը զիբուսութիւն չունէր իր մօտը ունենալու ծաղկեակար ձեռագիր մատեններ եւ արուեստի հանդէպ ունեցած իր սէրը խառնած էր իր միտքի յղացումներուն: Ազգատ են նոյնպէս իր բնարած թուղաններն ու բոյսերը: Օրինակ՝ ժամատեղներին բացարձակապէս իր երեւակայութեան արդիւնքն է, վասն զի այդ բոյսը զոյնութիւն չունի Հայաստանի մէջ: Չորս նկարներն ալ, իր արուեստ, թէեւ զուրկ են յաջողութենէ, բայց եւ այնպէս կը կրեն չին զարեւու նկարչական արուեստի հարազատ զրոյժը: Նկարիչը, բոլորին մէջ ալ ի յայտ կու գայ նոյն բարեպաշտ անձը՝ որ ծանօթ է նոր կտակարանի պատմութեան եւ որ անկասկած իր առջեւ ունեցած է չին նկարներ ալ, բայց փափաքած է ինքնատիպ մնալ:

Այս մասունքները կը պատկանին ժԱՒԲՐԳ զա-

րուն Հայաստանի մէջ զրուած ու ծաղկուած մագաղաթեայ երկաթագիր Աւետարանի մը:

Բ. — 32x21 սնդմ. մեծ, զեզնցիկ խորանով մը զարդարուած, նոյնքան սիրուն լուսանցապարզով ու սկզբնատուով, թղթեայ՝

Երանելոյն Սարգսի շնորհալից վարդապետի արարեալ՝ Մեկնութիւն Առաջին Բղրոյն Պետրոսի: Աւգնեա Առատուած. — Բանք սատուածայինք արդիւնագործ են եւ շահաւորք: Եւ ի ձեռն քաջաց եւ տաքիւնեաց...: Էջի ստորին լուսանցքին վրայ կը կարգացուի՝ Գիրքս Վարագայ Սուրբ Նշանիս է: Նոյն ձեռագրէն սուրի: Թերթ մը, միշտ բնախր բոյսագիր եւ նոյն սճի խորանով՝

Երանելոյն Սարգսի շնորհալից վարդապետի արարեալ՝ Մեկնութիւն Առաջին Բղրոյն Յովհաննու Առաքելոյ՝ ի փառս Քրիստոսի: — Ի փոքունս մեծամեծացն յանդնելոց շե՛ն տանց կարծեաց դատարարութեան: Իսկ փոքուն...: Անջատ թերթի մը վրայ, նոյն Աւետարանի մօտը, բաւական յաջողութեամբ կ'երեւի « Սուրբ տաքեալն Յուզայ », մեծագիր. ասոր ձախ կողմը՝ Սուրբ վարդապետն Սարգիս, կանաչ, ծաղկեակար, երկար պարեգտով, կարմիր ու վեր հանգրիծուած վերաբերուով եւ սոսի ճարմանդով մը ամբացուած մութ մանիակազոյն փիլունով, զլուխին ամփոփ սեւ վեզար: Կանգնած Յուզայ տաքեալի զէմբ, անոր կ'ընծայէ իր սակեկապ Մեկնութիւնը: Վարօք, երկուքին միջեւ, փոքրագիր, համեստունակ, « Կիրակոս՝ ստացող սուրբ տառիս », երիտասարդ, սեւ մօրուքով, կարմիր պարեգտով, կանաչ շուրջանով եւ ամփոփ փոքր վեզարով: Ուրիշ անջատ թերթի մը վրայ, Յիսուսով նկարազարդուած շատ յաջող խորանի մը ասի՝ Պետրոս տաքեալ՝ ուրուն զիմաց կանգնած Սուրբ վարդապետն Սարգիս՝ կը կարգայ իր Մեկնութիւնը: Ծնորճալի հո՛ս ալ նոյն հանդերձները ունի. զլխուն ու զէմբին մազերը բոլորովին ձեւոված եւ վեզար չի կրեր: Երկուքին միջեւ, Առաքելին առջեւ ծունդ նստած վիճակով ու ձեռնամած, կ'աղերսէ՝ զԿիրակոս ստացողն. վեզարը հանած եւ զէպի ետ ձգած:

Յաջորդ էջին վրայ՝ Յիշատակարան, սկիզբը՝ պակասուր. « ...եւ յասորի լեզուն Քարաշիրաւ կոչի: Ա՛նդ, բնակեաց, եւ անդ աւարտեալ զկեանս իւր. որ եւ անտանաւր կան նշխարք սոկերաց նորա եւ շնորհաւր յամենայն անգիտ: »

Ահաւասիկ ցուցաւ փափագաւզաց եւ խնդրաւզաց յայտնի լինել ժամանակն, եւ կենցաղավարութիւն կենաց նորա: Եթէ առ ո՞ վարժեցաւ, եւ թէ ո՞ յը էին բնկերք նորա, եւ տեղին՝ ուր պանդխտեցաւ եւ զրեաց: Ի սոյն ժամանակս կը, եւ շատաշնորհն, Ներսէս Լամ(ր)աւնացի որ կը որդի կըրար զստերն Ներսիսի կարողիկոսի: Սա արար Մեկնութիւն Սարգսոցն Դաւթի, եւ Պատարաղին Խորհրդոց եւ Առակացն Սողոմոնի, եւ Երկոտատան Մարգարէիցն, եւ հանդստեան Յովհաննու Աւետարանչի: Եւ թարգմանեաց յունականէն ի մերս զՄեկնութիւն անսլեանն

Յովհաննու: Եւ Գրիգոր զերազով վարդապետն, Սկե-
նացին: Էր եւ յարեւելս՝ սարկաւագն Հաղբատեցին
եւ Գալիք՝ սրգի Ալաւկայ՝ եւ այլք բազումք:

Արդ՝ եւ մեք սիրողք Քրիստոսի, յարզարեացուք
զանձինս մեր՝ արթունս եւ պատրաստս լինել եւ յաւ-
ժարամիտ սիրով ունկնդիր լիցուք աստուածական
հրամանացս: Եւ զհետ երթիցուք կենդանի եւ կեն-
դանարար բարբառոյ սոցս: Զի սոքա են մեզ առաջ-
նորդ կենաց, եւ յո՛յս փրկութեան: Սոքա են մեզ
զուտն երկնից եւ ճանապարհ արքայութեան: Որով եւ
զմեզ զամենեւեան բարեխաւսութեամբ սոցս՝ արժանի
արասցէ Քրիստոս, յերին հոյժմանն եւ երկնից արքա-
յութեան: Մա՛նաւանդ զստացաւդ լուսողարդ զրոցս,
զկիրակոս սրբակրան արեղայ հանդերձ ծնազաւք եւ
հարազատուք, եւ ամենայն արեան մերձաւորաւք:
Նա՛յ՝ եւ զմեզսամա՞ծ զձողս՝ զիզնատիս սուսանուն
արեղայ, հանդերձ ծնազաւք իմովք եւ հարազատուք՝
ամէն: Կարողացս՝ Տէր իմ Յիսուս՝ զտկարս ողով,
ելանել ի զազաթն աստուածունակ լերինս իմանալոյ,
մաղթանաւք մաւր քո ամենաւրհնեալ սուրբ կուսին
Մարիամու Աստուածածնին, որոյ այսաւր զամենաւրհ-
նեալ փոխումն կատարեցաք: Զեղիսէն եւ զմայրն
իւր զՄամշէն յիշեցէք ի Քրիստոս եւ Աստուած զձեզ
յիշէ յիւր արքայութիւն: (Հմմտ. Սիսուան, էջ
408ր: Տաշեան ցուցակ, էջ 338ր: Հալէպի Ա. ցուցակ՝
էջ 77ր):

Այս Յիշատակարանը՝ որ նախնական զազափարինն
է, իր բոլորագիր Մեկնութեամբ, հաւանարար զրուած
է ժէրդ զարուն:

Գ. — Բոլորագիր թղթեայ Աւետարանի մը մէկ
թերթը, պատաստուն, Յովհաննու առաջին էջով եւ
իր «Պրախորն» յիշական յաջող նկարով: Կը-
նակը՝ երկու յիշատակագրութիւն՝

ա) Զփերջին ստացող սուրբ Աւետարանիս զրարե-
միտ եւ զհաւատարիմ քահանայն տէր վարդապետն եւ
զիւր ծնօզն՝ տէր վարդապետն եւ զՄամաւն եւ կողակիցն՝
Գօգալին եւ սրգոցն՝ Գրիգորին, կողակցուն՝ Գօ-
գալին, սրգոյն՝ Ղազարին, Խանօին, կողակցուն՝ Գօ-
գալին (երեք ուրոյն Գօգալներ), փոքր սրգոյն Աբրա-
համին. յիշեցէք եւ...:

բ) Զաստուածարեալ եւ զյոբներանեան զորբասէր

կրանաւորին զՅովհաննէս եւ զնաչատուր՝ որ առիթ
եղեն ստանալոյ սուրբ Աւետարանիս, յիշեալք ի Տէր:

Սա ալ հաւանարար ժէրդ զարու զրչութիւն, որ
ունի իր շորս նկարները, անջատ թերթերու վրայ,
բուն զրչութիւնը կորսուած:

1. — Յիսուսի բաղումը: — Յիսուսի պատանք-
ուած մարմինը նիկողեմոսի եւ Յովսէփ Արեմաթացիի
բաղուկներուն մէջ կը հանդի: Վերեւը՝ Մարիամ,
Յովսէփ աստուածահայր եւ Յիսուս, շատ ինքնատիպ
տարազներով: Նկարիս աջ կողմը ուրիշ հանդիսարան
մըն է: Յարուցեալ Յիսուս, Աղամի ձեռքէն բռնած՝
սրուն ետեւն է Եւա, զուրս կը հանէ զժոխքէն: Յի-
սուս ձախ ձեռքին մէջ բռնած երկկողեան բարձրագիր
խաչ մը: Վերեւին երկու հրէշտակներ կ'ստաջնոր-
դեն:

2. — Յիսուսի յարութիւնը: — Երկու հրէշտակ-
ներ՝ «մի ի սնարից եւ մի յանտից զերեզմանի»:
Յարուցեալ Յիսուս կ'օրհնէ իրեն մօտեցող շորս իւ-
ղարեք կիները՝ որոնցմէ առաջինը մէկ ձեռքով բուր-
ժաւս եւ միւսով խնկանօթ մը բռնած է: Կիները ունին
երկար շրջազգեստ: Քափուր զերեզմանին առջեւ, կէս
բուն կէս արթուն վիճակով, կ'երեւին կարմիր զըլ-
խանցով եւ կապոյտ զգեստով վեց պահակներ, նիզա-
կով ու վահանով զինուած:

3. — Մատթէոսի երկաթագիր Աւետարանի մը
սկիզբի թերթը, հնագորշմ խորան, երկար լուսանցա-
զարդ, սկզբնատառ եւ միտաող զարդագիր վերնա-
գրով: Հանդիպակաց էջին վրայ, չորս աւետարանիչ-
ները, մէկ կարգով, բոլորին ձեռքերուն մէջ կարճա-
պատ Աւետարան: Հանդերձնին ու զլիտանոցնին մա-
սամբ հրէական բարբիները յիշեցնող:

4. — Յաջորդ էջերէն մէկը, միշտ սպակիի տակ
պաշտպանուած, նոյն Մատթէոսի Աւետարանէն է
«...Յուզայ ծնաւ զՓարէս... Ովսիայ ծնաւ... Մեծ-
կակ բոլորագրով, երկուսն: Կունակի էջը կը ներկա-
յացնէ Երկոստասան Առաքեալները, մէջտեղին Մա-
րիամ, վերեւին Յիսուս՝ երկու հրէշտակներու մէջ:
Հետաքրքրական են ստաբաններու թէ՛ զիմպիտները
եւ թէ՛ հանդերձանքնին: Մէջերին կը տեսնուին կա-
նացի զէմբով շորս ստաբաններ:

Փարիզ, 12 Օգոստոս 1949

23.— ԺԱՄԱԳԻՐՔ

Հին Իւլի՝ չունի

ԺԳրդ դար, 1275՞

ԹՈՒՂԹՔ՝ 190 (= 380 էջք). — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝
16×12×4 սնդմ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին. —
ՏՈՂՔ՝ 13. — ՆԻՒԹ՝ թաւիչի նման նուրբ, մաքուր
մազազաթ. — ԿԱԶՄ՝ շագանակազոյն կաշեպատ
փայտեայ, կողքերուն ներսի երեսները ծածկուած
բաց վարդազոյն եւ կանաչ զծերով մետաքսէ նուրբ
կերպասով, խոկ արտաքին կաշեպատ երեսները՝ զար-

դական սաղամներով. — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ հատ մը
միայն, ի վերջ. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ արքայական այս
շատ սիրուն ու միանգամայն հետաքրքրական ժամա-
գիրքը, հսկանակ իր բարձր հնութեանը, պէտք է
ըսել որ բաւական լուս. պահպանուած է: Գրուած ու
ձագիւած է ժԳրդ դարուն Սոսյ կամ Աբրակաղին
վանքի մէջ Սաեփան կրօնաւորի կողմէ: Ըստ զրչի յի-

չատակարանին, Ստեփան Վահկացի ժամադիրքս գրած է Լեւոն Թաղաւորի խնդրանքով, որդի Հեթումի, որդի Կոստանդինի եւ մայրենի ազգաւ որդի Զապէլ Թաղաւորի, որդւոյ Լեւոնի Թաղաւորի Հայոց առաջնոյ յնորինանց», որ է Լեւոն Բ. Թաղաւորի իշխանութեան օրով (1270-1282): Կարելի է ենթադրել որ ձեռագրիս թուականը գրուած էր յիշատակարանիս կորսուած թերթերուն մէջ, որով գրչութեան ճիշտ թուականը պէտք է ընդունել 1274՝ փոխան 1224ի: Զեռագրիս մէջէն զժրախտարար կը պահպին բազմաթիւ թուղթեր. այսպէս 12, 94 եւ 102 էջերէն յետոյ թուղթեր կը պահպին, պատահա՞նք թէ յատկապէս զոչոյցուած մանրանկարներուն համար: Էջ 115էն յետոյ կը պահպին երկու թուղթ եւ 108էն յետոյ՝ շատ աւելի: 83րդ եւ 103րդ էջերէն յետոյ, կը պահպին ամբողջ բուրք մը 12 էջոց, իսկ 107րդէն անդին կը պահպին նոյնիսկ երկու բուրք: Բարեբախտարար բոլոր այս պահանքներ կարելի է լեցնել նախընթաց էջերու օգնութեամբ եւ զիրուրիւնամբ զազափար մը կազմել ընազրին ամբողջութեան վրայ.— ՍԿԶԲՆԱՏԱՌՔ, ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ սկիզբի խորանին տակ, սկզբնատուր շատ նուրբ զուճազարդ թռչնազիր, իսկ վերնազիրները երեք տող շատ յաջող երկաթազիր, ամբողջովին սակեղեղ.— ԳԻՐ՝ սեւ անթափ ընտիր մեղանով յաջող բոլորազիր. բոլոր համարները ունին սակեղեղ երկաթազիր.— ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐՔ՝ 150 հատ, բոլորն ալ շատ սիրուն եւ յաջող ծաղկումներով, ընդհանրապէս սակիով ու լազուարդով գրուագուած.— ԽՈՐԱՆ՝ հատ մը միայն, փոքրազիր, սկիզբը, սակի յատակի վրայ լազուարդ սիրուն վարդակներով.— ԿԻՍԱՌՈՐԱՆՔ՝ երեք հատ, 94րդ էջի վրայինը զժրախտարար շատ ուշադրութեամբ կտրուած հանուած ու տեղը թուղթ մը փակցուած է.— ՆԿԱՐՔ՝ երկու հատ. առաջինը սկիզբը, մեծազիր, տաճարի մը ներքը՝ որուն հայրապետական աթոռին եւ խորանին միջեւ կանդնած Ս. Ներսէս Ենոբձալի, կ'ազօթէ զիսահակ եւ ձեռնամած: Հայրապետը՝ որ սակեղեղ ձեւաբան ունի, զիսարաց է, ասանց վեղարի. եւ հագած է յունձեւ կունաւոր շաղկի, ծիրանադոյն փորուրար եւ խաչանիչ սպիտակ եմփորոն: Երկրորդ նկարը, յէջ 19, նոյնպէս մեծազիր է եւ շատ հեռաբերական: Կը ներկայացնէ ձեռագրիս ստացողը, Լեւոն արքայ, իր պալատի մատան մէջ, Ս. Սեղանին առջեւ ծնրազիր, իր ստորեայ ազօթքի ժամուն: Կարմիր, սակի երկրով ծածկոցով Ս. Սեղանին վրայ կ'երեւայ սակի Ս. Սկիհը, մէջը Յիսուս Մանուկի փոքրազիր սիրուն նկարով, սակի նիւթուսով եւ աջ ստոր զէպի դուրս, իր առջեւ ծնրազիր թաղաւորին: Թաղաւորը երկար ժօրուաւոր է, ալիխան, երկար ճակատով, զլուխը ճերմակ զղակով: Հագած է արքայական ծիրանի պարեգօտ, վրան կարմիր ծաղկենկար եմփորոնով: Թաղաւորին ետեւ կանցնած է, հաւանաբար արքունի գրան մարաջատը, ժօրուաւոր, զլուխը նոյն սպիտակ զղակով, ձեռքերուն վրայ բռնած թաղաւորական թաղը: Հագած է ծիրանի պարեգօտ, վրան կանաչաձոյն թիկնոց: Նկարին յատակը սակեղեղ է եւ թաղաւորական

ամպինէն մինչեւ մատան սեղանը երկարած է կարմիր ծաղկուած վարագոյր մը: — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐ՝ հատ մը միայն, 200րդ էջին վրայ, աջ լուսանցքին մէջ, որ կը ներկայացնէ սակեղեղ նիւթուսով սուրբ մը՝ որ կանաչ շաղկիի վրայ կը կրէ ծիրանադոյն շուրջաւու եւ սակի խաչանիչ սպիտակ եմփորոն: Զախ ձեռքին մէջ բռնած է սակեղազմ Աւետարան, որուն վրայ երկարած է աջ ձեռքը — ԳՐԻԶ՝ Ստեփաննոս Վահկացի — ՍՏԱՅՈՂ՝ Լեւոն Բ. Թաղաւոր Հայոց: — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ 1275՝: — ՏԵՂԻ՝ անյայտ. ՍԻ՞՞: Զեռագրիս այժմու տէրն է՝ Պր. Գ. Գէորգեան, Փարիզ:

Մատենան է ժամագիրք՝ մազապաթեայ, միջակ զիրքով եւ նկարազարդ ու արժէքաւոր՝ իբր արքայական մատենան: Կը բովանդակէ՝

1. — Սակեղեղ յատակի վրայ լազուարդ եօթը վարդեակներով ծաղկուած եւ վերեւը զոյգ մը աղանիներով զարդարուած սիրուն խորանի մը տակ, արքայական այս ժամագիրքս կը սկսի « Տեառն Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի ասացեալ ազաւթք ըստ .ԻԴ. ժամու աւուրն տունս .ԻԴ. Հաւատով խոստովանիմ եւ երկիրպազանեմ... (սակեղեղով ու լազուարդով խառն երեք տող երկաթազիր—վերնազիր, նոյնքան սիրուն ու նուրբ թռչնազիր սկզբնատուրով մը): Առաջին տունը առձեռն ժամազիրքերով ունի « ...եւ ողորմեա քո արարածոցս եւ ինձ բազմամեղինս », իսկ յաջորդ երկրորդ տունը ունի « ...եւ ողորմեա՛ ինձ մեղաւորիս »: Երրորդ տունը առաջինէն քիչ տարբերութեամբ ունի « ...եւ ողորմեա ինձ բազմամեղիս », ասանց քո արարածոցի:

Չորրորդ տունին « եւ համարձար փառօք աս Հայր » ի մէջ կը պահպին փառաբար: Վեցերորդ տունը ունի « Ամենք բնութիւն »՝ փոխանակ անեղի:

Եօթներորդ տունը ունի « ի դպրութիւն կեանց »:

Ութերորդ տունը ունի « քննող զազանեաց... ինձ մեղաւորիս զոր ի ծնողենէ աւազանին, ...զգայարանաւք իմօվք եւ անդամաւք մարմնոյս... »:

Իններորդ տունը ունի « ոչ ախորժեղով » ... եւ կը պահպին լինելը:

Տասներեքերորդ տունին մէջ կը կարգանք « յատել եւ առնել զպատուիրանս քո սուրբ... »:

Տասնընկերորդ տունը ունի « աջ քո պա-
հապան եղիցի... » :

Յաջորդ տունը ունի՝ « Աստուած իմ որ
բանաս դձևուն քո եւ լցուցանես դա... » :

Տասնընկերորդ տունը ունի «... եւ դոր-
ձեցից զարդարութիւն եւ հաշտեցուցից
զկամս արարչիդ ընդ արարածս եւ ող » :

Քսաներորդ տունը ունի՝ « բարերար տէր
բարի հրեշտակի յանձն արասցես զիս...
այսոցն որ ի ներքոյ երկնից... » :

Լոյս ճշմարիտ տունը չունի Քրիստոսը :

Յաջորդ տունին մէջ պարբերութիւններ
կան շրջուած. « Դատաւոր արդար, մի՛ մտա-
ներ դատաստան ընդ ծառայիս քո, յորժամ
դաս փառաւք Հաւր դասել... » :

Վերջին տունը ունի՝ «...Սուրբ Երրոր-
դութեանդ եւ մի աստուածութեանդ այժմ
եւ... » :

2. — Էջ 21րդ՝ նուրբ կիսախորանի մը
տակ, ոսկեգրուազ եւ կիտուածի հանգոյն
խաչանիչ լուսանցազարդի մը քով եւ թռչնա-
զիր նոյնքան սիրուն սկզբնատառով մը՝
ունի նորին յամենասուրբ երրորդութիւն
գաւանդութիւն : Լեւոն արքայ կ'երեւայ հան-
դիպակաց 20րդ էջի վրայ մեծազիր մանրա-
նկարով մը, թագաւորական ճոխ զգեստով,
կարմիրով ծածկուած սեղանի մը վրայ
դրուած ոսկեայ ցած սկիհի մը առջեւ՝ որուն
մէջ զուրբ լուսադսակով մերկ մանուկ մը
կ'երեւայ նստած վիճակով, աջ ոտքը սկի-
հէն դուրս կախած, խոկ ձախ ձեռքի հինգ
մասները ականջին տակ երկարած, ծնրա-
զիր, ձեռնամած, աղերսական, Դաւանու-
քիւնը արտասանողի ձեւի մէջ, ետեւը դօ-
րավա՞ր մը, ձեռքերուն մէջ արքայական
թագով :

3. — Ասոր յաջորդող զիշերային ժամեր-
դութեան՝ որուն սկիզբը անպայման խորան
եւ թերեւս նկար ալ կար՝ առաջին երկու-
թերթերը ինկած կամ զողջուած են ու կը
սկսի «...եա եւ Տէր աւգնական էր իմ » :
Յաջորդ տուներուն մէջ կը նշմարուին հե-
տեւեալ տարբերակները .

Ոչ երկեայց ես ի բիւրաւոր գաւրաց ի
նոցանէ... :

Եզին զիս ի գուրս ներքինս :

Միթէ մեռելոց յանդիցես զսքանչելիս կամ
բժիշկք յարուցանիցես, խոստովան անիցեն
առ քեզ :

Որչափ հեռի են արեւելք յարեւմտից,
այսպէս հեռի... »

Որպէս զթեայ հայր ի վերայ որդւոց իւ-
րոց, (կը պակսի)՝ այնպէս զթասցի... »

Բայց ողորմութիւն տեսն (կը պակսի
մնայ) յաւիտենից մինչեւ յաւիտեանս... :

Տէր զերկինս պատրաստեաց... :

Աւրհնեցէք զտէր ամենայն հրեշտակք նո-
րա, զաւրբ զաւրութեանց ոյք... :

Յիշեցի զաւուրսն զառաջինս, խաւսեցայ
յամենայն ի դործս քո... : Զի նուազեաց :

4. — Նոյն, բայց աւելի մտայլ ոճի, կի-
սախորան, լուսանցազարդ եւ զարգազիր
սկզբնատառով կը սկսի, էջ 40, Երգ զիշե-
րային պաշտամանց՝ զկնի Տէր եթէ շրթանցն
(կարմիրով) . — Յիշեսցուք ի զիշերի գա-
նուն քո Տէր... (խաղաւոր) : Զարքիֆները
կը սկսին փառազիր զարգազրով մը, ունե-
նալով իր լուսանցազարդը : Նոյն զարգա-
զիրն ու լուսանցազարդը՝ Զարթիր, ընդէր՞
ննջեսին, աւելի բարդ խաղաւոր : Ապա՝ Եւ
եւս խաղաղութեան՝ առանց պլլուեաներու :

5. — Զարքուցեալս ամենեքեան...
զարքոյ խաչին մեծ եւ կարող զաւրութիւն,
ի պահպանութիւն անձանց հաւա... :

6. — Դիտելի է որ Աշխարհ Ամենայնն ու
Ասաւոտ լուսոյն կը պակսին եւ նոյն էջին
վրայ անմիջապէս կը սկսի « Մարտիրոսաց
եւ ապաշխարութեան՝ հարիւր Տէր ողոր-
մեա ի թիւ . կիրակէիցն եւ տէրունական
տանիցն՝ երեք Տէր ողորմեա՝ եղանակաւ
(կարմիրով) Զքէն գոհանամք Տէր Ասա-
ուած մեր... ամբացուէն յետոյ կը պակսի
եւ պահեան :

7. — Քարոզ ելանել կանոնի եւ իբրեւ զի
բարոյ (կարմիրով) . — Վասն ի վերուստ
խաղաղութեան... :

8. — Էջ 60. — Զկնի թագաւորին՝ ասեն
սոքա : Քարոզ երկինք պատմենի եւ Տէր ա-
պաւէնի (կարմիրով) : Վասն ի զիշերի... :

9. — Էջ 62. — Քարոզ՝ Մի նախանձիր
կանոնի եւ խոստովանի . — Վասն ուղղե-
լոյ... :

10. — Քարոզ՝ Ողորմեա կանոնի եւ նեղութենի (կարմիրով) . — Վասն դասնելոյ եւ իր աղօթքը՝ Գոհանամք զքէն . . . :

11. — էջ 70. — Երգ երկից մանկանցն՝ առանց սկիզբի մաղթանք եւ քարոզին . — Աւրհնեալ եւ Տէր Աստուած հարցն . . . :

12. — էջ 83. — Քարոզէ սարկաւազն՝ Եւ եւս խաղաղ . . . (կարմիրով) Եկեալքս ամենեքեան . . . : Ապա մաղթանք՝ Յարութեան, Մարտիրոսաց եւ Ապաշխարութեան : Մեծացուցէ . . . : Քարոզէ սարկաւազն՝ Եւ եւս խաղաղութեան (կարմիրով) Սուրբ զԱստուածածինն . . . Ընկալ Տէր զաղաչանս մերբա . . . : Կիւրակէիցն քարոզէ սարկաւազն՝ Եւ եւս խաղաղ . . . (կարմիրով) Վասն սուրբ տեղւոյս շի . . . : Դու եւ թագաւոր յախտեանս . . . : Եղիցի անուն Տեառն աւրհնեալ . . . : Արի Տէր աւգնեա՛ . . . : Ապա իւզարերից չորս Աւետարանները : Փա՛ռք քեզ Տէր Աստուած մեր : Ոչ զաղարեցից Քրիստոս աւրհնեալ զքեզ զամենայն աւուրս . . . : Քարոզէ սարկաւազն՝ Եւ եւս խաղաղութեան (կարմիրով) : Զուարճացեալքս մեծաւուրախ . . . :

13. — էջ 120. — Ողորմեա՛ ինձ Աստուած ըստ մե . . . : Որպէս արդար եղիցես ի բանս քո եւ յաղքեսցես ի դատելի քեզ (այլուր՝ ի դատելն քո) : Դու Տէր զճարտութիւն սիրեցեր, զանյայտս եւ զգաղտնիս իմաստութեամբ քով ջուցեր ինձ : Տուր ինձ ցնծութիւն . . . : Պատարազ Աստուծոյ հոգի բեկեալ . . . : Բարի արա Տէր հաւնութեամբ քով :

14. — էջ 124. — Քարոզէ սարկաւազն՝ Եւ եւս խաղաղութեան (կարմիրով) . — Երկըրպազեմ քեզ Տէր Աստ . . . մատուցուի՛ զառաւօտու աղ . . . : Ապա սովորական մաղթանքները՝ ըստ առձեռն ժամաղիրքերու : Աւրհնեցէք զՏէր յերկ . : Եւ ասի Փա՛ռք ի բարձունքն յայսմն վայրի (կարմիրով) : Փառք ի բարձունս Աստուծոյ եւ յեր . . . (կարմիրով եւ թեթեւ խաղաղութեամբ) : Ի ժողովոյն մինչեւ ցայս ասացաւ : Աւրհնեմք զքեզ եւ զով . . . (Եւ յամենայն ժամը կը պակսի) : Փա՛ռք պատիւ եւ երկր . . . : Սարկաւազն՝ Ասացուք ամենեքեան միարանու-

թեամբ . . . : Վասն քահանայից, սարկաւազաց, վարդապետաց, զպրաց . . . : Յաղազս հոգւոցն հանդուցելոցը նոյնութեամբ կըրկնուած է, երկրորդը խաղաւոր, հաւանաբար երգուելու համար : Մաղթանքին սկիզբը Բարեխօս ունիմքը կը պակսի ու կը սկսի՝ Սուրբ զՄարիամ զԱստուածածինով եւ ունի . . . մարգարէսն, բարեյաղքող սուրբ վկայսն :

14. — էջ 140. — Ծննդի քարոզէ սարկաւազն՝ Մայր սուրբ եւ սքանչելի լուսոյն՝ որ զԱստուածն ամենայն յախտեանց յորովայնի քում կրեցիր . . . : * Լուր Տէր եւ ողորմեա՛ :

15. — էջ 144. — Քարոզ առաքելոց եւ մարգարէից (կարմիրով) : — Աստուած մեծ հզաւր, փառաւորեալ, լուսաւորիչ սրբոց եւ ի սուրբս հանդուցեալ. զճնշութիւն սրբոց . . . (բոլորը ձայնագրուած) :

16. — էջ 151. — Սրբոց Հայրապետացն է քարոզս . — Առաջնորդք եղեն մեզ ուղիղ դնա . . . (նոյնպէս ձայնագրուած) :

17. — էջ 153. — Պահոց քարոզէ սարկաւազն . — Փառաւորեսցուք զամենակալն Աստուած . . . : Գոհանամք զքէն Տէր Աս . . . : Միարան ասացեն ըստ պատշաճի աւուրն երիցս անգամ (կարմիրով) Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հզաւր . . . որ յայտնեցար . . . որ յաչեցար . . . : Փառաւորեալ միշտ . . . :

18. — էջ 163. — Քարոզէ սարկաւազն՝ Վասն լսելի լինելոյ . . . : Զկնի մանկանցն քարոզէ սարկաւազն՝ Վասն խաղաղու . . . : Սուրբ եւ Տէր Աստուած մեր, հզաւր եւ . . . : Պահոցն սաղմոս՝ Բանից իմոց ունի . . . (յաջորդ թերթերը՝ Արեւազալի՛ ինկած ու կորսուած են եւ կը սկսին ձգնաւորք Աստուծոյ փա . . . : Քարոզէ սարկաւազն՝ Սուրբ ճգն . . . : Սուրբ եւ Տէր եւ ի սուրբս հանդուցեալ . . . : Յիշեա Տէր զպաշ . . . : Բարեբար երազումդորմ . . . : Սաղմոս՝ Աստուածածին

* Ինչպէս բոլոր հին ժամագիրքերու, այնպէս ալ հաս Լուր Տէր եւ ողորմեա՛ է, եւ Մայր սուրբ բարեխօսեալն նորամուտ է այժմու ժամագիրքերու մէջ : Հանդուցեալ Սահակ Բ. Կիլիկիոյ կարգիկոս, որ քննած էր բազմաթիւ ժամագիրքեր եւ աւանդապահ էր, « Լուր Տէր »ը կը հրահանգէր, ինչպէս որ հոս ալ, մաղբանքի սկիզբը կը պակսի Բարեխօս ունիմքը :

կամ նայեաց ասի՝ Աստուած Աստուած իմ...: Լոյս արարիչ լուսոյ... (զա՛րձեալ պակաս թերթեր): Զատուտու աղաւթս եւ զբա...: Տէր հովուեցէ զիս...: Քահանայք ասեմ շարական՝ ճանապարհ եւ ճրջմարտութիւն... (Դիտելի է որ Արեւագալի չորս երգերուն չորս Յորդորակներն ալ կը պակսին, ինչ որ նորութիւն մըն է մեր տեսած ժամագիրքերուն մէջ): Քարոզէ սարկաւազն՝ Եւ եւս խաղաղութեան: Աղաչեցէք զամենակալն Աստուած...: Տէր Աստուած փրկիչ մեր...: Առաջնորդ կենաց ե...:

19. — էջ 192 (կտրուած եւ հանուած կիսատիտրանի մը տակ). — Քարոզ երրորդ ժամուն եւ աղաւթք նորին եւ շարական զկնի Ողորմեային: Աւրհնեմք զքեզ Հայր ան... (յաջորդ թերթերը ինկած կամ զողջուած) իւրով սրբով եւ շնորհաց առատապէս զպարկես... (կը պակսի՝ Որ աստ եւ զամենայն տիեզերս): Որ քրոզբէական եւ յանպատում հանգ...: Սաղմոս՝ Տէր Աստուած աւրհնեալ, աւրհ...: Քարոզէ սարկաւազն՝ իննգրեսուր հաւատով: Առաջնորդեա՛ մեզ Տէր Աստուած մեր...: Սաղմոս՝ Տէր հովուեցէ...: Քարոզէ սարկաւազն՝ Գոհարանելով աղաչեսուր...: Խաղաղութեամբ քո Հոգիք Սուրբ...: Աւրհնեալ Հոգին Սուրբ Աստուած ճշմ...: Վեցերորդ ժամուն սաղմոս Ողորմ. եւ շարական: Խաւարեցաւ լոյսն արեւուն...: Քարոզէ սարկաւազն՝ Արթուն մտաւք եւ անս...: Սաղմոս՝ Տէր մի՛ յիշեր զմեզ...: Աւրհնեա մեզ Աստուած...: Քարոզէ սարկաւազն՝ Վասն հիւանդաց եւ... (յաջորդ թերթերը ինկած) սրբոց իւրոց մեծ եւ անաւոր ի վերայ այնոցիկ...: Մեսեդիք Ապաշխարութեան՝ Լուիցէ ինձ ի կարգալ իմում առ նա... (զա՛րձեալ պակաս թերթեր):

20. — էջ 214. — Կիրակիից եւ տէրունական տաւնից՝ Աստուացուք ասի եւ պահոց եւ մարտիրոսաց՝ Աղաչեսուր զամենակալն Աստուած...: Լուր ճայնից մերոց Տէր Աստուած մեր...: Ասի Սուրբ Աստուածն եւ իւր քարոզն՝ զոր գրած կայ ի գիշերական կարգն: Համբարձի...: Պահոց եւ Մարտիրոսաց Սաղմոս՝ Որ բնակեալն յազնու...:

Տէրունական տաւնից ո՛չ ասի Հայր գրածն եւ ոչ Սաղմոս: Այլ քարոզէ սարկաւազն ըստ պատշաճի աւուրն եւ ասի արձակման աղաւթքն: Եւ աղաւեսցիցն՝ զկնի Հայր գրած աղաւթիցն: Ասի Տէր ամենակալն եւ իր աղաւթնին (բարբր կարմիրով): Տէր ամենակալ Աստուած Արբահամու, Սահակայ...: Քարոզէ սարկաւազն՝ Եկեալքս ի խոստո...: Տէր Աստուած փրկութեան մե...: Սաղմոսէ՛ Որ բնակեալն յազնուքիւն եւ առ քեզ Տէր համբարձի զաչս իմ որ բնակ. Աստուած յանուան քում կեցոյ զիս: Զբարձրեա՛լդ արարաք ապաւէն մեզ...: Քարոզէ սարկաւազն՝ Միտրան զողորմութիւն ի Տեառնէ...: Յոյս կենաց, քաւիչ մեզայ...: Կիրակիիցն եւ տէրունական տաւնիցն արձակման՝ քարոզէ սարկ. եւ եւս խաղաղութ...: Խնդրեսուր հաւատով...: Թագաւոր խաղաղութեան... (միշտ պակաս թերթեր):

21. — էջ 233. — Քարոզէ սարկ. Եւ եւս խաղա...: Արիւնութիւք աշտիմանաց՝ Ի նեղութեան իմում ես առ Տէր կարգացի... (ձժ): Աւրհ. աստիմանաց. ձի. Համբարձի զաչս իմ ի լե...: Եւ յաջորդարար՝ ձիԱ, ձիԲ, երգ աշտիմանաց, Արիւնութիւն աշտիմանաց (ձիԳ), ձիԶ, ձիԷ, ձիԸ, զա՛րձեալ ձիԹ՝ բազում անգամ մարտեան, ապա ձիԹ, ձԼ, Արիւնութիւնք չուոց՝ ձԼԱ...: Ալէլուիա՝ ձԼԵ, Ի Դաւիթ՝ ի ձեռն երեմիայի. աննշան յերարեցեալն ձԼԶ՝ Ի զերու Բարեւոյնաց անդ նստէաք եւ լայաք, որպէս յի...: Խմաստութիւն ի Դաւիթ Աղաւթք. ի ժամանակի զի էր նա յայրի անդ՝ ձիԱ՝ Զայնիւ իմով ես առ Տէր կար...: Սաղմոս ի Դաւիթ. ի ժամանակի հալածեաց զնա Արիւնոզմ որդի նորա՝ Տէր լուր աղաւթից ի...: Դաւիթ առ Գողթաղ ձիԳ, Ալէլուիա Անգեա եւ Զաքարիա՝ ձիԷ, Արիւնութիւն Ամբակումայ մարգարէի՝ Տէր զլուր քո լուսոյ եւ...: Փա՛ոք Հաւր եւ Որդոյ եւ Հոգ... այժմ եւ մի...: Սարկաւազն քարոզէ՛ Եւ եւս խաղ...: Վասն գամնելոյ մեզ... ի կարգալ իմում լուաւ ինձ Աստուած, ըստ արդա... (յայտնի է որ Հանգստեան սկիզբը ինկած ու կորսուած է):

22. — էջ 318. — Շնորհեա՛ մեզ Տէր ի գիշե՛...: Փառք Հաւր եւ...: Ասոր յաջորդ թերթերն ալ կորուսած ըլլալով՝ կը հասնինք՝ Նայեա՛ սիրով Հայրըդ գրած... ի մերձեկնալ երեկոյիս համբ...: Սարկաւագո՛ քարոզէ՛. եւ եւս խաղա...: Գոհացարուք զՏեառնէ՛ որ իւրով ողոր...: Տէր բարերար որ մեծաւ զթ...: Տէր լոյս իմ եւ փրկիչ իմ...: Սարկաւագո՛ քարոզէ՛. եւ եւս խաղ... Ազաչեցէ՛ք զամենակալն եւ խնդր...: Գրած է յետ եկեղեցիին ի վերջք զրոցս: Շնորհատու բարեաց առատ անմ...: Արարի իրաւունս եւ արդարութիւն...:

23. — էջ 347. — Արհնութիւն յեսայեա մարգ...: Աւրհնեցէ՛ք զԱստուած յաւրհնու...: Արհնութիւն Յովհաննու մարգ... ի նկույթեան իմում...: Ի Բէն հայցեմք Հայր գր...: Սրկ. եւ եւս խաղ... վասն հոգւոցն՝ հանգուցելոցն... Քրիստոս որդի Աստու...: Եւ ամենեքեան խոնարհեցուցեալք զգլուխ, խոստովանին զմեզս իւրեանց ասելով՝ Խոստովանիմ առաջի Աստուծոյ եւ հրեշտա:

24. — էջ 357 (զեղեցիկ կիսախորանի, լուսանցազարդի եւ սկզբնատառի միջեւ) --- Սաղմոսք խաղաղականին՝ յորժամ ննջել կամին՝ Եկեցէ՛ ի վերայ մեր ողորմ...: Վերջաւորութեան կայ՝ « Որ արձակիչդ ես կապելոց պարզեւատու ամենեցուն, այսօր հայցմամբ ճերմունոյն արձակեա զիս զպրազմամեղս ի կապանաց մահու, ի կեանսն յաւիտենից »: Ապա՛ Անձն իմ ի ձեռքս քո յամենայն ժամ ի սուրբ խաչ քո յուսացեալ եմ թաղաւոր երկնաւոր. զբաղմութիւն սրբոց քոց բարեխաւս ունիմք առ քեզ. մի՛ անտեսս ասներ զապաւինեալքս ի քեզ, այլ պահեա պատուական եւ սուրբ խաչիդ քո ի խաղաղութիւն. որ երկայնամիտդ ես առ ամենեսեան եւ ներող յանցանաց մերոց, ամենողորմ տէր մեր եւ Աստուած: Սրկ.՝ եւ եւս խաղա... Ազաչեցուք զամենակալն Աստ...: Տէր Աստուած մեր պահեա զմեզ խաղա...: Այլ Ազալք՝ Հրեշտակի խաղաղութեան յանձն արայ զան...:

Արքայական ժամագիրքս կը վերջանայ հոս հետեւեալ խրատով. գիտելի է որ Նարեկացիի աղօթքները կը պակսին:

« Յերիցազունիցն (ընտանիքի) յսեւին զազալես ելեալ ի խոնարհ կալով, ասնն զխոստովանութեան բանն՝ որպէս եւ զրեալ կայ նախ ի գիրքս, եւ նա պատասխանէ եւ աւրհնեացեն մի զմի եւ շնորհեն զթողութիւն միմեանց, եւ երթայցեն ամենեքեան յիւրաքանչիւր յարկան հանդէսով ի խաղաղութիւն մինչ զի եւ հնչէ փողն ազգեցութեան ազալթելոյ ի մէջ զիշերի եւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ փառք, պատիւ եւ երկրպագութիւն յամենայն արարածոց իւրոց: Ամէն, Ամէն, Ամէն »: Եւ յետոյ զլիսաւոր յիշատակարանը՝ զժրախտարար կիսատ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՆՔ

Ա. — էջ 578 (Գլխաւոր յիշատակարան) . — « Փառք միայնոյ անբաժանելոյ, անհասանելոյ, եռանձնեան եւ անկրօական Սուրբ Երրորդութեան եւ մի աստուածութեան, ի վերնայնոց հրարունից զուժարտակացն, եւ ի ստորարնակ եղանակացս յաւիտեանս յաւիտենից: Ամէն, ամէն:

Շնորհիւ Տեառն եւ ամենառատ ողորմութեամբ ամենակարող եւ անճառ զաւրութեան նորա, սկսա(յ) եւ զերագոյակ անեղբրական իմաստութեան արզահատութեամբ Հոգւոյն Սրբոյ, աւժանդակեալ կատարեցի՛ զաստուածամազթան եւ տիրապատում տալս մարգարէից ե զքրիստոսայայտ անաւրէնութեան բացայայտութիւն, առաքելական եւ աւետարանական թղթովք: Որ է զանձ ծածկեալ բաղմարեղուն եւ չքնադատիպ մարգարիտ եւ ա՛կն լուսատու եւ սփերայեան սուկի որ եւ ի դէպ է ըստ անսղիւն. իբրեւ սուկի ընդ սարգիտն յեռեալ եւ կինամոմն տաշխիւք կնդրկաց խընկեալ անմահարար հոտիւք, զոր նուաստս յորդիս եկեղեցս եւ փցուն զրիչս, Ստեփաննոս վաեկայցի, յանդ ելեալ կատարեցի: Հրամանաւ եւ ծախիւք քրիստոսապսակ բարեպաշտին եւ աստուածունակ արքային Հայոց Լեւոնի՛ որդւոյ Հեքմոյ՛ որդւոյ Կոստանդեա(յ) եւ մայրենի ազգաւ՝ որդի Զապէլ թաղուհոյ, որդւոյ Լեւոնի թաղաւորին Հայոց առաջնոյ յիսորինանց. որ ի յարմատոց բարեաց դատու զերազանց բարունակ ստեղնեալ անուշահոտ եւ քաղցրահամակ պտղովք աստուածայնոցն

առյցեալ կտակարանացն ըզձիւք, եւ մեծա-
տենչ եւս որ առ Տէր հրով սիրոյն փափաք-
մամբ միշտ վառեալ, որ եւ յաղագս անբաղ-
դատելի սիրոյն առ Աստուած եւ առ ամե-
նայն ուղղափառ քրիստոնեայս. բազում ան-
գամ զանձն ի մահ եղ, աւրինակ եղեալ...» :
Ո՞վ գիտէ յաջորդ էջերուն վրայ պատմական
որքան տեղեկութիւններ պիտի կարգայինք,
թերեւս անտիպ :

Բ. — Ասոր տակ, որ է վերջին էջի ստո-
րին լուսանցքին վրայ, կը կարդանք վերջին
ժամանակի հետեւեալ նոտրագիր բաւական
վարժ տպերը՝

«Գրեալ է ժամագիրքս յամի Տեառն 1224
եւ ի թուին Հայոց ԶՃՀԳին : Զեռամբ Ստե-
փանոսի վահկեցւոյն » :

Փարիզ, 20 Յունուար 1949

24.— ՄԱՆՐՈՒՍՈՒՄ

Նոր քիւ՝ 261

ՊԿ = 1411

ՄԵՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ 12×10×5 սնդմ. — ԹԵՐԹՔ՝ 188
(=376 էջք). — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ միասին. — ՆԻԻԹ՝
լու յղկուած բաժնակեայ թուղթ. — ՏՈՂՔ՝ 12. —
ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չորս թերթ սկիզբը, մէկ թերթ ի
վերջ. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ հակառակ հնութեան բաւա-
կան լու պահպանուած, բազմաթիւ թերթեր նորոզ-
ուած ըլլալով, առանց պակասի. — ԿԱԶՄ՝ մութ շա-
ղանակագոյն կաշեպատ փայտեայ. — ԳԻՐ՝ սեւ մե-
լանով ընտիր բոլորագիր, խաղաւոր, համարադրու-
ները կարճարդեղ երկաթագիր. — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝
կարճարդեղ բոլորագիր. — ՍԿԶԲԵՆԱՏԱՌՔ՝ ծաղ-
կուած զեղեցիկ զարդագրեր. — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶՄՐԳՔ՝
զեղեցիկ ծաղկումներ բոլոր կանոններու սկիզբը, նոյն
յաջող ծաղկումներով. — ԽՈՐԱՆՔ ԵՎ ԿԻՍԱՆՈՐԱՆՔ՝
բոլոր կանոններու սկիզբը, զարդական միւսնոյն
սճով :

ԳՐԻԶ՝ Յովհաննէս արեգայ Սանահինցի. — ՅԱՂ-
ԿՈՂ՝ զրէշը. — ՍՏԱՅՈՂ՝ Սարգիս արեգայ. — ԺԱ-
ՄԱՆԱԿ՝ ՊԿ (=1411). — ՏԵՂԻ՝ Երուսաղէմ :

Մատենան է Մանրուսում, թղթեայ, փոք-
րագիր, խաղաւոր՝ որ կը բովանդակէ՝ բա-
ւական լայն տարբերակներով՝

- 1. — էջ 1. — Յիշեցութիւն ի զիշերի զա-
նուն քո Տէր... :
- 2. — էջ 8. — Կանովն գլխերկա. — ւա՛
Սիրեցից զքեզ Տէր... : ւի՛ Դատեա՛ Տէր... :
բա՛ Ասաց անգղամն թէ... : բի՛ Ի քեզ Տէր
յուսացայ... : գա՛ Զողորմութիւն քո Տէր
յաւիտեան աւրհնեցից... : գի՛ Սոստովան
եղերուք տեառն զի քաղցր է... : գա՛ Արա-
րի իրաւունս եւ արդարութիւն... : դի՛ Աւր-
հնեա անձն իմ զտէր... : Այս ութը կանոնա-
դրութիւններուն բոլորն ալ երեք անգամ կը կ-
նուած են ձեռագրիս մէջ :
- 3. — էջ 20. — Թագաւորք ապաշխարու-

բեան. — ւա՛ Թագաւոր յաւիտեան. լուր
մեզ Աստուած փրկիչ մեր եւ կեցո զմեզ... :
Բոլորը համաձայն ձեռագիր եւ տպագիր
ժամագիրքերու :

4. — էջ 43. — Թագաւորք Մարտիրոսաց .
— Ակ՛ Զողորմութիւն քո Տէր արա ի... :
ւա՛ Թագաւոր յաւիտեան՝ բարեխաւու-
թեամբ սրբոց մարտիրոսացն... : Յաջորդ
կանոնները՝ համաձայն առձեռն օրինակ-
ներու :

5. — էջ 61. — Ալեկուի գիշերուան. — ւա՛
Ողորմութեամբ տեսան լի եղև երկիր... :
Յաջորդ Ալեկուքները՝ համաձայն առձեռն
օրինակներու :

6. — էջ 93. — Իւղաբերից Աւետարա-
նացն. — Եղիցի անուն տեսան աւրհնեալ... :

7. — էջ 97. — Առաւօտու երգեր կարգ .
— Լոյս աուր Տէր աչաց իմոց զի մի ննջա... :
Ի քէն աղբիւր կենաց... : Ես ասացի Տէր ո-
ղորմեա ինձ... : Ես առ քեզ Տէր աղաղակե-
ցի... : Մացեն աղօթք իմ առաջի քո Տէր... :
Տէր հաներ ի դժոխոց զանձն իմ... : Այսաւր
մասնէ թագաւորն մեր Քրիստոս... :

8. — էջ 103. — Առաւօտու երգեր աւագ
ՉԲԲ. — (բշ) Ի սկզբանէ Տէր զերկիր հաս-
տատեցիր... : (դշ) Տարցին թագաւորի
կուսանք զհեա նորա... :

9. — էջ 117. — Ժամամտեր կարգաւ. —
Որ ի հաւրէ առաքեցար փրկիչ... , բոլորո-
վին համաձայն հին եւ նոր տպագիր օրինակ-
ներու, բայց յաճախ կարգը տեղափոխուած :

10. — էջ 185. — Մեսեդիք մաշո պահոց .

— Արքայութիւնն քո Տէր: Հաւատարիմ է Տէր: Երկրպագից ի սաճար: Պարծեսցին ի քեզ...

11. — էջ 188. — Ստողոզիք Յիմանցն. — Ալէլուիա — ալէլուիա: Երանեալ է այր որ ոչ: Ընդէր խոտիկցան...: Եւ ապա կարգազարթօն: Զկնի գործոցն զառաջի սաղմոսն սոսա: Եւ ապա կարգազարթուելիկէն: Զկնի կաթուղիկէն Ալէլուիա է: Ալէլուիա: Եւ ապա զվերջի սաղմոսն սոսա:

12. — էջ 190. — Սաղմոսք Յիմանց քաշոյ. — Քեզ վայել է...:

13. — էջ 192. — Ալէլուիա քաշոյ կարգաւ: — Ալէլուիա, ալէլուիա. Եկայք ցնծասցուք ի Տէր: Հոգի քո բարի...:

14. — էջ 223. — Երգ բաշխման Ար. խորհրդ. — Քս պատարագեալ: Բաշխի ի միջի մերում, ալէ: Կիր. Մատիք առ Տէր, ալէ: Իշ՝ Լոյս ճշմարիտ եւ ճառագայթ հաւր ծագումն եւ կնիք: Բանեալ ծընունդ: Որ կանգնեցեր եւթեանց սեանց զեկեղեցի: Սուրբ ածեալ ի սպանդ զեզըն պարարակ: Շնորհեա մեզ կերակրիլ յիմաստութեան քում սեղանոյ: Ողորմ: Ճաշակեցէք եւ տեսէք զի քաղցր է Տէր, ալէ: Գշ. Հաց կենաց եւ անմահութեան: Ճաշակ սուրբ եւ անճառ: Սոսկալի խորհուրդ: Որ ի յերկնից իջեր կենդանութիւն: Մարդկան կենդանի եւ կենդանարար, պարզեւեայ քաղցելոցս ըզքաղցրութեան քում ճաշակումն: Ող. : Աւրհնեցէք ըզՏէր յերկնս: Գշ՝ Գուռն յերկնից եւ ճանապարհ արքայութեան Տէր երկնի յերկնայնոցն աւրհնեալ զասուց: Որ զմարմինն քո եւ զարիւնդ անապական բաշխեցեր առաքելոցն: Մաքրեա ըզմեզ հաղորդիլ սրբութեան քում խորհրդուոյ: Ողորմեա: Աւրհնեցէք ըզնա ի բարձունս, ալէ: Եշ՝ Բան հաւր եւ քահանայապետ սուրբ յանմարմնոցըն գովեալ ի բարձունս: Որ ի վերայ խաչին պատարագեալ մարմնով, հեղեր զարիւնդ ի փրկութիւն, սրբեա զմեզըն մեր, կենարար եւ փրկական քաւիչ քո արեամբդ: Ողորմեա: Աւրհնեցէք ըզնա ամենայն հրեշտակք նորա: Ալէ.: Զշ՝ Վէ՛մ հոգեւոր եւ զլուսն անկեան, ածեալ բարեբանեալ ի

հրեշտակաց: Որ ի խաչին բացեր ըզկողմ հոս աղբիւրդ զանմահութիւն ցաղեալ տիեզերաց: Արբո ե մեզ ծարաւեացս զբաժակ քո փրկութեան: Ողորմեա: Աւրհնեցէք ըզնա ամենայն զարութիւնք նորա, ալէ. Շք՝ Գառն աստուծոյ զենեալ միշտ եւ կենդանի անմեղ եկեալ ի պատարագս: Որ ի հաշտութիւն հաւր պատարագեալ բանայ ըզմեզս աշխարհի յանմահից զաւրաց փառաւորեալ: Յիշեա ըզհոգիս հաւատով ի քեզ նրնջեցելոց մերոց: Ողորմեա: Լըցաք ի բարութեանց քոց Տէր, ճաշակելով ըզմարմինն քո եւ զարիւն: Փառք ի բարձունս կերակրողիդ ըզմեզ: Որ հանապաղ կերակրես զմեզ: Առաքեա ի մեզ ըզհոգեւոր քո զաւրհնութիւն: Փառք ի բար.: Գոհանամք ըզքէն Տէր որ կերակրեցեր ըզմեզ յանմահական սեղանոյ քո:

15. — էջ 231. — Խոնարհեցուք հասարակ. — Կիրակամտի՛ Խոնարհեցո Տէր... եւ տընանկ եմ ես: Փառք քեզ Աստուած: Պահեա... Աստուած իմ որ ի քեզ յուսացայ. Փառք քեզ Աստ.: Ապրեցո զիս Տէր ի մարդոյ չարէ: Խորհեցան զանաւրէ... (Երեք անգամ կրկնուած):

16. — էջ 276. — Երեկոյի փառեր տաւնից. — Ա՛ձ՝ Վասըն սրբոյ քո (սրբոց քո) Մարտիրոսաց հաշտեա Տէր: Որք վասն անբւան քո տանջեալ ըճամբերեցին եւ մարտեղեալ ընդ անաւրէնսն յաղթող զըտան: Բարեխաւսութեամբ բոցա լուր Տէր եւ ողորմեա: Ուստի եւ մեք տանեմք ըզհանգրատեան աւր յիշատակի ձեր...: Ապա՛ Լոյս զուարթ սուրբ փառաց...:

17. — էջ 278. — Մեղեդիք Եմնդեան, Յարութեան, Մարտիրոսաց եւ Պահոց Ապաշխարութեան. — Տէր սոսաց ցիս որդի իմ...:

18. — էջ 290. — Ուղղեցիք կարգաւ. — Ա՛ձ՝ Ուղիղ եղեցին աղաւթք իմ, որպէս խունկ առաջի քո Տէր...: Հոս, իւրաքանչիւր ուղղեցիքի հանդիպակաց սիւնակի մէջ գրուած է՝ զգգաձ, անմեղուկ, խաւսողն, ձագ, մամկոն, ձագ, հիւանդ, գուսնակ, հոռոմ, ջուլիակ եւ փորակ:

19. — էջ 300. — Տէր ողորմայք տէրութեան տաւնից. — Մե՛ծ՝ Վասն ի վերուստ

խաղա...: Տէր ողորմեա...: Յիշեա Տէր. Բեզ ան...: Փոքր՝ Վասն ի գիշերի...: Եւզ՝ Վասն սուրբ տեղ...: Թափար՝ Վասն ի վերուստ...: Բաւսայիդ՝ Տէր ողորմեա, Տէր ողորմեա, յիշեա Տէր եւ ողորմեա:

20. — էջ 303. — Աւագ մեսեղիք ապաշխարութեան աղուեացից:— Դարձոյ զիս Տէր ի մեղաց իմոց...:

21. — էջ 309. — Կցուրդ փոխման Ած. — Լոյս: Բազմութիւնք առաքելոցն: Ժողովեալք ի միասին: Կոչեցեալք ի հոգւոյն սրբոյ: Ի փոխումն կուսին Մարիամու առուածածնին: Ակն ունելոյ զալլրտեան որդւոյն Աստուծոյ: Եկեալ արարիչն լուսեղէն փասաւք անմարմնական զասուք: Առ կոյսն եւ մայրն եւ բնակարան հոգւոյն սրբոյ: Այսաւր տեսալ սուրբ կոյսն ամպեղէն կասաւք համբարձեալ ի յերկինս...:

22. — էջ 329. — Կցորդներ Հսկման գիշերոյ ի յապաշխարութեան եւ հանգ կրգէ. — Անբաժանելի եւ համագոյ երրորդութեանդ: Համաձայնեալ ընդ ըզգրաւրսն երկնից փասս մատուցանեմք: Փառք քեզ...:

23. — էջ 345. — Հանդիսաւոր տաւնի աւի ի ձայն: — Հաւատամք ի մի Աստուած, հայր ամենակալ. յարարողն երկնի եւ երկրի... յաստուծոյ ճշմարտէ ծրնեալ եւ ոչ արարեալ... հոգի միտք... ճշմարտապէս եւ ոչ կարծիս ունելով: Չարհարեալ, այսինքն ի խաչեալ...: Հաւատամք եւ յայս միայն...: Ի դատանսն յախտեմական... եւ ի կեանսն յախտեմական: Իսկ որ ասենն էր... եւ կամ ի գոյութեմէ ասն լինել... կամ փոփոխելի են եւ կամ այլայլեն, զայնպիսի ասացողսն ոչ ընդունի կաթուղիկէ եւ առաքելական սուրբ եկեղեցի:

24. — էջ 352. — Կանոնգլխ կարգաւ. — աճ՝ Սիրեցից ըզքեզ զաւրութիւն իմ, ալէ (երեք անգամ կրկնուած): ալ՝ Դատեա Տէր, ոչք զասեն զիս ալէ: Տէր յերկինս... (վեց անգամ կրկնուած): քճ՝ Ասաց անզգամն ի... (հինգ անգամ կրկնուած): քկ՝ Ի քեզ Տէր յուսացայ... (չորս անգամ կրկնուած): քզ՝ Չողորմութիւնս քո Տէր յախտեան... (վեց անգամ կրկնուած): քլ՝ Խոստովան եղբորուք

Տեառն զի քաղցր է, ալէ (հինգ անգամ կրկնուած): դճ՝ Արարի իրաւունս եւ արդարութիւն... (վեց անգամ կրկնուած): դկ՝ Աւրհնեա անձն իմ զՏէր, ալէ: Գովեա Երուսաղէմ զՏէր, ալէ: Նընջեցելոց՝ Դատեա Տէր զայնս... ալէ: Տէր յերկինս է ողոր...: Աւրհնեա անձն իմ զՏէր... (վեց անգամ կրկնուած):

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — էջ 304 (Գլխաւոր Յիշատակարան). — « Փա՛ռք համագոյ անբաժանելի եւ միասնական Սուրբ Երրորդութեան Հայր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, այժմ եւ:

Արդ զրեցաւ եղանակաւոր տա՛սս որ կուչի Մանրուսումն, ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ, ընդ հովանեաւ տրեղերածողով. խոյակապ՝ զերահոչակեալ հրաչափաւ մեծի Յարութեանս եւ երկնանման Սուրբ Գողգոթայիս եւ աստուածընկալ Սուրբ Գերեզմանիս Քրիստոսի Աստուծոյ մերոց. եւ այլ համարէն սուրբ տնաւրինականացս. ի սուրբ ուխտս Հայոց՝ Սուրբ Առաքելոյս Յակոբայ Զերեթեան: Ի թուականութեանս Հայոց: Պկ (=1411): Ի խնդրոյ սիրելի եւ համշիրակ եղբար մերոյ սրբասէր եւ պատուական կրանաւորի Սարգիս արեղայի: Չեռամք ամենամեղ եւ փրցուն զբշի Յովհաննէս Սանահնցոյ: Ի լու եւ յընտիր տարինակէ կարապետոյ: Ա՛րդ՝ ազաչեմ զամենեանս՝ որք ազարիք ի սմանէ՝ յիշեցէք ի Քրիստոս զսացող սորին զցանկալի եղբայրն մեր զՍարգիս՝ որ յոյժ աշխատեցաւ ի սպասաւորութիւն մեզ: Նաեւ զվարժիչ նորա զբաջ զխոտապէսն զհաւրեղբայրն իւր զՏէր Յովհաննէս մականունն կոչեցեալ շեքում զփոխեցեալն ի Քրիստոս, որոյ յիշատակն աւրհնութեամբ եղիցի, հանդերձ ծնողաւք եւ համարէն ազգայնաւք, կենդանեալք եւ նընջեցելովք: Ընդ նմին եւ զերանաչնորհ զղբրցս երանեալ զըստ հոգւոյ հայրն իմ եւ զուսուցիչն զՅովհաննէս փիլիսոփայ ազաչեմ յիշել սրտի մտաւք, հանդերձ միեղէն եղբայրութեամբս Տէր Մարկոսիս եւ Տէր Գրիգորիս, որ ի միասին ժամանեցաք յերկրպագութիւն սուրբ տնաւրինականացս:

Ո՛հ և և զանազանս ի բարեաց, զմեղաւոր
զրիչս մաղթեմ յիշել և սխալանացն անմե-
ղաղիր լինել, որով յիշողսդ ողորմեսցի
Քրիստոս, և նմա փառքս »:

Բ. — էջ 60 — Չանարհետս և զանարժան
զմեղօք մեռեալս՝ ... զՅովիաննէս զբող և
նկարող այսմ տետրակի յիշել հայցեմ և
Աստուած յիշողացդ ողորմեսցի ամէն:

Գ. — էջ 376՝ վերջին ստացողէ. — Արդ՝
ևս Յովիաննէս արեղայ ստացայ զեղանակա-
ւոր տետրակս ի հալալ վաստակոց իմոց յի-
շատակ հոգւոյ իմոյ. որք հանդիպիք սմա լի-
բերանով Աստուած սղորմի ասացէք ինձ և
ծնաւդաց իմոց, Մկրտիչին և Գոհարին և
ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, ամէն՝:

Նիս, 15 Փետրուար 1947

« Գրեցաւ երանգով ծաղկեալ ձագաղլուի
զրեանքս այս ի սուրբ քաղաքս Երուսաղէմ,
ընդ հովանեաւ Սրբոյն Յակոբայ, տիեզերա-
ծաղ և աստուածաղիր Աթոռոյս ամենայն
Հայոց: Մեղսաներկ մատամբ Մակոբու
իրբու վարդապետի Սեբաստացւոյ: Ի հա-
զար և երկու հարիւր քսանեւչորս թուին
և յամսեանն Մայիսի .Ի.ին (=1775) »:

Թոշնաղիր և ձկնաղիր այբուբենք, վա-
յելչապէս ծաղկուած, վեց սիւնակի մէջ.
վերջին տողը

— ԱՍՏՈՒԱՅ ԻՄ —

34×24 սնդմ.

ապակիի տակ:

Քան, 10 Փետրուար 1947

*Չեռագիրս 1914ին սեպտեմբերիւնը եղած է
կ. Պոլսեցի Միերան Յովիաննէսեանի, ուսուցիչ, որ
նոյն տարւոյ Օգոստոս 5ին նուիրած է « իբ ամենասի-
բելի բարեկամին և բարեբարին, դոյզն յիշատակ ե-
բախտագիտութեան », ինչպէս որ կ'երեւայ ձեռագրիս
զատարկ էջերէն մէկուն վրայ գրած յիշատակարա-

նէն, մտցած ըլլալով սակայն դնելու ստացողին ա-
նունը: Ներկայ սեպտեմբերտէրն է Քամարակ Պր.
Գարագոչ՝ որ մեր միջոցաւ ձեռագիրս նուիրեց Երե-
ւանի Պետական Մատենադարանին: Շնորհակալութիւն
և օրինութիւն:

25.— ՀԱՌՔ Ս. ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻՈՅ

Հին բիւ՝ չունի

Ռկէ = 1618

ԹՈՒՂԹՔ՝ 17×24 (=816 էջք). — ՄԵՆՈՒԹԻՆ՝
24×20×6 սնդմ. — ԳՐՈՒԹԻՆ՝ միասին. — ՆԻԹ՝
բամպակեայ հասարակ թուղթ. — ՏՈՂՔ՝ 30. —
ԿԱԶՄ՝ սև լաթապատ խաւարտեայ, նոր. — ԴԱ-
ՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ լա-
տահայտուած, սկիզբի խորանին ճակատը կարուած
ու վերջուած: Կազմը հաւանաբար նոր. — ՎԵՐՆԱ-
ԳԻՐՔ՝ թռչնաղիր, զարդաղիր և երկտող կարճա-
ղեղ երկաթաղիր. — ԳԻՐ՝ շատ յաջող և ապագրի
նմանութեամբ բոլորաղիր, ծայրէ ի ծայր նոյն գրչէն.
— ՍԿԶԲՆԱՏԱԹՔ՝ փոսաղիր-զարդաղիր. — ԼՈՒ-
ՍԱՆՑԱԶԱՄՔ՝ սկիզբի խորանին կից՝ մեծ ու յաջող
ծաղկումով. ներքին լուսանցազարդ երբ մանուշակի
կարճերով ջրաներկ պարզ ծաղկումներ. — ԽՈՐԱՆՔ՝
զեղակերտ, նորք ծաղկումով խորան մը սկիզբը, ու-
կի յատակի վրայ լազուարդով ծաղկումներ, ութը
վարդակներուն մէջ հրեշտակներու յաջող դէմքեր,
խորանին ճակատը ներսէս Լամբրոնացիի նկարով. —
ՆԱՄՔ՝ սկիզբը վերելք՝ Յիսուս, աստեղազարդ կա-
պոյտ երկնքի մէջ, նստած զիբբով, չուրջը՝ հրեշտակ-
ներու դաս մը: Վարը, զոյգ մը խորանի մէջ երկու
սուրբեր կամ աւետարանիչներ, մին Աւետարան, ու

միւր խաչ լոնած, բիւզանդական եպիսկոպոսական
զգեստաւորումով:

ԳՐԻԶՔ՝ Տէր Խաչատուր եպիսկոպոս Չեթուցի և
Տէր Ղազար քչյ. Ֆոնոզցի (Չէյթուցի). — ԱՍՍ-
ՅՈՂ՝ Տէր Յովհաննէս կաթողիկոս Այնթապցի. —
ԺԱՄԱՆԱԿ՝ Ռկէ (=1618). — ԵԱՂԿՈՂՔ՝ Տէր Ղա-
զար քչյ. Ֆոնոզցի և Սահփան. — Չեռագրիս այժ-
մու տէրն է Պր. Jean Pozzi, - Paris.

Մասեանս է՝ Ս. Ներսէս Լամբրոնացիի
նաւերը, թիւով 129: Թղթեայ, մեծաղիր,
որ կը բովանդակէ՝

1. — Սուրբ եւ Տիեզերական ժողովոյն որ
եղել ի շրջան ընթացից ժամանակի Ռիջ
բուականի: Հրամանաւ Գրիգորիսի, յա-
ջորդի առաքելական Արոտոյ Գրիգորի: Հա-
մաձայնութիւն՝ Ներսէսի նուաստ նոցին
պաշտօնակցի. — Ով հարք սուրբք և վար-
դապետք ճճմարտութեան, ո՛վ Քրիստոսի
ժողովրդեանն զլուխք և հովիւք: Ո՛վ տանն

Աստուծոյ վերակացուք եւ մասակարարք, զորս տեսանեմ աշտար դումարեալ ի մի շունչ եւ ի մի մարմին եւ առ գլուխս հանուրց պատկանեալ...:

2. — Գլխակարգութիւնք Հոռոմոց գորս պահանջեն առ ի մէնջ ի պէտս խաղաղութեան: Ընդ որս եւ լուծումնքն առընթեր եղեալ. — Նզովեցէ՛ք զասուլոյն մի բնութիւն գ՛բրիստոս, զեւտիքէս եւ զԻրոսկորո՛ս, եւ զՏիմաթէոս զկուլոն, եւ զամենայն համախոհս նոցին: Նզովեմք զեւտիքէս զոր եւ նզովեցին...:

3. — Խնդիրք Հայոց. — Ամենայն մեղուցեալք ըստ իւրաքանչիւր յանցանաց կանոնական հրամանաւ դատեցցին եւ ճշտիւ քրննեալ ապա՛ յեկեղեցի Աստուծոյ աշտիճան ընկալցին...:

4. — Ներսէսի եպիսկոպոսի կիւրիկեցոյ Տարսոնի՛ հորհրդածութիւն վասն Ուղղափառ հաւատոյ եկեղեցոյ ի Սուրբ Երրորդութիւն եւ ի տնարէնութիւն Քրիստոսի: — Հաւատամք իմացականիս գիտութեամբ զԱստուած նախ քան զամենայն եղականքս անեղութեան, որոյ բնութեան խելութեան ո՛չ կարեմք մտաւք վերահասու լինել. եւ ո՛չ բանիւ...:

5. — Ի խնդրոյ հայցման երիցակից եղբարց: Բննութիւն կարգաց եկեղեցոյ եւ բացատրապէս որոշումն արտաբուստ մտեալ ի սա նորածեութեանց. — Սկիզբն առաջի եղեալ բանիս գոհութիւն Աստուծոյ կարգեմք որ շարժեաց զաղայական իմաստ եղբարց մերոց քոնազատել զմեզ ի խնդիրս...:

6. — Դարձեալ վերստին խտրութիւն նորածեութեանց որ մտին յեկեղեցի. եւ բննութիւն պատուոյ եւ աշտիճանաց զարութեան ի սմա վիճակելոցն պարգարար, ընդ որս եւ ընդ դիմադրութիւն. — Որոց զխտաւորութիւն ակնկալութեան մտաց ի սնտի մարմնական փառացս յուսոյ պատրի, հարկաւոր է միշտ զայն հնարել ընթացս կենաց եւ բանի որով առ ի ակսոզացն զովութենէն...:

7. — Բննութեամբ արիմակաց հաստատութիւն հարցն աւանդութեանց: Որք ստե-

մանեցին յամենայն տեղիս քրիստոնէից նստել եպիսկոպոսաց ի քաղաքս, եւ ո՛չ թէ ի վանս, ընդ որ եւ վասն պատարագի ընդ դիմադրութեանց պատասխանի. — Պարզաբա՛ր որպէս կարծեմ եզ առաջի բանս զրացատրութիւն քահանայութեան եւ կրանաւորութեան. սակայն կարեւոր է...:

8. — Որոշումն ինն դասուց: Աստիճանաց եկեղեցոյ: Եւ յատկութիւն գործառնութեանց նոցա եւ զգեստուց. ընդ որ եւ ընդդիմադրութիւն աշտարիկ խորհրդոց ունայնացուցանողաց. — Եկեղեցիք քրիստոնէից առաքելական խաւսիք հարսնացեալ երկնաւոր փեսային իւրոյ Քրիստոսի, յաւրինեաց զանեակ իւր...:

9. — Իմաստասիրութեամբ բացայայտութիւն աստուածային խորհրդոյ պատարագին: Եւ առ ունայնացուցիչսն զնոյն ընդդիմադրութիւն. — Քանցի որ մինչեւ ցայն ժամ հաստատելոյ զճշմարտութիւն բանն կարաւտեալ ի սեռս այնորիկ այսր անդր ճարակեցաւ զխաիւ եւ զփուշ...:

10. — Բնախաւսութեամբ բննութիւն՝ Յաղագս զարութեան աղարթեան աղարթից եւ հաստատութիւն թէ սյարս է ներգծութեամբ մտաց ի նոյնն կանխել: — Արարիչն Աստուած զեղական արարածոց կենդանեացս սղգ յերի՛ս սեռս զանազանեալ որոշեաց: Նախ եղերոց հոգեզինացն զաւրութեանց զփրին կայանն...:

11. — Զի՞նչ նշանակէ անուանելն գտունս Աստուծոյ եկեղեցի. — Եկեղեցի անուն տիրապէս ի վերայ ժողովրդեանն աւնու քան ի աննն, ըստ այնմ զոր Աստուած առ Մովսէս սասց. եկեղեցացւո՛ ինձ զժողովուրդ, այսինքն ժողովեա՛...:

12. — Զի՞նչ նշանակէ իգական անուամբ եկեղեցիս կոչել եւ հարսն անուանել: Իսկ զՔրիստոս փեսայ, քանզի յառաքելոյ ուսաք զխորհուրդս. — Տէր մեր սասց յԱւետարանին. Նմանեցաւ արքայութիւն երկնից անթաղաւորի որ անիրցէ հարսանիս որդւոյ իւրոյ. եւ առաքեալն նորին...:

13. — Ո՞րպէս եւ ո՞չք աղագաւ Մերս Եկեղեցի անուանի դուստր վերինն Սիոնի եւ

Երուսաղէմի . — Սիրոն վերին և Երուսաղէմ ուսուցանեն մեզ զիրք սուրբ խորհրդակա- նազէս առաքելոց և մարգարէից, զժողովուրդոցն որ առ Աստուծոյ . . . :

14. — Թէ պարտ է հաւատալ զեկեղեցի Աստուծոյ երկիւր ի յերկրի . — Աստուած մարդ թէ եղեւ, և Երկնաւորն երկնաւոր՝ ապա և երկիրս երկին եղեւ և զի ա՛յս է ճշմարտապէս . լի՛ են զիրք սուրբ . . . :

15. — Զի յորժամ մտանեմք ի տանարս սուրբ, պարտ է հաւատալ անբնդմիջաբար զմեզ առաջի Աստուծոյ որպէս եւ հրեշտակք . — Փառքն Աստուծոյ և ներգործութիւն խնամոցն և զաւրութիւն հասանէ առ երկնաւորս և առ երկրաւորս : Իսկ զիտութիւն բնու . . . :

16. — Զի՞նչ նշանակէ ձեւ կերպարա- նաց սրբոյ տանարի եկեղեցոյ զի անջրպետ- տեալ է խորանն ի հասարակաց խմբարանէ տանարին . — Երկին ի յերկին հաւատացաք զո՛ւ զսուրբ տունս, վասն այնորիկ և ի տիպ կայանի երկնաւորացն ձեւակերպեցաւ . . . :

17. — Զի՞նչ կը նշանակէ սեղանն սուրբ . — Եւ զսեղանն սուրբ պատկեր Աստուծոյ, քանզի որպէս խաչն պատկեր նորա անուա- նի . . . :

18. — Զի՞նչ նշանակէ զգետ կերպա- սուցն գոր ի վերայ սրբոյ սեղանոյն սրբի- նեմք . — Առանց խորհրդոյ աւանդութիւն, յընդհանուր եկեղեցի քրիստոնէից ո՛չ է . այլ աստուածային իմն ազգեցու . . . :

19. — Զի՞նչ նշանակեն աստիճանք ար- ռոցն շուրջ գտնով սեղանովն ի միմեանց ո- բոշեալ ի վերայ որոյ քահանայապետականն արքոս հաստատեալ . — Ամբողջ պահելով զկարգ բանիս և զայս կարեմք ճշգրտի ու- սանիլ . քանզի զեկեղեցիս երկին ուսաք, և զիտրանն երկնից երկին . . . , այսպէս մինչև 40րդ ճառք :

Փոքրագիր զմայլելի խորանի մը և սի- բուն խաչի մը տակ, որուն քով իբր լուսան- ցազարդ Ս . Ներսէս Լամբրոնացիի մեծագիր և յաջողակ մանրանկարը կայ, կը կարգանք հետևեալ 41րդ գլուխը .

41. — Արէնք արկանելոյ Սպաս եկեղեց-

ւոյ : Յորժամ կամեսցի քահանայն պատա- րագ մատուցանել, պարտէ այսպէս խորհրդա- դարար զգետաւորիլ . հանդերձ սարկաւա- գաւքն մտանէ յաւանդատունն ուր զգետսքն են պատարագի : Եւ զգեցեալ պաշտանէիցն ըստ իւրաքանչիւր աստիճանի : Ասեն ապա սաղմոս : Յիշեա Տէր գ՛րաւիք տուն առ տո՛ւն ամենեքեան : Քարոզէ նախասարկաւագն (բոլորը կարմիրով) . — Եւ ևս խաղաղու- թեան զՏէր աղաչեսցուք՝ Ժողովեալքն՝ Տէր ոգորմեա : Խնդրեսցուք հաւատով . . . :

42. — Նրբագիծ շատ սիրուն կիսախորանի մը և լուսանցազարդի մը տակ կը կարգանք՝

Խրատ եւ սահման վերոյ գրեալ գործոցս բարեձեւ սպասաւորութեան . — Քանզի ի բազում ինչ եցոյց բանս հրահանգութեան գործ սարկաւագացն աստիճանի, և առ մեք այս կարգ բնաջինջէ յեկեղեցոյ : Ոչ է պարտ սակս այսր թերութեան . . . :

43. — Սրբոյն Դիոնիսիոսի Յաղագս եկե- ղեցական կարգաց աւանդութեան եւ դի- տումն նոցին . — Արդ քանզի որ մերս է քա- հանայագործութիւն ո՛վ սրբազանդ Տրմաւ- թէոս յաստուածայնէ աւանդեալ, և որք ա- ոին զաստիճան պատուոյ յեկեղեցի Աստու- ծոյ . . . :

Այսպէս 129 ճառ և խրատներէ յետոյ կը հասնինք սկզբնական բնագրի Գլխաւոր Յի- շատակարանին՝

« Նորին սրբոյ . — Գրեցաւ ի թուականիս Ռի և Զ (=1177), յանապատս Սուրբ Գէորգ, ի մէջ լերինս Տաւրոսի, ի զահ կիւ- լիկիոյ, և ի սկիզբն Պանփիլիւսայ, ի կաթո- ղիկոսութեան Տեառն Գրիգորի, և յիշխա- նութեան Հեքմոյ Սեւաստասի :

« Բան Ներսէսի սրբոյ .

« Այս բանք և աստուածային աւրինա- գրութիւնք սպասաւորութեամբ մտաց և ձեռին իմոյ թշուառ Ներսէսի ասացաւ ի հոգւոյն Աստուծոյ ի նախազրեալ թուա- կանդ ի Ռ և ի Ե և Զն, և ի ժամանակ կենաց իմոց մինչ էր . ի և Գ . ամաց և կայի ի լուսութեան և ի միայնութեան ի մէջ լերանցս Տաւրոսի : Իսկ յետ ամաց ինչ զարձեալ ա- ծայ յեկեղեցական պաշտան, և ի մարմնա-

կան զործոյ զբաղանք, եւ զհուր առչորժան սրաի իմոյ որ ի բանքս ցուցաւ, հնարէի եւ յա՛յլս բորբոզել, եւ ըստ բանիս զործ զլխաւորել, եւ անկարանայր այս: Քանզի միանդամ եւ երկիցս հանի զսոյն յատեան եւ ի ժողով կպիսկոպոսաց եւ իշխանաց, եւ ո՛չ եղև պարագումն զոնէ ընթերցման կամ ունկնդրութեան: Եւ ի սոյն ժամանակս ի թուականութեանս ի ՈՒԶ (=1187) յափշտակեցաւ սուրբ քաղաքն Երուսաղէմ ի թուրքաց աղղէ, եւ եկեղեցականքն եւ իշխանքն որք սպասաւորէին Սուրբ տեղեացն զերեցան եւ համբաւս այս հասեալ յարեւմուտս, զքնաւ աղղան թագաւորաւք եւ իշխանաւք, ըստ հրամանի Հոովմայ հայրապետի, շարժեաց զալ յայս աշխարհ: Եւ մինչ նորա հեղուին անթիւ բազմութիւնք նաւուք ի ծովէ անտի ի Պտղոմիդայ, ի թուականութեան ի ՈՒԷ եւ ԸՆ (=1189), յղեաց իշխաւզս մեր Մեծ Լեւոն զմեզ առ կաթողիկոսն սուրբ Տէր Գրիգոր յաթոնն հայրապետական որ կոչի Հոովմիկայ ի վերայ Եփրատայ: Եւ ի գնալն մեր յաւուրս Պենտակոստէին, յայն կոյս Մարշայ յարձակեցան ի վերայ մեր թուրքիմանք, եւ սրով ճարակեցին զորս ընդ մեզ կրաւնաւորք եւ աշխարհականք ողիք իբր եւ ի: Եւ յափշտակեցաւ ընդ այլ ինչան եւ գրեանքն, եւ այս սուրբ պատուիրանքս, ի վերայ որոյ սգայի անմխիթարն, չունելով գիաւսարն: Իսկ ապա ի տեսութենէ զթութեանն Աստուծոյ, ի թուականութեան ՈՒԱ (=1192), քննեալ ուր վաճառեալ էին զարձուցաք զսոյն զերութենէն: Քանզի գտաւ ի գաւառն Զահնայ, եւ ստարութեամբ եպիսկոպոսի գաւառին Ներսէսի եւ վարդանայ կրաւնաւորի, ածա՛ւ սոյն առ իս վերբաւին, եւ եղև վշտազնեալ ողւոյ իմոյ մեծ սփոփանք եւ մխիթարութիւն, եւ առ Աստուած երկրպագութեամբ զոհութիւն »:

« Փա՛ռք ամենասուրբ Երրորդութեան Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ, այժմ եւ...:

Յիշատակարան մատենիս գրուքեան (կարմիրով):

« Յամի վեցհարիւրորդի յիսներորդի (=

1205) թուականութեանս Հայոց, ես նուազս եւ անարժան ծառայ Աստուծոյ՝ Ներսէս, փափաքեալ աստուածայնոյ տառիս, նորազոյն մեզ պարգեւեցելոյ ի Հոգւոյն Սրբոյ, ի յետին եւ անբարի ժամանակիս յորում ըստ նախապուշակ բանին Տեառն, կարապետ Նեոխնն, այսինքն յանաբինացն բազմանալոյ, սիրոյն ցամաքութիւն երեւեալ: Եւ ետու զձաղրել սա, առ ի մխիթարութիւն վշտազնեալ եւ թշուառական ողւոյ իմոյ, ո՛չ ի գրաւսանս կատարման զործոյ սորայս խրատու, այլ առ ի զխել ճշմարտութեամբ, թէ հեռի եմք ի պատուիրանացն Աստուծոյ, աւտար իմն չաւիղ ունելով եւ...:

« Արդ ի սկզբանն ի զսոյն մեզ պարգեւողէ սրբոյն, զրեցաւ սա յերիտասարդականն հասակի, ի քսան եւ չորս ամացն լինել: Որպէս զի քեզ հաստատեցի բան իմաստնոյն, որ այլիս զիմաստութիւն եւ հասակ ձերութեան զանարատ կոչէ: Եւ եղև այս, մինչ անձամբ անձին առեալ էր զլուծ խոնարհութեան, խաչիւ խաչելոյն զհետ մտեալ: Վարժեալ յորմէ լուաւ ասել. բարի է մարդոյ որ էսո զլուծ խոնարհութեան ի մանկութենէ իւրմէ, նստելով լուիկ ի տան, եւ տալով հոգոյ զրերան, յայտ արարեալ՝ զմեծագունի իմն կալեալ յայս, մինչ էրն ի լուութեան եւ ի միայնութեան կրաւնս: Ի Հայոց թուականութեան ՈՒԷ Զ (=1177): Իսկ առ ի մէնջ ի նախ գրեալ: Յամի եւթն երրորդի փոխման Սրբոյս, եւ խաւար ածելոյ բազմաց եւ յանդ ելանելոյ բանի մարդարէին որ ասէ. Յերեսաց անիրաւութեան բառնի արգար, եւ մեր առ ի նմանէ որք մնալոյ: Ի չորրորդում ամի զրկելոյ եղբաւր սորա Հեքմոյ աստուածասէր եւ բարեպաշտ իշխանի եւ մեր եւ բովանդակ զարմից մեքոց: Ի սեպհական բնակութենէ մերմէ, ի դղեկին Լամբաւն կոչեցելոյ, եւ ի միա բանակեաց եւ հրեշտակարնակ ուխտէ՝ Սկիւռա վերձայնելոյ, յորում տեղուջ ծնունդ եւ սնունդ Սրբոյս, ե յորոց միջի ե այժմ զամբարանն սորա: Եւ զրեցաւ սկիզբն զրոցս, սրպէս յայանի է որքանութիւն զրոյն այլայլութեամբ, ի ձեռն ուրումն եղբաւր, աւետեաց սրբասէր Բահանայի, ի միարանա-

կեանց վանս Անապատ անուանելոյ : Իսկ այլն ի Սկեւոայն վերասացեալ, ձեռամբ ուրումն ի կլերիկոսաց սուրբ եկեղեցւոյն Զաւրվար անուանելոյ : Ի յիշատակ Ներսէսի մեղապարս ծառայի Աստուծոյ : Ի դատապարտութիւն եւ միայն պիտակարար քահանայ կուչեցիրոյ, որպէս քուեր սոյն անանն աստուածայնոյ, որոց յիշատակ իւրաքանչիւրոցն աւրհնութեամբ եղիցի եւ աղաթք նոցա ի վերայ մեր : Յիշատակեցին աղաչեմ ասաջի Աստուծոյ ով բարեկամք նորա եւ երջանիկ վարդապետքս մեր եւ տածիչք ողոց մերոց Գրիգոր եւ Բասիլ, աւ որովք այժմ զեկերիմք ի վարժս, որովք լցեալ աս մեկ լինին թերութիւն սրբոյն յարմէ գրկեցաք, որք յաղաւս եւ ի նսեմացեալ ժամանակս մեր որպէս զաստեղս լուստպայծառս փայլեն ի գիշերի, բայց միայն զի խաւարաւ մեղաց կուրացեալ մեք, ո՛չ կամիմք բանալով զաչս նայել : Ընդ սոսին եւ զանուցիչ մեր եւ տախտակաւ վարժիչ զԲասիլ քահանայ, եւ զայլ եւս ուսումնակից եւ զաշակերտակից անձինս : զՅովհաննէս եւ զԲարդղղէմէոս : Նա եւ զամենայն զարմս մեր, զմեռեալս եւ զկենդանիս, զաշխարհականս եւ զեկեղեցականս, եւ որոց միանգամ անուանքն զրեալ են ի զպրութեան կենաց, որպէս զի ընդ նոսին եւ անուանք ձեր յիշատակողաց զրեալ լիցին յանմահ զիրն, ի Քրիստոս ի Տէր մեր : Որում ընդ Հաւր... : Ընդաւրինակեցան զիրքս այս, ընդ ասաջին զրեալն ձեռամբ սրբոյ անն Աստուծոյ եւ հաւատարիմ պաշտանէի Քրիստոսի Ներսէսի, փասն որոյ զգուշացի իւրաքանչիւր սք թէ ո՛ր գիտէ եւ ապի ի զաղափար բանի եւ զրոյ, հրամանի եւ ստորատի եւ տան... (հոս կ'աւարտի, կիսա՞տ) » :

Այլ յիշատակագրութիւնք՝

40.— Միւրուն կիսախորանի մը տակ՝ Ներսիսեան պատգամարար՝ ասացեալ վարս մեծի քահանայապետին սրբոյն Ներսէսի արհիեպիսկոպոսի Տարսնի Կիւլիկեցոց, ի խնդրոյ նորին համանուն եւ համարչոյն Ներսէսի քահանայի. — Բազում զգուշութեան եւ ստէպ արթնութեան պէտք են այնպիկ որ յաստուածայնոց եւ ի սրբազանից

տրանց ձեռնարկեն զբուստ զովեալի... :

40րդ խրատի ի վերջ կայ ձեռագրիս հետեւալ Գլխաւոր Յիշատակարանը. — « Փա՛սք անսկիզբն եւ անեղին Հաւր եւ պատճառին բոլորիցս : Փասք Որպէս անկատարածին եւ անբակցրանն սկսեալ ի Հաւրէ անժամանակարար : Փա՛սք եւ Հոգւոյն Սրբոյ եւաւղին ի Հաւրէ բղիժամբ անհասարար : Առաւելն յՈրպէս եւ լցողին զեկեղեցի իւր սուրբ : Աւրհնութիւն, զսճութիւն, փաստարանութիւն ա՛յժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն :

Որ՝ տայ աստատոյէ՛ս եւ բաշխէ աննախանձարար զձիրս իւրական բարեացն՝ հաւատով խնդրողացն՝ ըստ իւր աւետարար ամէնաւրհնեալ հրամանին որ ասէ զամենայն զոր ինչ խնդրիցէք հաւատով տացի ձեզ ի Հաւրէ եւ զարձեալ՝ որ խնդրէ զտանէ, եւ որ հայցէ շնորհեցից նմա զձիրս իմոյ պարգեւի ըստ չափոյ խնդրողացն ըզձի : Վասն ըիւր աւրհնութիւնս սալով զսճանամ զԱստուծոյ սպորմութեամբ սպորմեցաւ եւ զթալով զսճացաւ եւ քաղցրութեամբ քաղցրացաւ ինձ մեղաւք զստնացեալ անձինս, այսինքն ծառայ ծառայիցդ Աստուծոյ : Ինձ վերջնայս ի պարս բանասիրաց, Յովհաննէս բանի սպասաւորիս որ եմ ըստ մարմնոյ ճննողեամբս Անրփցի. իսկ ըստ հոգեւորական շնորհի անմամբ եւ վարժմամբ Կիւլիկոյ Սրսեցի : Եւ այժմս շնորհաւք եւ ողորմութեամբն Աստուծոյ կարգեալ վերատեսուչս եւ Կաթողիկոս ամենայն Հայոց եւ պատրիարք սուրբ աթոռոյն յերուսաղեմայ եւ սպասաւոր Ս. Լուսաւորչի յաջոյն : Որ եւ ըստ աստատձիր պարզեւացն աստուածածնոյ զոր ունէի ի զանձարանս իմ. զմատեանս աստուածային ըզձինն եւ զնորս, զնուրբս եւ զարտաքինսն, նայ եւ զսուրբ մատեանս՝ զայս տեսեալ ետափափաք սիրով ետու զրել՝ զի զմի զիրքն . 4 . բաժին արարեալ, զժգ. տետր նորիչ զբէլու ետու զրել հոգեւոր որդիացելոցս իմոյ, Տէր Խաչատուր Եպիսկոպոսին Զեքունցոյն եւ զայլն ըստ կարգին թէ զժաղկին՝ Տէր Ղազար քահանային Ֆրոնաւսցոյ ինքն եւ իւր նոր շտաւիղեալ Ստեփանն աշակերտն : Տէր Աստուած մեր պահեցէ

զսոսա անխորձ եւ անսասան կենաւք եւ զրեւ-
ցէ զանուանս սոցա ի դպրութիւն կենաց ա-
մէն :

Այլ եւ ես՝ յետինս եւ վերջինս ի յուսում-
նականաց վերջին եւ նուազեալ ծնունդս եկե-
ղեցւոյ : Յովհաննէս վարդապետս Անքըպցի
որ եւ շնորհաւք ամենազաւր Սուրբ Հոգւոյն
կարգեալ վերատեսուչս եւ կաթողիկոսս մայ-
րաքաղաքին Սըսայ, ետու զսուրբ մատենանս
(յ) իշատակ ինձ եւ ծնաւդացս իմոյ հոգեւո-
րացն եւ մարմնաւորացս զրել . այլ եւ ի վա-
յելումն աչակերտեալ մանկանցս որ եւ թա-
խանձանաւք եւ եռափափաք սիրով պատճառ
եղին սուրբ զրոցս զրել տալոյ . վասն որոյ
լալազին եւ արտասոււթոր աչաւք աղաչեմ
զտեսողքաւ եւ զզազափարաւդքաւ եւ զվայե-
լողքաւ սուրբ աստիս որ լի՝ սրախ Աստուած
ողորմի եւ հայր մեղախի յիշեսջիք ի մաքրա-
փայլ սուրբ յազաւթս ձեր ի վերոյ աւա-
ցեալքս : Եւ Տէր Աստուած մեր ձեզ յիշողացս
եւ մեզ ողորմիս ասողացս, ողորմեսցի իւր
միւսանգամ գալստեանն . ամէն : Հայր մեր
որ յերկինս : Եւ եղև սկիզբն եւ կատարումն
սուրբ կրտսկիս ի Ռ եւ Կէ (=1618) թուա-
կանիս մեր ի մայրաքաղաքս ի Հալապ, ձե-
սամբ եւ հրամանաւ նուաստ ուլոյ՝ Յով-
հանէս Կաթողիկոսի : Եւ զարձեալ աղաչեմ
ես նուաստ զրիչս Խաչատուր Եպիսկոպոսս
զընթերցողս այսմ աստիս որ լի սրախ Աստ-
ուած ողորմի ասէք ինձ, մեղաւորիս եւ Տէր
Աստուած մեր ձեզ ողորմեսցի ամէն » :

Ա. — Ի վերջ 4րդ խրատին . — Չկանխաւ
յուութեան պտուղն ի թուին ՈՒԻ (= 1178)
աստ վերստին շարադրեալ թողի զկնի եկե-
լոցդ նուաստ Ներսէս ի թուականիս ՈՍ և Բ
(= 1193) յորում ամի տարբերի եկեղեցի
Քրիստոսի, ի Պաղեստին շուրջ գաստուածա-
կոսի քաղաքաւն Երուսաղէմի եւ տակաւին
եւս վրիպեալ են ի գնոյնն ժառանգելոյ : Ո-
րոց զունկն աստուածային իմաստից բնդու-
նակ անպատրուակ յաջողմամբ պատրաստ-
եալ իցեն, թեթեւացեալք յայնց կրից որք
խնոյն գնոյն . նորայ ամենայն իրաւք ան-
ստուերտար ունին յառել, ասանց ամենայն
ինչ բնդմիջաւդ կարծեաց՝ առ կերակրաւզս
բստ Աստուծոյ զինքեանս : Յորոց մայթեմք

զհամանուն կերպին եւ կերակրոյին, արբե-
ցելոյն եւ արբուցանողին մի՛ վարկպարազի
բնդունայնութեամբ ասանց յիշատակի թո-
ղուլ . որով եւ զուք կեցջիք : Եւ զանպիտան
զըծաւդ Խաչատուր Եպիսկոպոսն Զեքուցի
յիշեալ :

Բ. — Ի վերջ 6րդ խրատին . — Ո՛վ եղբայրք
որք արբենայք զովացուցիչ արբամբ զոր ի
սմա, գաստուածասէր եւ զբարէմիտ Հայոց
Կաթողիկոսն զՏէր Յովհաննէս գաստացաւ
զրոցս եւ զամենայն աղպատոհմ իւր զկենդա-
նիսս եւ զհանդուցեալսն յիշեցէք աղաթիւք
ի Տէր : Նա եւ զիս մեղաւոր եւ զանարժան
զրիչս զԽաչատուրս Զեքուցի յիշման ար-
ժանի աղաչեմ ասնել եւ Աստուած ձեզ եւ
մեզ ողորմեսցի, եւ նմա փառք յախանանս
ամէն :

Գ. — Ի վերջ 7րդ խրատին՝ զմեղաւոր Խա-
չատուր Եպիսկոպոսն յիշեալ :

Դ. — Ի վերջ 8րդ խրատին՝ զմեղաւոր Խա-
չատուր Եպիսկոպոսն Զեքուցի յիշեալ . ի
վերջ 9րդ խրատին . — Չստացաւ կենսունակ
մատենիս գաստուածասէր Հայրապետն
գՅովհաննէս Կաթողիկոսն հանդերձ ծնաւ-
զաւք եւ ամենայն զարմիւք յիշեցէք ի Քրիստոս
: Ընդ սոցին եւ զիս զանարժան զրիչս
Խաչատուրս որ եմ Զեքուցի, յիշեցէք աղա-
չեմ զձեզ :

Ե. — Ի վերջ 11րդ խրատին . — Չաստուա-
ծասէր եւ զհեղահոգի բարունապետն գտեանն
Տէր Յովհաննէս Կաթողիկոսն : զՍտացաւ
զրոյս եւ զծնաւդսն իւր յիշեսջիք ի Քրիստոս
հանդերձ յամենայն զարմիւք : Եւ զփրժուն
զախմար զրիչս զԽաչատուր Եպիսկոպոսս եւ
զծնաւդսն իմ յիշման արժանի ասնել աղա-
չեմ : Եւ Աստուած ձեզ եւ մեզ ողորմեսցի՝
ամէն :

Զ. — Ի վերջ 40րդ խրատին . — Չմահաց-
եալս ի մահուանէ որ ոչն ունի զկենդանու-
թիւն մահուամբ . որոյ պտուղ կենացն ժա-
ռանդութիւն, մահու սրբոյս, զի զոր դուն
լինել կարձէի մտից որ յինքն նախկի փու-
թացաւ, ախեաց ամբութեամբ զիմակ մեզ
մեղացն ախտ բազմազիմի : Որոց ներումն
խնդրել մայթեմ, եւ սմա բացողին, զի եւ
մեզ յիշաւդդ լիցի բացեալ : Նա եւ ստացուի

զրոյս քրիստոսասէր եւ հոգեւոր Տէր Յովհաննիս Կաթողիկոսի Տանս Կիլիկիացոց եւ ծնաւ-
դաց նորին բացցի գուան սղորմութեան
Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ արհնելոյն ընդ
հար ե Սուրբ Հոգւոյն (յ)աւիտեանս ամէն:
Եւ գարձեալ յիշեցէք զիս մեղաւոր զծոցս խա
չատուրս գանարժան եպիսկոպոսն որ է Զե-

րունցի եւ զծնուցս իմ, ըզմահեցի Պաղ-
տասարն եւ զԹագուհին եւ զկողակիցն իմ եւ
զորդիքս իմ որ վտխեցան առ Աստուած եւ
սղորմի ասացէք եւ ձեզ յիշողացդ եւ մեզ եւ
ձեզ սղորմի իւր միւսանդամ գալուստն. ա-
մէն Հայր մեր:

Փարիզ. 3 Օգոստոս 1949

26.— ԿԱՆՈՆԳԻՐՔ

Նոր քիւ՝ 8

ՌՀ = 1621

Թերթթ՝ 166 (=332 էջք). — ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ՝
20x15x3 անգմ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկուսն: Միայն Յա-
սաջարանութիւնը միապիւն է՝ իրր 36 էջ. — ՏՈՂՔ՝
26. — ՆԻԻԹ՝ բամբակեայ սղորկ թուղթ. — ԿԱԶՄ՝
խաւարտեայ կաշեպատ. — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀ-
ՊԱՆԱԿՔ՝ չկան. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ սկզբնական կաշ-
մը հաւանարար քայքայուած ու ի նորոյ կազմուած,
ամբողջ հասարը մնասուած զօրաւոր զեզի մը հանդի-
պելով, որով թերթերը կարմրած ու կարծրացած ու
մեծ թիւով թերթեր կարէն չարժած. — ՎԵՐՆԱ-
ԳԻՐԹ՝ չկան. — ԳԻՐ՝ սեւ մեյլանով ընտիր ու մի-
րկնակ բոլորդիր: Գլխակարգութիւնները կարմրազեղ
բոլորդիր. — ՍԿԶԲՆԱՏԱԹՔ՝ կարմրազեղ սրբոց դար-
դազերբ. — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԹՔ՝ թիւով ցանցասո,
կարմիրով ու սրբոց ծաղիւսմով:

ԳՐԻԶ՝ Նիկիոցս երկնց Ղալաթիոյ. — ՍՍԱՅՈՂ՝
անձանօթ. — ՏԵՂԻ՝ Ղալաթիոյ Ս. Լուսաւորիչ Եկե-
ղեցի. — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌՀ. — Զեւագրիս աչքն էր Հա-
լեպցի Քէհեանան ընտանիք՝ որ նուէր զբաւ Անթի-
լիասի Մասենագարանին:

Մտանան է Կանոնագիրք, թղթեայ, որ
կը բովանդակէ՝

- 1. — էջ 1. — Բովանդակութեան ցանկ:
- 2. — էջ 10. — Համարէն բան ասացած ք
առաքելական. — Յարեւելս ազաւթք կար:
Կիրակէի. պոտարագամատուց: Զորեքչար-
թի պահելոյ:
- 3. — էջ 5. — Յառաջարանութիւնի Առա-
քելական կանոնաց. — Սահմանք եւ Կանոնք
առաքելականք: Զոր կարգեցին առաքելաբն
քրիստոնէից՝ զկնի վերանալոյն Քրիստոսի
առ Հայր ի յերկինս...:
- 4. — էջ 25. — Կանոնի Առաքելականի. —
Առաջին կարգեցին եւ եզին առաքելաբն ոչ
եթէ յանձանց իւրեանց լինելոց իցեն...:

5. — էջ 37ա. — Երկրորդ կանոնի Առաքե-
լականի՝ իր բովանդակութեան ցանկով՝
իրր ձգ զլուրք: Սահմանի եւ կանոնի Առա-
քելոյն Կղեմայ՝ Առաքելոյն հեքանուսաց. —
Եպիսկոպոս ձեւնադրեցի յեպիսկոպոսաց
երկուց կամ երկնց: Երկնց կամ սարկաւազ կամ
այլ ոք ի ժառանգաւորաց ի...:

6. — էջ 53բ. — Այս զ գլուխս ոչ կայ աւ-
րէն. — Եպիսկոպոս ոք իցէ դաւառացն առ-
նիցի իշխանութիւն ընդ ձեւամբ իւրով, մի
իշխեցէ յայլոց իշխանութեանցն ձեւն առ-
նուլ ի միոյ եկե...:

7. — էջ 54բ. — Կանոնի եւ սահմանի Առա-
քելոցն Թագուհի, ի գնալն նորա յնուհայ
քաղաք եւ լուսաւորել նորա մկրտութեամբ
սուրբ աւագան. — Յորժամ լուսաւորեցաւ
քաղաքն մկրտութեամբ ձեւնադրեցան եպիս-
կոպոսունք եւ քահանայք եւ սարկաւազունք
եւ հաստատեցան վարդապետք եւ...:

8. — էջ 66ա. — Կանոնի յետ առաքելոց
հարանց հետեւողաց՝ իրր գլուխի իզ. — Ե-
թէ ոք հեղցուցանէ գողայ իրրեւ զխեզ կամ
չնութեան...:

9. — էջ 73ա. — Գլխաւոր կանոնի եւ. —
Վասն իրիցան՝ սրբ բանութենէ հեթանոսաց
մինչեւ տաննեանս ածեալ ի վերայ եւ մահ
սպանալ...:

10. — էջ 81բ. — Կանոնի Նիկիական. —
Սահմանք եւ Կանոնք որ եզան ի սուրբ Կա-
թողիկէ Եկեղեցոյ ի մեծ ժողովն Նիկեայ...:

11. — էջ 89բ. — Կանոնի Կոստանդինոսի քա-
ղաքին՝ առ եպիսկոպոսն եւ առ ժողո-

վուրդան զի չարեաց եւ ամբարշտաց լծակից եղև Արիտսի . . . :

12. — էջ 90բ. — Հաւատու սահմանի աշուտ. — Հաւատամք ի մի Աստուած ի հայրն ամենակալ . . . :

13. — էջ 92բ. — Կանոնի երկրորդ Նիկիայականի՝ գոր եղին յժբ եպիսկոպոսունի կրկնաբանելով կարն ի կարնոյ. — Ոչ է պարտ կրճատեալն եւ ներքինինն արարեալ զինքեանս ի վիճակ քահանայութեան յառաջ ամեալ . . . :

14. — էջ 100բ. — Կանոնի սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչին Հայրապետին. զլ. է. — Քահանայ որ ի մեզս զառաձեալ է, ժամ ապաշխարեցէ ջերմեանդ սրաիւ . . . :

15. — էջ 102բ. — Կանոնի Աքանասի՝ գլուխի մէջ. — Յանկ զլիտոյ. — Ի ժամանակին այնմիկ երեւեցաւ այր մի Գորգիոս անուն արիանոս ի Կապադակոսի եւ . . . :

16. — էջ 122բ. — Երանելոյն Մարկարս սրբոյ քաղաքին Երուսաղէմի հայրապետին կանոնական քրքոյն ի Հայս վասն կանոնադրութեան Կաթողիկէ եկեղեցւոյ կարգաց՝ գոր չէ արէն ընդ սահման եւ ընդ հրաման. գլուխի բ. — Ահայ վասն ահի եւ երկիւղի Աստուծոյ եւ վախաք սիրոյ. բարեպաշտութեան ձերոյ վուժացայ զարթուցանել զբարեւէր եւ զպարզամիտ . . . :

17. — էջ 131. — Սահմանի կանոնադրութեան երանելոյն Գրիգորի աստուածաբանի Ագիագ (այսպէս) եպիսկոպոսի. Յաղագս ուղղափառութեան հաւատոյ ապաշխարութիւն յանցաւորաց. զլուխի բ. — Աչակերտեալք սրբութեան հաւատոյ զաւանդք սրբոյ ուխտիս, քարոզիչք ճշմար . . . :

18. — էջ 140ա. — Մեկնութիւն եռամեծի եւ գիտնական եպիսկոպոսապետի Բարսեղի. բանն ծա. — Արտաքսեալքն յեկեղեցւոյ ամենայն հեթանոսաց հերձուածոց. իսկ կէս հերձուածոց կոչեցին ոչ միայն . . . :

19. — էջ 206բ. — Սրբոյն Սահակայ Հայոց Կաթողիկոսի գիր դաւանութեան՝ յաղագս կարգի եկեղեցւոյ եւ պտղոցն ժողովրդականաց ընծայելոյ ի տուն Աստուծոյ. — Քանզի սուրբ Լուսաւորչին Հայոց մեծն Գրիգորիոս

ճնեալ վերստին զՀայաստանեաց աւազանին ճնեղեամբ . . . :

20. — էջ 211ա. — Սահմանի եւ կանոնի կարգի Աստուծոյ սուրբ եկեղեցւոյ՝ գոր եղին վարդապետ Հայոց՝ ի լրութիւն առաքելական եւ Նիկիական կանոնաց հաստատութեան. — Պարտ է եւ պաշտօն է հաւատարի հոգալ զարուեստագործութիւն նաւին եւ շաւղս ծովուն նկատել . . . :

21. — էջ 224բ. — Նորին Սրբոյ Սահակայ Հայոց Հայրապետին՝ քէ որպէս սահմանեցաւ կարգ, ուխտ եւ որոշումն վկայից բան երրորդ. — Քանզի բազումք կարծեցին սղխութեամբ այլ դոմն . . . :

22. — էջ 233բ. — Նորին քէ որպէս պարտ է եպիսկոպոսաց տանել զբնդանիս սուրբ եկեղեցեաց. — Այցելոյ եւ հասարակաց հայր է վասն այսորիկ առանց ակնաուժեան պարտ ինամեւ . . . :

23. — էջ 248ա. — Կանոնի երկրորդ Անտիոքայ. — Որպէս երկուց եւ երկից վկայից հաստատեցի ամենայն բան, այլ ինքն իսկ . . . :

24. — էջ 252ա. — Յոհանն Մանդակունոյ Հայոց Կաթողիկոսի. Կանոնք՝ բ. — Վասն սրբոց պատէքին ի կանոնս ի շարաթու ոչ հրամայի պահել եւ . . . :

25. — էջ 256բ. — Տեանն Յոհանն Մանդակունեցուն Հայոց Կաթողիկոսի՝ աշակերտ Մեծի Սուրբ Սահակայ Հայրապետի բն կանոնք. — Արդ եւ զայս ըստ իմում զիտելոյ ասեմ թէ որ մանուկ տխմար . . . :

26. — էջ 258ա. — Հարցմն. Կանոնի. Յովհանն Սիւնի քաղաքի եւ առնթերս գրեալ : Պատասխանիքն նմին Սահակայ Հայոց Կաթողիկոսի եւ նորին արքայեցաց եպիսկոպոսաց բազմաց. զլուխի բ. — Եթէ պարտ իցէ եպիսկոպոսին մինչդեռ եկեղեցոյ իւրում իցէ. եւ ի զորոս կախկոպսութեան երկաթս առնուլ անձն իւր եւ այն վարել զտեսչութեան . . . :

27. — էջ 261ա. — Կանոնի Սիւնի Հայոց Կաթողիկոսի՝ զլ. իբ. — Որք պատմող աստուածային աւրինագրութեան անեղին աշակերտաւքն . . . :

28. — Էջ 268բ. — Կանոն և սուրբ ժողովոյն-
 Զոր ա մի ինչ որդի Կաստանդիանոսի կայ-
 սեր բարեպաշտ քաղաւորի: Հոռոմոց. այս
 գիր հաստատութիւն գրեցաւ: Յուդիդ կար-
 գի եւ կանոնաց սրբոց եկեղեցւոյ եւ առաջ-
 նորդաց և ժառանգաւորաց հրամանաւ երա-
 նելոյն կաթողիկոսի Հայոց Ներսէս շէնողիչ
 այլոց եպիսկոպոսաց որոց անուանի՝ դրոշ-
 մեալ կան գրով կատարման կանոնացդ: Գլխ.
 ժբ: Վասն առաջնորդաց: Վասն եպիսկոպո-
 սաց քէ ոչ է պարտ այլոց... — Զաստջնոր-
 դաց սրբոց Եկեղեցւոյ այսինքն է եպիսկո-
 պոսաց ըստ կանոնի...:

29. — Էջ 272բ. — Սրբոյն եղիշէի կանոնա-
 կան գրոց. գլուխ. ա. վասն դիւահարաց քէ
 պարտ իցէ արէնս տալ կամ երեխայիցն
 կնիք՝ մինչդեռ դեռն ի նմայ է. խղ. — Բա-
 դում ախտք են ի մարդ վասն գի...:

30. — Էջ 291ա. — Թուղթ գոր առաքեաց
 Յակոբոս եպիսկոպոս Երուսաղէմի առ Կող-
 բատոս՝ զի ցուցանէ նմա քէ զինչ հրաման
 ետ Տիրիկոս կայսր վասն Հրէիցն որ ի խաչն
 հանին Քրիստոս. — Յակոբոս եպիսկոպոս
 Երուսաղէմի առ Կորդատոս անունդ բարի եւ
 աշակերտ հաւատացեալ ի սէր ողջոյն:
 Լուայ ես եւ ուրախ եղէ...:

31. — Էջ 293բ. — Գիր կանոն(ական)
 Սուրբ եպիսկոպոս Հայրապետի. — Ի վերայ
 բարում նշանաց եւ մարդարէութեան երեւի
 այս շնորհեալ երանելոյն...:

32. — Էջ 301 ա. — Մեծի Ազարանգեղոսի
 բանէն որ գկայէնէ. — Արդ աստանաւր զսէ-
 բունեանն զաղարեցուցուք զաստատա-
 նու...:

33. — Էջ 302 ա. — Երանելոյն Մեսրոպայ
 Հայոց վարդապետին. — Բարիւք ողբայր
 ոմն ի սրբոցն զրոց զիտացէք սսէ ս'վ սիրե-
 լիք զի թէպէտ...:

34. — Էջ 303 ա. — Յոհանիսի իմաստ-
 նապիրի Հայոց Կաթողիկոսի Յիշատակա-
 րան. — Լուսաշաւիղ ճանապարհ առ Աս-
 տուած հնազանդութիւն բնդհանուր հաւա-
 տացելոց ի Քրիստոս...:

35. — Էջ 308 բ. — Վասն քաղաւորաց Հա-
 յոց գոր կարգեաց Մովսէս Խորենացին. —

Մովսէս Խորենացի զշարս թագաւորացն Հա-
 յոց այսպէս կարգէ: Յարեթէ որդի Նոյի:
 Գամէր: Թիրաս...:

36. — Էջ 319 (միասին). — Խաւսք եւ
 խրատ եւ իմաստութիւն Խիկար իմաստնոյ.
 — Յամա Սեն(ե)քիբիմայ Նինուէի եւ Աստ-
 բեստանեաց: Ես Խիկարս զպիր էի ս...:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝

Ա. — Էջ 317 (Գլխաւոր Յիշատակարան).
 — «Փառք ամենատեառն աւարտողին սրբա-
 զանի բանիցս կանոնական տառիցս որ յաւ-
 ժանդակեացս զիմ ազկազկութիւնս սկզբնա-
 ւորել զնամակս զայս զայրի երջանկացն. զաս-
 տուածսպեատին զտաքելոցն սրբոցն եւ զնո-
 ցին աշակերտացն հետեւողացն ճշմարտու-
 թեան: Եւ զվարդապետացն սրբոցն զանձանց
 մարբազունից եւ ուղղազաւան խոստովանո-
 զաց համազոյութեան սրբ իւրաքանչիւր ժա-
 մանակս փայլէին իրբեւ զլուսաւորց աշ-
 խարհի զխաւար կռապաշտութեան եւ զհեր-
 ձուածողացն շարութիւն փարատեցին. զսէզն
 զանուութեան եւ զզոզն վնասակար իրբեւ
 զմշակս երկնաւորս արմատախլեցին եւ ըզ-
 ցանեալն ի բանսարկուէն զոր ոմն շարու-
 թեան էր սկիզբն անցն տարածեալ զարյ աշ-
 խաջան քրտամբքն կապեցին խրճուեսն առ ի
 յայրել. եւ զցաւն մահայրեր ոչ ըստ մարմ-
 նոյ այլ զհոգոյ սպեղանեալք ապաշխարու-
 թեան ողջացուցին եւ զժանդախտն որ ան-
 հնարին էր ի բժշկութիւն յուսով թողութիւն
 սպիացուցին եւ զհաւատս հաստատեցին եւ
 սմբացեալ մեղս ազգիս ազգիս հիմանց տա-
 պալեցին զեկեղեցիս զարդարեցին եւ զկու-
 սածին մանկունս նորա լուսաւորեցին:

Զքահանայս աստուածարանս զարդարեցին
 եւ զժողովուրդս ըստ ձեռամբ նոցա հնազան-
 դեցին: Զամուսնացեալսն պարապեցին եւ
 զկուսանս պարկեշտացուցին զարդարս խրա-
 տեցին եւ զմեղաւորս զարձուցին մարդասի-
 բութեամբ տեառն. զմեծամեծան կանկեցին
 եւ զիտքունս ոչ անտես արարին: Ըստ քա-
 նիաւնութեան աւուրց եւ ամսոց եւ ամաց,
 զժամանակաց ապաշխարութիւն սահմանե-
 ցին: Աղաւթիւք եւ պահովք զմեղկութիւն
 ոզոցն պնդեալ հրամայեցին եւ ջերմեանդն

արտասուաւք զհօւրն փայլակն չիջուցին : Արդ այս զեղեցկայարմար տառիցս ցանկա-
ցողացն էլեալ եւ թշուառականս ամէն մե-
ղաւք է լիք եւ անարժանս : Արդ զրեցաւ Կա-
նոնդիրք ձեռամբ սուտանուն նիկողոս երի-
ցուս . թփին Ռ-Հ (⇒ 1621) ի քաղաքն Կոս-
տանդիպոլիս ի Խալաղիայ ի դուռն Սուրբ
Լուսաւորչին ամէն : Դարձեալ յիշէք զվար-
պետն մեր Սարգիսն որ եւ մեղ (զօրի-
նա՞կն) . շատ աշխատեցաւ . Աստուած ողոր-
մի նմա : Դարձեալ յիշեցէք զհայր իմ Մելի-
սէքն, զմայրն իմ Շահնիկարն(ու) Աստուած
ողորմի ասէք նմա(°) : Դարձեալ Աստուած
ողորմի ասէք վարդէվանին, Շահանեսցին,
(այսպէս) . ամէն : Դարձեալ յիշեցէք զեղ-
բայրն Պողոսն, Ղարիպան, Տիլանջին : Աս-
տուած ողորմի իւրեանց հոգուն՝ ամէն :
Դարձեալ ողորմիս ասացէք Մարէմին, Մա-
պուպին, Տուլվարին, Մէրիէ(°), Թուր-
վանտին ամէն : Այս սուրբ հայրապետք որ
այս զրիս մէջն զրեցաւ զիմ անարժանիս
ձեռաւն՝ նայ(°) բարէխաւս լինին առ Աս-
տուած իմ մեղաւորիս աւրինակ շնորհողիս .
սուրբ աստուածածնին բարէխաւսութեամբ
եւ սուրբ հայրապետաց ազաւթիւքն ողորմի

ինձ եւ ծնողացն իմոց եւ ամենայն քրիստո-
նէից . ամէն . Հայր մեր որ յերկինս» :

Բ. — էջ 332՝ ի վերջ «Պօսք թիկարի» —
...եւ որք կարգաք զգիրս կամ աւրինակէք
թողութիւն խնդրեցէք ստացողի զրոյս եւ
ինձ մեղապարս զրչիս սուտանուն նիկողոս
երիցուս որ չեմ արժանի յիշել զանուն իմ ի
տառիս . եւ ամենայն ազգականաց իւրոց եւ
ծնողաց եւ եղբարաց . Աստուած ողորմի ա-
սէք ամէն : Ձերոս երդայ գիրս մնայ տէրն ո-
ղորմի ինձ եւ նորայ որ գայս զիրս կարգայ
եւ հասաջմամբ զՏէրն ազաջեա՞յ որ եւ մեղ
զարքայութեան դուռն բանայ կարգացողաց
ամենեցուն՝ ամէն : Արդ զրեցաւ կանոն-
գիրքս Կոստանդիանուպոլիսն, ի Ղալարի-
եայ ի դուռն Սուրբ Լուսաւորչին . թփին Ռ-Հ :
Մարտիա . աւրն զչի՞մ հանց ցուրս եղաւ որ
ճովն պագեցաւ որ մարդիք Ըստպալու պա-
ղին վրայ(յ) ո՞ղն Ուսկոյտարն անցան . հացին
զբամ . ծախուեցաւ :

Գ. — էջ 316 բ. — Ձեռքս երթայ զիրս մը-
նայ . մարմինս ի հող զարձեալ դասնայ, հո-
ղիս յոր տեղ մեր Տէրն կամայ :

Պէյրուք, 4 Մայիս 1945

27.— ՄԱՇՏՈՑ

Հին քիւ 31

Ջ.Հ.է.—1528

ՄԵՐՈՒԹԻՒՆՆ՝ 13×10×5 սնդմ. — Թերթթ՝ 298
(⇒596 էջք) . — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ՝ միտիւն . — ՏՈՂԳ՝
19 . — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղկուած մազաղաթ . — ԿԱԶՄ՝
չազանակազոյն կաշկպատ փայտեայ, լանջքով ու թի-
կունքով . կողքերուն վրայ ծաղկեայ տաղումներով . —
ՀԱՆԳԱՄԱՆԲ՝ բաւական լաւ պահպանուած . կաղմին
լանջքն ու կողք հինցած ու մնասուած . — ԴԱՏԱՐԿ
ԹՈՒՂԹ՝ կրկու թերթ ի վերջ, մէկը կիսովին պատ-
ուած . — ՎԵՐՆԱԳԻԹ՝ չկան . զանոնք կը փոխանոր-
դեն դուռուսը բոլորաղիւրք . — ՍԿԶԲՆԱՏԱՌԲ՝ պարզ
ծաղկումներով թռչնաղբեր եւ զարդաղբեր՝ բոլոր
զլիսակարգութեանց սկիզբը . — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՐԳ՝
նոյն սճի ծաղկումներ բոլոր բաժանմանց էջերու
վրայ . — ԽՈՐԱՆԲ եւ ԿԻՍԱԽՈՐԱՆԲ՝ մէկ հատ,
սկիզբն ու 10Տրդ էջի վրայ, սովորական ծաղկումնե-
րով . — ԳՐԻԶ՝ կարտպեաւ երէց . — ԱՍԱՂԻՆ ՍՏԱ-
ՅՈՂ՝ անյայտ . երկրորդ ստացող՝ Գոմքցի կիրակոս .
— ԺԱՄԱՆԱԿ՝ Ջ.Հ.է. (⇒1528) . — ՏԵՂԻ՝ Համէլէնի Ռ .

Խաչիկ Հատր Անպատ . — Կնեթ՝ տաղին էջին վրայ՝
Տէր Յովհաննէս, բոլորչի եւ մեծաղիւր :

Մատենան է՝ Մաշտոց՝ մաղաղաթեայ,
փոքրաղիւր ու հնազրոյձ, որ կը բովանդա-
կէ՝

1. — էջ 1-2 . — Այս ինչ հաւաքեալ կայ
ի գիրքս յայս . — Վասն ջուր . . . :

2. — էջ 3-31 . — Կանոն ջուր արիւնել . —
Սղ . Չայն տեսն ի վերայ ջուրց եւ ասա-
ուած փառաց որոտաւ եւ ընթերցուածս ի չոր-
բորդ թաղաւորութեան : Եւ տեսն արք քա-
ղաքին ցեղիտէ : Ահաւասիկ բնակութիւն
քաղաքիս բարի է որպէս եւ տէրդ իող
տեսանէ եւ ջուրքս չա՞ր . . . : Ընթերցուածս

յնտայեայ մարդարէլէ. — Այսպէս սակ տէր. եւ սակք ջուր ուրախութեան...: Ընթերցուածս յեղեկիէլէ մարդարէլէ. Եւ եմոյժ զիս հոգին առաջի զբան տաճարին...: Պառուսի առաքելոյն ի Կորնթացոց թխտոյն է ընթերցուածս. — Ոչ կամիմ եղբարք՝ եթէ տգէտք...: Ալէլու. ուրախ լիցին երկինք եւ ցնծասցէ իր: Աւետարան ըստ Մաթէոսի. — Յաւուրն յայնոսիկ զայ Յովհաննէս Մկրտիչ...: Վասն ի վերուստ խաղաղս...: Աւրհնութիւն ջրոյ զոր ասացեալ է Բարսղի հայրապետին. — Աւրհնեալ ես տէր Աստուած ամենակալ...: Եւ ապա տեառնազրեն եւ տան: Աւրհնեցի, աւծցի եւ սրբեցի ջուրս այս, նշանաւ...:

3. — Էջ 32. — Կանոն մկրտութիւն առնել: Ասի Սղ՝ ի թիւ. Տէր ոչ բարձրացաւ սիրա իմ. դ. անգամ ալէլուիա: Աւրհնութիւն եւ փոռք եւ զպսակն ոլորէ: Աղաթք ի վերայ երեխային՝ նախ քան զմկրտութիւն: Այս է մկրտութեան սկիզբն. — Տէր Աստուած մեր, աստուած բարեբար...: Եւ ապա Յաւուր մկրտութեան առ դուռն եկեղեցոյն կատարելոց է քահանայն զայս կարգ հանդերձ միարան ուխտին, ի վերայ տղայոց եւ չափահասակաց: Ասի Սղ ի թիւ. դ. խղ. Առ քեզ տէր համբարձի. ին: Դաս արա ինձ տէր զի ես յամբժութեան. Ծ. Ողորմեայ ինձ Աստուած...: Եւ սարկաւազն քարոզէ. եւ եւս, վասն երեխայիս աղաչեցուք...: Քահանայն սակ. դ. տէր ողորմեա եւ զաղաթս զայս: Ընկալ մարդասէր Աստուած...: Քարոզէ՛ սարկաւազն՝ եւ եւս՝ վասն քառութեան մեղաց, իջանելով...: Քահանայն սակ զաղաթս՝ Տէր Աստուած մեծ եւ փառաւորեալ...: Եւ ապա հրամայէ երեխային զտոնալ յարեւմուտս: Եւ երզմնեցուցանէ երիցս անգամ սակելով այսպէս՝ Հրաժարի՛մք ի քէն սատանայ եւ յամենայն խարէութենէ քումժէ եւ ի սատանայ քոց եւ ի սաչապանէ քումժէ եւ ի գնացից քոց, եւ ի հրեշտակաց քոց. դ. կրկնէ: Եւ զարձեալ հարցանէ քահանայն: Հրաժարի՞ս, հրաժարի՞ս, հրաժարի՞ս: Եւ ըստ միոյ հարցմանն ասացէ՛ հրաժարիմ: Ապա՝ զարձուցանէ յարեւելս, խոստովանելով զմի աստուածութիւն սրբոյ երրորդու-

թեան՝ սակելով այսպէս՝ Հաւատա՞ս յամենասուրբ երրորդութիւն, ի հայր եւ յորդի եւ ի հոգին սուրբ: Հարցանէ քահանայն այսպէս: Հաւատա՞ս ի հայր: Հաւատա՞ս յորդի: Հաւատա՞ս ի սուրբ հոգին: Եւ ըստ միոյ միոյ ասացէ երեխայն՝ Հաւատամ, հաւատամ, հաւատամ: Եւ զարձեալ հարցանէ երիցս անգամ: Հաւատա՞ս, հաւատա՞ս, հաւատա՞ս: Եւ առ միոյ միոյ ասացէ երեխայն, հաւատամ: Եւ սաչառն զհաւատամքն նիկիայ ի բուն: Ապա սակն Սաղմոս ի թիւ: ՃԺԷ: Խոստովան եղբարք տեառն զի բարի է՝ մինչեւ ցայն վայրն՝ բացէք ինձ զդուռնս արդարութեան: Եւ բացեալ զեկեղեցին մտանեն ի ներքս: Շրկ: զձ: Արեղակն արդարութեան Քրիստոս ծաղ: Երթալով առաջի աւազանին, պատրաստ ունելով զիւզն սուրբ: Քարոզէ՛ սարկաւազն: Եւ եւս: Վասն իջանելոյ յիւզս յայս շնորհք ամենասուրբ հոգւոյ զաէր աղաչեցուք: Երեք տէր ողորմեայ: Քահանայն սակ զաղաթս զայս: Աւրհնեալ ես տէր Աստուած մեր որ ընտրեցեր զժողովուրդ...: Եւ ապա արկանէ զջուրն յաւազանն, խաչանման: Սղ. իբ. Չայն տեառն ի վերայ ջրոց: Ընթերցուածս յեղեկիէլէ մարդարէլէ: Այսպէս սակ Աղաթնիա տէր. եւ ցանեցից...: Ալէլուիա: Սղ. իղ: Տէր հովուեաց զիս եւ ինձ: Աւետարան ըստ Յովհաննու: Եւ էր այր մի ի վարիսացոց անախ: Քարոզութիւն ի վերայ մկրտութեան ջրոյն: Վասն խաղաղութեան ամենայն...: Եւ կացուցէ գնորածնեալն մաւա յաւազանն եւ սակ զաղաթս զայս: Դու տէր զաւրութեամբ քով մեծաւ...: Եւ կնքէ խաչիւ ե մեռանաւ զջուրն. աւրհնեցի եւ սրբեցի ջուրս: Եւ արկանէ զսուրբ իւզն յաւազանն խաչանման. եւ սակ ձայնիւ: Ալէլուիա. ալէլուիա. ալէլուիա: Եւ մերկանալ երեխային: Եւ սակ զաղաթս զայս. — Որ կոչեցեր զճառայս քո տէր...: Եւ իջուցանէ գնորնձայն յաւազանն խնդրելով զանունն: Եւ արկանէ ի սուրբ ջրոյն ի վերայ զաղաթանն երիցս անգամ եւ սակ այսպէս: Այս անուն մկրտի յանուն հայր եւ որդւոյ եւ հոգոյն սրբոյ գնեալ արեամբն Քրիստոսի ի ծառայութենէ մեղաց եւ ընդունի զաղաթութիւն որդեգրութեան մեծիզ աստուծոյ

հաւր, լինել ժառանգակից Քրիստոսի եւ տաճար հոգոյց սրբոյ: Եւ լուանայ զբաւանդակ մարմինն եւ սաէ: Որք ի Քրիստոս մկրտեցարուք զՔրիստոս զլեցեալ էք. ալ լուիա: Եւ որք ի հայր լուսաւորեցարուք սուրբ հոգին. բերկրեցի ի ձեզ: Սղ. բազում նեղութիւնք են արդարոց: Փառք եւ երկրպագութիւն հաւր եւ որդոյ եւ հոգոյն սրբոյ: Եւ հանէ յաւազանէն եւ տայ ցկնքահայրն: Եւ ընթեռնու զաւետարանս: Աւետարան ըստ Մատթէոսի. — Յայնժամ զայ Յիսուս ի Գալիլէ. . . . Եւ սաէ Հայր մեր որ յերկինուզ եւ: Զկնի զաղաթս զայս: Որ լուսաւորեցիք զարարածս քս Քրիստոս աստուած, ծագելով զլոյս. . . . Եւ ապա տեսանալէ սուրբ եւղովն: Նախ զճակատն եւ սաէ. Եւզ անուշ հեղեալ յանուն. . . . Եւ ապա զգեցուցանէ եւ թազ կապէ: Եւ սաէ զաղաթս: Աւրհնեալ եւ բարեխնամոզ Աստուած որ. . . . Եւ հանէ ի բեմն եւ երկրպագեցուցանէ սուրբ սեղանոյն, համբուրելով յերեսին կողմանս: Այս անուն եկեալ կամաւ ի մկրտութիւն. . . . Եւ սաէ զաղաթս: Տէր Աստուած ամենակալ, հայր տեսն. . . . Եւ հաղորդէ ի սուրբ խորհրդոյն եւ սաէ: Սղ. Երանի՛ ում թողութիւն եղև մեզաց եւ: Քարոզ. վասն ի վե. . . . Փառք քեզ թաղաւոր յախտենական որ աճեցուցանես. . . . Եւ սղջունեալ արձակեն: Եւ յաւուրն ութերորդի վերացուցանէ քահանայն զթագն: Եւ սաէ զաղաթս: Որք մկրտեցան եւ լուսաւորեցան. . . .

4. — էջ 54. — Կանովն յսաչ արկանելոյ հարսանեաց: Առեա՛լ զիսաչ երկոցունց զնէ քահանայն ասաջի սեղանոյն եւ զինի եւ սաէ՛ Սղ. Ետուր երկիւզածաց քո նշան զի տպրէ: Պաւղոսի առաքելոյ ի Գաղատացոց թղթոյն է ընթերցու: Այլ ինձ քաւ լիցի պարծել բայց միայն ի խաչ. . . . Ալէլու: Սղ: Նշանեցաւ աս մեզ ըյս: Աւետարան ըստ Մատթէոսի: Եւ ապա երեւեցին նշան որդոյ մարդոյ. . . . Եւ քարոզէ՛ որ խաչիւս: Եւ արկանէ զիսաչն: Եւ սաէ զաղոթս զայս: Աստուած յախտենական որ զանդոյզս եւ զբացորոշեալս զուգաւորես ի միասին եւ միաւորութեամբ կապես անբակտելիս: Որ աւհրնեցեր զիսահակ եւ զՀոսեբեկայ, եւ զժա-

նանգս ցոցա եւ առիք աւետեաց բոց երեւցուցեր. ինքնին. տէ՛ր, եւ այժմ արինեա՛յ զոսայ եւ առաջնորդեալ սոցա, յամենայն զործս արդարութեան, մարդասէր եւ ոգորմած Աստուած եւ քեզ վայելէ փառք, իշխանութիւն եւ պատիւ, այժմ եւ միշտ յ. . . . Խաղաղութիւն ընդ ամենեւեան, Աստուծոյ երկր. . . . Տէր Աստուած մեր որ ի հեթանոսաց խաւսեցար քեզ եկեղեցի սուրբ. եւ արդինքնին տէր արինեա՛յ զուգաւորութիւնս զայս, եւ սրբեա՛յ եւ միաւորեա՛յ եւ յաղաղութեամբ պահեա՛յ եւ քեզ փառք. . . . Եւ առեալ զբաժակն՝ սաէ. Տէր Աստուած մեր՝ որ զամենայն ինչ իմաստութեամբ արարե՛ր, եւ հաստատեցեր զերկիր, եւ զարդարեցեր զհարսանիան, ինքնին, տէր աւհրնեա՛յ զխաչս եւ զբաժակս, զի յամենայն ժամ զոհոսցուք զպարդեւաց քոց, եւ քեզ հան. . . .

5. — էջ 57. — Կանովն պսակ առնելոյ. — Սղ: Տէր ի զաւրութեան քում ուրախ եղիցի թաղա: Ընթերցուած թ Մերնոց: Եւ ասաց Աստուած. արացուք մարդ. . . . Դարձեալ ի Մերնոց. Եւ ասաց Աստուած ո՛չ է բարիք մարդոյց միայն լինել. . . . Ընթերցուած յԵսայի մարգարէէ. Յընձացէ՛ անձն իմ ի տէր, զի զգեցոյց ինձ. . . . Պաւղոսի առաքելոյն յԵփեսացոց թխտոյն է ընթերցո: Կանայք իւրեանց արանցն հնազանդ լիցին. . . . Ալէլ. . . . Կացցէ զՀիտոյ ընդ աջմէ քո: Աւետարան ըստ Յովհաննու. Եւ յաւուրն երրորդի հարսանիք. . . . Քարոզէ՛ վասն զտանելոյ մեզ զհնորհ. Եւ սաէ զաղաթս: Տէր Աստուած զաւրութեանց եւ արարիչ ամենայն արարածոց. . . եւ սակրոսկր յսակերաց նորա եւ մարմին ի մարմնոյ նորա. կարգեցեր՝ եւ շինեցեր կենակից մմայ, յորդէժնութիւն եւ յամուսն արարեր զնոսա ասելով՝ աճեցէ՛ք եւ բաղձացարուք եւ լցէք զերկիր, զոր տեսեալ մարդոյն սաէ. . . . Յաղագս այսորիկ պատուական է հարսանիք եւ սուրբ են անկ. . . . Յամենայն չարութեանէ. . . որպէս զի մի՛ յայսմհետէ երկուս կոչեցցին. . . պարկեշտ վարուք, սգաստ մըտաւք, անրիժ խորհրդով. . . պահպանեցին ի հրեշտակական զաւրութեանէ. . . որպէս զի կելով եւ բարի հաճոյսանով առա-

ջի քո, տեսցեն զորդիս...: Եւ ապա քաղկապէ: Յանունք քո կենդանի Աստուած, արարիչ երկնի եւ երկրի, որ արարեր զամենայն ինչ հրամանաւ քով. սակցծեր զմարդն զատաջին Ազատ եւ հաստատեցեր ի նմանէ զամուսնութիւն Եւայի, պսակեցեր զնա փառաւ քով եւ ասացեր քարի եւ յոյժ: Արիւնեցե՛ր զամուսնութիւն Սեբայ եւ ի նմանէ անեաց երկիր մինչեւ գ՛նոյ: Արիւնեցե՛ր զամուսնութիւն Նոյի եւ ի նմանէ ժառանգեցաւ մինչեւ զԱբրահամ: Արիւնեցե՛ր զամուսնութիւն Աբրահամու, եւ զԻսահակայն եւ զՅակովբայն եւ անեցին յերկրի եւ յերկիրնս պսակեցան: Արիւնեցեր ի ցեղէն Յուդայ՝ զԳաւթիք եւ ի զաւակէն Գաւթի՝ զՄարիամ եւ ի նմանէ ծնար փրկիչ աշխարհի. քանզի դու եղեր պսակիչ ամենայն սրբոց, այնմ արիւնութեամբ արիւնեցի պսակս այս եւ ամուսնութիւն սոցա, զի ծառայէ քո եւ աղախանայ խաղաղութեամբ վարեցեն զկեանս իւրեանց, ամենայն աստուածպաշտութեամբ, զի հեռացի սատանայ ի միջոյ սոցայ եւ եկեցցէ ողորմութիւն քո ի սոցայ եւ քեզ հանցին զարհ...: Եւ յառուրն ութերորդի վերացուցանէ քահանայն զպսակն. Շք. զկ: Բանն որ ընդ հաւր յէութեան: Սգ: Բզխեցէ սիրտ իմ զպատգամս քո...: Աւետարան քոս Մատթէոսի: Եւ զնացին զհեա Յիսուսի ժողովորդք քաղցումք...: Քարոզէ: Լուիցէ տէր ձայնի...: Եւ սակ զպատգամս այս...: Արիւնեայ եւ տէր Աստուած ամենակալ, որ արարեր զամենայն արարածս քո, զերկնաւորն եւ զերկրաւորս ի բանդ քո կենդանի եւ զմարդն ստեղծեր ձեռամբ քով. քոս պսակերի աստուածեղէն կերպարանաց քոց եւ զուզեցեր եւ կարգեցեր նա քանից ընկեր եւ կենաց կցորդ. զոսկրն զոր աներ յոսկերաց նորա, եւ մարմին ի մարմնոյ նորա, եւ եղեն երկոքեանն ի մարմին մի: Վասն զի դու միայնդ ես բարերար եւ ողորմած Աստուած որ մարդութեանս մերում պատրաստեցեր զերկնաւորն եւ զերկրաւորս, զերկնաւոր պսակն սրբոց կուսանաց, եւ զերկրաւոր պսակս ի զուգաւորութիւն ամուսնութեան:

Աւրհեա՛յ տէր, զամուսնութիւն սոցա, որպէս արհեցեր զամուսնութիւն Աբրահամու եւ զՄատային...: Արիւնեա՛յ, տէր, զոսոյ յարիւնութեանէ հոգեւոր. եւ որպէս ասացեր ի ձեռն առաքելոցն՝ քէ պատուական է ամուսնութիւն եւ սուրբ են անկողինք նոցա, սուրբ պահեա՛յ, տէր, զանկողին ամուսնութեան սոցա, եւ շնորհեա՛յ սոցա, զուսակ քոս կամաց քոց, զի արիւնեցին ի բանդ քո կենդանի. զոր ասացեր անեցէք եւ քաղմացարուք եւ լըցէք զերկիր: Անեցո՛յ զոսոյ յանամն սրբութեան քո, որպէս զի քաղմացի զաւակ սոցայ, եւ քեզ հանցեն զարիւնութիւն եւ զիս...: Սոցա զուրիւն ընդ ամենեանն, Աստուծոյ երկրպա: Տէր Աստուած մեր՝ որ յամենայն ժամ ընդ մեզ...: Նայեա՛յ, տէր, քաղցրութեամբ քով եւ անանց արիւնութեանց արժանի արա՛յ զոսոյ եւ փոխանակ այսմ պսակացս, սոսքեա՛յ զհրեշտակ խաղաղութեան քո, որ եկեալ պահեցէ զոսոյ, անարատ. զզուր միմեանց յորդորելով:

6. — էջ 77. — Կանովն հաղորդ տալոյ. Ասեն զանրիծան եւ արհեութիւն ի նեղութեան շարական: Ի վերանալ յինչն: Քարոզ՝ վասն ի վերուստ խաղաղութեան. — Եւ սակ զպատգամս քոս: Տէր Աստուած ամենակալ, ամենախնամ, ծածկագիտող որդոց մարդկան՝ որ քննես խորքն քո տեսչութեամբդ զծածկոյնքս եւ զգաղտնիս մարդկան որպէս դու իսկ խաւսեցար առ Նոյի եւ ասացեր՝ քէ միտք մարդոյ հաստատեալ է ի խնամ չարի ի մանկութեանէ իւրմէ: Եւ հաղբ որոգայքից բանարկուին որոյս հանապազ: Եւ արդ, տէ՛ր բարերար, հայեա՛յ ի ծառայս քո եւ ի կենդանաբուղոյ շնորհաց քոց ցաղեա՛յ ի սա, զի զգացեալ խոստովանեցի զմեզս իւր զանրմբերելի, զի լուսն ի սրբոց պատուիրանաց՝ եթէ մեզք որ խոստովանին նուագազոյն լինի եւ որ ոչ խոստովանի եւ զքան զիս քանձաբանայ: Եւ այժմ ողորմած Աստուած, շնորհեա՛ ամայ զիմաստութիւն, յիս նանապարհաց: Բա՛ց զքերան սորա ի խոստովանութիւն եւ մի՛ ինչ ծածուկ լիցին մեզք սորա, զաղտնիք, կամ յայտնիք, եւ զպաղատանս մեր ընկալ, զի եւ մեք արժանի լիցուք հայցել ի քէն սմայ քողորթիւն մե-

դաց, ըստ անսուտ բանիդ՝ զոր հրամայեցեր Պետրոսի՝ քէ որում բողոքուի գմեղս, բողեալ լիցի նոցայ. եւ եքէ գուրուի ունիցի, կալեալ լիցի: Վասն որոյ զոհանալով փառաւորեացուք...: Խաղաղութիւն ընդ ամենի... Աստուծոյ երկրպա: Աւրհնեալ եւ տէր Աստուած ամենակալ, արարիչ ամենայն արարածոց, որ արժանիք արարեր զամենայն հաւատացեալս հաղորդիլ մարմնոյ եւ արեան քո. արժանաւորեալ՝ զծառայս քո լինել արժանի՝ յեան թոշակին՝ որ հեռուի ի կեանն յաւիտեանից: Քանզի ասացել՝ ամենասուրբ բերանովդ՝ եթէ ո՛չ կերիջիք զմարմին իմ եւ արջիք զարիւն իմ, ո՛չ ունիք կեանս յանձինս ձեր: Արդ ի ձեռն կենսարեր մարմնոյ եւ արեան քո. սղատեալ՝ զսայ ի յանցանոց մեղաց եւ մահու. սրբութեալ՝ զթարախեալ մարմինս եւ մաքրեալ՝ զպարպակալ սրտոյն սորայ, զի ճաշակելով ի մարմնոյ եւ յարենէ քումմէ՝ սրբեալ եւ մաքրեալ, արժանի լիցուք յուսոյ արքայութեանդ երկնից եւ քեզ հան...: Սղ: Ողորմեալ ինձ Աստուած ըստ մեծի սղորմութեան...: Ընթերցուած յՆսայեայ մարգարէէ: Եւ եղև յամին՝ յորում մեռաւ Ողիտա: Յովհաննու առաքելոյ ի Կաթուղիկէի թրխտոյն է ընթ: Մարմին եւ արիւն սրգւոյն Աստուծոյ սրբէ...: Պաւղոսի առաքել ի Կորնթացոց թխտ. ընթերց: Ո՛չ կամիմ եղբարք եթէ տղէտք իցէք...: Ալէլուիա: Աւրհնեցի՛ց ըզտէր յամենայն ժամ, յամենայն ժամ: Աւետարան ըստ Յոհան: Ամենայն որ լսէ ի հաւրէ եւ ուսանի զայ առ իս...: Եւ ասեն զՀաւատամքն եւ զնորին քարոզն եւ զսողմոսն եւ զՀայր մեր որ յերկինն եւ զնորին սաղմոսն եւ զՔրիստոս պատարագեալն եւ որ զկնի: Եւ ասն զհաղորդն: Եւ ասեն՝ լցաք ի բարութեանց քոց տէր, եւ զնորին քարոզն՝ Եւ եւս հաւատով ընկալեալ յաստուածային: Գոհանամք զքէն Հայր տեսան մերոյ ձեռաք Քրիստոսի՝ որ արժանի արարեր զմեզ...:

7. — էջ 86. — Կանովն յորժամ տղայ վախճանի. — Ասեն: Սղ: Առ քեզ, տէր, համբարձի: Առ քեզ տէր կարգացի: Ի քեզ տէր յուսոցայ: Յնծացէք արդարք ի տէր: Դատեա տէր զայնոսիկ: Կանոնադրուի: աս՝:

Աւրհնութիւն՝ Ես ասացի: Քարոզ՝ վասն ի վերուստ խա: Եւ ասէ զաղաթս զայս: Սուրբ եւ տէր Աստուած մեր՝ որ բնակեալդ եւ ի յերկինս եւ բարեբանիս երեսպրեան արիներգութեամբ եւ քաղցրութեամբ քո խնամես զամենայն արարածս՝ զոր ընտրեցեր քեզ յամենայն ազգաց, ժողովուրդ սուրբ, փառաւորել զանուն քո սուրբ եւ խոստացար տալ զանանց բարութեան զհանգիստն: Ընկա՛լ եւ արիներա՛յ եւ զասաւորեալ՝ զհոգի ծառայիս քո այսորիկ, ընդ ամենայն սուրբս քո՝ որք յաւիտեանից հանոյ եղեն քեզ ի խոստացեալ հանգիստ քո եւ զամենայն յանցանս սորայ զոր յասցեալ իցէ առաջի քո, ներեայ եւ քո՛ղ սմայ եւ ողորմութեամբ քով ազատեալ՝ զհոգի սորայ յանմաքուր գործոց եւ ի կապանաց մեղաց, եւ հանգո՛յ ի դասս սրբոց քոց եւ զմեզ արժանաւորեալ՝ փառս...: Խաղաղութիւն ամենեցուն՝ Աստուծոյ երկրպագեացուք: Արիներա՛լ եւ արդարադատ եւ ողորմած Աստուած՝ որոյ նշմարտութիւնդ անպատում է եւ ողորմութեանդ ո՛չ գոյ քի. որ վասն բազում մարդասիրութեանդ քո յուծեր ի հոգոյ զընչաւոր մարմինս, զպատրեալս ի բանասրկուէն՝ ասելով. հող էիր եւ ի հող դարձ...: Ընթերց. յՆսայ մար: Սրբոյն Գրիգորի ասացեալ՝ Եթէ մեք...: Պաւղոսի առա՛ Այլ մատուցեալ էք...: Սղ: Դատ արա՛ ինձ եւ...: Աւետարան ըստ Մատթեոսի՝ Եւ մատուցանէին առ նա... (այս բոլորը՝ համաձայն աստուծոյ Մատուցաներու): Քարոզէ՛ վասն ուղղելոյ զզնացս մեր...: Եւ ասէ զաղաթս՝ Տէր Աստուած քազաւոր յաւիտեանից, ընկա՛լ զաղաչանս մեր եւ գրա՛յ ի վերայ հոգոյ տղայիս այսորիկ եւ հանգո՛յ ի դասս անդրանկաց գրելոցն յերկինս, ի յուսեղէն յառազաստին, զի դու ես կարող յամենայնի եւ քեզ վայե...: Խաղաղութիւն ամենեց. Աստուծոյ երկրպագեաց: Որդի Աստուծոյ եւ բան հաւր, որ վասն մեր տղայացար ի սրբոյ կուսէն: Սրբեալ զտղայացեալսն ի ձեռն սուրբ առաքանին մկրտեալ յուսաւորին առնուլ զորդէգրութեան պատիւ, ի ձեռն մկրտութեան շնորհքն, քէ մկրտեցէք գնոսս յանուն հաւր եւ որդոյ եւ...: Եւ ասնին ի հանգիստ: Եւ

ասեն զանրիծան ևւ շարական մինչև ի դուռն գերեզմանին: Ասեն Սղ՝ Եղիցի անուն տեան...: Ընթերցուած յնսայեա մարգարէէ: Այսպէս սաէ՛ տէր. ո՛չ ևւ Եղիցի այսուհետև արդա...: Սրբոյն Գրիգորի ասացեալ՝ Ամենքեան որ տեսանիցեն զարդարն, ճանաչեսցեն...: Պաղոսի առաքելոյն յերբա...: Արդ՝ որովհետև մանկունք հազարդեսցեն...: Ալէ. արդարքն որպէս զարմաւենիս: Աւետարան ըստ Մատթէոսի: Յայնժամ իրբև ետես Հերովդէս թէ խա...: Քարոզ՝ վասն դասնելոյ...: Եւ սաէ զաղաթս՝ Հայր երկնաւոր, քաղցր եւ երկայնամիտ, մարդասէր եւ ողորմած, կեանք եւ կենդանացոյցիչ. գեեգ խոստովանիմք ի ձեռն միածնի որդւոյ քո եւ կենդանարար հոգւոյ սրբոյ. մի աստուածութիւն կատարեալ, միասնական անբաժանելի սուրբ երրորդութիւն. որ խոստացար բերանով միածնի քո՝ հանգիստ աշխատելոց եւ նորոգումն յուսացելոց, ի քեզ որդւոց մարդկան: Հաւատով խոստովանիմք զամենամեծ եւ գրաբարացեալ հգար, սփանչելահրաշ անուն քո, յամենայն սրտէ եւ յամենայն զարուրեանէ մերմէ. և սէր քո կախեալք զարք հանապազ. բայց ի քէն գայլ ոք ոչ գիտմմք. դո՛ւ ես յերկինս ի վեր, եւ յերկիր ի խոնարհ փրկիչ կենդանեաց եւ հանգուցիչ ննջեցելոց, որ յառաջ քան զստեղծանիլն նանաչես գտեղծուածսն, ըստ առաքելոյն Պաղոսի, որ ընդրեցեր զնա՝ յառաջ քան զլինել աշխարհի եւ ըստ մարգարէութեան՝ քէ մինչեւ ստեղծեալ էր զքեզ յորովայնէ զիտեմ զքեզ. որ յառաջ քան զստեղծանիլն իսահակայ առ Աքրահամ, դրոշմամբ կոչէիր զանագան սփանչելաբ գանուն եւ զմարգարէ ի հեքանոս դնելով: Ընկա՛լ եւ այժմ զանուանեալս յանուն Քրիստոնէութեան զպտուղ սուրբ աւագանի քո, անարատ պատարագ եւ խունց ընդունելի, աննեղ աստուածութեան քո, անկարատող աստուած, եւ կարգաւորեալ ի գրգանս հանգըստեան աննուաղելի լուսոյդ պայծառաբաշ շնորհացդ, զի դու ես մարդասէր ի տղայութեան եւ ի չափ հասակի, եւ ի ժամանակի ծերութեան եւ քեզ վայելէ...: Եւ իջեցուցանեն ի գերեզման ևւ ասեն զհա-

ւատ ունելովն: Եւ փառք ի բարձունս: Եւ սարկաւազն բարոզէ՛ վասն լսելի լինելոյ ազաննայ մերոց...: Տէր Աստուած յաւտենական որ արժանի...: Աւրհնեալ զբնակութիւն (այլուր՝ զհողախշտի) ծառայիք... ևւ ընկալցի զանանց զեղ կերպարանացն (այլուր՝ զգեղափայլ կերպարանն)...: Սղ: Եղիցի անուն տն...: Ընթերցուածս յնսայեայ մարգարէէ: Ջի ի տեսնէ Եղիցի զարձ արդարոց ևւ Եկեսցեն ի Սիոն...: Պաղոսի առաքելոյն ի Կորնթացոց թըլստոյն: Այսուհետև Եղբարք ո՛չ էք առարք ևւ պանդուխտք, այլ...: Ալէլուիա՝ Չայնիւ իմ ես առ տէր կա...: Աւետարան ըստ Դուկա: Եւ եղև ի վաղիւն զի երթայր...: Քարոզէ՛ վասն ի զիշերի ևւ ի... Եւ սաէ զաղաթս՝ Արինեալ ես բարեխնամող եւ բարեգուր Աստուած, նեղելոց մխիթարութիւն, տնանգաց ապաւէն, սգաւորաց սփոփանս, աշխատելոց նաւահանգիստ եւ զարացուցիչ տարակուսելոց, մեղաւորաց քաւարան, եւ անմեղաց ապաւէն, յոյս կենդանեաց եւ մեռելոց, ընկա՛լ զհոգի ծառայիս քո եւ պայծառացո ընդ սուրբ քո եւ կարգաւորեալ ընդ արդարս, յանառ փառսն եւ յաննուաղելի լոյսն եւ կնեհա՛յ զքնակութիւն սորա: Արինեա՛լ եւ լեր քաւարան յուղարկաւորացս եւ զհետ եկելոց ժողովոյս. փրկեա՛յ զքեզ ի խորամանկութեան սատանայի, զսգաստացո՛յ զսիրտ մեր ի հանոյս քո, եւ բեռեա՛յ զքեզ յերկիւղ քո եւ ի սէր. միշտ խորհիլ զպատուէր քո սուրբ հրամանիդ եւ հանապազ առաջի աչաց մերոց տպաւորել զահաւոր քո դատաստան. զի արժանի լիցուի կալ առաքինասէր վարիւք ի մարմնական գրազմանց եւ յամենայնի փառաւորել...: Խաղաղու. ամենեցուն, Աստուծոյ երկրպագեսց: Արդ եւ ձե՛զ այսաւր պարտ է գոհանալ զԱստուծոյ, զի վախճանեալս մեր յերկրէ ի յերկինս վերացաւ. ի մարդկանէ ի հրեշտակս փոխեցաւ. ի մահուանէ ի կեանս, ի խաւարէ ի լոյս մերձեցաւ. յազատութեանէ ի քաղաւորութիւն, ի վաստակոց ի հանգիստ, ի տրտմութեանէ աշխարհիս յերկնային ուրախութիւնսն, ի մեղաց յարդարութիւն, ի հոգեզինաց ի հրեղէնսն դասեցաւ: Վասն այնո-

րիկ ո՛չ է պարտ քրիստոնէից սուղ առնուլ ի մեռելոյն, այլ լացցեն հեթանոսքն եւ կոծեցեն թերահաւատքն, զի նորայ են արժանի կոծոյ եւ սղբոյ: Այլ զուք նորոգեցարուք միւսանգամ նորոգմամբ ամենայն ընտրելոց ի Քր. Յս. ի տէր մեր՝ որում վա...:

8. — Էջ 107. — Կանովն համարէն նրնջեցելոց՝ ասի Սաղմոս: Ողորմեայ ինձ Աստուած ըստ մեծի ո: Երկինք պատմեն: Կանոնն ասի՝ Դատեան ձայնիւ: Կանոնազլուխ մահու: Աւրհնութիւն՝ Ես ասացի՝ չարականաւ: Խաղաղութիւն: Եւ ասէ ազգաթո՛ Աստուած յախտենական... ծընւաւոդ զմիաձնի (այլուր՝ ծնող միածնի որդւոյ)... յանցաւ, յանախտ եւ յանաշխաւ կեանս անմահո, աստուածագործ տրնկոցն վայելչութեամբ քով զղեցուցեր զա... սակայն չարքն... ընդ մեծութիւն պատուի նորա... որ եւ զիւրն ոչ պահեաց գտեղի փառաց, կամակոր եղեալ... իսկ յանցանել... գախալի եւ մեղսասէր մարմին... ի ձեռն կենդանարար քաղման իւրոյ: Եւ այժմ... զժամանակ պանդխտութեան, նշդեհութեան ի վերայ երկրի...: Խաղաղութիւն ամ...: Հա՛յր մեր որ... ի հանգստեան արդարոց, ի փրկութիւն միաձնի քո՛ եւ նորոգութեամբ սուրբ հոգւոյդ, որով փառաւորիս հայր ամենակալ, այժմ: Սղ: Ահա չափով կզիր գաւուրս իմ: Պաւղոսի առաքելոյն ի Կորնթ...: Ալէլու՛ Զայնիւ իմովին առ տէր...: Աւետարան՝ ըստ Յովհաննու...: Քարոզէ՛ վասն ի վերուստ խաղ...: Եւ ասէ զազաթո Աստուած հոգոց... (կը պակսի՛ եւ զսատանայ կոխեցեր)... մերժումն (այլուր՝ ներումն) արասցես... (որ ո՛չ անցանէ՛ կը պակսի): Եթէ՛ զպիր կամ ապաշխարող իցէ՛ տանին ի զուռն եկեղեցւոյն եւ ասեն՝ Սաղմոս՝ Երանելիք որ ընակեալ են...: Պաւղոսի առաքելոյն ի Թեսաղոնիկեցւոց...: Ո՛չ կամիմ եղ...: Ալէլ՛ Ոչ կամէր միսիքարել անձն իմ (այլուր՝ բարձր առնեմ զքեզ...): Աւետարան ըստ Յոհանն՝ Ամէն ամէն ասեմ ձեզ, եթէ ոչ...: Սարկաւազն քարոզէ՛ վասն հրամարելոյ...: Որ թաղաւորդ ես յախտենից՝ եւ ե՛ւս որ առնես զամենայն ինչ ա-

ռել քան զամենայն՝ զոր ինչ խնդրեմք եւ...: Եւ զմեր կատարումն (այլուր՝ հաւատո) քրիստոնէութեան...: Եւ ասեն զանրիժան՝ մինչեւ ամեն ի զուռն զերեզմանին: Սղ: Դա՛րձ անձն իմ հանգիստ քո՛ զի տէր կոչեաց զիս: Պաւղոսի առաքելոյն ի Կորնթացոց թխոյն է ընթ: Ապա թէ՛ Քրիստոս քարոզի՛ եթէ ի մեռել...: Ալէլու՛ Տէր լուր ազաթից իմոց...: Աւետարան ըստ Յոհանն՝ Ամէն ամէն ասեմ ձեզ զի որ զբանն իմ լուէ եւ հաւատայ...: Քարոզէ՛ վասն ուղղելոյ զգնացս մեր ի...: Եւ ասէ զազաթո: Աստուած հոգոց եւ ստեղծիչ մարմնոց... եւ քաղցր տէրութիւն քո անտարանութիւն է ամենայն նիջեցելոց... ի կոչումն ամենայն հաւատացելոց քոց...: Քանզի հրամայեցեր (այլուր՝ շնորհեցեր)...: Եւ ասցա իջուցանեն ի հանդիսան ասելով: Հաւատ ունելով հոգի խաղաղութեան: Եւ զինի՛ վա՛ռք ի բարձունս Աստուծոյ: Եւ սարկաւազն քարոզէ: Եւ եւս խաղաղութեան զտէր...: Եւ ասէ զազաթո՛ Աւրհնեալ ես տէր Աստուած մեր՝ որ ստեղծեր զմարդն հոգ յերկրէ եւ փշեցեր յերեսս նորա շունչ կենդանի...: Յորժամ զա... այցելութիւն արա՛յ տէր...: Խաղաղութիւն ընդ ամենեքեան Աստուծոյ յերկրոյ...: Տէր մեր սուրբ փրկիչ՝... որ վնարեաց (այլուր՝ վախճանեաց զերկրաւոր...: Աւրինին ժողովորդքն եւ գնան ի տուն: Եւ ի զբանն ասել՝ Սղ: Այս ամենայն եկն ի վերայ մեր եւ մեք զքեզ ո՛չ մտայցար: Ապա ասէ զազաթո՛ Հայր զթութեանց եւ Աստուած ամենայն միսի...: Իսկ յերկրորդումն աւուրն: Սղ: Ընդ երեկոյս հանդիցեն լալիք՝ առա: Պաւղոսի առաքելոյն ի Թեսաղոնի...: Այլ մեք պարտիմք զսահմալ զԱստուծոյ...: Ալէլու՛ Հոգի քո բարի առաջնորդես: Աւետարան՝ ըստ Ղուկասու: Զգոյ՛ լերուք անձանց...: Քարոզ՛ վասն ի վերուստ...: Եւ ասէ զազաթո՛ Գոհանամք զքէն տէր... ի մեքեանից սատանայի (այլուր՝ բանսարկուին)...: Խոնարհութեամբ թո՛ղ զպարտիս... պատրանաւ յարմար...: Խաղաղութիւն ամե...: Աւրհնեալ՛ ես տէր Աստուած մեր՝ որ նեղելոց եւ անդորրութիւն... մինչեւ յար վերջնումն մեծի կրկնակի գալստեան

fn...: (Հոս կը պակսի « իսկ զբանական կենդանիքս պահեայ... » չորս տողը)... և զգոխու կործանեցե՛ր (այլուր աւերեցեր)... յերկնաւորաց երկրպագես... պարբայեա՛յ զմիտս և զ...: Լե՛ր տէր քաղցրութեամբ քով քաւարան գործելոց մեղաց մերոց... և ի հանդերձեալ զհեհնոյն պահեա՛յ (այլուր՝ փրկեա՛) զմեզ, և ժամանեցո՛յ զամենեւեան արժանապէս հանդիպիլ քում զայտուանդ ամենագութիւն... » Գիտելի է որ ներկայ Մաշտոցիս այս կանոնին մէջ երբեք չկայ քահանայի ձեռքով աի մը հողի խաչակնքումը: Նմանապէս կը պակսի զերեզմանը փակելէ առաջ երբեք անգամ կրկնուած՝ « Օրհնեսցի և կնքեալ պահեսցի զերեզման և սակերք ծառայիս... » ազօթքը:

9. — էջ 159. — Կանովն Ոգէհանգիստ առնել. — Սաղմոս: Ողորմեայ ինձ Աստուած ըստ մեծի: Գուրզայս դ: Մի նախանձիր ընդ չարս: Տէր մի՛ սրամտութեամբ քով: Երանի որ խորհի: Ես տապի՛ Շարահանաւ: Քարոզ՝ Վասն ի վերուստ խաղաղութեան աղ: Անկեալ եմք առաջի: Ապա ասի Սաղմոս՝ Ահա Աստուած ազնական իմ և տէր: Ընթերցուածս յառակաց: Պատուեա՛յ զտէր ի քոյոց արդար վաստակոց...: Ընթերցուածս ի Գործոց Առաքելոց: Այսպէս պաշտեմք զհայրենի Աստուած...: Պետրոսի առաքելսն ի Կաթու: Սիրելի՛ք զայն իսկ և մեռելոց խոստացեալ է...: Այլևու՛ Չողջակէս ուղարկեալս: Մատուցէք տեսնն որ: Աւետարան ըստ Դուկա: Եւ մտեալ շրջէր ընդ Երբքով...: Քարոզէ սարկաւազն՝ Վասն ի վերուստ խաղաղութ: Եւ ասէ զպաղաթս՝ Հայր երկնաւոր բարեգութ ողորմած, քաղցր, երկայնամիտ առ ամենեւեան, որ խնդրեն ի քէն, հայեա՛յ ի ստեղծուածս ձեռաց քոց, որ ապաւինիմք ի քո բարերարութեանդ, ընկա՛լ ողորմութեամբ քո զպատարպս՝ զոր մատուցանեմք հաւատացեալքս...: Նկատելի է որ աղօթքիս յաջորդ մասը կը պակսի տղապիր առձեռն Մաշտոցներու մէջ, այսպէս՝ Արիւնեա՛լ ես տէր Աստուած ամենակալ՝ արարիչ ամենայն արարածոց: Որ տէրդ ես ուխտից եւ Աստուած՝ ամենայն պատարագաց. որ մարդա-

սիրութեամբդ քո (վ) խոնարհեցար յերկնից և զգեցար մարմին ի սրբոյ կուսէն, զի գնախաստեղծին բարձեր գյանցանսն: Զեմա՛ր դու ինքնին պատարագ ի վերայ սեղանոյ քառանկիւնի եւ հեղմամբ արեամբ քո՛ փրկեցեր գտիեգերս ի մեղաց: Վասն որոյ աղաչեմք գեղ, արիւնեա՛յ զպատարագս մեր եւ զընծայս. գուարակս եւ զնխագս, եւ արիւնեա՛յ զիսցս եւ զգինիս: Ընկա՛լ զաս ի ձեռաց մերոց ի հանոյս քեզ, եւ յորոց անուն մատուցանեմք քեզ զնուէրս: Հաշտեա՛ մարդատէր տէր ընդ հոգի ծառային քո՛ եւ քո՛ն նմայ զմեզս իւր, զկամայ եւ զակամայ: Ընկա՛լ զնայ ի քիւ սրբոց քոց եւ զծողովորդս քո արիւնեա՛: Զի դու ես մարդատէր եւ քաղցր տէր՝ որ ոչ երբեք քողուս գտեղծուածս քո ի ձեռաց քոց: Արդ՝ լո՛ւր աղաչանաց մերոց որ կարդամքս առ քեզ տէր: Ընկալ եւ հաշտեա՛յ եւ դասեա՛յ յաջակողմեան դասուն, ընդ սուրբս եւ ընդ սիրելիս անուան քո սրբոյ: Որք յամենայն զարութեմք սիրեցին զքեզ եւ զպատուիրանս քո պահեցին, սուրբ եւ անարատ վարիւք եւ առաքինատէր գործովք: Զի ի բերանոց ամենայն արարածոց վաստարի ամենասուրբ երրորդութիւնդ այժմ եւ միշտ եւ:

10. — էջ 167. — Կանովն Տերունականի. — Աձեն զխոստացեալն ի դունն եկեղեցւոյն՝ առաջի սրբոյ խաչին. և զնեն կարմիր և բանրակ և կարմիր հանդերձ արկանեն ի վերայ: Այլ մատուցանեն զանարատն և մի՛ աղամայ՝ զի ընդունելի լիցի Աստուծոյ: Եւ ասեն Սաղմոս՝ Երանի ուժ թողութիւն եղև մեղաց և Աւրհնեցից զտէր յամենայն ժամ: Ողորմեա՛յ ինձ Աստուած ըստ մեծի: Քեզ վայել է աւրհնութիւն: Գուրզան ի բուն ասի. Շար: Պարունակեալ: Սարկաւազն քարոզէ՝ Խնդրեսցուք հաւատով միաբա: Աւրհնութիւն և փառք: Եւ ապա ասի Սաղմոս՝ Յիշեսցէ տէր զամենայն պատարպս քո: Ընթերցուածս ի Դեւտացոյն՝ Եւ կոչեաց տէր զՄոյսէս ի խորանէ անտի վկայութեան...: Ընթերցուածս՝ Յերկրորդ թագաւորութենէ՝ Եւ մատոյց Դաւիթ ողջակէս...: Ընթերցուածս յեւսայեայ մարգարէէ՝ Եւ զամենեւեան որ պահեսցեն զչա-

բախտ իմ եւ ոչ պղծիցեն...: Պաւղոսի առաքելոյն յերբայեցոց թխթաոյն է ընթերցուածս: Անիմք մեք սեղան՝ ուստի ոչ ունին իշխանութիւն ճաշա...: Ալէլու՛ մատուցէք տեանն որդիք Աստուծոյ: Մատուցէք տեանն: Աւետարան բառ Ղուկասու՛ Եւ ասէ ցկոչնասէրն. յորժամ ասնիցես...: Քարոզ՛ վասն ի վերուստ խաղաղութեան: Եւ ասէ դադաթս՝ Ամենակալ Աստուած վասոււնրեալ ի վերնայնոցն կարգապետութեան եւ ի ստորնայնոցս երկրպագեալ: բանդ Աստուած՝ որ ընդ հաւր եւ սուրբ հոգոյն որ ի սկզբանց արպաւորեցեր զձեւ եւ դաւրինակ սա յապայ եղելոցս: Քանզի ստորանկեալ մարդոյն ի բարէվայելուչ գրախաչն եւ կամակոր եղեալ ի մեծապատիւ փառացն խորմամբ ինքնայուժար խորամանկութեամբ բանասրկուին: Սակայն ի սէրանալ (այսպէս) եւ ի բազմանալ մարդկան ի վերայ երկրի, հաճեցար մերոյս ազին բարեպաշտիլ սա քեզ սեղանաւք եւ պատարագաւք՝ որպէս մատուցանելով Աբէլի արգար կոչեցաւ եւ նոյ ելեալ ի տապանէն, մատոյց պատարագս: Եւ հաստտեալ քեզ ի հոտ առնուչից տեաննդ Աստուծոյ եւ Արբաշամ մատուցանելով զճշմարիտ ողջակէզ փորձութեան՝ որ աւրինակէ՛ր անապական մահ քո ի խաչին: Եւ արդ բարերար տէր Աստուած մեր, աղաչեմք եւ մաղթանաւք հայցեմք. ընկա՛լ ողորմութեամբ քո բզնուէրս զայս ի ձեռաց մերոց եւ հաշտութիւն ամենապարկամացդ, ընկա՛լ տէր Աստուած մեր լղնուէրս խոստմանս մերոյ՝ զոր ուխտեցաք քեզ ի նեղութեան մերում, յորում ազապակեցար սա քեզ եւ փրկեցեր զմեզ: Ընկա՛լ բարեխնամոց Աստուած զպատարագոցս՝ զոր համարձակեալ մատուցանեմք անկարատ փրկչիդ՝ որոյ անչափ եւ անհաս է ողորմութիւն գթութեան քո: Ընկա՛լ եւ հաւասարեա՛յ ընդ երջանկացեալ սուրբ ընծայարեութիւն նախահարցն սրբոց՝ զորս մերժեալ հեռացուցեր ի սուտապատիր գոհիցն եւ հեթանոսական ձենձերացն զիւսմոյ կապաշտութեանցն, որ ի ձեռն սուրբ եւ երանեալ մարգարէին Մովսէսի հրամանատուեցեր ժողովրդեան քում Իսրայէլի, մատուցանել քեզ պատարագ ի հաւաքից

յաւղեաց եւ այլոց անտանոց սրբոց, ամբարով սա զուսն խորանին վկայութեան, առ քահանայս Ղեւտայիս, զնելով ձեռս ի վերայ եւ հեղլով զարիւն սա սուրբ սեղանոյ քո տէր, որով յանցանքն քաւէին եւ խընդրուածքն կատարէին: Այլ այնու ամենայնիւ աւրինակեցեր զստուեր հանդերձելոցն ճշմարիտ փրկութեանս այսմ՝ որ շնորհեցաւ մեզ զալտեամբ քո՝ յաշխարհս: Քանզի դու նոյնինքն ամենողորմ բարերար տէր, նախապաշտակ հոգովք քո սրբրով ի ձեռն մարգարէին ասացեր՝ ո՛չ ընդունիմ ի զուտակաց քոց պարարտումն, այլ մատոյ պատարագ աւրճնութեան Աստուծոյ եւ կամաւորական մտաւք զո՛հ անարիւն մատուցանել զի է իսկ ստումն պատարագ Աստուծոյ հոգի մաշեալ եւ սիրտ բեկեալ եւ զհոգի խոնարհ Աստուած ո՛չ արճամարճէ: Այլ այժմ մեք մեղուցեալքս եւ անարժանքս, խոնարհեալ սրբախք մերովք անկանիմք առաջի անբաւ գթութեանդ քո եւ աղերս արկանեմք զբազում մարգասիրութիւնդ քո եւ զանսուտ խոստումն քո, որ հարան մեր սիրելիսն քո: Խոնարհեա՛յ տէր յընծայս մեր, եւ ընկա՛լ զսայ ի ձեռաց մերոց որպէս զողջակէզս խոյս եւ զուտակաց եւ իրբեւ զրբիւրաւոր գառանց պարարտաց: Շնորհեա՛յ տէր զխնդրուածս մեր, զի մի՛ կոչիցուք յամաթ ի թէնամեաց մերոց: Այլ ցնծալով ուրախ եղիցուք ի փրկութեան քում. զի եթէ գամենայն լերինս եւ զգաշտս կշուես յակն արկեալ քում, եւ զերկինս եւ զերկիր ի բոլին ունիս, եւ նստիս ի բարձրութեան բարձանց ի բերովբէական աթոռ եւ անդունդք ոչ են քեզ աներեւոյթ, եւ ամենայն չորքոտանիք եւ ամենայն շնչաւորք չեն քեզ բաւական յողջակէզս: Զի արդ մեք առաջի քո համարձակիմք իշխել մատուցանել պատարագս: Այլ զո՛ւ տէր՝ որ վասն մեր հաճեցար մարմնանալ, եւ ուսուցեր մեզ սրբովք առաքելովք զանրիծս հաւաստս՝ որ ի սուրբ երբորգութիւնդ, սրով եւ արժանաւորեցե՛ր զմեզ որդիս եւ եղբարս անուանեալ անարատ մարմնով եւ արեամբ Աստուած բանդ, նոյնինքն մեծ եւ սքանչելագործ տէր: Ընկալ ի ձեռաց մերոց զնուէր զնմանս այսորիկ, բարեխաւսութեամբ սուրբ Աստուածածնիդ

և ամենայազմ նշանիդ քո, որով հանապազ երկրպագեմք և ազաշանաք սրբոց առաքելոց և մարգարէից և ընդհանուր սրբոցն և երանեալ վկայիցն՝ որք վարիւնս իւրեանց փոխանակ արեան քո հեղին և պարզեւեայ զհայցուածս մատուցողաց սորայ, և շնորհեա՛յ զթողութիւն մեզաց՝ աճեցո՛յ զհաւատս և զանղեայս և զամենայն ինչս և զստացուածս ծառայից քոց: Քաղցրութեամբ հոսեայ զամսս յանդաստանս մեր: Պարզեւեա՛յ յերկրի մերում զպտուղ շահեկանութեան. հաշածեա՛յ և զամենայն սատանայական սրողայթս՝ զի սոս րարեպաշտութեամբ կեցեալ ի հաճոյս քո. և արժանի լիցուք՝ հանգիպիլ քեզ, յերեւել փառաց քոց յահագին աւուրն, յորժամ զարձեալ միւսանդամ զայցես յերկնից հատուցանել ըստ զործոց և քեզ վայելէ փառք, իշխանութիւն և պատիւ, այժմ և...: Սաղմոս՝ Աստուած ողորմես մեզ և աւրհ: Եւ սակ զազաթս: Աւրհնեալ ևս տէր Աստուած ամենակալ, արարիչ ամենայն արարածոց, որ արարեր զամենայն արարածս քո րարի և լաւ և չիք ի նոսա խոտան և ետուր ի պէտս պիտոյից սրբոց մարդկան և արարեր ազ ի հաստատութենէ երկրի և ի ժողովոյ ջրոց: Եւ արզ մեք առեալ զպարզեւս մեծ, և զսճանամք զանուանէ քումմէ: Աւրհնեա՛ տէր ողորմութեամբ քո զսոս այս. զի յամենայն ինչ և խոտնեցի սայ՝ եղիցի մեզ ի սրբութիւն և ի թողութիւն մեզաց, որպէս զի յամենայնի անպազար փառաւորեցուք զհայր և զոր...:

11. — էջ 182. — Կանովն Գառն աւրինելոյ Զատիկի կամ Վարդավառի կարգն տեւրունականի. — Եւ ազաթք այս է: Տէր տանից և Աստուած ամենայն ուխտից և պատարագաց, որ յանուն քո յամենայն ժամ լի առնես զերկիւղածս քո: Ընկա՛լ զգառն պատարագիս՝ զոր մատուցանեմք քեզ. աճեցո՛յ և բաղմացո՛յ զսոսն ծառայիս քո՝ որպէս զտունն Արրահամու, զՍահակայ և զՅակոբայ. ի հաշտութիւն քեզ եղիցի պատարագս, որպէս զպատարագն Արէլի. և յամենայն ժամ քեզ պատարագս մատուցանեմք, րարերարի և խնամողի և զսհոսութեամբ փառաւորեցուք զհայր և զոր...:

12. — էջ 183. — Կանովն Հաւ աւրինել. — Ասեն Սաղմոս՝ Թեւք ազաւնոյ արծաթապատ: Քարոզ՝ Լուիցէ տէր ձայնի ազաշանաց մերոց րարեխաւ: Աւրհնեալ ևս տէր Աստուած մեր՝ որ ի ձեռն աւրինացն հրամայեցեր մատուցանել աստուածութեան քում հաւս, ազաւնիս և տատրակս՝ որ է աւրինակ ճշմարտութեան: Իսկ մեք պատուական արեամբ միածնի քո ազատեցաք ի ձեռն հոգոյզ սրբոյ: Եւ մեք հաւատացեալքս ի քեզ մատուցանեմք զհաւս զայս ի հաճութիւն քեզ: Ընկա՛լ ևս աւրհնեա՛յ զսայ և յսողջութիւն պարզեւեա՛յ և արա՛յ արժանի աւրհնել և փառս մատուցանել հաւր և որդ...:

13. — էջ 184. — Կանովն Խաղող աւրինելոյ. — Բերեն յեկեղեցին: Եւ բառնան ամանով ի վեր և սսեն: Փա՛ռք սուրբ խաչին ալէլուիա: Նշանեցաւ ի մեզ լոյս երեսաց: Ի պաղոյ ցորե: Փառք և երկրպագութիւն հաւր և որդոյ: Քարոզ՝ Խնդրեցուք հաւատով միարանութեամբ՝ զի սացէ մեզ կերակուր ուրախութեան և լրցուցէ զսիրտս մեր ի լիութենէ արարածոց իւրոց ամենակալ տէր Աստուած մեր կեց...: Աւրհնեա՛լ է հայրատունի ողկոյցն կենարրոյն, որ ի վերայ քառաթեւին պատարագեցա՛ւ և զպտուղն ուրախութեան մեզ բաւանդակեաց փեսային Քրիստոսիւ և հոսեա՛յ մեզ զինի ուրախութեան և փայլակնացայտ և յակնախիւք զաւրապունէն, որ զորակս փայտից կարմրացոյց, զունակ զունակ զործելով, որոց շրթունք ըմպողաց՝ ներկեն յարենէ խաղողոյն զոր ի տիպիտց կողէն մեզ շնորհեաց, որպէս և կենարարն ասաց՝ եթէ րաժակս այս աւրհնեալ եղիցի յաւիտեան. քանզի սա՛յ է միջնորդն ընդ երկինս և ընդ երկիր: Սովա՛ւ պայծասանան եկեղեցիք: Սովաւ բաւեն մեզք ժողովրդեան: Որթն և ուռն աւրհնեալ եղիցի, հանդերձ զեղեցկապատ ցանկին, որպէս րարունակ րարերարին արփիահարչ, արփիահեմ, լեռոն հոմանաւոր միտին միացեալ, հաւասար զերպատիլ հայրապետաց, որպէս և նահապեան Նոյ տաց, եթէ րաժակս այս աւրհնեալ եղիցի յաւիտեան, ի հո՛ւս, ի հա՛մ, ի կարմրութիւն արկածիցն, ի կարկաչեյն ի

զուրս հընձանաց: Պահեա՛ր բարեկուարի՛ յիմաստունն միասցի եւ ի սէրն Աստուծոյ ածէ, որոյ առեալ ապիկարն զաննիւթն ի վերայ հինգաշա՛րժ մատանցն, աւրհնեաց զուսն եւ զառնկն եւ զայն՝ որ մշակեաց զողկոյն: Աւրհնութիւն հաւր առաքողի զորդին միածին՝ ի փրկութիւն աշխարհի: Աւրհնութիւն որդւոյն միածնի՛ որ պատարագեցաւ ի վերայ խաչին եւ փրկեաց զժողովուրդն ի մեղաց եւ յապահանութեանց զժոխոց: Աւրհնութիւն եւ զհոգութիւն ամենասուրբ հոգւոյն՝ որ ելից իմաստութեամբ եւ շնորհաւ զփրկեբրս ամենայն, որով եւ մեք հաւատացեալքս Քրիստոսիւ Յիսուսիւ հանցաւ զհոգութիւն եւ փառս՝ հաւր եւ...:

14. — Էջ 187. — Կանոն զարմտիս արինել. Սերմն, Շեղջ, Հընձան եւ Հոր. — Սուղմոս՝ կցուրդ: Հովիտք բազում արացենցորեան. փ. քեզ վայել է: Ընթերցուածս յառակաց՝ սրատուեալ՝ զտէր ի քոյսց արգար վատակոց...: Ընթերցուած յՈվկիկայ մարդարէէ: Քաջալերեալ՝ կրկիր, խնդալ եւ ուրախ լեր, զի մեծ արար...: Պաւղոսի առաքելոյ ի Կորնթիացոց թղ...: Այլ այնմ որ սրբեւէ սերմն սերմանահանաց եւ հաց ի...: Այլէլու՝ Սուղմոս ի կարգալ իմում լուար: Աւեաարան բոս Մարկոս՝ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս սաէ. այսպէս է արքայութիւն Աստուծոյ. որպէս այր մի զի արկանիցէ սերմ...: Քարոզէ՛ եւ եւս ի: Լուիցէ տէր ձայնի աղաչանաց: Եւ սաէ զազութրս՝ Աւրհնեալ եւ տէր Աստուած ամենակալ վասն ամենայն բարեգործութեանց քոյ գոր ի սկզբանէ ցուցեր ազգի մարդկան. որ արարեր զերկինս եւ զերկիր եւ զամենայն որ է ի նոսա: Հրամայեցեր բանիւ քով եւ ասացեր՝ բոլորեցէ՛ երկիր գրաննար խոտոյ՝ ամենայն սերմանաւ հանդերձ եւ ծառ պրտղարեր առնել պտուղ ի վերայ երկրի եւ եղեւ. գոր տեսեալ ասացեր՝ քէ բարի են յոյժ: Եւ հրամայեցեր անել եւ լնուլ զերկիր: Աւրհնեալ՝ տէր եւ այժմ զսերմանիս քո հանդերձ սերմանոցաւք: Արինեալ՝ տէր զբեր այգեաց մերոց եւ ծառոց եւ անոց եւ զմրոց, որպէս ասացեր հոգովդ քո սրբքով եւ բերանով մարգարէին՝ քէ երկինք լուիցէ երկրի եւ երկիր տացէ զլիութիւն ցորենոյ

եւ զինոյ եւ ձիքոյ եւ նոքաւ լցցի՛ ժողովուրդ իմ: Գիտեմք զի առատ եւ ի պարգեւս քո, տաս սերմն սերմանոցայ եւ հաց ի կերակուր որդոց մարդկան: Եւ արդ մեք առնումք զպարգեւս քո եւ զոհանումք զանուանէդ քոմմէ: Արինեա՛ տէր զամպս՝ զի քաղցրութեամբ ցաղեցեն յանդս մեր: Արինեա՛ տէր զերկիր, զի բուսուցէ՛ զքոյս զալարի եւ շահեկանութեան:

Արինեալ՝ տէր գառս զի սրնուցեն ըգպտուդս առանց ամենայն վնասու: Արինեալ՝ տէր եւ զմշակս՝ զի առողջութեամբ ժողովեցեն զարմտիս: Արինեալ՝ տէր եւ զպսակ տարոյ քաղցրութեան քո զի խաղաղութեամբ կատարեցի ամենայն ինչ լիապէս: Եւ մեք արարածք քո անարատ անացդ ստեղծուածք, առ բարեխալ մեծապէս պարգեւաւք բարեբարութեան քո, բարեբարութեամբ եւ զոհացողական արինութեամբ երգարանեալ փառս վերա՛յ հանցումք՝ հաւր եւ որ...: Մազաղութիւն ընդ ամենեւ...: Տէր Աստուած ամենակալ՝ որ վերածեր զամպս ի ծագաց երկրէ եւ զվայլատակունս յանձրեւս, հանեւ զհողմ ի գանձէ քոմմէ, որ կոչեւ զջուրս ծովու եւ հեղուս գնոսս ի վերայ երեսաց երկրի, խրնդրեմք ի քէն եւ աղաչեմք զքեզ եւ վերա՛յ զոչեմք եւ երկիր պագանեմք, խոստովանելով զմեզս մեր եւ հայցելով ի քէն գառառ ողորմութեանդ, քա՛ց զսահանս երկնից եւ առաքեալ՝ զամպս. ցաղեալ՝ զանձրեւ, զուարեացոյ՝ զամենայն երեսս երկրի: Գրքա՛յ ի ծերս եւ ի տղայս ստրնդիացս. յուստերս եւ ի դստերս եւ յամենայն անասունս երկրի՝ գորս մեզ ի ծառայութիւն ետուր: Բոլորեցէ՛ երկիր զողորմութիւն, բուսացին զաշտ զխոտ անասնոց, հանցէ՛ զհաց ի կերակուր եւ զալար՝ ի ծառայութիւն մարդկան: Աղաչեմք զքեզ քազաւոր գաւրութեանց Աստուած, Աստուած մեր, հա՛ցդ կենաց. երկնային մանանա՛յ, անծախելի պրտուղ՝ որ անկնարկութեամբ քո լըցուցանես զղաշտս երկնաւոր պարարտութեամբ: Հայեա՛ց ի վերայ սերմանոցս այսոցիկ որ կարողդ եւ եւ առանց սերմանց շնորհել հասկս. որ բովանդակեւ եւ առանց հացի կերակրես զքաղցրեալս եւ

հրամայելով երկրի պողպեթիլ առ ի յայտնութիւն սփանչելեաց քոց. արա՛յ տէր ի վերայ սերմանցս այսոցիկ զսփանչելիս քո: Արիհնեա՛յ տէր զպտուղ տարոյ քաղցրութեան քո. անեցոյ զարդիւնս ծառայից քոց, քանզի դո՛ւ ես աղբեր անապական արիւնութիւն անբաւելի. ամպ խաղաղութեան, ցաւ թշուառութեան, եւ աչք ամենեցուն ի քեզ հային եւ դո՛ւ տաս կերակուր քոց ի ծամու եւ որք կերիցեն՝ լցցին պարգեւաբար հոգոյդ սրբոյ եւ քեզ հանցեն զարիւնութիւնս եւ զփառս հար եւ որդ...:

15. — Էջ 195. — Կանովն Շեղջ, Հոր, Հրնձան արիւնել. — Ասի Սաղմոս՝ Արբուցանէ զերբինս ի շահմարանաւդ. տուն: Քարոզէ՛ խնդրելով ի տեաննէ զի զոգորմութեան: Աղաւթ Շեղջի: Աւրհնեա՛լ ես տէր Աստուած ամենակալ, արարիչ ամենայն արարածոց, երեւելեաց եւ աներեւութից եւ բանք քո անտու է. որոյ հեծանոցն ի ձեռնն սրբէ զկալ եւ ժողովէ զցորեանն ի շահմարանս: Արդ՝ արհնեա՛յ տէր ոգորմութեամբ քո զկալս զայս եւ զհեղջս, որպէս արհնեցեր զկալն ուսնայ՛, եւ սրբեա՛յ զպղծութիւն սորա, որպէս սրբեցեր զպղծութիւն զոհիցն եւ զճենճերացն եւ եթէ մեռեալ ինչ իցէ ի սմայ ի պիղծ սողնոց եւ կամ թէ ոտն կնոջ սպարախի մերձեալ իցէ ի սմայ եւ թաթաւեալ արեամբն երկեալ, եւ պղծեալ իցէ զկալս զայս եւ զհեղջս, զու որպէս բարերար եւ մարդասէր Աստուած, արհնեա՛յ եւ սրբեա՛յ զհացս զայս յամենայն պղծութեանց եւ մի՛ խառներ զսա հաց մեղաց մեղ եւ անարեւելութեան, առ ի կերակուր ուրախութեան, որպէս զի սովաւ առաւելեալ ի փառս քո զոհացողական ձայնիւ փառաւորեացուք զհայր եւ զ...:

Աղաւթ ի վերայ երաշտի, եւ քէ անձրեւ լինի եւ զարմտեաց արիւնէ՛քն այլ ի հետ կարդա՛յ: Պաշտմամբ գիշերոյ եւ սուրբ պատարագաւ եւ վերջէն զսաղմոս զայս: Եւ ժողովուրդքն եւ քահանայքն ամենեքեան ի ծունկս անկեալ ասեն զհարիւր տէրոգորմեայ յաղաւոր ձայնիւ, արտասուելով եւ զձեռս ի վեր կարկտելով. — Տէր Աստուած՝ մեր՝ որ յաղաղս առ քեզ նախանձուն

լուար եղխայի մարդարէ՛ին, ըստ ժամականի երկրի, անձրեւակուլ անձրեւախափան հրամայեցեր: Իսկ զա՛րձեալ յաղաղս նորայ խնդրոց, ցաւ զպողպեթեաց պարգեւեցեր: Դու տէր ամենայնի, զքո խնդրան զթութիւնդ բարեխաւս ունելով, անձրեւ ըստ կամաց պարգեւեա՛յ ժառանգութեան քում եւ զբազմակողմութիւնս մեր անտես արա՛յ, որք պէտտ ունեն եւ խնդրեն. ուրախ սրայ զերեսս երկրի, յաղաղս աղքատաց ժողովրդեան քո եւ յաղաղս տղայոց եւ անասնոց եւ այնոցիկ որ ակն ունին տալ նոցա կերակուր ի ծամու, զի դու ես Աստուած մեր եւ քո՛ է կարողութիւն եւ կեցուցանել եւ քեզ փառս մատուցանեմք հար եւ որ...:

16. — Էջ 198. — Կանոն խաչալուայ անելոյ. Ասեն Սաղմոս՝ զ. Նշանեցաւ առ մեզ. փ. ի կարգալ իմո: Ընթերցուած ի Չորրորդ թագաւորութենէ: Եւ ասեն արք քաղաքին...: Պաղտի ստաբելոյ ի Գաղատայ թխտոյ ընթեր՝ Այլ ինձ քաւ լիցի պարծել բայց միայն ի խաչ...: Ալէլուիայ՝ Աստուած մեր ոգորմեա՛յ մեզ եւ արհնեա՛յ զմեզ. երեւցո: Աւետարան ըստ Յոհան՝ ի վերջնում աւուրն մեծի տաւնին կայր Յիսուս...: Քարոզէ՛ Աղաչեացուք զմարդասէրն Աստուած՝ որ ես յայս եւ սպաւէն զյաղթող սուրբ զխաչն որ է զէն անպարտելի, ընդզէ՛մ ներգործութեանց սատանայի, զի ամենայն յինչ յոր եւ մերձեցէ զչորս եւ զամենայն արարածս: Եւ թշուառիւն եւ ողորմութիւն շնորհեցէ սովա՛ւ, ամենակալ տէր Աստ...: Եւ ասէ՛ զաղաւթս զայս՝ Տէր Աստուած արարիչ ամենայն արարածոց՝ որ զամենայն ի գոյութենէ՛ ածեալ յարիւնեցեր, որ ի սկզբանցն լինելութեան արարածոց մշտնջենաւոր բանիւդ քո, բաժանեալ զբրամած կամարն մասամբ գերագունի եւ տարանցս, եւ զմնացուածս փոքր ի շատէ, գետեղեալ ի ժողովս իւրեանց. յոր բոլորեալ ազգ ազգ գեռնոց ի հրամանէ՛ քումմէ, առ ի վայելումն մարդոյն եւ քան զամենայն արարածս պատուեցեր զմարդն, ընդ որ չարացեալ չարն առ ի յորսալ ի կորուստ եւ յապականութիւն, զոր ի քումմէ՛ իմաստութենէ՛դ բարի յարիւնուածով զարդարեալ էր. զոր միւսանգամ նորոգեցեր զհնացեալ պատ-

կերս քո, իջմամբ յանըսկզբնական փառաց
 քոց եւ զգեցեալ մարմին հողեղէն ըստ մե-
 րում բնութեանս. եկիր ի լուացումն ամե-
 նասուրբդ ի մեղաց եւ մաքն'ւր եւ սրբիչ
 զջուրս կացուցեր: Եւ ի ձեռն մարգարէի Ե-
 ղիսէի, արհնեցեր զջուրն չարաշունչս եւ
 մահականս: Եւ մեծիւն Մովսէսի բաժանե-
 ալ գաւազանաւ յարիմակ խաչին գյաղ-
 քոզ զջուրսն եւ զքշնամին ի խորսն ընկզմե-
 ցեր. ետուր քաղցրութիւն եւ ջուրցն մեռա՛յ
 դառնարուղիս եւ լըցուցեր գպատումն ժո-
 դովոյն:

Եւ այժմ տէր բարերար, առաքեալ գնոյն
 հոգի շնորհաց ի ջուրս յայս եւ արհնեալ
 զայս, անարատ աջովդ քո եւ գարութեամբ
 կենդանարար սուրբ խաչիդ, ի ձեռն քահա-
 նայիս եւ խրեղրուածաւ ժողովրդեանս, եւ
 տո՛ւր սմայ շնորհս եւ գարութիւն, զի ա-
 մենայն որ ըմպիցէ ի սմանէ եղիցի ի
 բժշկութիւն հոգւոյ եւ մարմնոյ. առողջու-
 քիւն ախտածետաց: Արհնեա՛յ տէր զջուրս
 զայս սուրբ խաչիւս զի հաւտք եւ խաչինք
 որք մերձեցին եւ սրբեցին ի սմանէ, եղի-
 ցի յանցանութիւն եւ ի ծնընդականութիւն,
 ուստի եւ նուէրս անուշութեան քեզ ընծայս
 մատուցանեմք: Արհնեա՛յ տէր զջուրս զայս
 սուրբ խաչիւս՝ զի յանդս յորս ցաղեցի,
 տացէ տոհմականս շահեկանս որ է նաշի
 սրբութեան պատարագի քում տէրութեանդ:
 Արհնեա՛յ տէր զջուրս զայս սուրբ խաչիւս՝
 զի յամենայն յորս ցաղեցի, ի բոյսս կամ
 ի տունկս, առաւել եւս պտղաբերութեամբ
 եւ անմամբն ի շահաւորութիւն որդոց մարդ-
 կան, եւ ամենեցուն յորոց ի սպաս պաշտա-
 ման խորանի քում սրբութեան գոյդ քեզ
 մատուցանեմք, ամենայաղբ եւ ամենագար
 քագաւոր՝ որ միշտ յամենայն արարածոց
 արհնիս ամենասուրբ երրորդութիւն, այժմ
 եւ մ...:

17. — Էջ 204. — Արհնութիւն Սեղանոյ
 Տէրումականի եւ պատարագի. — Արհնեա՛լ
 ես տէր ամենակալ՝ հայր տեառն մերոյ
 Յիսուսի Քրիստոսի որ առիք սիրոյ պատ-
 րաստեցեր քո ծառայիցս, բարեպաշտի առ
 քեզ սեղանովք բարութեան: Խնդրեմ ի քեզ
 եւ աղաչեմք. ընկալ եւ արհնեալ գոյստ

պատարագիս՝ որպէս զԱրեւիկն, Նոյին եւ
 զԱրարահամուն եւ յիշատակեա՛յ զհոգիս հան-
 գուցելոցն (այս անուն) ընդ սուրբ քո ի
 փառս քո: Շնորհեա՛յ գրարի ի պարգեաց
 քոց հատուցումն: Ընկա՛լ զնուէրս զայս ի
 մէնջ, յանուն սուրբ խաչին եւ սրբոյ յարու-
 քեան եւ սրբոյ Սլովնի. զի եւ մեք գոհա-
 նալով ըզգթութեանց քոց, փառաւորեցումք
 զամէնարհնեալ անուն քո, զմատուցող պա-
 տարագիս եւ կատարեալ ի բարի զխրե-
 դրուածս սոցայ եւ հատո՛յ զողորմութիւն
 քո յախտեմից, որ յամենայնի կարողդ ես
 եւ քեզ մատուցանեմք գարի...:

18. — Էջ 207. — Կինն յորժամ յերկունս լի-
 նի և դժուար. — *Երթայ քահանայն ասէ Սաղ-
 մոս՝ Աս քեզ տէր համբարձի զաչս իմ որ
 բնա: Յընթերցուածս յեսայեայ մարգարէէ՝
 Այսպէս ասէ տէր սուրբն Իսրայէլի. մինչև
 իցէ յըզոյն ծնեալ...: Պաւղոսի առաքելոյ
 յերրայեցոց թխա...: Հաւատովք որ Արար-
 համն կոչեցաւ, ունկնդիր եղև...: Ալէլու:
 Տէր ի նեղութեան յիշեցաք զքեզ: Որպէս
 երկ: Աւետարան ըստ Յոհան՝ Ամէն ամէն
 ասես ձեզ՝ զի լացջիք եւ սղբասջիք որ աշ-
 խարհս են... (ա՛յսքան, առանց աղօթքի):*

19. — Էջ 208. — Կանովն՝ յորժամ քահա-
 նայն առ հիւանդն երբայ. — *Ասէ Սաղմոս՝
 Ես ասացի տէր սղբմեայ ինձ: Յընթեր-
 ցուածս յեսայեայ մարգարէէ՝ Այսպէս աս-
 տէ տէր՝ սուրբն Իսրայէլի. յորժամ զարձ-
 անս եւ...: Պաւղոսի առաքելոյ ի Կողոսա-
 ցոց թխա՝ Վասն այնորիկ եւ մեք յարէ
 յորմէ լուաք ոչ զազա...: Ալէլու՛. Երանի
 որում թողութիւն եղև՝ Աւետարան ըստ
 Դուկայ՝ Եւ կոչեաց յերկուս աշակերտաց
 իւրոց Յովհաննէս...: Եւ ասէ զաղաթս՝
 Արհնեալ ես տէր Աստուած ամենակալ, ա-
 բարիչ ամենայն արարածոց, որ առաքեցեր
 զմիածին որդիդ քո որ եկն եւ բժշկեաց
 զայստս եւ զհիւանդութիւնս ժողովրդեան
 քում. ընկզմեաց զմահ եւ փոխեաց զմեզ ի
 կեանս եւ անմահութիւն: Եւ այժմ՝ աղա-
 չեմք զքեզ տէր, դիր գձեռն քո ի վերայ հի-
 ւանդիս այնորիկ, եւ բժշկեա՛յ զայս ի ցա-
 ւոց եւ ի հիւանդութեմէ իւրմէ, զի զքեզ
 փառաւորէ գառողջացուցիչ եւ զբժիշկդ հո-*

զոց եւ մարմնոց, զի եւ սայ խոստովան լի-
ցի ամենասուրբ երրորդութեանդ՝ հաւր
եւ...: Խաղաղութիւն ընդ ամենեւեան՝ Աս-
տուծոյ երկր...: Աստուած մշտնջենաւոր՝
որ իջեր ի ստորին կողմ երկրի եւ շնորհս
ծաւալեցեր յարարածս քո: Առաքեցեր եւ
զերանելի առաքեալսն չրաման տալով՝
բժշկել զախոսս եւ զհիւանդութիւնս ժողո-
վրդեան: Եւ արդ ես ծառայս քո՝ տկարս եւ
անարժանս՝ զնեմ զձեռն ի վերայ հիւանդիս
այտրիկ եւ խնդրեմ յառատ բարերարութե-
նէ քումմէ, առաքեալս՝ տէր զառատ մար-
դասիրութիւնդ քո եւ բժշկեալս՝ զախոսս եւ
զհիւանդութիւնս ծառայից եւ աղախնեաց
բոց, նշանաւ խաչիդ քո, որով բարձեր
զակարութիւն ազգի մարդկան եւ զաստ-
պարտեցեր զթշնամին վասն կենաց եւ փր-
կութեան մերոյ, զի զու ես տէր Աստուած
մեր եւ զքեզ...:

20. — Էջ 213. — Աղաւթի ի վերայ դի-
ւահարի. — Տէր Աստուած զարուքեանց,
որ բժշկես զախոսս եւ զհիւանդութիւնս ժո-
ղովրդեան քում. որ փառաւորիս հանապազ
ի ծառայից քոց: Գրա՛յ ի գրկեալս յայտոց
չարաց եւ մի՛ բողոք ի ձեռաց քոց տէր
բարերար: Սաստեալ յայսս պիղծ եւ խոր-
տակեալ զաստանայ ի ներքոյ ոտից մերոց:
Սրբեալ զծառայս քո եւ նորոգեալ զսայ՝
ի միաբանութիւն եկեղեցւոյ քում սրբոյ,
շնորհաւք եւ մարդասիրութեամբ տեսան
մերոյ...:

21. — Էջ 213. — Աղաւթի ի վերայ
զերմնութի. — Տէր զթած եւ ողորմած,
հայր տեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:
Դու՛ ես աղբեր բժշկութեան եւ սկիզբն ա-
ստղջութեան. զու առաքեցեր ողորմութեամբ
քով զմիամին որդիդ քո յաշխարհ՝ որ ձայ-
նիւ զմեռեալս յարոյց եւ բանիւ զորոտս
սրբեաց եւ ի ձգել ձեռին նորայ՝ փախեաւ
ջերմն եւ ստոնտուն եւ ի պատմուձանէ նո-
րա բղիցիկն բժշկութիւնք բազումք: Որ ե-
տուր իշխանութիւն ծառայից քոց աշակեր-
տացն եւ տապեր՝ յորժամ մտանիցէք ի
զիւզս կամ յապարակս, զիջիք զձեռս ձեր ի
վերայ հիւանդաց նոցա եւ բժշկեցէք զնոսս
յանուն հուր եւ որդոյ եւ հոգոյն սրբոյ եւ

եւ ի ձեզ եմ ի բժշկել զնոսս: Եւ արդ ես
մեղաւոր ծառայս քո, զնեմ զձեռս իմ...
(յաջորդ մէկ էջը ինկած ըլլալով՝ հոս կը
վերջանայ աղօթքը՝ որ պակասաւոր է եւ կը
սկսի Ոսնալուայի կանոնը:

22. — Էջ 215. — Կանոն Ոսնալուայի՝
սկիզբը պակասաւոր. — ...ով ծածկն զե-
րեսս իւրեանց, անզաղար փառարանու-
թիւն...: Եւ առեալ ջուր արկանէ ի կոնք եւ
ասի Սաղմոս՝ Չայն տեսան վերայ ջուրց
եւ Աստուած փառաց ս: Ընթերցուած Յե-
լից՝ Խաւսեցաւ տէր ընդ Մովսիսի եւ սաէ.
արա՛յ աւազան պղնձի...: Ընթերցուած
երկրորդ թագաւորութենէ՝ Եւ արար Քի-
րամ տասն պուղնարդ...: Ընթերցուած ի
Մնացորդաց՝ Եւ արար Սողոմոն զձովն հա-
լածոյ ի տասն կ...: Ընթերցուած յեսայիայ
մարգարէէ՝ Մի՛ երկնչիք ծառայ իմ Յակոբ
եւ սիրեց՝...: Պետրոսի առաքելոյ ի Կա-
թու՝ Չի եւ Քրիստոս միանգամ ի վերայ ձեր
վասն մեղաց մեռաւ...: Պաւղոսի առաքելոյ
ի Կորնթո՝ Ո՛չ կամ իմ եղբարք եթէ ազգաք
իցէք զի հարքն մեր...: Յովհաննու առա-
քելոյն ի Կաթուղիկեայ թխտոյն է ընթերց՝
Սիրելիք սիրեսցուք զմիմեանս զի սէր Աս-
տուծոյ է: Աւետարան ըստ Դուկասու՝ Յա-
ռաջագոյն քան զտան Չասկի, զիտաց Յի-
սուս...: Քարոզ՝ որ ասի ձայնիւ՝ Աստուած
մեծ եւ սքանչելագործ զաւրութիւն, անե-
ղանելի բնութիւն, որ ողորմութեամբ հա-
ձեցար լինել (տանել) զամենայն արարա-
ծքս...: Չղեցեր զերկինս որպէս խորան ի
վերայ ջուրց. մածուցեալ հաստատեցեր ան-
պարսպելի աստուածութեամբք եւ զամե-
նայն հրաշ...: Եւ սաէ զազաւթս՝ Տէր մեր
Յիսուս Քրիստոս սքանչելագործ Աստուած
հաւր եւ...: Եւ ապա սաէ զսոցաւթս ի վե-
րայ իւզոյն՝ Տէր Աստուած մեր որ վասն
բազում ողորմութեան քո ընկալար զաւ-
ծումն իւզոյ ի պոսնիկ կնոջն եւ զյիշատակ
նորա զբով աւանդեցեր ընդ ամենայն ախ-
զերս ի ձեռն սուրբ աւետարանի քարոզու-
թեանդ, ուստի եւ զնոյն աւրհնութեան...:
Եւ ապա տեսանագրէ զեւզն եւ զջուրն՝ որ-
պէս մկրտութեան՝ Աւրհնեցի, աւծցի եւ
սրբեացի իւզս եւ ջուրս այս...: Եւ լուսա-
ցնն զորս միմեանց՝ ի մեծամեծաց մինչեւ

յփտբունան: Եւ ընթեռնուն՝ Աւետարան ըստ Յոհան՝ Եւ յորժամ լուաւ զսաս նոցա, առ զհան...: Քարոզէ սարկաւազն՝ Միաբան ամենեքեան զոհացարուք...: Եւ սաէ՛ զազաւթս՝ Տէր Աստուած բազում ողորմ եւ սքանչելագործ որ մարդասիրութեամբ զբոյ՛...:

23. — Էջ 244. — Քարոզ պատուիրանի՛ Զոր քահանայն զեկուցանէ՛ նախ քան սկիզբն խորհրդոյն: Առեալ զսուրբ Աւետարանն ի գիրկս եւ կարկառեալ զձեռս իւր եւ սաէ՛. Լուարո՛ւք ինձ որդեակք իմ եւ զերկիւզ տեառն ուսուցանեմ ձեզ...:

24. — Էջ 257. — Եւզարբերից Աւետարան ըստ Մաթէոսի. — Եւ յերեկոյի շարաթուն՝ յորում լուսանայր...:

25. — Էջ 261. — Աւետարան ըստ Մաթէոսի՛ Եւ իբրեւ եկին ժողովուրդն, մատեաւայր մի, ծուեր իջ...: Աւետարան ըստ Մաթէոսի՛ Յայնմ ժամանակի՛ պատասխանի ետ Յիսուս եւ սաէ՛. Գոհանամք զքէն տէր հայր...: Աւետարան ըստ Մարկոսի՛ Եւ իբրեւ երեկոյ եղև քանդի ուրբաթ էր...: Աւետարան ըստ Մարկոսի՛ Այլ վասն աւուրն աշնորիկ եւ ժամու, ո՛չ ոք...: Աւետարան ըստ Դուկա՛ Եւ ահա այր մի անուն Յովսէփ...: Աւետարան ըստ Դուկայ՛ Եւ իբրեւ կատարեաց զամենայն բանս իւր...: Աւետարան ըստ Դուկա՛ Զգոյշ լերուք անձանց, զուցէ ծանրանայցեն...: Աւետարան ըստ Յոհաննու՛ Յեա այսորիկ ազաչեաց զՊիղատոս՝ Յովսէփ որ...: Աւետարան ըստ Յոհաննու՛ Եւ մինչդեռ անցանէր, ետես այր մի կոյր ի ծնէ...: Աւետարան ըստ Յոհաննու՛ Զայս խաւսեցայ ընդ ձեզ՝ զի մի զայթակղեսջիք...:

26. — Էջ 281. — Գանձ Յարութեան. — Մարդասիրութեամբ որդին միածին, եկեալ ի խնդիր եղծեալ պատկերին, կատարելով զկամս առաքողին, զոր մարդարէքն յառաջ ծանուցին: Ելեր ի կառս քառաթեւին, ազատեցեր զԱզամն առաջին: Ճաշակեցեր զքացախն ընդ լեղին եւ քաղցրացաւ կամբզ աստուածային: Մեռար բնութեամբ մերով ի խաչին, ւ յայտնի եղար ի զերեզմանին, այսաւր յարեար փառաւք հրաշայի, տէր

մեր Յիսուս հղար: Ահա՛ կեցո՛ զմեզ տէր, եւ արդարացո՛յ յայս սուրբ կիրակէի, աւուրս տէրունի, ազաչեմք:

Կեանքդ կենաց, լոյսդ հայրենի, եղար ի հոյ մահու ստուերի. տեղի ետուն խիղճք հեղեղատին՝ զոր եւ փորեալ սոմնաս ի վիմի: Երեք աւրեայ թաղմամբ ի յերկրի, որպէս Յովնան ի կէտին փորի. այսաւր յարեար փառաւք սքանչելի, զարդարեցեր սուրբ զեկեղեցի: Միտին երդէ զերզըս սանծալի եւ աւեակ զստերն կուսի՛: Փեռայն յարեաւ փրկիչն աշխարհի, քեզ աւետիս մեծ ուրախալի. ահա կեցոյ զմեզ տէր եւ արդարացոյ յայս...:

Բեննական լոյսն՝ այսաւր ծագեալ, յորժամ փրկիչն մեզ յարուցեալ, իւզարբերից կանացն երեւեալ...:

Տաւնքն այսաւր որդիք Սիւսիի, զյարութիւն փրկչին Յիսուսի...:

Իմանալի լոյսն այսաւր ծագեաց, զխաւար մեղաց մերոց փարատեաց...:

Զորեքկերպեան աթոռ անեղին, պայծասացեալ լոյսովն երկնային. ամենաւրհնեալ կոյս աստուածածին...:

27. — Էջ 287. — Գանձ քաղման ննջեցելոց. — Մինդ ի էէն, բանդ որ ի հաւրէ, յորժամ ծագիս փառաւք...:

28. — Էջ 297. — Երդմնեալ ի լալաց. — Աստուած՝ որ մարդոյ բնութիւնս փոփոխական եւ տկար գիտես, եւ զսո ի մտածութեանէ մերմէ խորհուրդս ճշմարտապէս ճանաչես...:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՔ՝

Ա. — Էջ 298 (Գլխաւոր Յիշատակարան). — « Փա՛ռք, համագոյ, անբաժանելի, միասնական սուրբ երրորդութեան, հաւր եւ որդոյ եւ հոգոյն սրբոյ, այժմ: Ծնորհիւն Աստուծոյ եւ ողորմութեամբ նորին զծագրեցաւ զիրքս որ կոչի Մաշքոց, ձեռամբ անխմատ եւ մեղսաթաթախ կարապետ երիցու, ի յերկիրս Համշխմու ի՛ յանապատ սուրբ Խաչիկ հաւրն, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնի եւ նշխարաց սրբոց վարդաբացս եւ սուրբ Խաչիկ հաւրս՝ որ սաս են

եղեալ ի պահպանութիւն երկրիս եւ դաւա-
սիս մերոյ, ի թվին ԶՀԷ (==1528)՝ դեկ-
տեմբեր իա: Եւ Քրիստոսի փառք յաւիտե-
ական: Ի յիշատակ եւ ի վայելումն (ստացողի
անունին տեղը բաց թողուած ու յիշատակա-
րանն ալ հոս աւարտած):

Բ. — Էջ 300. — Յիշատակ է Մաշտոցս
Գոմքի Կիրակոսին, կողակցին՝ Խանու-
սին եւ զեռարոյս դաւակացն՝ Մարիամին,
Թուրքանտին, Կատարինային եւ այլ ամե-
նայն յարեան ննջեցեացն հողոյն ստացէք
Աստուած ողորմի. ամէն Հայր մեր: Թվ.
ՌՃԺԵ (==1666) եւ եզ ի յիշատակ ի դուռն
Ս. Յարութեան՝ ի ձեռն տէր Կիրակոսին:

Եւ ես Սալաճոբեցի Զօրթա՞ գրի (յաջորդ էջը
ինկած եւ կորուած):

Գ. — Սկիզբի բովանդակութեան ցանկի
ի վերջ՝ Կարապետ Յովհաննջանեանց Ալեք-
սանտրապոլցի: Ապրել եմ 1857-1887՝ Ա-
լեքսանտրապոլում: 1887՝ Կարսում: 1894-
1912՝ Քիշնեւում. 1912ից ցայժմ (1920)՝
Թիֆլիսում:

Դ. — Էջ 301՝ Դատարկ մագաղաթի
վրայ՝ Կարապետ Խաչատուրեան Յովհան-
նջանեանց՝ Ալեքսանտրապոլցի՝ ստացայ
ներկայ Մաշտոցը Բեսարաբիայում եղածս
ժամանակ 1894 թին: Թիֆլիս՝ 5 ապրիլի
1919 թ.:

Փարիզ, 9 Հոկտեմբեր 1947

28. — ՇԱՐԱԿՆՈՑ

Հիմ քիւ՝ չունի

ժերդ դա՞ր

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԲ × 24 (==528 էջք): — ՄԵՄՈՒ-
ԹԻՒՆ՝ 14 × 10 × 7 սեղք: — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին:
ՏՈՂՔ՝ 23: — ՆԻԻԹ՝ բամպակեայ հասարակ
թուղթ: — ԿԱԶՄ՝ շաղանակագոյն կաշեպատ փայտե-
այ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ անխնամ պահպան-
ուած, սկիզբն ու վերջը պակասուր: Շատ էջեր
ինկած ըլլալով վերջն նորը զբուծած ու լրացուած,
շատ աւելի էջեր կարկանտած: Կը սկսի « Որ զնա-
խաղբեակն յառաջագոյն... » շարականէն: — ԳԻՐ՝
շատ խնամուած մանր բոլորագիր: — ԶԱՐԳԱԳԻՐՔ Եւ
ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ սիրուն ծաղկումներ են, բայց ա-
զոտացած: — ԽՈՐԱՆՔ Եւ ԿԻՍԱՆՈՐԱՆՔ՝ մանուշա-
կի կարմիր պարզ ծաղկումներ:

ԳՐԻԶ՝ Թորոս զպիր: — ՍՏԱՅՈՂ՝ անյայտ:
Նոյնպէս անծանօթ՝ ՏՆՂԻՆ Եւ ԺԱՄԱՆԱԿԸ: Զեռու-
ղիրս սեպհականութիւնն է Պր. Վարդ Կիւլզնիկեանի,
Փարիզ:

Մատենա է՝ Շարական թղթեայ, փոք-
րագիր, հին լաւ պաշտօնագրէ մը ընդօրի-
նակուած, որ կը բովանդակէ առձեռն Շա-
րակնոցներու բոլոր մասերը, վերջը պակա-
սուր, որով ինկած ու անհետացած է զըլ-
խուսը յիշատակարանը:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Հատ մը միայն, « Երգէ երկոյնին ժամու
խաղաղականին » ի վերջ՝

Ա. — Զբաղմամբ թորոս անարք դպիր
աղաչեմ մեղաց թողութիւն խնդրել եւ Տէր
զձերն թողցէ. ամէն:

Փարիզ, 24 նոյեմբեր 1947

29. — ՇԱՐԱԿՆՈՑ

Հիմ քիւ՝ չունի

ՌԻԹ = 1580

ԹԵՐԹՔ՝ 308 (== 616 էջք). — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝
13 × 9 × 5 սեղք. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին. —
ՏՈՂՔ՝ 24. — ՆԻԻԹ՝ բամպակեայ գեղնորակ թուղթ.
ԿԱԶՄ՝ մութ շաղանակագոյն կաշեպատ փայտեայ,
սաղումներով. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ անխնամ պահպան-
ուած, կազմը հինցած, սկիզբի եւ վերջի թերթերը
պակասուր: Ներքին շատ թերթեր կարէն ելած. —

ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ կարմիրով մանր բոլորագիր. — ԳԻՐ՝
մանարտիկ յաջող բոլորագիր. — ՍԿԶԵՆԱՏԱԹՔ՝ սի-
րուն թռչնաղիւղ-ղարղարեր. — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝
բաղմամբ, նուրբ ծաղկումներով. — ԽՈՐԱՆՔ՝ հնա-
դոյն դաղափարներէ յաջող ծաղկումներ, առատ լազ-
ուարով. նոյնը եւ կիսախորանները, եօթը հատ. —
ՆԿԱՐ՝ հատ մը միայն, Յարութեան Կանոնի հանդի-

պակաց էջին վրայ. իւրարեւր կիներ Յիսուսը կը փընտակն, հրեշտակ մը եւ քնացող երկու գինուորներ՝ կարմիր սրածայր գլխանոցներով, քուն վիճակէ մէջ:

ԳՐԻԶ՝ անձանօթ. — ՄՏԱՅՈՂ՝ Տէր ներսէ՞ս քահանայ. — ՏԵՂԻ՝ անյայտ. — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌԻԹԷՆ յասաջ. — ԳԾՈՂ (յիշատակադրութեան) եւ ԿԱԶՄՈՂ՝ կարասեա արեղայ: Զեռադիրս Փարիզէն գնեց Պր. Յարութիւն Հաղարեան, նիւ Եորթէն:

Մատենան է Շարակնոց՝ փոքրաղիր, թըլթեայ՝ որ կը բովանդակէ առձեռն շարականները ամբողջ: Գլխ. Յիշատակարանը ինկած ու կորսուած:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — էջ 594. — Արդ աղաչեմ դձեղ ո՛վ մանկունք սուրբ եկեղեցւոյ. յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղաթս ձեր զՏէր ներսէան եւ զհարազատ եղբայրն իւր զԳասպարն՝ որ

արախոյլտող մահուամբ կատարեցաւ՝ առ Գրիսուս. յիշեցէք եւ Աստուած ողորմի սասացէք ամէն: Հայր մեր:

Բ. — Ասոր կը յաջորդէ՝ տարրեր զբէ՛ Մակաւ զժողոս եւ կազմողս կարապետ սուսանուն արեղայ, յիշել միով տէր ողորմայիւ, զյիշողդ յիշէ Գրիսուս ամէն, եւ առաւել՝ Աստուած վարձահատուց լինի տէր Գրիգորին՝ որ եւ տաղփակարին (այսպէս) կապեցինք եւ կազմեցինք: Ի թուականիս Հայոց ՌԻԹ. (=1580):

Գ. — Յաջորդ զատարկ էջին վրայ՝ Յիսուսի Գրիսուսի ծառայ Մարգարս զրեցի ՌՃԼԹ. (=1690) արամ ամսուն ժ:

Դ. — Նոյն էջին վրայ՝ Ես Յարութիւնս առ Շարականս թվին ՌՃԽԳ. (=1694):

Փրիգ. 14 Յունիս 1949.

30.— ԵՐԳԱՐԱՆ

Հին քիւ՝ չունի

Ռե=1591

ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ՝ 10 x 7 1/2 x 4 սնդմ. — ԹՈՒՂԹՔ՝ 1Ա x 20 = 620 էջք. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին. — ՏՈՂՔ՝ 21. — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղուած դեղնօրակ թուղթ. — ԿԱԶՄ՝ կաշեպատ տախտակեայ, չաղանակազոյն, լանջքով եւ թիկունքով, կողքին վրայ զոյգ ճարմանդով եւ շղթայակապ. — ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿ՝ երկուական սպիտակ թերթ, սկիզբն ու վերջը. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ հակասակ հնութեան շատ լաւ պահպանուած. թեթեւօրէն ցեցակեր շրթունքներուն վրայ ու քանի մը թերթեր կարէն բաժնուած. — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ սակեղարգ յաջող ծաղկումով թռչնաղիր. — ԳԻՐ՝ շատ մանր բայց զեղաղիր բոլորաղիր. սկզբնատակերը համակ սակեղեղ. — ՍԿԶԵՆԱՏԱԹՔ՝ մարդաղիր եւ թռչնաղիր զեղեցիկ ծաղկումով. — ԼՈՒՍԱՆՅԱԶԱՄԳ՝ շատ առատ, իւրաքանչիւր կանոնի քով, նոյն համաչափ եւ հարուստ ծաղկումներով ու մեծազոյն թիւով շատ յաջող ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՆԵՐՈՎ, խորաններու եւ կիսախորաններու քով շատ աւելի մեծ. — ԽՈՐԱՆՔ եւ ԿԻՍԱՆՈՐԱՆՔ՝ զլիսաւոր կանոններու վերեւ, սակիւ եւ լազուարտի յաջող եւ գունազեղ ծաղկումներով. — ՆԿԱՐՔ՝ երկու հատ. սկիզբի պատկերը կը ներկայացնէ Զաքարիա եւ Եղիսարեթ՝ կանգնած, մին՝ տանը իսկ միւսը տաճարին մէջ կը ստանան Ս. Հոգւոյն օրհնութիւնը: Եղիսարեթի քով ծառ մը՝ վրան զոյգ աղանիւններով: Երկրորդը՝ Հոգեգալուստեան կանոնին կից՝ Սիոնի վերնատունը՝ ուր տաքաւաններ կ'ընդունին Ս. Հոգւոյն շնորհը: Նկատելի է դէմքերու բացառիկ յաջողութիւնը:

ԳՐԻԶ՝ Գտարար (կրօնուոր). — ՄՏԱՅՈՂ՝ Աստուածատուր կոյրսկոպոս. — ԾԱՂԿՈՂ՝ անյայտ, անկասկած զբէջը, նայած ձեռադրիս զբի եւ ծաղկումի նոյն ներդաշնակ օճիւն. — ՏԵՂԻ՝ Շէնքուշ զիւրաքաղաք. — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌԽ (=1591): Զեռադրիս այժմու տէրն է Պր. Նուրհան Ֆրէնկեան, Փարիզ:

Մատենան է Երգարան, փոքրաղիր, թըլթեայ, ճոխ ծաղկումներով եւ բաւական շահեկան պարունակութեամբ, որ կը բովանդակէ առձեռն Շարակնոցի զրեթէ բոլոր մասերը, հետեւեալ դիտողութիւններով՝

1. — Աստուածայայտութեան ճրագարոյցի կանոնէն կը պակսի « Ուրախացիւր Աստուածամէն. մեծացուցէն »:
2. — Ս. Ծննդեան Օրհնութեան « Անսկիզբն էակից » հարցն ու Մեծացուցէի առաջին երկու տունները կը պակսին. հաւանաբար թերթը ինկած ու կորսուած է:
3. — « Որ զմարմնացեալն արարար »-ը՝ որ Ծննդեան քաղուածք է, հոս Մեծացուցէ կը ներկայացուի:
4. — Երկրտասան առաքելոց կանոնին վերջնութիւն տունը հոս կը պակսի:

5. — Պահոց բձ. Մանկունքի « զանուն տեան » ը կը պահսի :

6. — Երգարանին խմբագրութեան կարգը ընդհանրապէս ուղիղ է ու ճաշու շարականները ժամակարգութեանց վերջաւորութեանը գրուած են միշտ :

7. — Յովհաննու Մննդեան կանոնի ի վերջ « Որ ի յամսեան վեցերորդի » Մեծացուցէն կը պահսի մեր Ծարակնոցէն, որ է՝

« Որ ի յամսեան վեցերորդի, առաքեցաւ հրեշտակապետն Գարբէէլ, ի քաղաքն Նազարէթ, աւետարանել սրբոյ կուսին ըզմարմնացեալն յորովայնին, զձածկեալ խորհուրդն յաւիտենից. աւրհնութեամբ երգով ըզճնուզ բանին մեծացուցանեմք: Որ աւրինակ էր սրբոյ կուսին, զամուլ արգանդն Եղիսարէթին, որով յղացաւ քարոզող բանին, զձայն բարբառոյ յանապատէ, սուրբն Յովհաննէս մեծն ի մարգարէս. աւրհ...: Այսպէս սուրբ կոյսն Մարիամ, սղջունիւ մըտեալ ի տունն Զաքարիայ, լուեալ զողջոյնն Եղիսարէթի. խաղալ մանուկն յորովայնին, երկրպագել տեանն, աւրհ...:

8. — Սրբոց Հայրապետաց կանոնի Մանկունքին մէջ աւելորդ տուներ կան :

9. — « Հայր ամենակալ » մեղեդի միւռոնի ի վերայ նորայձնելոցնը կը պահսի հոս :

10. — Սրբոց Մինասայ, Երմոզինեայ եւ Գրարոսի « զխիշատակ վկայիցն » ը նմանապէս կը պահսի :

11. — « Ի հանգերձեալ նորոգմանն » էն մինչեւ յաջորդ էջին « Ես ստացի » ն կը պահսի Ծարակնոցէն :

12. — Երգարանէն կը պահսին « կուսածին » ին եւ « Աստուածածին » ի մէջտեղի երկու տուները :

13. — « Յաղթականք եւ զաւրհնութիւնք » ի մէջ Ծարակնոցէս կը պահսին հետեւեալ տուները՝

« Անրկիրքն Աստուած համապայծառ ամենասուրբ երրորդութեան, լոյսն միայն անեղ եւ անվախճան, աւրհնեմք ըզքեղ ի յարութեան երեկոյիս յահաւոր թաղաւոր :

Որ ըզլոյսն անրկիրքն հաստատեցեր անպարտիր լոյսն համապիւռ եւ ի լուսոյ արարեք զհրեշտակս եւ լուսավայլ ըզմարդն ի գրախաին. աւրհ :

Վասն որոյ եւ մեք հաւատացեալք քեզ երկրպագանեմք ու արտասուաք հայցեմք ի քէն, բարեխաւսութեամբ աստուածածնին, զաստուածային լոյս քո ծագեա՛ ի յանձինըս մեր. աւրհ : »

Ասոր կը յաջորդէ « Խորհուրդ խորին անհաս անըսկիրն... » ս. պատարագ մուտքի շարականը :

14. — Ծարակնոցէս կը պահսի նոյնպէս « Ծարական խնկարկութեան » հետեւեալ մասը՝

« Խընդա՛յ յոյժ գուտոր լուսոյ մայր սուրբ կաթողիկ մանկամբ քո սիրովն, զարգարեա՛, պճնեա՛ հարսն պանծալի երկնանըման լուսածեմ խորան, զի աւճեալն Աստուած միշտ ի յէէն անծախապէս ի քեզ միշտ պատարաղիս. հօր ի հաշտութիւն, մի զի քաւութիւն բաշխէ զմարմին եւ զարիւն իւր սուրբ, վասն իւր կատարման սուրբ տնաւրէնութեան, շնորհեա՛ զթողութիւն կանդնող տաճարիս : »

Հոս կը վերջանայ երգարանը ու կը յաջորդէ Գլխաւոր Յիշատակարանը :

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Ա. — էջ 617 (Գլխաւոր Յիշատակարան) . -- « Փա՛ռք պատիւ, զոհութիւն եւ երկրպագութիւն համազոյ, համարուն, երբեակ անձնաւորութեան եւ մի եւ անբաժանելի տէրութեան հօր եւ որդւոյ եւ հոգւոյն սրբոյ :

Որ զօրացոյց եւ կարողացոյց ըզտկարս եւ զանգօրս յամենայն իմաստից եւ ի բարութեանց հասանել աւգնականութեամբն Աստուծոյ ի վերջին զիժ տառիս : Որ կարողութեամբն Աստուծոյ սկսայ եւ շնորհիւ նորին աւարտեցի տկար եւ տխմար մաօք եւ անձամբ : Ի դասն եւ նեղ ժամանակիս որ ոչ ուստէք ունէաք զմխիթարութիւն, բայց միայն զՔրիստոս եւ զնորին անսուտ խոստմունսն :

Արդ զրեցաւ երգարանս այս ի զիւղաքաղաքս Շէնֆուշ, ընդ հովանեաւ սուրբ Աստուածածնիմ եւ սուրբ կարապետիմ, ի լաւ եւ ընտիր արիւնակէ, ձեռամբս մեղսամակարդ եւ սուտ անուն Գաւրարիս, ի խնդրոյ աստուածատէր եւ բարեմիտ Աստուածատուր Եպիսկոպոսիմ :

Արդ աղաչեմ զամենեւեան՝ որք հանդիպիք սմայ տեսանելով կամ աւրինակելով, սղալանաց եւ պակասանաց եւ անարուեստ գրչութեանս եւ գրադարձիս անմեղազիր լեւուք, եւ յիշեցէք ի յաղօթս ձեր զուստնուն Գաւրար զրիչս եւ զկենակիցն իմ զՄեծխարունն, զԲոխեցեալն, եւ զորդին իմ զՅովհաննէսն, եւ զգասերքն իմ զՀռիփսիմէն եւ զՎառվառեայն, եւ զԾնաւղբն իմ եւ զեղբարքն իմ, ըզքսյրն իմ եւ զամենայն արեան մերձաւորքս իմ եւ լիով սրտիւ Աստուած ողորմի ասացէք եւ Աստուած զձեզ յիշէ ի բարի կամս իւր, ամէն: Ի թիւ: ՌԽ (=1591):

Բ. — Ղազարու Յարութեան կանոնի նախորդ թերթի ստորեւ « Զեղկելի զրիչս Գաւրար յիշեցէք ի Քրիստոս եւ զկենակիցն իմ՝ զՄեծխարունն »:

Գ. — Էջ 619. — « Վերստին ստացօղ եղև այսմ հոգիազարդ երգարանիս մահտեսի Գաւրար պատանին, ջերմ եւ եռախափար սիրով, ի վայելումն անձին իւրոյ: Զոր աէր Յիսուս բարեաւ եւ խաղաղութեամբ վայելել տացէ եւ ընդ երկայն աւուրս պահեսցէ:

եւ մանուկս այս՝ է ցեղեալ ի զարմէն խոնայ Աստախանեց, որդի մահտեսի Յունանին եւ եղբօր որդի մահտեսի Յովհաննիսին: Յասաջնորդութեան Ամիր մայրաքաղաքիս տեսան իսահակայ աստուածարան վարդապետին եւ ի կաթողիկոսութեան սրբոյ էջմիածնի՝ տեսան Նահապետի ամենայն հայոց Հայրապետի, եւ ի թագաւորութեան Օսմանցոյ Սուլթան Մուստափայ կոչեցելոյ: Արդ՝ որք հանդիպիք կամ եղանակէք սովաւ, յիշեսջիք յաղօթս ձեր, զմահտեսի Գաւրար բարեմիտ պատանին, զի եւ զուք յիշեցեալք լիջիք ի Քրիստոսէ, այժմ եւ յաւուրն աներեկի. ամէն:

Ո՛վ ընթերցօղք քաղցրարարաւ,
 եւ նըւազօղք մըտօք պայծաւ,
 թիւն հայոց է յոյժ պատկաւ,
 որ ի ստորեւ զըրի երկրաւ.
 Լաւ համարեա եւ ի միտ ա՛ւ,
 զնեքքոյ զըրեալ յետին զիւր քաւ,
 մուտ ի յայդիս ո՛վ զերափաւ,
 կըթեա սիրով զու ճ. ծաւ (= 1702):»

Փարիզ, 14 Նոյեմբեր 1947

31.— ՀԱՄԱՌՕՏ ՀԱԻԱՔՈՒՄՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՑ

Հին քիւ՝ չունի

1679Էն

Թերթի՝ 315 (=630 էջք). — ՄեծՌԹԻԻՆ՝ 14×7×5 սնդմ. — ԳՐՈՒԹԻԻՆ՝ միասին. — ՏՈՂԹ՝ 18. — ՆՈՒԹ՝ պարզ թուղթ. — ԿԱԶՄ՝ չազանակազոյն կաշեպատ փայտեայ. — ԳԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹ՝ չկան. — ՀԱՆԳԱՄԱՆԹ՝ լաւ պահպանուած. — ԳԻՐ՝ ամբողջութեամբ նորագիր. — ԶԱՐԳԱԳԻՐ, ԼՈՒՍԱՆՅԱ-ԶԱՐԳ, ԽՈՐԱՆ եւն չունի:

ԳՐԻԶ՝ Ռուսէլիցի Սակփան եւ Կիւլնազար. — ՍՏԱՅՈՂ՝ զբիշնէրը. — ՏԵՂԻ՝ Ազրիանուպոլիս. — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ 1679-1703: Զեռագիրս սեպհակոսութիւնն է Մարտէլի Մերզախանց ընտանեկան մատենադարանին:

Մատենան է Համառօտ Հաւաքումն վարդապետաց եւ այլ հաւաքումներ՝ որ կը բովանդակէ՝

1. — էջ 1. — Համառօտ հաւաքումն վարդապետաց՝ յաղագս դաւանութեան ամենասուրբ Երրարդութեան, ընդդէմ հերձուածողաց հակամարտութիւնի. — Հաւատով խոս-

տովանիմ զհամազօյ զամենասուրբ Երրարդութիւն անբաժանելի, անսկիզբն եւ անվախճան, որ զոյացոյց . . . :

2. — էջ 7. — Վկայութիւն վարդապետ Տեան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եւ եռանձնեայ աստուածութեան եւ մի բնութեան. — Եստուն ի կերակուր ինձ լեղի. լեղի ինձ ասէ եւ ո՛չ մեր. ծակեցին զձեռս իմ եւ ո՛չ ըլլմերս . . . :

3. — էջ 17. — Յուլիայ Հոռովայ հայրապետի վկայութիւն վարդապետ Տեան. — Մի որ պատճառաւ տացէ ծնողացն երկուս ասելով բնութիւն . . . :

4. — էջ 20. — Գիտնեսիսի Արեքսանդրու հայրապետի վկայութիւն ընդդէմ Սամաստացոյն. — Զթիկունս իմ ետու ի հարուածըս . . . :

5.— Էջ 29.— Սեղբեստրոսի Հռոմայ հայրապետի վկայութիւնք.— Սեղբեստրոս ասէ. յերաւի պարտիս հաւանել զի զիտասցես ի ստուանց յերկուց բնութեանց...

6.— Էջ 34.— Գիոնեսիոսի արեմացոյ եպիսկոպոսի վկայութիւնք.— Աստուածաբանն ճշմարիտ հազորդութեամբ ըստ ամենեցունց նմանութեան եղեալ...

7.— Էջ 38.— Գէլիկայ Հռոմայ հայրապետի վկայութիւնք.— Բայց նորովի՞մք արտակիր զաստուածութիւն տանն, եւ որք...

8.— Էջ 55.— Կիրիղի Աղեքսանդրոս հայրապետի, փոզովն եփեսոսի ասացեալ ընդդէմ Նեստորի.— Որ ոչ խոստովանեցիք, մի տէր զՅիսուս Քրիստոս եւ մի...

9.— Էջ 61.— Կիրիղի՝ ի պարապմանց գրոց ի Թէոդոսի Բղթէն, զի պարտ է ուտել երեկուցն ճրագալուցիւն.— Արդ՝ պահելով զօրն յօրում մասնեցաւ եւ մասնեցաւ ի չորեքասաներորդ լուսնին յաստիճան ամսանն եւ...

10.— Էջ 131.— Մարութայ Նփրկերտոյ եպիսկոպոսին՝ որ է Մուֆարդիւն.— Զի թէպէտ եւ տեսանիցեն զնա խանձարուրս պատեալ եւ ի մտուր եղեալ...

11.— Էջ 181.— Ի հաւատոյ Բղթէն Ներսիսի վերջնոյ Հայոց կաթողիկոսի որ առ Տանիլ քազարոն.— Ապա թէ ոք վասն աղամայ եւ անգտանելի կրից ապականացու ասէ զնա, այսինքն կերակրոց եւ...

12.— Էջ 202.— Ի հաւատոյ ցառէն Գարի Հայոց փիլիսոփայի.— Բանն Աստուած կատարեալ, մարմնացեալ. կատարեալ մի անձն Աստուծոյ միջնորդ. խոստովա...

13.— Էջ 203.— Ի հաւատոյ ցառէն Մովսէսի Հայոց քերթողաօրն.— Մարդկայինն աստուածային եւ որ յերկրէս յերկնից...

14.— Էջ 205.— Ի մեծափառ հաւատոյ գրոցն Անանիայի Հայոց վարդապետի.— Հօր հաւատար եւ Ս. Հոգւոյն խորհրդակից...

15.— Էջ 212.— Գրիգորի Նարեկացոյ Հայոց վարդապետի.— Իսկակիցն Հօր անուազ գոլով ընդ անփառացն, հաճեցաւ մտանել յարգանդ մայրենի աստուածա...

16.— Էջ 213.— Պետրոսի Հայոց Գերբոն

ղի.— Քանզի Աստուած է եւ ըստ կամի ասնէ...

17.— Էջ 213.— Պօղոսի Հայոց վարդապետի է.— Արդ ի նմա մերս այլ ըստ նմա եւ ոչ ըստ մտաց իմացեալ բանն մարմնոյ ելեալ եւ մնացեալ նոյնպէս մարմինն աստուածացեալ եւ ոչ փոփոխեալ, բայց ո՛չ երկուց բնութեանց կամ երկուց զիմաց վարեացին հեաք:

Ո՛վ դու երկարնակ ոչ ոք կարէ բաժանել զբանն ի զրոյն, եւ ո՛չ զՔրիստոս յերկուս բնութիւնս: Արդ՝ զատոյ զխաւարն ի լուսոյ որ յնդիպտոս, կամ զարիւնն ի ջրոյն. ասա՛ մեծաբանչ հրաշք, նոյն խաւար՝ Իսրայէլի ջուր եւ նոցա արիւն: Արդ՝ զսոսա իմացիք եւ բաժանեալ ի միմեանց եւ ապա սկիզբն արա քննել եւ զատուցանել յերկուս զմի բնութիւն Քրիստոսի:

Թէ Աստուած խոստովանիս զՏէր մի, այլ ազգ չէ հնար. բայց թէ...

18.— Էջ 215.— Ի Բղթոյ հաւատոյ կոմիտաս Հայոց կաթողիկոսի.— Ի վերջին ժամանակս աստուածորդին կամ ոք հօր եւ սուրբ հոգոյն, վասն մերոյ փրկութեան ծնաւ Աստուած վայելչաբար ի սրբոյ կուսէն...

19.— Էջ 217.— Խոստովանութիւն Մանգկերտոյ ժողովոյն.— Որ ոչ խոստովանի զմարմնացեալ բանն Աստուած մի բնութիւն յեա անձառ միաւորութեան, որ յաստ...

20.— Էջ 218.— Ի հաւատոյ Բղթէն Մարութայի Սիւնեաց եպիսկոպոսի՝ գորս գրքեաց հրամանաւ եզրի Հայոց կաթողիկոսի եւ այլ եպիսկոպոսացն առ Հերակլ արքայն Յունաց.— Քանզի որ ո՛չ խոստովանի Աստուած խաչեալ, ո՛չ խոստովանի Աստուած ի կուսէ ծնեալ...

21.— Էջ 222.— Ի հաւատոյ Բղթէն Սամուէլի Հայոց կաթողիկոսի՝ գոր գրեաց պատասխանի Թէոդորոսի Մելիտենոյ պատրեարքի.— Արդ՝ թէպէտ եւ հարքն աստիճնք, յիշեցին միայն հետս բնութեան, վասն հաստատելոյ, զնոր էութիւն՝ թէ ճշմարտապէս մարդ եղեւ եւ ո՛չ կարծեօք, եւ մարմնով իւրով կրեաց...

22.— Էջ 222.— Ի հաւատոյ Բղթէն Սա-

մուէլի հայոց վարդապետին՝ գոր գրեաց ընդդէմ երկարակացն՝ ի խնդրոյ իշխանին որ մակաճուն ոսկէ կ... ձեւուն (այսպէս) կոչիր. — Ո՛վ վահմականդ հարց ընդ երկարնակսն. թէ ո՞ր բնութեանցն մեռաւ վասն մեր... :

23. — էջ 232. — Ի հաւատոյ քղբէն Տիրանոյ հայոց վարդապետաց՝ գոր գրեցաւ Սինաֆերիմ. — Ձկնի երկու բնութիւն ասողի անէծք վասն այնր է զերկու բնութիւն... :

24. — էջ 234. — Ի հաւատոյ քղբէն Սահակայ հայոց վարդապետի՝ որ առ գօրա. — Ասաց Տէրն. առաքեաց զիս կենդանին հայր, եւ ես կենդանի եմ վասն հօր... :

25. — էջ 236. — Ի հաւատոյ քղբէն Խորովու հայոց հոգեարիւն. — Մարգարիտ ասանց լուսոյ ո՛չ ասի մարդարիտ եւ տէրունական մարմինն ո՛չ ասի Քրիստոս փրկիչ՝ ասանց Աստուծոյ բանին... :

26. — էջ 238. — Եղիշէի հայոց վարդապետի. — Աստուած միայն մարդասէր եւ մարդ միայն աստուածասէր. Աստուած մարդոյ եւ մարդ՝ Աստուծոյ: Վասն մարդոյ Աստուած մարդացեալ եւ վասն Աստուծոյ՝ մարդ աստուածացեալ... :

27. — էջ 238. — Ի հաւատոյ քղբոյն Յեսուայ Խորխոռունեաց եպիսկոպոսի. — Հայր բունակ զծաւորութիւն մերունակ զծաւորեալ բնութիւն եղակի. զարամանեալ անօրինարար-նեղործութեամբ... :

28. — էջ 238. — Ի հաւատոյ բանէն Գվնայ ժողովոյն. — Է՞ր արդաւ ասէք մարդացեալ եւ թէ ո՛չ է միաւորեալ ի մարմնի բանն Աստուած զի մարդացեալն ի մարմնի խառն... :

29. — էջ 239. — Եղիշէի հայոց վարդապետի. — Արդ՝ թէ մարդ ի հօդոյ եւ ի մարմնոյ բազկացեալ եւ է մի բնութիւն... :

30. — էջ 240. — Ի հաւատոյ քղբէն Փջնոյ Ներսէսի հայոց կաթողիկոսի՝ գոր գրեաց ի խնդրոյ Մուշեղայ Բագրատունոյ. — Ո՛վ դուք երկարնակք յորժամ դաւանեաց Պետրոս զտէրն մեր Յիսուս... :

31. — էջ 240. — Ի հաւատոյ քղբէն Յոհաննու հայոց կաթողիկոսի. — Ոչ որոշեմք

զրանն Աստուած յիւրմէ մարմնոյն յերկուս զէմս... :

32. — էջ 241. — Ի հաւատոյ քղբէն Ներշապիոյ Մամիկոնից եպիսկոպոսի եւ Գրիգորի Արծրունեաց եպսկի. — Իսկ թէ երկու բնութիւն էր Քրիստոս ըստ Լեւոնի եւ Սամսատայոյն, նախ քան զխաչն... :

33. — էջ 243. — Ի հաւատոյ քղբէն Ստեփաննոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի՝ որ առ գերեզմանաւ. — Ամենայն ուրեք աստուածայնոց զրոց ի սուրբ կուսէն ասեն ասեալ ըզմարմինն... :

34. — էջ 246. — Ի քղբէն Եզրնկայ՝ որ առ Մաշտոց. — Բանն Աստուած ի վախճան ժամանակաց եղեալ վասն մեր մարդ ասանց յեղաշրջելոյ ի յիւրմէ աստուածութենէն, ե ոչ բաժանի էմանուէլն յերկուս ասաջն եւ ոչ մարդ ոք եղեւ Աստուած, յաւելուած Երրորդութեան. այլ են Աստուած եւ որդի Աստուծոյ արժանի արար լինել մարդ անփոփոխելի եւ անդասին յորովայնէ կուսին, յետ միաւորութեան բանին ընդ մարմնոյն. ո՛չ ասի մարմին մարդոյ, այլ մարմին Աստուծոյ :

35. — էջ 250. — Ներսէսի վերջնոյ իմաստասիրի Հայոց կաթողիկոսի՝ քղբէն որ Առման քաղաւորն. — Այլեւ խառնի ընդ մարմնոյ անմարմին Բանն եւ միացուցանէ... :

36. — էջ 252. — Ես ողորմելի վարդան՝ որ հաւաքեցի զայս աստուածային եւ լուսավայլ մարգարիտս հաւատոյ մեծաւ ցանկութեամբ յուսոյ եւ սիրոյ հետեւելով աստուածազան եւ բարեկառ հարցն ուղիղ դաւանութեան: Հաւատով խոստովանիմ անթերի մտօք համազոյ զամենասուրբ Երրորդութիւնն, անբաժանելի. յամենայնի կատարեալ: Հաւատով խոստովանիմ ուղիղ խորհրդով զանսկզբնակից... :

37. — էջ 272. — Ի կարնոյ կանոնացն որ եղաւ հրամանաւ Յուստիանոսի. — Վասն մեծի յայտնութեան զոր կարգեցին առաքեալքն ի .գ. յունուարի ուրախութեամբ տօնեալ ի փառս Աստուծոյ... :

38. — էջ 274. — Ի քղբէն Գրիգորի Արծրունեաց եպսկի.՝ գոր գրեաց Երուսաղիմայ ի Հայք. — Յերեսներորդի երրորդի

ամի թագաւորութեան Յուսափանսի կայսեր, կրկին մարտ եւ սատանայ ընդ եկեղեցի. եւ փոխեցին զսուրբ հաւատն եւ այլայլեցին (ասոր կը յաջորդեն Յոհաննու Հայոց կաթողիկոսի, Յոհաննու Իմաստասէրի Հայոց կաթողիկոսի եւ Կոմիտաս Հայոց կաթողիկոսի համաստ զկայսութիւնները):

39.— Էջ 280.— Ի հաւատոյ քրքէն Ստեփաննոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի՝ գոր գրեաց պատասխանի ի քրքոյն Անտիոքայ պատրիարքին. — Դարձեալ ասէք վասն կուսական աւետեացն թէ մեք ո՛չ տօնեմք...:

40.— Էջ 283.— Անանիայի հայոց վարդապետի. — Տեսցուք եւ զայն զոր ասեն Յոյնք՝ թէ յորում աւուր պատգանձեցաւ Զաքարիայի, նմին աւուր յղացաւ կին նորա եւ աստի թուէն...:

41.— Էջ 287.— Ի հաւատոյ քրքէն Ներսէսի հայոց կաթողիկոսի որ առ Մանիլ քաղաւորն. — Եւ այս աւանդութիւն Հայոց ի նախնեաց սկսեալ զտօն Յնդեանն եւ Մկրտութեան տօնել ի միում աւուր եւ այս ո՛չ է վայրապար, զի ի սկզբանէ ամենայն եկեղեցիք նոյնպէս կատարէին որ եւ այս դրանելի է ձերում...:

42.— Էջ 297.— Ի հաւատոյ քրքէն տեսան Գեորգայ հայոց կաթողիկոսի՝ որ առ Յովհաննէս պատրիարքն Ասորոց. — Արդ զիմորն օրինակ արքայութեան ասաց Տէրն. վասն յինքն ձգող...:

43.— Էջ 300.— Ի հարցմանցն Կոմիտասայ հայոց կաթողիկոսի եւ պատրիարքին. — Արդ ի վերնաստունն առ Յիսուս հաց եւ զինի եւ ջուր ոչ ասաց...:

44.— Էջ 307.— Տեսիլ սրբոյն Պօղոսի առաքելոյն Քրիստոսի՝ գոր ետես վասն հոգոց մարդկան, արդարոց եւ մեղաւորայ այսպիսի է. — Եւ եղև բան Տեսան առ իս եւ ասէ. ասա ժողովրդեանդ, այդ մինչև յերբ մեզանչիցէք եւ յաւելուք ի մեզս...:

45.— Էջ 331.— Հարցմունք Գրիգորի Լուսաւորչի եւ պատասխանիք հրեշտակին՝ որ է պիտա: — Յաւուր միում շրջէր սուրբն Գրիգոր յանապատն եւ յանկարծակի զմաւ ածեալ...:

46.— Էջ 362.— Ոտանաւորս վասն ի վերայ կիրակիի՝ ասացեալ Առաքել վարդա-

պետէ. — Տէրն է զգիր իլ օրէնքն հին, մասամբն սուրբ աստուածային թէ պինտ պահես զկիրակի եւ մի զործեր զործ ինչ նովին, եթէ պահէք զկիրակին, հօտք եւ անգաստանք ձեր բազմացին, թէ հակառակ կենայք նրմին, ամէն բարիք ձեր խափանին...:

47.— Էջ 375.— Գիրք Առակաց. — Այր մի էր մեծատուն եւ անուն նորա Յովսիփոս եւ բնակէր ի լերինն Սկիւթ մաս . լս. բայց ոչ էր ճաշակեալ հաց եւ մտեալ ընդ յարկաւ...:

48.— Էջ 399.— Պատմութիւն վասն Նեոնին ծնընդեան եւ սընընդեան եւ չար գործոյն եւ առնելոյ Եղիայի եւ Ենովբայ, վասն գորանալոյ ֆրանկ ազգին եւ առնելոյն ըզմեծն Ըստամպոլ, գուրբն Երուսաղէմ եւ վասն փոխման քաղաւորացն եւ վասն կատարածի աշխարհի եւ վասն դատաստանի աւուր ասացեալ սրբոյն Ազաթանգեղի, սուրբ եւ անյաղք փիլիսոփայի. — Արդ ի լնուլ տացէ. անց դարին (այսպէս) տուելոց, ամէն, ԸՌ. ԸՃ. եւ քառասուն ամին լինի: Կատարումն լուսնին բոլորմբ. ո՛չ աւելումն եւ ո՛չ պակասումն, այլ հանապաղ միապէս երեւի մարդկան, ըստ մարդարէութեան Դաւթի, մինչև կատարեսցի լուսին: Եւ դարձեալ Պօղոսն կոչէ թէ յորժամ...:

49.— Էջ 461.— Պատմութիւն ի Հոռոմ քաղաքին՝ որ է Պօղոսի եւ Պետրոսի. — Այս է հրամանքն յԱստուծոյ որ ի յերկնից իջեալ, յեկեղեցին Պետրոսի առաքելոյն: Ես պատու Հոռոմ քաղաքի եկի ի տաճարս կալ յաղօթս եւ տեսի զայս թուղթս ի մէջ խորանիս ի վեր, ի յօդս եւ տարածեցի զձեռս իմ թէ առից, եւ ո՛չ կարացի հասանել. օրհնեցի զԱստուած եւ ասացի. մեծ ես...:

50.— Էջ 480.— Պատմութիւն պղնձէ քաղաքին՝ որ օրինակէ...: Կայր ի Պաղտատ խալիֆայ մի՝ որում անուն էր Արզումեղիք. որ մի ի միոյ տուն իջաւ եւ ժողովեաց իւր մեծամեծքն եւ եհարց զնոսս վասն Սողոմոնի արքային, թէ որպէս առնէր հրաման ի վերայ զիւացն...:

51.— Էջ 556.— Տաղ Ալեքսանոս հոգնաւորի է. — Աստուած զթած եւ մարդասէր, երեակ լսէր իւր ծառային.

Ով հաւատով պարզեւ խնդրէ,
 Շուտով ի անէլր զխնդրելին...
 Անդ շինեցին յեկեղեցին,
 Ի վերայ սուրբ Գերեզմանին,
 Գմբէթաձեւ եւ պատուական,
 Ի յանուն սուրբ Աստուածածնին:
 Մտօք բոլոր զբանս երգողին,
 Թուլկուրանցի Յովհաննէսին,
 Եւ զսայ Յիսուս յիշման բարին,
 Ասէք զամէնդ սղորմի՛ իւր հոգուն:

52 — էջ 557 — Ազբարբ արանց եւ կա-
 նանց. — Սոյն եւ իւր աստղն տարեխն է
 ասացին իմաստասէրքն, թէ մարդ որ այս
 սղթարքն ծնանի, նա լինի...:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — էջ 361. — Տէր Աստուած բարեխօ-
 սութեամբ սրբոյն Գրիգորի մերոյ Հուսա-
 ւորչին, սղորմեա՛ զստացողի սորին՝ մեղա-
 պարտ քննեմք իս եւ ծնողացն Մէլիսէրիս
 եւ Փաշէիս եւ Աստուած սղորմի. ամէն:

Բ. — էջ 372. — Թ՛վն ՌճԻԷ (== 1679)
 մայիսի ամսուն Ի ումն եւ տեսի Էտրանայ
 իբի զպարտւոյ խանումն (երկու զուռով

խան) որ օտին (սենեակին) ասջեւրն մէկ
 տասըն ճրնճուղուկ կու եկին մէկուեղ. մէկն
 կախեցին՝ այլ մնացածն թըռան, մինչեւ Գ
 օր կացաւ, Գ օրէն յետեւ աներեւոյթ եղև
 եւ ես իմ աչօքս տեսայ էսպէս հնար:

Գ. — էջ 374. — Թ՛վն ՌճԾԲ ումն (==1703)
 զրեցաւ... ողորմի ասէք իմ հանգուցեալ
 Ստեփանն կամ իմ զանկուչ (ժամկո՞չ) թոս-
 լանն (թոսա՞նս), կամ մեղաւորիս ծնողքը
 յիշեցէք...:

Դ. — էջ 398. — Բարեխօսութեամբ ընդ
 սրբոյն Յոսիմոսի, զասեայ զամենայն հա-
 ւատացեալ քրիստոնեայք եւ զանարժան ծա-
 սայս Աստուծոյ Գուլնապարս, զբիչս եւ
 զմեր ննջեցեալսն:

Ե. — էջ 459. — Եւ եղաւ (զրեցա՞ւ) ի քա-
 զաքըն Ադրանապոլիս՝ որ էր թագաւորու-
 թիւն Սուլթան Մստափիս (Մուսթաֆա) եւ
 Հայոց սղղաց հայրապետութիւն՝ տեսն
 տեսն նահապետին...: Եւ արդ զրեցաւ
 ձեռամբս իմով Ընումէլիցի Ստեփաննի,
 Թ՛վն ՌճԾԱ (==1702), օգոստոս ամսուն Գ
 ումն:

Մարտի, 23 Յունուար 1947

32. — ԺԱՄԱԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ

Հիմ քիւ՛ չունի

ՌճԴ = 1655

Թ՛ՈՒՂԹ՛Ք՝ 220 (== 440) էջք. — ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝
 13×9×3 սնդմ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միտին. — ՏՈՂՔ՝
 21. — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղկուած ճերմակ, վարդազոյն եւ
 կապտամոյն թուզթ. — ԿԱԶՄ՝ ծաղկենկար կաշե-
 պատ խաւարտեայ. — ԴԱՏԱՐԿ ԹԵՐԹ՛Ք՝ վեց հատ
 ի վերջ. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ լաւ պահպանուած. —
 ՍԿԶԲՆԱՏԱԹ՛Ք՝ 93 հատ, զարդազիր ու թոշնազիր,
 յաջող ծաղկումներով. — ԳԻՐ՝ բոլորազիր, սեւ մե-
 լանով: Բոլոր համարները ունին սակեղ սիրուն եր-
 կաթազրեր. — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳ՛Ք՝ 73 հատ, առատ
 սակիով զունազեղ ծաղկումներ բոլորն ալ՝ որոնց մէջ
 իսկառիպ նմոյշներու ալ կարելի է հանդիպել. —
 ԽՈՐԱՆՔ՝ երկու հատ, սակի յատակի վրայ զունազեղ
 եւ շատ ծաղկումներով. — ԿԻՍԱԽՈՐԱՆՔ՝ 17 հատ,
 շատ յաջող, սկիւղարար. — ՆԿԱՐՔ՝ 16 հատ, իւ-
 բրաքանչիւր ժամակարգութեան սկիզբը, ընդհանրա-
 պէս սուրբերու պատկերներ, բոլորն ալ նոյն յաջող ն.
 բանդապնակէն. — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ՝ 30 հատ, բացառիկ
 յաջողութեամբ, մէկը՝ միւսէն յաջող ու գեղեցիկ,

աւետարանական զրուագներ եւ ինքնատիպ յղացում-
 ներ:

ԳՐԻՉ՝ Կիրակոս. — ՍՏԱՅՈՂ՝ տիրացու Յակոբ
 Տիրապէտրիցի. — ԺԱՄԱՆԿ՝ 1655. — ՏԵՂԻ՝ Տիրա-
 պէտրի. — ՄԱՂԿՈՂ՝ զրիչը: Զեռագրիս այժմու տէրն
 է՝ Պր. Նուրհան Ա. Զրէնկեան, Փարիզ:

Մատենա է ժամակարգութիւն՝ թըղ-
 թեայ, փոքրազիր եւ նկարազարդ, որ
 կը բովանդակէ սովորական ժամասացու-
 թիւնները, Տօնացոյցի բաժնով:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ՝

Հատ մը միայն, զրիչէն.
 «Փա՛ռք ամենասուրբ Երրորդութեան,
 Հօր եւ Որդոյ եւ Հոգոյն Սրբոյ՝ այժմ եւ:
 Արդ զրեցաւ ժամակարգութիւնս ի զուռն

Սուրբ Գեորգայ Զօրավարին, առաջնորդութեան Տէր Ովաննէս վարդապետին: Ի թաղաւորութեան զեռահասակ Սուլքան Մէհէմէտին: Զեռամբ զբնիս կիրակոսի: Ի վայելումն Տիրապէսքի տիրացու Յակոբին:

Աստուած իւրեան բարով վայելել տայէ մէն: Գրեցաւ զիրս Հոկտեմբեր ամսոյ Ժ. օրն Գշի. ամէն Հայր: ԹՎՆ. Հայոց ՌՃԴ (== 1655):

Փարիզ, 3 Գեկտեմբեր 1947

33.— ԽՐԱՏԳԻՐՔ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ

Հին քիւ՝ չունի

ՌՂԳ=1644

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԺԴ (==286 էջք). — ՄԵՅՈՒԹԻԻՆ՝ 22×16×4 սեղմ. — ԳՐՈՒԹԻԻՆ՝ միասին. — ՏՈՂՔ՝ 22. — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղկուած զեղնաւուն թուղթ. — ԿԱԶՄ՝ շաղանակագոյն կաշեպատ փայտեայ. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ չա՛տ զէջ պահպանուած, կաղմբ քայքայուած, ներսի թուղթերէն շատեր պակաս. — ԴԱՍԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան. — ԳԻՐ՝ վարժ բուրդիբ. համարներու զլուսնները կարմրազեղ. — ԶԱՐԴԱԳԻՐՔ ԵՂՆԻՔ՝ չկան, բայց ամբողջ զբնութիւնը խճուղուած է շատ անյաջող պատկերներով, բոլորն ալ ծաղրանկար կոչուելու արժանի:

ԳՐԻՉ՝ Յակոբ երէց. — ՄՍԱՅՈՂ՝ անյայտ, համարար զբնէր. — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌՂԳ (==1644). == ՏԵՂԻ՝ ԹԻՓԼԻՍ. — ԾԱՂԿՈՂ՝ զբնէր:

Մատենան է Յովհաննու Ոսկերեանի Խրատգիրք՝ պատկերազարդ, որ կը բովանդակէ պատկերներով բացատրուած բազմաթիւ խրատ ու քարոզներ: Զեռապիրս սեղհականութիւնն է Մարտիլիոյ Միրզա-կանց ընտանեկան մատենադարանին:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻԻՆՔ՝

Ա. — էջ 171. — Քրիստոս Աստուած, ոգորմեայ իմ ծնաւդացս եւ մաւրս... (տեղերը բաց ձգուած): Քրիստոս Աստուած քս սուրբ ծնաւդի բարեխաւսութեամբ ոգորմեայ իմ աղբրտոցս եւ քրկերտացս եւ ամենայն աշրեան մերձաւորացս, քրիստոնաց, կարգացողաց, լսողաց, օրինակողացս եւ իմ աներոջս... եւ իմ զաւքընչիս... , ընկերոջս, եւ ինձ մեղաւոր եւ անարժան սուտանուն Յակոբ էրեցս, թարմատար զբնիս, ամէն: Հայր մեր...:

Բ. — էջ 181. — ...Ազաշեմ զձեզ ի բերանոյ ննջեցելոյն յիշել զնոսա եւ զիս մեղաւոր անարժան եւ անպիտան տառապեալ Յակոբ Բախուսայ. ընդ նոսին եւ Աստուած

ողորմի ասել իմ ծնողացս եւ առ հասարակ...:

Գ. — էջ 219. — Ո՛վ աստուածաէքք Քրիստոսի ժողովուրդք, լսեցէք խրատս Յովհաննու Ոսկերեանու, որ վասն մեր մեղաւորացս (յ)այանեց. այս սուրբ քարոզս եւ զիս մեղաւոր Յակոբ էրեցս յիշեցէք, որ զբնի հրամանաւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերում, այս սուրբ քարոզերս պատկերքնրով՝ ամէն: Հայր մեր...:

Դ. — էջ 281. — Գրեցաւ զիրքս ձեռամբ Յակոբ իրեցէս, ի քաղաքն Թվիլիս ի դուսն Սուրբ Գարրիէլ Միքայէլին. թվկ. ՌՂԳին (== 1644) մայիսի իդումն աւարտ եղեւ. ամէն Հայր մեր:

Ե. — էջ 282. — Ով հարք իմ եւ կարբք, թէ հարցանէք թվն. ՌՄԺԶ (==1762). Դ. տարի իրար վերայ Օսմանլուն զնայ ի վերայ Պարսչուխի՞, չի՞ գարաց, կոտորվեցաւ. այս ամի մահ ընկաւ երկիրն Պայազիտու: Ես մահակսի Խարայէլս որդի ոչ ունէի. երկու դուստր ունէի՝ մեռան: Աստուած հոգուցն ողորմեցի յաւուրն դատաստանին եւ ամենայն քրիստոնէից եւ ինձ մեղաւորիս, ... ի զիւզն Գուլայսօր, երկիրն Պայազիտու:

Զ. — էջ 283. — Ծանիր՝ որ հայր եւ կորայր թէ իմանաք, ասացի թէ զնամ Լստանբաղ, զիրքս այս լաւ կազմել տամ. որիչ բան հանգիպեցաւ...:

Է. — էջ 283. — Ես նախչուվանցի, զիւզն Յեցկցի, տէր Ղազարի որդի Ովաննէս էրեցս՝ որ Եկայ Քրտքստուն, թվ. ՌՃԿԲ (==1713), զարբին Ղազարի զիւզր: Մէվէիզնահի (°) թախան առաւ, երկիրն անկաւ տառապանք ԺԲ. տարի: Թվ. ՌՃՂԳ (==1724) Օսման-

լուն եկաւ երկիրն առաւ, շատ զերի տարաւ. ժԱ տարի Աջամու երկիրն զապթեց: ԹՎ. ՌՃԶԴ. (= 1735) Սորասանայ Թահմազ խան եկաւ՝ երկիր Աջամու առաւ Օսմանցումբնէն. եղաւ Շահբարբաշի, շատ աւերեց եր-

կիրն Պարսեց. ժԱ. տարի տառապանք անկաւ երկիրն: ԹՎ. ՌՃՂԴ. (= 1745) սպանութիւն եղաւ քիմ քիմայ: Էլ ո՛չ հայր, եւ ոչ որդին՝ հօրն, այսպէս աւերեցաւ...»:

Մարտի, 24 Յունուար 1947

34.— ԳԻՐ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹԵԱՆ

Թիւ՝ չունի

ՌՃԻԱ=1672

ՄԵՆՐՈՒԹԻՒՆ՝ շորս մեար 50 սնդմ.— ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միտսին.— ՆԻԻԹ՝ մազազաթի նման լաւ յղկուած թուզթ.— ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ լաւ պահպանուած.— ՄԿԶԲՆԱՏԱՌՔ՝ բոլորն ալ ծաղկուած թոշնագիր ու զարդագիր.— ԳԻՐ՝ շատ յաջող մանրիկ նսարագիր.— ՆԿԱՐՔ՝ բազմաթիւ, զրեթէ բոլոր գլուխներու սիկզբը. այսպէս՝ Արարչագործութիւնը, Ադամ եւ Եւա Դրախտին մէջ, Մոզերու երկրագործութիւնը, Ս. Ներսէս Շնորհալի, Հրեշտակագետք, Իսահակի Զեմուամբ, Ս. Նիկողայոս Հայրապետ, Ս. Սարգիս եւ որդին Մարտիրոս՝ սպիտակ ձիւս վրայ, Ս. Գեորգ Զօրավար, Ս. Գրիգոր Նարեկացի, Ս. Կիպրիանոս, բոլորն ալ յաջող նկարչութիւն:

ԳՐԻԶ՝ Աւետիք.— ՄՏԱՅՈՂ՝ Զարբերա, յաջորդարար Ստախաթիւն եւ Մարգարիտ.— ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌՃԻԱ (=1672).— ՏԵՂԻ՝ Կ. Պոլիս.— ԽԱՂԿՈՂ՝ Աւետիք:

Զեռագրիս այժմու տէրն է՝ Տիգրն Տասուրօֆ, Փարիզ:

Մատենան է Գիր պահպանութեան՝ թրղթեայ, նկարազարդ, որ կը բովանդակէ՝

1. — Անունն Աստուծոյ որ է փրկութիւնն հոգւոյ եւ մարմնոյ, քաղաւորաց ուրախութիւնն եւ ցնծութիւնն, տղայոց պահպանութիւնն, աղքատաց օգնականութիւնն, դիւաց հալածումն եւ փարատիչ ամենայն ցաւոց եւ ազատութիւն գերելոց.— Անսկիզբն, անեղ Աստուած, անճառելի Աստուած, անպատմելի Աստուած, ամենակալ, ամենապարզ, ամենաբարբի Աստուած...:

2. — Աղօթք՝ իւրաքանչիւր առանձին հաւատացելոց ի Քրիստոս՝ գոր արարեալ է Տեառն Ներսէսի Հայոց կարողիկոսի.— Հաւատով խոստովանիմ եւ երկրպագանեմ...:

3. — Մաղբանիք սրբոց ուշանացն ի վերայ երկրի, փարատիչ ամենայն դիւակն ցա-

ւոց.— Բարեխօսութեամբ սուրբ նշանացս՝ որ են պարթոզ եւ պահապան եւ զէն յաղթութեան...:

4. — Գիր վանն դատաստանի աջողելոյ՝ ի դէմ դատաւորաց որ գաղցրն եւ գրարին խօսին անուամբն Աստուծոյ. ծառայս Աստուծոյ՝ Զաբարիա.— Ամենակալ Աստուած, բարերար, մարդասէր, բոլորից...:

5. — Մաղբանիք սրբոց քաղաւորաց.— Այլեւ բարեխօսութեամբ սրբոց թաղաւորացն Եղեկիայի, Սեղեկիայի եւ Մանասէի, Արզարու...:

6. — Ողջակիզին Սահակայ.— Եւ էառ Աբրահամ զորդին իւր Իսահակ եւ տարաւ ի զենիւս իւր եւ ասէ որդին իւր...:

7. — Մաղբանիք սրբոյն Նիկողայոսի Սբանչելագործին եւ այլ սրբոց Հայրապետացն.— Սքանչելագործ արաղահաս Հայրապետն սուրբն Նիկողայոս խնդրեաց յԱստուծոյ եւ ասէ. սուրբք որ անկանին ի զերութիւն, ի հիւանդութիւն, ի...:

8. — Մաղբանիք սրբոցն Սարգսի Զօրավարին եւ որդւոյն Մարտիրոսին.— Երջանիկ մեծ զօրական եւ Քրիստոսի յաղթող վկայն, գլուխ զօրաց Կոստանդիեան, քաջ սպասապէն սուրբք Սարգիս...:

9. — Մաղբանիք սրբոյն Գեորգեա Զօրավարին եւ այլ զօրավարացն.— Մեծ զօրավարն Քրիստոսի սուրբն Գեորգ, յեա բազում սքանչելեացն...:

10. — Գիր քաղցրութեան եւ երեսախտութեան եւ ամենայն բանի աջողումն.— Որդէս հայր Աստուած աստքումն որդւոյ իւրում քաղցրացաւ, եւ որդին ի փրկութիւն

աշխարհէն քաղցրացաւ եւ սրպէս ս. Հոգին
ի կենդանործել յազգս...:

11. — Գիր պատերազմի որ ի քրի այլ ոչ
մերձեման ի ծառայս Աստուծոյ որ վերայ
գիրս. — Բարեխօսութեամբ սրբոյն Մե-
կեօխոսի զինաւորին եւ այլ սրբոց զինաւո-
րացն եւ սրբոց հրեշտակա...:

12. — Գրիգորի Նարեկացոյ ասացեալ է
վասն պատերազմի ընդդէմ աւագակաց եւ
ամենայն ցեղ պատահարաց, գնալ ի ցանա-
պարհի. — Տէր Աստուած զօրութեանց հա-
յկաց զազաջանս ծառայիս քո եւ ազաջանօք
Ս. Աստուածածնին...:

13. — Աղօթք սրբոյն Կիպրիանոսի՝ ա-
սացեալ է վասն աւգնական եւ պահապան ե-
ղէց ի վերայ ծառայիս Աստուծոյ Զափարի-
այի. — Կիպրիանոս ծառայ Յիսուսի Քրիս-
տոսի ազգաւ Հելենացի, առն հեթանոսի,
որդի...:

14. — Աղաւթք Կիպրիանոսի Եպիսկոպո-
սին. — Եւ արդ Տէր իմ Յիսուս Քրիստոս.
երզմնեցուցանեմ զամենայն կապ եւ կա-
խարզութիւնք, ի թագն Դաւթի...:

15. — Այս եմ երկուտասան հրեշտակաց
անուանի՝ որ կան մեզ պահապան. — Յի-
շեա՛յ զՍարսիէլ հրեշտակն եւ փրկիս ի նե-
ղութենէ, յիշեա՛յ զՍարսափէլ հրեշտակն,
եւ զոր ինչ ինչդրես յԱստուծոյ, տայ...:

16. — Աղաւթք սրբոյն Անտիոքաց թշկիին.
ծառայս Աստուծոյ՝ Զափարիայի. — Աստ-
ուած Արրահամու, Սահակայ եւ Յակոբայ,
Աստուած ամենայն մխիթարութեան, բն-
կա՛լ եւ կատարեայ զհայցուածս...:

17. — Գիր քերտան եւ ամենայն ցաւոց
դեղ, ծառայս Աստուծոյ... — Իջանէր Տո-
փիայ ի լեանէն եւ ունէր աչք հրեղէն եւ ի
ձեռինն երկաթի գաւազանաւ. ի դէմ զիսպաւ
Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս...:

18. — Գիր գլխացաւորեան. — Տէր մեր
Յիսուս Քրիստոս ել ի Բեթանիա ի լեանն
Զիթենեաց աշակերտօքն հանդերձ. հարցին
ցնայ եւ ասեն. Տէ՛ր, է՛ աստ ծառայ քո,
սիրտն վախի եւ հանապաղ զլուին ցաւի:
Ասէ...:

19. — Աղաւթք ամենայն ցեղ ցաւոց եւ

կախարդութեան, ծառայս. — Կարգամք առ
քեզ, Տէր երկնի եւ յերկրի, յերեւելեաց եւ
աներեւութից, սերս...:

20. — Գիր լեզուակապի. — Յանուն Յի-
սուսի Քրիստոսի, ես զրեմ այն սրբոց ա-
նունն որ ի վերայ լերանցն կայ, Եօթը թեւ
ունի, Եօթը թեւն է, Եօթը դոյն ունի, Եօթը
զոյնն է...:

21. — Աղաւթք սրբոյն Գրիգորի Նարե-
կացոյ ասացեալ. — Ընկալ քաղցրութեամբ
Տէր Աստուած հօր...:

22. — Աղաւթք քաղի (այսպէս) որ ալ
անուանի, գոր Տէր Աստուած խափանեսցէ ի
դիմաց ծառայիս Աստուծոյ Զափարիայի եւ
որդոցն ամէն. — Սուրբն Պետրոս եւ սուրբն
Պօղոս եւ սուրբն Սիւրանոս եւ սուրբն Շի-
ղայ, զնացին յանապատ տեղի եւ տեսին այր
մի նստեալ ի վերայ աւազոյ. աչքն նորա
սպեկի, ատամունքն երկաթի, եւ ժանիքն
պղքնձի, թաթ օտիցն յետս եւ կրունկն ա-
ռաջի եւ մաղ նորայ՝ սրպէս ձիոյ ձար եւ
տեսիլ նորա զժրնդակ, այլակերպ սրպէս
վարազ խոզի. հարցեն ցնայ սուրբքն եւ ա-
սեն. զի՞նչ եւ զու պիղծ զժնիկ կենդանի եւ
կամ զի՞նչ է զործ քո ըստոյզ, խոստովա-
նեայ մեզ: Ասէ պիղծն: Ես եմ աչքն որ նրա-
տիմ իվերայ տղացկանիին, զականջն խոսցը-
նեմ, զսիրտն խորովեմ, զլասապն քարշեմ,
եւ զողանամք զտղան ի մօրէն եւ խուլ եւ
մունճ տանիմք առ թագաւորն մեր ի յան-
դունդս, եւ նայ յոյժ մեծարէ զմեզ, եւ մեք
ոչ թողումք որ տղայն ի փեսայութիւն մր-
տանէ եւ զղուարն՝ ի հարսնութիւն. մեք
հազար հազարաց ենք, եւ բիւրք բիւրոց,
մեր բնակութիւնս տանց է եւ ախոսս անաս-
նոց. ո՛չ թողումք որ աճեն. զամանս քամոտ
տանեմք եւ զամանս ճաթափ. ահայ ասացի
ձեզ զամենայն զբանս իմ, ո՛վ սուրբք Աս-
տուծոյ մի՛ տանջէք զիս: Եւ սուրբքն հա-
նեն զհրեղէն նեան եւ կամեցան սպանանել
զպիղծն զայն: Ասէ պիղծն. մի սպաննէք
զիս, երզնում ձեզ, եւ երզումն տամ սրոյ
բնդ իս իցեն, որ տեղ ձեր անուանքն յիշուի,
եւ զիր անուան ձերոյ լինի՝ մեկք ի հոն ոչ
մերձենամք, եւ ոչ մտանեմք, այլեւ քոռա-
սուն տարով հետի գնամք ի նմանէ: Եւ ասն
սուրբքն — Ե՛րթ, պիղծ, կապեալ ես ան-

ուամբն Աստուծոյ կենդանոյ, եւ պինտ պա-
հեայ գերզումն քո: Եւ առաւել հալածեալ
եղիցիս ծառայէս Աստուծոյ... (Ջնջուած)
տանն եւ ընտանեացս ամէն:

23. — Գիր աւճառարի. — Ես Պաւղոս հա-
լածիչ եկեղեցւոյ յաւուրս բազումս եւ այժմ
եղէ անօթ ընտրութեան...:

24. — Տէր Սարաւաւք աւգնեա ինձ. —
Երզմնեցուցանեմ զաւճն ձիւնայդոյն, որ է
մորթն սպիտակ. երզմնեցուցանեմ զաւճն
եւ զիժն անջրդի, որ ընդ ցրտային է բնա-
կեալ...:

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՔ՝

Ա. — Ի վերջ գրոյս (Գլխաւոր Յիշատա-
կարան). — «Փա՛ռք համադոյ, անրաժա-
նելի եւ միասնական, Սուրբ Երրորդութեան
յաւիտեանս ամէն: Արդ կատարեցաւ սուրբ
հայրապետոց եւ ամենայն սրբոց պահպանու-
թեան զիրս, ի լաւ եւ ընտիր յօրինակէ, ի
արքայանիսս քաղաքն Կոստանդնուպօլիս,
թիւն Հայոց մեծաց ՌՃԻԱ. (= 1672) փետր-
վար ամսոյ իր. որ էր նահանջ. ի վայե-

լումն աստուածաւէր եւ բարեմիա Զաֆա-
րիային եւ սրբոցն Հա(յ)րապետին, Աբդի-
մսեհին, Թամրազին եւ ծնողք սոցին Սելվ-
լին՝ ամէն, զոր Տէր Աստուած յերկար ժա-
մանակաւ վայելել տացէ ամէն: Արդ ազա-
շեմ դձեց՝ որ հանդիպիք ամա՛ կարգալով
կամ յօրինակելով, յիշեալիք ի մաքրափայլ
ազաւթս ձեր, զստացող սորին՝ խոնայ Զա-
ֆարիան եւ զորդիքն եւ զկողակիցն եւ զմե-
զապարս զրիչս Աւետիքն եւ զհոգեւոր վար-
պետաքս եւ զմարմնաւոր ծնողքս, միով
հայր մեղայիւ եւ որ յիշէ՛ յիշեալ լիցի ի
Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ՛ որ ասէ
եկայք աւրհնեալք Տօր իմոյ...»:

Բ. — Մէկ երկու ազօթք եւ մայթանքի
ի վերջ, տեղ տեղ Զաքարիա անունը Ջնջուած
եւ տեղը գրուած Սառա կամ Մարգարիտ:
Այսպէս՝ ի վերջ Յիշատակարանիս կայ.
«Օղնեա՛ Տէր Աստուած Սառախարունիս եւ
զաւակաց իմոց եւ փրկեա՛ զմեզ ի փորձու-
թենէ գիւաց»:

Փարիզ, 3 Ապրիլ 1949

35.— ԾԱՐԱԿՆՈՑ

Հին քիւ՛ չունի

ՌՂԹ=1590

ԹՈՒՂԹՔ՝ 1Բ×ԺԲ (= 768 էջք). — ՄԵՆՄՈՒ-
ԹԻՒՆ՝ 14×10×4 սնդ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին.
— ՏՈՂՔ՝ 21. — ՆԻՒԹ՝ լաւ յղուած բարակ
թուղթ. — ԿԱԶՄ՝ շաղանակազոյն կաշեպատ խաւա-
քարեայ, երաններուն վրայ խաչանիչ տաղումներով.
— ԳԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ
լաւ պահպանուած: Հոգեդարտեան Կանոնի եւ իր
նկարին՝ որ գծարխտարար հանուած ու կորսուած է՝
նորնթաց էջին վրայ կայ հետեւեալ ծանօթութիւնը:

Յաղագս շարտկանացն թէ ուժէ ասացեալ: զՄընը-
ղեանն, եւ զԱստուածածնին՝ Մովսէս Քերրոզն: Զա-
պաշխարութեան, զՂազարոսայ զգալտեանն, զԱւազ
չարթուն՝ Մասրովյ վրդապետն: զՀանգստեան,
զՀոգւոյ զալտեանն, զԱղուհոցից զԿիրակէիցն,
զԱյսուոր անճառս, զԱրարչական, զԱստուած անեղ,
զԱւրհնեմք զբեղ, զՀրէշտակապետացն, զՆայեա սի-
րազն՝ Հա(յ)րապետն) Ներսէս Ծնորիային: զՅարու-
թեան, զՀամարածմանն, զՊենտակոստէին՝ Ամանիայ
Շիրակացին: զՎարդավառին, զՄարգարէիցն, զԱւա-
քելոցն, զՎարդանացն, զՄեղաբն ամենայնի՝ Յով-
հաննէս Մանուկուկացի: զԱռաւուտաւ երզերն եւ
զձայնիցն բաժանմունքն Սուրբն Սահակ Պարբեմն:
զՀոբիսիմեանցն՝ Տէր Կուսիտաս: զՄարտիրոսացն, եւ

զՎասի տաղ աւրհնութեանցն՝ Տէր Պետրոս: զՅա-
րութեան .է. ձայնի աւրհնութեանն՝ Տէր Ստեփանոս
Սիւնեաց եպիսկոպոսն: Այսուոր զուարճ՝ Կարապետ
վարդապետն: զԱրեւելքն՝ Կիրակոս վրդպ. — ՎԵՐՆԱ-
ԳԻՐՔ՝ խորաններուն տակ. առջին առջը՝ զարդա-
զիք, յաջորդ տողը սակեղեղ երկաթազիք: — ԳԻՐ՝
ձայրէ ձայր շատ յաջող մանարտիկ բուրազիք, նայն
զրջն. համարները ունին սակեղեղ երկաթազիք. —
ՍԿԶԵՆԱՏԱՌՔ՝ գլխաւոր Կանոններուն սկիզբը՝ բո-
լորն ալ սիրուն թռչնազիք, իրենց կից լուսանցա-
զարդ եւ մանրանկարներու թիւով, բոլորն ալ յաջող
եւ նուրբ վրձինի արդիւնքը Տէր Վահան քհն. ի. —
ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ թիւով 115 հատ, սակիով, լազ-
ուարտով ու կարմիրով խառն շատ յաջող ծաղկումով
եւ սովորական մոտիւններով. — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ,
զլիսուոր չորս Կանոններու վերեւ. չորսն ալ հարուստ
սակիով ու լազուարտով եւ նուրբ ու շատ յաջող ծաղ-
կումով. — ԿԻՍԱՆՈՐԱՆՔ՝ վեց հատ, խորաններու
սծով ու երանգով. — ՆԿԱՐ՝ հատ մը միայն Յարու-
թեան Կանոնի հանդիպակաց էջին վրայ. «Զի՞ ին-
զրէք զկենդանին ընդ մեռեալս»: Ծիրանազգեստ հրէշ-
տակի Յիսուսի զերեզմանի մուտքին, իւրարեր երեք
կիներու ցոյց կուտայ թափուր զերեզմանը, սրուն

ստորաբար կը տեսնուին ընկողմանած եւ սղոյնաւոր
զիրքով շորս զինուորներ, շորսն ալ համաշափ կանայ
սրածայր զլիտարկով. — ՄԱՆՐԱՆԿԱՐՔ՝ թիւով 34
հատ, բոլորն ալ Աստուածամօր, թագուորաց, սուրբե-
րու եւ հայրապետներու՝ շատ յաջող նկարչութեամբ:
Յաջող են Անտոն Անաստասիանի, Ս. Թէոդոսի, Գաւ-
թի, Գր. Լուսաւորչի, Ս. Քառասուն Մանկանց եւն
ժանրանկարները: Դժբախտաբար անոնց մէկ քանին
մասամբ մնացած են նոր կողմի առթիւ դործածուած
զանակին տակ:

ԳՐԻՉ՝ Վահան զգիր Զէյթունցի — ՍՏԱՅՈՂ՝
Մերուն Աբրեղիակ. Զէյթունի. — ՄԱՂԿՈՂ՝ զրէշը-
ՃԱՄԱՆԻ՝ ՌԼԹ (=1590). — ՏԵՂԻ՝ Զէյթուն:

Մատենան է Շարակնոց, թղթեայ, փոք-
րազիր, ամբողջ եւ համաձայն առձեռն
տպագիր Շարակնոցներու եւ յաջողագոյն
զրչութիւններէն մին Հարէպի մէջ վար-
ժուած համբաւուոր տէր Վահան ք՜յ. Զէյ-
թունցիի:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

Ա. — Էջ 766 (Գլխաւոր Յիշատակարան).
— « Փառք համազոյ անբաժանելի եւ մի
աստուածութեան Հաւր եւ Որդւոյ եւ Սուրբ
Հոգւոյն այժմ եւ անդրաւ յաւիտենին ամէն:

Ի ծագմանէ բանին Աստուծոյ լուսաւոր-
եալք եւ ի շնորհաբաշխ Հոգւոյն Սրբոյ
մաքրագարեալք ի մերոյ պետաց ի հոգե-
կիր արանց, ի հայկազան սեւից յուզղափառ
հայրապետաց եւ աստուածարան վարդա-
պետաց, վերհմայցեալ կրթական վերժա-
նութեամբ, քաջուորակ բաժանմամբ ձայ-
նից, երաժշտականաց վիպասան չափաբա-
նութեամբ բոլոր սարոյն, հին եւ նոր շա-
րականաւք լի, ըստ հոլովման մեծ արուս-
եակին: Յազազս տէրունական տունից, եւ
ամենայն սրբոց, ի պահս աղաշխարութեան,
եւ ի հանդիստ ննջեցելոցն ի Քրիստոս, եղա-
նակեցին երգ. աւրհնութեան, ի պայծառու-
թիւն ասանից, եւ ի պատիւ փառացն Աստու-
ծոյ, ի համաձայնութիւն հրեշտակաց, եւ ի
մասնակցութիւն սրբոց, եւ ի հրճուանս
կեկեցեական գասուց, եւ ի խրախուրթիւնս
մանկագունից եւ ի ցնծութեանս ծերոց
ամէն:

Շնորհիւն Աստուծոյ սկսեալ եւ սգորմու-
թեամբ Տեառն աւարտեցաւ սայ, այսմ մե-
ծահանդէս եւ հոգեկից տառից, ի լու եւ
յրնաիր աւրինակէ Սրտոյ, առաջի վարժա-

պետին եւ քաջ քարտուղարին Գրիգորի,
մականունն թուլ սրջորջելոյ: Չեւամբ յոզ-
նամեղ եւ անարհեստ եւ փծուն գրչի, վա-
հան սկարի: Ի շրջագայութեան հայկազան
տուժարիս ՌԼԹ (=1590): Ի դասն եւ յան-
բարի եւ վշտաշատ ժամանակի, որ երերուն
եւ տատանեալ կա(յ) ազգս քրիստոնէից, ի
ձեռն յայլազգաց եւ յանիրաւ պահանջո-
ղաց: Ի դաւառս Գերմանիկոյ, ի զիւղաքա-
ղաքս ի Զեթուն, ընդ հովանեաւ սուրբ
Սարգսի եւ այլ ամենայն սրբոցն Աստուծոյ՝
որ աստ կան ի յաւնութիւն քրիստոնէիցս:
Ի յաթոտակալութեան Տեառն Ազարիայի
կաթողիկոսի եւ քաջ բարունապետի Կիլի-
կեցւոց: Ի հայրապետութեան Տէր Մերուն
արքեպիսկոպոսի, ստացողի սուրբ տառիս.
Ի վայելումն եւ յիշատակ իւր եւ յիւրոնց:

Ո՛վ լուսերամ մանկունք Սիւովնի վասն ու-
րոյ երեսս անկեալ աղաչեմ զամենեսեանսդ,
որք լուսաւորիք սովաւ ուսմամբ, կամ տե-
սանելով, յիշեսջիք ի մաքրափայլ յազաւթս
ձեր, գրտացող Շարակնոցիս, զպարնուէր
Մերուն արքեպիսկոպոսն դաւառիս մերոյ,
որ ստացաւ զսայ ի հաշալ արդեանց իւրոց.
լի սրտիւ Աստուած ողորմի ասացէք իւր
հոգւոյն հանդերձ ծնուղաւքն ամէն. եւ
գարձեալ յիշեսջիք զանարժան գրչակս Վա-
հան եւ զճնաւդս իմ զԱւետիքն եւ Զմրութն
եւ զեղբայրքս իմ եւ զքեւրքս, եւ զորդիքս
իմ որ առ Քրիստոս փոխեցան, եւ զամե-
նայն ազգատոհմս մեր, զբահանայս եւ
զսարկաւազունքս հանդերձ նախնաւք եւ
վերջնաւք ամէն: Եւ զյուսուցիչն մեր զՂու-
կաս բարունապետ Կեղիցի եւ զեղբայրս նո-
րին՝ զուէր Մարկոս վարդապետն, եւ զայսմ
արուեստիս ուսուցիչքն, զՍարգիս երէցն Հե-
զանցիւն, եւ զայլ ուսուցիչքն մեր՝ զորս յի-
շատակեցաք: Ազաչեմ զձեզ ով Եղբայրք,
աստեջիք ի խորոց սրակ, թէ Տէր Աստուած
Յիսուս Քրիստոս սգորմեա նոցա, եւ ջնջեա
զձեռագիր յանցանաց նոցա, եւ զրեա գա-
նունս նոցա ի զպրութեան կենաց: Եւ որք
զողորմիս ասեն ողորմութիւն ընկալցին ի
Քրիստոսէ Աստուծոյ մերոյ, որ է աւրհ-
նեալ յաւիտեանս ամէն »: Ասոր կը յաջոր-
դէ, տարբեր գրչէ՝

Բ. — Զվերջի ստացող Շարակնոցիս

զմահատելի վարդապետն որ ստացաւ զսայ իւր հալալ արդեանց իւրոց. յիշատակ իւր հոգոյն եւ կողակցին իւրոյ Մարքային եւ իւրոց որդոցն եւ ամուսնոյն ամենեցուն եւ այլ ամենայն արեան մերձաւորացն՝ ամէն: Ի վայելումն որդոյն իւրոյ Աւետիք Սարկաւագին, զի Աստուած բարով վայելել տացէ եւ որ զողորմին ասեն լի՛ սրտիւ Տէր Յիսուս ողորմի ձերոցն եւ մերոցն իւր միւսանդամ գալստեանն ամէն՝ Հայր մեր:

Գ. — Յարութեան նկարի եւ կանոնի նախընթաց էջին վրայ, մանրատառ սիրուն գիրով՝ Վահան գպրէ.

Վերջ եղև այս մեծ տաւներին, ուրա-

խութիւն տրտում սրտիւ եւ երանեմ զիս զեղկելիս, յորժամ հասից յաւարտ գրիս: Արդ ազաչեմ զտեսաւղ տառիս, որք հանդիպիք զայս մատենիս, անմեղադիր լերուք առ իս, խոչորութեան եւ սրզալիս: Հայրապետքս մեր գաւառիս է ըստացող Շարակնոցիս, որ է զարդ մեր յանապատիս, պարուստէր Ծերուն պանծալիս: Արդ անկեալ աղերսեմ եւ ես ի տեսողացդ ամենայնիս, որ յիշման անէք արժանիս, զՎահան գրծող զողորմելիս: Նա յոյսն մեր Տէրն ամենիս, թողութիւն շնորհէ ձեզ եւ յիս, որ առասն է ի տուրքս բարիս, Քրիստոս Աստուած տա՛ մեզ զկարիս:

Մանչեսթր, 7 Նոյեմբեր 1949.

36.— ԱԻԵՏԱՐԱՆ *

Հին քիւ՝ 9

Ժէ դա՞ր

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԴ×24 (=576 էջք). — ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ՝ 18×16×6 սնդմ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ երկօրեւ. — Տողք՝ 21. — ՆԻԻԹ՝ լաւ յղկուած սպիտակ մազազաթ. — ԿԱԶՄ՝ չազանակազոյն կաշեպատ տախտակեայ. — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չորս թերթ սկիզբը եւ թերթ մըն ալ ի վերջ, մազազաթեայ. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ լաւ պահպանուած, միայն Գլխաւոր Յիշատակարանին առաջին մասը ինկած ու կորսուած: Եւսերի առ կարգիանոս զբաժնաւոր նամակն ու համաձայնութեան տախտակները կ'երեւան սկիզբէ տասը խորաններու տակ: Չորս Աւետարաններն ալ ունին իրենց նախադրութիւնն ու բովանդակութեան ցանկը ու էջերու վարի լուսանցքներուն վրայ կ'երեւին համարարանի համարանիչները. — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ չորս խորաններու տակ՝ թռչնագիր, միջակ ծագկուածով. — ԳԻՐ՝ շատ յաջող մանրէկ բոլորագիր. համարները ունին կարճբազկեղ եւ լազուարտ խոտն երկաթազիր. — ՍԿԶԲԵՆԱՍՈՒՔ՝ չորս Աւետարաններու սկիզբը, մարդագիր, թռչնագիր ու զարդագիր. — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԴՔ՝ բազմաթիւ, բոլորն ալ կարմիրով եւ կապոյտով խոտն բաւական սիրուն ծագկուածով. — ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս հատ, չորս Աւետարաններու սկիզբը վայելուչ ծագկուածով. — ՆԿԱՐՔ՝ չորս աւետարանիչներու, թերագիծ, թեթեւ՝ բայց յաջող վրձինով:

ԳՐԻԶ՝ անձանօթ. — ՍՏԱՅՈՂՔ՝ Պօղոս եւ Պետրոս. — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ անյայտ, Ժէ դա՞ր. — ՏԵՂԻ՝ անձանօթ:

Մատնանս է Աւետարան, մազազաթեայ, ամբողջ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — Ի վերջ Յովհաննու Աւետարանին, սկիզբը պակասաւոր (Գլխաւոր Յիշատակարան). — «...հանդիպեալ պատահիք սմա տեսանելով կամ զազախարելով. յիշեսջիք ի մաքրափայլ ազաւթս ձեր զվերոյ ասացեալ ստացաւղ սուրբ Աւետարանիս զՊետրոսն եւ զՊաւղոսն հանդերձ ծնաւղիք եւ ամենայն աղպատոհմիք եւ ասացէք Աստուած ողորմի. զի թերեւս մնացեալ անցանս որ ընդ մեզ ջնջեացի սուրբ ազաւթիք ձեր. եւ ողորմութեան ցաւոյն անձրեւացի ի շարաւալի ոսկերս մեր, առ ի բուսուցանել յաւրն աներեկի եւ վերանալ ընդ յառաջ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ: Որ է արհնեալ յախտեանս յախտենից ամէն »:

Մանչեսթր, 7 Նոյեմբեր 1949.

*Ձեռագիրս քիւ R. 56.101 ի տակ մաս կը կազմէ Մանչեսթրի Ryland's Library ի:

37.— ԱԿԵՏԱՐԱՆ

Հին քիւ՝ չուցի

Ռ.Ղ.Ձ=1587

ԹՈՒՂԹՔ՝ ԻԵ×24 (=500 էջք).— ՄԵՄՈՒԹԻՒՆ՝ 22×16×6 սնդմ.— ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ Երկսիւն.— ՏՈՂՔ՝ 21.— ՆԻՒԹ՝ լաւ յգիւած բարակ թուղթ.— ԿԱԶՄ՝ չազանակազոյն կաշեպատ տախտակեայ.— ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան.— ՄԱԳԱՂԱԹԵԱՅ ՊԱՀՊԱՆԱԿ՝ չորս թերթ՝ Երկաթաղէր զարդանկար Աւետարանի մը մասերով. «...զգործան ընդ ոչս զուրդ զարմանայք...».— ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ շատ լաւ պահպանուած: Սկիզբի քառասուն նկարներուն կը յաջորդեն Եւսեբի համաձայնութեան նամակ ու տախտակները, յաջորդաբար տասը խորաններու տակ: Կողքերուն ներքի երեսները՝ պատած են կարմիր ամբլասով, ճոխ եւ սկզբնական.— ԳԻՐ՝ շատ յաջող բոլորակիր.— ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ չորս Աւետարաններու սկիզբը, միայն մէկ տող, վարժ զարդաղէր.— ՍԿԶԲՆԱՏԱՐՔ՝ մարդաղէր, թռչնաղէր, զարդաղէր ու կենդանաղէր.— ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ բազմաթիւ՝ հին ու ինքնատիպ մտախնկերու յաջող ծաղկուածով.— ԽՈՐԱՆՔ՝ չորս Աւետարաններուն ճակատք, բոլորն ալ շուրջի զարդանկարներուն հետ ներդաշնակ ծաղկուածով.— ՆԿԱՐՔ՝ բազմաթիւ, բոլորն ալ Յուդայիս թիւ 11 Աւետարանը (էջ 16) ծաղկող Յակոբ սարկաւազի ճարտար վրձինի գործերը եւ նոյն մեծութեամբ ու նոյն երանգապնակէն եւ նկարներու ցանկով եւ կատարեալ նմանութեամբ: Այսպէս, բացի չորս Աւետարանիչներու յաջող նկարներէն, կը գտնենք. 1. Միաշարքի յարմի սկիզբն աշխարհի լրումն, երկինք եւ երկիր, ջուր, հուր՝ ի յերկինքիմ. 2. Բ. աւարմ հաստատեցաւ զկերպն... 3. Է. աւարմ՝ համգիստ ամենայն գործոց. 7. Այս է դուռն արեւայտութեան... 4. Դարիտոն է... 5. Զպտուղն կերում, մերկացան... 6. Գարբիլի երեշտակն է... եւ այսպէս ըստ կարգի:

ԳՐԻԶ Եւ ՅԱՂԿՈՂ՝ Յակոբ սարկաւազ Զուրեցի.— ՍՏԱՅՈՂ՝ խոջա Ատիրէկ.— ԺԱՄԱՆԱԿ՝ Ռ.Ղ.Ձ (=1587). — ՏԵՂԻ՝ Հին Զուրայ: Աւետարանս R. 55.629 (N° 20) ի տակ մաս կը կազմէ Մանչեսթրի Ryland's Library ի:

Մատենան է Աւետարանի թղթեայ, մեծաղէր, բազմաթիւ նկարներով հարուստ եւ յիշատակազրուութեամբ ճոխ:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա.— Ի վերջ Յովհաննու Աւետարանի (Գլխաւոր Յիշատակարան). — «Փա՛ռք...: Արդ՝ եւ նմանեցուցիչ պայծառագոյն աստուածահարչ հոգիապարգ եւ զարթուցանող մարմնոց եւ քուարան մեղաց լուսայարմար

սուրբ Աւետարանս: Արդ եղև աւարտ, զբաւ զըջութեան յայսմ աստուածաշունչ սուրբ Աւետարանիս, որոյ եմք ծառայիցք ձեր անպիտանս, եթէ յիշեմ ոչ եմ արժան, այլ հոյ եւ փոշի, ոչ թէ ի փառս Աստուծոյ, այլ եւ կոխելիք ստից տեղւոյն: Զեռամբ ամենամեղ փցուն եւ անարհեստ զբէի Յակոբ սարկաւազի, որ միայն զանունս ունիմ եւ զործս ոչ: Աւարտեցաւ երկնահանգոյց ի տեղիս, մեծակրօն մայրաքաղաքիս որ կոչի Զուրայ, ի դուռն Սուրբ Աստուածածնին եւ Սուրբ Հրեշտակապետին եւ Սուրբ Ամենափրկչին եւ Սուրբ Յակոբին եւ այլ բազում սրբոց որ աստ կան հաւաքեալ: Ի յառաջնորդութեան մերոյ քաջ եւ յրարունապետ Ագաբիա արհեպիսկոպոսն, որ անուանի է առաջի Աստուծոյ. նայև բարէպաշտ սրբաանեալ քահանայիցն: Զտէր Բարդղղովմէոսն, եւ զմիւս զտէր Մանուէլն, զտէր Ղազարն, զտէր Ներսէսն, զտէր Թաքէոսն եւ զմիւս նորարողոջ երիցանցն որ են մանկտիք նորատունկ եւ սրբակաց: Ի հայրապետութեան տեառն Դաւրի (Վաղարշապատցի), ի յաթոս Սուրբ Էջմիածնի Վաղարշապատու, Այրարեան Նահանգի: Ի թվականիս Հայոց ՌԷԶ (= 1587): Արդ ով աստուածատէր յորժամ նայելով տեսանէք զտեսանելիս սուրբ գիրս, եթէ արժանի համարէք զանպիտանս, Յակոբ (սարկաւազ) զրչիս եւ զուսուցիչն իմ քաջ եւ բարունապետ Զաքարիայ եպիսկոպոսն, որ է Լմնցի, ի քաղաքն որ կոչի Վան. եւ էր շնորհալի, քաջ եւ էր նորա զրիչն մարգարտաշար եւ յայտնի առաջի Աստուծոյ: Որ բաժանեաց ի շնորհս նորա աշակերտացն եւ ետ այսչափ շնորհս. Աստուած զիւր հոգին արժանի առնէ ի տեսեանն Յիսուսի ամէն:

Արդ ով աստուածատէր սիրելի եւ առփայտ ջանկալի բաղձեալ ի բանից, ի ձեռն մարգարէին որ ասէ. Երանի որ ունիցի զաւակ Սիւզնի եւ ընդանեակք յերուսաղէմ. որոց ցանկացող եղեալ բարեսէր եւ քան զաւանս պատուական խնդրոյ ի յիւրեանն

աւարախ սուրբ աւետարանս ըստ կարգի, եթէ եկեղեցոյ, եթէ քահանայակարգի, եթէ խաչաւրհնի. այլեւ ամենայն քահանայակարգութիւն կատարի, որ կատարելոց է ի կամս Աստուծոյ: Արդ, ով սիրելի եղբայր, եթէ հանդիպիք սմա կարգալով կամ աւրինակելով եւ կամ յիշատակելով զմեղաւորս. յիշման արժանի առնէք նայել հայ(ր)ն իմ Խաւջա Վալի եւ ծնաւդացն իմոց Աւղլանփաշէն եւ եղբարցն իմոց, հանդուցեալ ի Քրիստոս նորարողոց Միրզաբէկի եւ Միրզաջանն, եւ կենդանիք՝ Նուրիջանն: Եւ քվերացն իմոց առ հասարակ ամենեցուն, կարգացողաց եւ լսողացդ ամէն:

Ով եղբայր զիտնայարմար զրոցս. անմեղազիր լերուք խորշազիրս եւ ձանձրաբաշ ծաղկիրս. ի դառն եւ ի դժնեայ յանրարի եւ ի վշտաշատ ժամանակի, որում նեղեալք ի ձեռն յանաւրինաց եւ անիրաւ պահանջողաց: Որոյ եմք անդիտանացեալ մի ըստ միոյ, վասն զժնդակ ժամանակիս: Այլ բարերարն Աստուած ինզրէ զիւր արժանաւորս, վասն քաղցրութեան արարածոց: Եւ մեք փառաւորելով զՀայրն մեր որ յերկինսն է:

Այլ յիշեցէք զբազում աշխատեալք ոսկոյ, զանտեսն մեր հարսն. որ բազում աշխատեալք կրեցի ի վերայ ոսկոյ: Որ զոսկին դատոյ լուանայր եւ արկէր զմարմարն ազալով մինչեւ որ կատարեալ իցէ. Աստուած զինքն սարհնէ ամէն: Այլ յիշեցէք զաւագ տէրն սարկաւագն՝ որ կիսոյ մի թուխթ կոկեց եւ աշխատաւոր զինքն: Աստուած զիւր հոգին լուսաւորէ, եւ այլ բազմաց որ աշխատ արար ընդ զրոյս սուրբ Աւետարանիս: Այլ կարգացողաց եւ լսողաց առ հասարակ կենդանեաց եւ ննջեցելոց ամենեցուն, ամէն: Հայր մեր որ յե: Յիշեցէք Ընէսն եւ իւր որդիքն Յակոբն եւ իւր ծնողն Թրվանդին Աստուած ողորմի սասցէք »:

Բ. — Յովհաննու Աւետարանի ի վերջ զոյգ սիւնակներու վրայ — Յիշեցէք ի Քրիստոս զհօջայ Ատրբէկն որ ստացաւ սուրբ Աւետարանս, յիշատակ իւր եւ ծնողաց իւրոց պարոն Զաքարիս, Արէլիսարունին (այսպէս, Արեւիսաթո՞ւն), եւ պապուն՝ պարոն Վէշիլին եւ Խանիկին, Շիրազիսարունին եւ հայ-

րաքուերն՝ Շիրազին, Աղուրիսարունին եւ կողակիցն իմոյ Սառայիսարունին եւ դասերն իմոյ Նաբէլիսարունին. եւ աներին իմոյ տէր Միխայէլին եւ զոքանչին իմոյ Նաւէսուրբանին եւ որդոցն Սարգսին եւ Փիրաւանին եւ դասերացն իւրոց՝ Թարգումաշին, Գաւարսուրբանին եւ Անքառաւին. յիշեցէք եւ Աստ: Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զՆաբէլիսարունս եւ զկեսառն իմ Ազայտէրտէրն եւ զՇահումիսարուն, եւ Զատիփաշէն եւ զորդիքն՝ պարոն Միրվալին եւ զկողակիցն (անունը քերուած) եւ զորդին՝ Սարգիսն: Եւ միւս կեսառն իմ Դայուտիսան եւ զորդին Յակոբջանն: Եւ քեռոցն իմ Խոջայրէկուն, տէր Յովհաննէսին, Մարգարին, Շահիրարին, Միրքումանին եւ որդոյն տէր Բարսեղին եւ ամենայն արեան մերձաւորաց ամէն: Կրկին անկամ յիշեցէք ի Քրիստոս զԱտիբէկն՝ որ ստացաւ զսուրբ Աւետարանս ի յառաջի զրել տուողէն. նորոգեաց եւ զարգարեաց, եղ ի դուռն՝ սուրբ եկեղեցայց. յիշատակ բարի հոգոյ իւրոյ եւ ամենայն ննջեցելոցն: Յիշեցէք եւ Աստուած ողորմի սասցէք ամէն: Հայր մեր որ՝:

Գ. — Ի վերջ զլիաւոր Յիշատակարանին, միշտ նոյն զրչէն. — Կրկին յիշեցէք զխօջա Ծառուրն, որ ետ սուրբ Աւետարանիս չափով մի առլաս: Աստուած զիւրեանց հոգին լուսաւորէ: Դարձեալ յիշեցէք զԱլմիրն եւ որդին իւր Խոջաջանն որ ետուր սուրբ Աւետարանիս կողշորքի միսայ եւ թաւթայ. Աստուած զիւր...: Կրկին ողորմի սասցէք զիսարաքուերն իմ Խանաղէկն՝ որ ետուր սուրբ Աւետարանիս կոճակ մի: Աստ...: Այլ տըւողաց զինչս սուրբ զրիս...:

Դ. — Ով աստուածասէր քահանայք եւ աշխարհականք, շնորհալիք Աստուծոյ: Որոյ ցանկացող եղեալ սուրբ Աւետարանիս, փափակ եւ սիրատարփ տենչմամբ, եռափափաք ըզձմամբ սրտի ցանկացաւ ամենազով եւ պատուական սրբասէր եւ երջանիկ ընդ մեծափառ Ըռայիս Ալխանէսն (այսպէս) որ ըստ

*Յայտնի է որ Աւետարանիս առաջին ստացողը եղած է զայն գրողն ու ծաղկողը՝ Յակոբ սարկաւագ՝ որմէ յետոյ ստացած է խոջա Ատրբէկ, գնելով: Աւետարանիս երրորդ ստացողն է Ըռայիս Ալխանէս:

արժանացն ստացաւ զսա ի հալալ արդեան իւրոյ: Էր բարէպաշա եւ արժանի, հեշտալըող ամէնեւի եւ կատարեալ անպատմելի, մտաւք ճարտար իմանալի, սրտով ուրախ ե զուարճալի, արդ իմաստուն եւ զովելի, քաղցրաբարբառ անոխալի, սիրան ծարաւ ընդ Քրիստոսի, եւ փափակող Աստուածածնի, անչափ բարի անհասելի, բարի գործաւք անպատմելի, արժանաւոր նա ի դրախտի, տալով աննել ողորմելի, վաճառ աննել ընդ աղքատի... (եւ տակաւին երկար շարք մը նոյն ոճով զովասանքի): ...Որ Ախանէս անուն կոչի, լի բերանով քաղցր լեզուով...: Եւս առաւել ընթերցողի Յակոբ (սարկաւազ) զձողս ողորմելի:

Ով սիրելի եւ պատուական շնորհալի Աստուծոյ... լի բերանով Աստուած ողորմի սասցէք զստացող սորա Ըռայիս Ախանէսն, որ ինդրեաց փափակաւք... նայեւ զհայրն իւր Յովհաննէսն եւ մայրն իւր Ղարիպիսաբունին եւ եղբայրն իւր հանգուցեալ ի Քրիստոս Ամիրջանն եւ որդիքն իւր հանգուցեալ ի Քրիստոս Յովհաննէսն որ փափաք մնաց աշխարհիս: Ամիրջանն եւ զուսոր իւր Գոհարն, Շահգաստն, Շահբէկի, Շնահաւորն, Երարն եւ կողակիցն իւր Թիրուանդէն, ամէն:

Եւ հաւրեղբայրքն իւր՝ Զանիկն, Պետրոսն, Պաւղոսն, Սեբորն, եւ որդիքն իւր Պետրոսին՝ Փանոսն, զՂազարն, զՄուրատն, որդ եղեալք հոգոյ որդի ընդ Ախանէսն, որ կոչի հաւրեղբայր որդի, եւ այլ ընդանեացն նորա: Ով պատուական... կրկին յիշման արժանի աննէք զստացող սորա Ըռայիս Ախանէսն, որ երրորդ գրեցաւ սմա, որ եղ յիշատակ ի դուռն Սուրբ Ստեփանոսի, ի դաւառն Աղբակոյ, ի գեաղն որ կոչի Առակ, անուանեալն տեղի աստուածապահ, նաեւ զսրբասնեալ քահանային, զտէր Արքախամն ի դուռն Սուրբ Ստեփանոսին. ամէն: Կրկին յիշման արժանի աննէք զտէր Եսայի արեղայն, որ եղեւ միջնորդ եւ հաշտեցուցանել ընդ ստացողս. եղեւ յիշելի զիւր հոգին. ամէն: Դարձեալ ով ոք յանդգնի ի կամել ի հակառակ լինել կամ ծախել, կամ գրաւ դնել ի դուռն Սուրբ Ստեփանոսէ, ի գեաղս Առակոյ հակառակէ ընդ այլ տեղ, մասն Յուդայի առցէ...: Ի թվականիս Հայոց ՌԼԷ (= 1588)՝ որ կատարեցաւ զինդիրն ստացողիս. եւ ինքն աւրհնեալ եղիցի ամէն: Յիշեցէք զբուրն Մուրատին՝ Մամայն:

Մանչեսթր, 7 նոյեմբեր 1949.

38.— ՇԱՐԱԿՆՈՑ

Հին քիւ՝ չունի

ՌՂԹ=1650

ԹՈՒՂԹՔ՝ 316 (=632 էջք). — ՄԵՆՈՒԹԻՒՆ՝ 18x16x6 սնդմ. — ԳՐՈՒԹԻՒՆ՝ միասին. — ՏՈՂՔ՝ 25. — ՆԻԻԹ՝ լաւ յգիւսած թուղթ. — ԿԱԶՄ՝ չազանակազոյն կաշեպատ տախտակեայ. — ԴԱՏԱՐԿ ԹՈՒՂԹՔ՝ չկան. — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ՝ լաւ պահպանուած. — ՎԵՐՆԱԳԻՐՔ՝ 2-3 տող զարդազիր եւ երկաթազիր. — ԳԻՐ՝ յաջող բուրբազիր. — ՍԿԶԲԵՏԱՏՈՒՔ՝ բուրն ալ զուսուտր զարդազիր. — ԼՈՒՍԱՆՑԱԶԱՐԳՔ՝ բազմաթիւ, բուրն ալ պարզ զձողբութիւններ, քանի մը հասը ծաղկուած. — ԽՈՐԱՆՔ՝ երեք հաս, զլիսուտր կանոններուն սկիզբը, շատ պարզ ծաղկուածով:

ԳՐԻՉ եւ ԽԱՂԿՈՂ՝ Յովհաննէս ջահընկալ. — ՍՏԱՅՈՂ՝ զրիչը. — ԺԱՄԱՆԱԿ՝ ՌՂԹ (=1650). — ՏԵՂԻ՝ անյայտ, Կիլիկիա՝: Շարակնոց R. 19.572 թիւի տակ մաս կը կազմէ Մանչեսթրի Ryland's Library ի եւ նախորդ երկու ձեռագիր Աւետարան-

ներու հետ զուրս կը մնայ Հայր Սուքիաս վարդապետ Պարոնեանի եւ Կոնիքերի կազմած Յուցակներէն:

Մատեանս է Շարակնոց, թղթեայ՝ որ կը բովանդակէ առձեռն Շարակնոցներու բոլոր կանոնները, «Կանոնն ծննդեան Մարիամու Աստուածածնին»էն մինչեւ «Աւրհնութիւններ Յարութեան»:

ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ՝

Ա. — էջ 588 (Գլխաւոր Յիշատակարան). — «Փա՛ռք համադոյ անբաժանելի եւ միասնական Սուրբ Երրորդութեան եւ մի աստուածութեան Հաւր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ:

Ի ծագմանէ բանին Աստուծոյ լուսաւոր-
 եալք եւ ի շնորհարաշխ Հողոյն Սրբոյ մաք-
 րազարդեալք...: Արդ եղև աւարտ զըշու-
 թեանս աստ մեծահանդէս հոգելից տառիս,
 ի շրջագայութեան հայկազանս տուժարիս,
 թվին ՌՂԹ (= 1650) կալ ի դառն եւ յան-
 բարի ժամանակիս: Գրեալ ձեռամբ յոզնա-
 մեղ եւ անհարեստ եւ փծուն զըջի Յովհան-
 նէս ջահրնկալի, որ զանունս միայն ունիմ
 զպրի եւ ոչ զործս ի բարի: Ի լաւ եւ ընտիր
 աւրինակէ Սրսոյ առաջին վարժապետի եւ
 քաջ քարտուղարին Գրիգորի, մականունն
 Խուլ կոչեցելոյ, ի դուռն Ս. Նիկողայոս
 եկեղեցւոյ: Ով լուսեբամ մանկունք Սիով-
 նի, երեսս անկեալ աղաչեմ զամենեանեղ,
 որք հանդիպիք սրմա կարգալով կամ աւրի-
 նակելով յիշեսջիք ի Քրիստոս զանարժան
 զծողս եւ զծնաւդքն իմ եւ զուսուցիչն իմ
 զտէր Ներսէս Բահանայն որ սկիզբ եղեալ
 կարգացոյց եւ ուսոյց զգիրս եւ զծաղիկս
 ինքն. Միածինն զինքն անփորձ պահեսցէ: Եւ
 արդ յիշեսջիք զկողակիցն իմ եւ զամենայն
 արեան մերձաւորքս իմ ի Քրիստոս եւ Աստ-
 ուած զձեզ յիշէ իւր միւսանդամ զարտեանն
 ամէն: Եւ արդ ես մեղաւք ի լի, որ ձեւ ու-
 նիմ ջահրնկալի եւ ոչ ունիմ մասն բարի,
 այլ ծոյլ եւ վատթար ամենայնի, եւ յանձ-
 նաւոր Տեառն աւրինի, որ ջահրնկալ անուն
 կոչիմ եւ քան զամէնն եմ զարշելի, ըզջանքս

անձինս ես ինձ զըբի, եւ զսուրբ գիրքս ի
 յանք հանի, ձեռքս փրտի եւ հող դառնայ,
 մոխիր փոջի զազախ դառնայ, զիրս յիշա-
 տակ առ ձեզ մընայ, թէպէտ խոչոր է զիր
 տղայ, այլ զիւրընթով զիտենայ, երբ սո-
 վորի հըմտանայ, որք ընթեանուք աւգտիք ի
 սմա: Եւ ինքն որ աստուն է ի տուրս բա-
 բեաց, տացէ ձեզ յիշողացդ եւ մեզ յիշեցե-
 լոցս հանդերձ զանսպառ ուրախութիւնսն, եւ
 այնորիկ որ ի վերայ մեր երախտիք եւ աշ-
 խատանք ունի(ն) թէ՛ հոգեւոր եւ թէ՛ մար-
 մնաւոր, տացէ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս
 զյերկնից զարքայութիւն ամէն»:

Բ. — էջ 570. — Զվերջի ըստացող սուրբ
 գրոյս եղանակաւոր տառիս որ ըստացաւ ըզ-
 սա ի հալալ ընչիւք եւ Աստուած բարով վա-
 յելել տացէ զԾարակնոցս Սարգիս տիրացու-
 ին եւ հաւրն իւրոյ խոնայ Թառուկին եւ
 մաւրն իւրոյ Մուղալին եւ զեզրաւրն Աւե-
 տին եւ մեծ պատուսն Քասպարին եւ մեծ
 մաւրն... (յաջորդ հինգ տողերը բոլորովին
 սրբուած):

Գ. — էջ 360՝ ստորին լուսանցքին վրայ՝
 Ո՞վ քաղցր եղանակաւորք յիշեցէք ի Քրիս-
 տոս զմեղաւոր Մուրատն որ զսորա խաղն
 փուշն զիրն քաշեցի. ծնաւդքն իմ յիշեցէք ի
 Տէր:

Մանչեսթր, 7 Նոյեմբեր 1949.

ՅԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒՆՆԵՐՈՒ *

Ա

Արրահամ ֆահանայ 3
 Արրահամ կրօնաւոր 22
 Արրահամ արք. Գամաղիէլ վանքի 24
 Աղբիւնուպոլիս 72-76
 Ազարիա Դպիր 3
 Ազարիա արք. Զուղայի 83
 Ազարիա կրդկ. Զուղայեցի 7-81
 Ազգտիկին 7
 Ալեքսանտրապօլ 15-69
 Ալեքսանտր Երուսաղ 6-19-20
 Այտընեան Յարութիւն 18
 Անանիա Եպսկ. 13
 Աշնեան Ալպեր 4-11
 Անտոնեան Միաբանութիւն 33
 Աստուածատուր Երէց Կեղեցի 18
 Աստուածատուր ֆիյ. ֆարտուղար 22
 Աստուածատուր Եպսկ. 70-71
 Արքակաղին վանք 36
 Աւագ սարկաւագ 83
 Աւետիք գրիչ 78-80-82

Բ

Բարում 18
 Բազդասար ֆիյ. գրիչ 25-26-27
 Բարդուղիմէոս ֆիյ. Զուղացի 83
 Բարքուղիմէոս կրօնաւոր 49
 Բասիլ կրօնաւոր 49
 Բարսեղ ֆահանայ 7
 Բարսեղ արք. Տիգրանակերտի 21
 Բուլնց գիւղ 25-26-27

Գ

Գալըպնեան Յակոբ 33
 Գամաղիէլի անապատ 9-10-23-24
 Գասպար նահատակ 70
 Գասրար կրօնաւոր գրիչ 70-71-72
 Գարագոչ 45
 Գէորգ ա. սարկաւագ 4
 Գէորգեան Գառնիկ 12-15-19-25-37
 Գիշնիգան գիւղ Նոր Զուղայի 30
 Գուլայսօր գիւղ Պայագիտու 77
 Գրիգոր կրօնաւոր 49
 Գրիգորէս Երէց 6-7
 Գրիգոր արեղայ Երուսաղէմի 44

Գրիգոր վրդ. Սկեւացի 36
 Գրիգոր Եպիսկոպոս 3
 Գրիգոր կրդկ. Վաղարշապատցի 2-3
 Գրիգոր կրդկ. Էջմիածնի 9
 Գրիգոր կրդկ. Աղքամարայ 26-27
 Գրիգոր Պահլաւունի կրդկ. 48

Դ

Դարբին Ղազարի գիւղ 77
 Դաւիթ՝ որդի Ալաւկայ 36
 Դաւիթ արք. Նոր Զուղայի 30
 Դաւիթ կրդկ. Էջմիածնի 83
 Դամոկեղ տիկին 3
 Դէյֆօրթ գիւղ Չարմահալի 30

Ե

Եղեսիա 32
 Եզնիկէլ վրդ. Արշակունի 24-25
 Եռզլաս 8
 Եսայի վրդ. ստացող 24-25
 Երեւան 32
 Երուսաղէմ 4-5-42
 Եղոնիս 28

Զ

Զապէլ քաղաւի 37-41
 Զաքարիա ֆիյ. գրիչ 2
 Զաքարիա վրդ. 1-2-3
 Զաքարիա Եպսկ. Լմնցի 18
 Զաքարիա կրդկ. Աղքամարի 9
 Զէյթուն 33-34-81

Է

Էմինըզովի 30

Ը

Ընօնեջան Էր իր գարմը 1

Թ

Թաղէոս ֆիյ. Զուղայեցի 83
 Թահմազ խան 77
 Թամար տիկին 7
 Թանկեր տիկին 7
 Թիփլիս 15-69-77
 Թորոս դպիր 69
 Թորոս արեղայ 4-5
 Թումայ արեղայ 8-9

Ժ

Ժան Բոզղի 6-19-20-45

* Յատուկ անուններու ուղղագրութիւնը նոյնութեամբ պահուած էն:

Ի

Իգնատիոս կրօնաւոր գրիչ 2-3
Իգնատիոս արեղայ 36
Ինճիճեան Յակոբ 8
Իսահակ վրդ. Ամբայ 72

Լ

Լամբրոնի Դղեակ 48
Լեւոն Բ. քաղաւոր 37-41-48
Լեւոն Գ. քաղաւոր 37-41

Խ

Խաղ արքեպիսկոպոս 11
Խան Բարախան 30
Խան Մահմաւո 30
Խաչատուր Դպիր գրիչ 33-34
Խաչատուր Բահանայ 3
Խաչատուր կրօնաւոր 36
Խաչատուր կազմող 15
Խաչիկ ազա եւ իր զարմը՝ ստացող 33
Խաչատուր եպսկ. Զէյթունցի 45-49-50-51
Խառաքատայ վանք 2-3
Խղար ստացող 25-26
Խոջայ Ազնաւոր ստացող 12-13
Խոնայ Ատիրէկ 83-84
Խոնայ Բարսեղ 28-29
Խոնայ Զաքարիա ստացող 80
Խոջա Մատուր 84
Խոնայ Եղուպշա ստացող 20-22
Խոնայ Մարտիրոս 22
Խոջայ Սանա եւ իր զարմը 3
Խոնայ Քասպար 22

Ս

Սեբրուն արք. Զէյթունցի 81
Սովիմար տիկին 27

Կ

Կարապետ երէց Համշէնցի 68
Կարապետ արեղայ վանեցի 13
Կարապետ արեղայ 70
Կարապետ վրդ. Զէյթունցի 34
Կարապետ վրդ. Քաջքերտունեաց 3
Կարապետ եպսկ. Սեբաստիոյ եւ Եօզատու 7
Կարապետ արք. Վարազայ 13
Կարին 18
Կարս 15-69
Կեղի Խորճենեաց 18
Կիրակոս Գոմֆի ստացող 54-69
Կիրակոս Տիգրանակերտցի գրիչ 76
Կիրակոս արեղայ ստացող 35-36
Կիրակոս Բահանայ 7
Կիւլպէնկեան վարդ 5
Կիւլնազար գրիչ 72

Կիրին 19

Կոստանդին իշխան 37-41
Կ. Պոլիս 25-54-78-80
Կարապետ Խաչատրեան Յովհաննէանեանց 15-69
Կարապետ Բահանայ 8-9
Կարապետ Գրան Բիյ. 13
Կարապետ Բիյ. Եղուպիացի 29
Կարապետ երէց գրիչ 54

Հ

Հագարեան Յարութիւն 2-9-34-70
Հալէպ 45-50
Համշէն 54-68
Հանի Բ. Փափագեան 8
Հանի Մամիզա Խան Զարմախալի 30
Հասանմանսուր 4
Հեքում քաղաւոր 37-41-48
Հեքապետ եպիսկոպոս 3
Հիզան 8-10
Հոխիսիմէ՛ ստացող եւ իր զարմը 15
Հոռմկլայ 48

Ղ

Ղազար դպիր 7
Ղազար Բիյ. Զուղայեցի 83
Ղազար Բիյ. Ֆանօզցի 45-49
Ղալաքիա 51
Ղանփար կազմող 15
Ղոզիկ ստացող 12
Ղուկաս Բարունապետ Կեղեցի 81

Մ

Մահմաւո Խան 30
Մաղափա Բահանայ 18
Մամուսան գիւղ Նոր Զուղայի 31
Մանուկ սարկաւազ 13
Մանուէլ Բահանայ Զուղայեցի 83
Մատրէոս կրդիկ. Իզմիրլեան 25
Մատրէոս Բիյ. նորընծայ 19
Մարգար դպիր 14-33
Մարէոս Բիյ. նորընծայ 19
Մարկոսեան Ռաֆայէլ 28
Մարկոս արեղայ Երուսաղէմի 44
Մարկոս վրդ. Կեղեցի 81
Մարտիրոս Բիյ. Երուանցի 32
Մարտիրոս Բիյ. ստացող 23
Մարտիրոս Բահանայ 23-24
Մարոս Բահանայ 27
Մեսրոպ Բիյ. Կեղեցի 18
Մելիտոն Բիյ. Կիրինցի 19
Մելիտոն դպիր գրիչ 20-22
Մելիքաղէ եւ իր զարմը 14-33
Մզրա գիւղ Գամաղիէի 23-24
Միհրան Յովհաննէսեան 45

Միրզանց ընտանիք 72-77
 Միհայել կրդկ. կիլիկիոյ 34
 Մինաս նկարիչ 2-3
 Մինաս ծաղկող 15
 Մկրտիչ սարկաւազ 1-3
 Մկրտիչ ջահընկալ գրիչ 28
 Մկրտիչ կրդկ. Խրիմեան 25
 Մոկաց գաւառ 25-27
 Մուտառ Սօլթան վանայ բերդի 13
 Մսոր Բրուս անգղիացի երէց 31

Յ

Յակոբ սրկ. Զուղեցի 83
 Յակոբ երէց գրիչ 77
 Յակոբ երէց 7
 Յակոբ սրկ. գրիչ եւ նկարիչ Զուղեցի 16-18
 Յակոբ ֆահանայ 33
 Յակոբ վրդ. Սեբաստացի 45
 Յակոբ Գ. կաթողիկոս 30
 Յարութիւն պարֆ. վեհապետեան 25
 Յովհաննէս Էվէրէկցի Նեվրուզեան 7-8
 Յովհաննէս գրիչ 20-22-23
 Յովհաննէս Եւզոկիացի ստացող 28-29
 Յովհաննէս սարկաւազ գրիչ 29-30
 Յովհաննէս երէց-փոխ Մամուրեանի 31
 Յովհաննէս կրօնաւոր ստացող 36
 Յովհաննէս արեղայ Սանահինցի 42-44-45
 Յովհաննէս կրօնաւոր 49
 Յովհաննէս ֆիյ. Մզրացի 24
 Յովհաննէս երէց Յեցկցի 77
 Յովհաննէս ֆիյ. կիւրծնցի 19
 Յովհաննէս վրդ. Տիգրանակերտի 77
 Յովհաննէս վրդ. Գառնեցի 1
 Յովհաննէս վրդ. գրիչ 8-9-10
 Յովհաննէս վրդ. Գամաղիէլի 9
 Յովհաննէս Գիտողայետ (Հերոսմ) երուսաղէմի 44
 Յովհաննէս կրդկ. Թլկուրանցի 76
 Յովհաննէս կրդկ. Այնթապցի 45-49-51

Ն

Նախիջեւան 77
 Նահապետ կաթողիկոս 72-76
 Ներսէս ֆիյ. Զուղայեցի 83
 Ներսէս ֆահանայ 7
 Ներսէս ֆահանայ 49
 Ներսէս ծաղկող 25-26
 Ներսէս ֆահանայ 70
 Ներսէս արքեպսկ. վարազայ 13
 Ներսէս Լամբրոնացի 35-45-48
 Ներսէս Շնորհալի 35-37
 Նիկողոս երէց Ղալաբիոյ 51-54
 Նոր Զուղայ (Սպահան) 29-30

Շ

Շահ Ազատ 21
 Շահ Թահմազ 11 և
 Շահ Իսմայիլ 13
 Շահ Նասրադին 31
 Շահ Սիլվան 30
 Շահ Ֆարալի 30
 Շէնֆուշ 70-71

Ո

Ովանէս ֆահանայ 7
 Ովսեղեկ 6

Չ

Չափողանց եկեղեցի 7

Պ

Պաշաչուխ 77
 Պայազիտ 77
 Պարոն Ադիպէկ 12
 Պարոն Ալիսան 12
 Պարոն Ազախաչիկ եւ իր գարմը 33
 Պարոնտէր միլիտեր արֆ. 11
 Պարոն Մելիք Միրզանան 11
 Պարոն Պօղոս վասականայ 29-30
 Պետրոս Էպիսկոպոս 7
 Պտղոմիդիա 48
 Պօղոս եւ Պետրոս ստացողներ 82
 Պոսթանեան Յովհաննէս 32

Ջ

Ջահան գաւառ 48
 Ջահանշահ խան 2-3
 Ջուղա (Հին) 14-83
 Ջուղա գիւղ 33

Ս

Սահակ Բ. կրդկ. կիլիկիոյ 39
 Սարգիս արեղայ ստացող 42-44
 Սարգիս վրդ. Մաքիմեաց 11-12
 Սարգիս արֆ. վարազայ 13
 Սարգիս կրդկ. Էջմիածնի 13
 Սարգիս վրդ. Շնորհալի 35
 Սարկաւազ վրդ. Հաղբատեցի 36
 Սապրիխան տիկին 33
 Սարգիս երէց Հիզանցի 81
 Սիս 36-37
 Սիմոն ֆահանայ 13
 Սկեւոս 48-49
 Սկիւտար Կ. Պոլիս 54
 Սուլթան Ահմատ 21
 Սուլթան Համիտ 25
 Սուլթան Մուստաֆա 72-76
 Սուրբ վարդան Զօրավարի եկ. վանայ 13

Սունկուրլալ 32
 Սուրբ կիրակոս եկեղեցի 11
 Սուրբ Նշան եկեղեցի 11
 Սուփաս ֆիյ. վասակամայ 30
 Սուփաս ֆիյ. Տէր Մարտիրոսեան 31
 Ստեփան Թումէլիցի գրիչ 72-76
 Ստեփաննոս արեղայ կազմող 4-5
 Ստեփաննոս ֆահանայ 13
 Ստեփաննոս ֆահանայ գրիչ 23-24
 Ստեփան սրկ. Շատախցի 27
 Ստեփան ֆիյ. Շատախցի 27
 Ստեփաննոս վրդ. վահկացի 36-41-42

Վ

Վահան ֆիյ. Զէյբունցի 82
 Վան 12-13-18
 Վարդան ֆիյ. Բալւեցի գրիչ 32
 Վարդանոյշ Թաղէսեան Յովհաննէանեանց 15
 Վարդան ֆահանայ 36
 Վարդան կրօնաւոր 48
 Վարդեր գրիչ 6-7

Տ

Տարար ամիրապետ 7
 Տիգրանակերտ (Համիթ) 20-21-23-25-72
 Տիրացու Սրապիոն ստացող 33-34
 Տիրացու Յակոբ Տիգրանակերտցի 77
 Տումարգայ գիւղ 7

Փ

Փիլիպպոս կրօնաւոր գրիչ 11

Ք

Քաջբերունեաց երկիր 2-3
 Քարաշիբօ 35
 Քէշիշեան Պետրոս 23
 Քէհեանեան ընտանիք 51
 Քիշնու 15-69
 Քօրբուլոյլի Թահմազ 32

Պ

Պրէնկեան Նուրհան 70-76

Կեղ. Տղ. Խ. Մաթիկեան - Փարիս.

Imp. «Artistique»- 42, rue de la Jonquière, Paris . 17*

ՄԱՄՈՒԼԻ ՏԱԿ ԵՆ ԵՒ ՅԱԶՈՐԴԱԲԱՐ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՄԵՆՆ

ԱՐՏԱԻԱԶԴ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

1.— Պատմութիւն Հայոց Հայեպի

Գ. հատր (բնական)

2.— Համայնագիտական եւ Հայագիտական

ԸՆԴԱՐՉԱԿ ԲԱՌԱՐԱՆ ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ

(Պակեբագարդ)

Ա. ՀԱՏՈՐ

Ստամբուլ. համար դիմել հեղինակին

15, Rue Jean Goujon, PARIS (8e)

Գին 1 տղար